

EGAN

**LAUAXETAREN
MENDEURRENA**

Patxi SALABERRY
**Poeten kontra.
W. Gombrowicz**

Unai AGIRRE,
Aforismoak. Zarko Petan

2005-3/4

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

Jon KORTAZAR, Lauaxeta, modernitateko poeta	5
Oihane GONZÁLEZ GARCÍA, Irakurzaletasuna. Gaur egungo gazte talde batean	19
Miren BILLELABEITIA, Euzkadi 1913-1937. Euskara eta euskal atalaren garapena. Lauaxetaren "azalbenak"	33
Juan Luis ZABALA, Lauaxeta, adiskide	55
Josu PENADES, Lauaxeta eta Unamuno	65
Lourdes OTAEGI, Odiseu barri gara	83
Paulo IZTUETA, Lauaxeta gerra aurreko kultur mugimenduan	107

SORKUNTZA

Luis Maria MUJICA, Beste Harietan. (Bariazioak)	141
--	-----

ITZULPENAK

Patxi SALABERRY, Poeten kontra. W. Gombrowicz	171
Unai AGIRRE, Aforismoak. Zarko Petan	183

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

Iñaki ZUBELDIA, Aitor Arana. Intriga eta suspentsea erabiliz istorio latz eta hunkigarriak harilkatzen dakien idazlea	215
---	-----

ADABAKIAK

Xipri ARBELBIDE, JP Arbelbideren Loretegia	247
Gillermo ETXEBERRIA, Juan San Martin (1922-2005)	291

EGAN

Maz. Salvador. Oromo. f. 100.

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.

ERREDAKZIO BATZORDEA

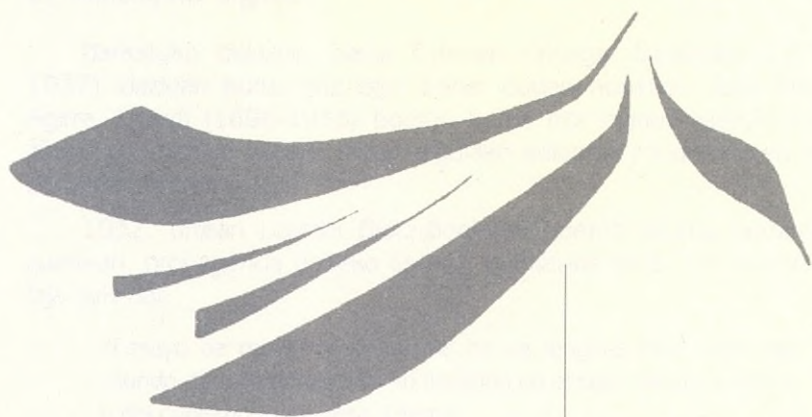
Zuzendaritza eta Idazkaritza
GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

Administraria
BIZENTE ZARAGUETA

Bokalak
JOSE Mª URKIA
JUAN GARMENDIA LARRAÑAGA
ABEL MUNIATEGI

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: FASPRINT-IGARA - Donostia

Lauaketa, modernitateko posta

**AZTERKETA
LITERARIOAK**

Lauaxeta, modernitateko poeta

Jon KORTAZAR

1.- Kontzeptua argitzen

Barkatuko didazue, baina Esteban Urkiaga, Lauaxeta (1905-1937) idazleari buruz hitz egin behar dudan honetan, Jose Maria Agirre, Lizardi (1896-1933) poetari buruz hitz egiten hastea, hain zuzen ere nahiko zabalik uzten digulako adibidea modernitatea zer den adierazteko.

1932. urtean Lizardik *Biotz-Begietan* poema liburua plazaratu zuenean, propaganda egiteko asmoz, publizitate testu bat jarri zion, faja txiki bat:

"Ensayo de modernidad en una de las lenguas más viejas del mundo. Si el fenómeno de su floración en el siglo del comunismo y del cubismo te interesa, Léeme".

Genettek adierazi duen bezala, oso kontuan hartu behar dira paratestuak, hau da, liburuaren inguruan jartzen den informazioa, zeren esaldi nîmiño horretan, irakurtzen jakinez gero behintzat, irakurtzen dugun hori euskal poeta baten autopoetikarik garbiena dela esan dezakegu. Beraz oso serio tratatzekoa da, eta ez alde batera uztekoa. Testuak esaten duena baino gehiago dio, interpretazio bideak zabaltzen diren uean.

Hiru baieztapen daude aipatu ditugun esaldi horietan:

- Batetik, komunismoaren eta kubismoaren mendea, hau da abangoardia artistikoaren mendetzat jotzen du bere garaia, Jose Aristimuño, Aitzolen (1896-1936) irakasbideetatik zekiten zer zen abangoardia, eta bazuten European berriketan jaiotakoak ziren

- mugimenduen berri. Bidenabar, Lizardik bere burua hortik aparte ikusten du: bera ez da komunista eta ez dio abangoardiari –kubismoari– jarraitzen.
- Bestetik, herri hizkera minorizatuena berpiztea egitea da berea; poesia egiten da herriaren hizkera indartzeko, herria berpizteko, nahi bada; literatura nazionalaren bidea oso garbi dute idazleok, baina era berean, literatura eta poesiarena ere bai, zeren auke-ratzen duten bidea, bidé sinbolista –esan nahi da, modernista– da: joera horrek herrikoa eta unibertsala lotu nahi ditu. Baina garai hartan bazen herrikoa eta unibertsala lotu nahirik zebilen mugimendu bat, oso zabaldua: hain zuzen ere modernismoa, sinbolismoaren ezpal espainiarra. Lizardik, era isilean baino ez bada ere, bere burua modernistatzat edo, hobeto, sinbolistatzat jotzen du.
 - Azkenik, Lizardiren lana “Modernitate saio” bat da. Eta hemen bidea zabaldu beharrean nago. Egia da “saio” hitza nahiko gar-bia dela testuinguru horretan; beraz, modernitatearen barnean kokatzen da edo juxtu modernitateira iristeko, baina heldu gabe, saio bat da Lizardirena. “Saio” hitz horren presentzia dela eta, gure inguruko kritiko batzuk, Iñaki Aldekoak, adibidez, defendatu du ez direla euskal modernistak idazle modernoak, modernita-tearen bidean aurkitzen direnak baino. Baina, eztabaidak eta zertzelada guztiak behar badira ere, modernitatearen barnean diren poetak ditugu Lizardi eta Lauaxeta, hitzaldi honetan eman-go ditudan frogengatik.

Hiru baieztapen horiek oso garrantzitsuak dira euskal literatura-ren garapena ulertzeko. Baina zer da Modernitatea, nola uztartzen du Lizardik bere lana, nola kokatzen du euskal literatura Europako litera-turan? Octavio Pazek adierazi duenez, Modernitatea berritasunaren alde egiten den apustua dugu, iragana ukatzeko asmoz, iragana gainditzeko asmoz iraganaren ukazio nagusiagatik; ukazio hori behin eta berrirokoa da. Jarrera horrek denboraren abiadura azkarra dakar, iragana gero eta lasterrago ukatzen baita, gero eta gutxiago irauten baitu. Horrek aurrerapenaren kontzeptua dakar berekin. Abiadurak dakar aurrerapena; gizakiok gero eta helduagoak, jakitsuagoak, tek-nifikatuagoak, hobeak gara. XIX. mendean Europara bisitari gisa eto-rritako ekialdeko zenbait bidaiarik horixe azpimarratu zuten, europa-rrak denbora zuzen eta gero eta abiadura handiagoz zihoala sinesten

zutela, eta ideia hori arrotza zitzaien, ekialdekoentzat denbora behin eta berriro errepikatzen zelako naturaren zikloan, urtarroetan.

Modernitatearen kontzeptutik literatura modernoaren kontzeptura igarotzen bagara, esan dezakegu literatura modernoa aurrekoa ukatzen duena dela, berritasuna maite duena. Baina hori esatea ez da asko esatea. Begira dezagun orain astiroago eta zehatzago nola gauzatzen den Europako literatura modernoa. Horretarako hiru pauso emango ditugu, beti ere Octavio Paz-en bideari jarraiki.

- 1) Literatura modernoan elkarrizketa kontraesankor bi gertatzen dira, eta horrela gauzatuko da literatura modernoa. Batetik, literatura eta errealitatea dela-eta elkarrizketa bi hasten dira, erlijio kristauaren alde (Bitoriano Gandiaga, adibidez) eta erlijio kristauaren aurka (Jon Mirande, adibidez), eta iraultzaren alde (surrealistak Errusiako iraultzaren alde jarriko dira, eta gure artean errealismo sozialak ere antzeko bideak erabiliko ditu) eta iraultzaren aurka (garbi dago iraultza sozialen aurka agertu zirela euskal zenbait idazle, batez ere nazionalismoaren alde egin zutenak, esan dugu gorago Lizardik ez zuela ikusten bere burua abangoardiaren barnean). Eta tirabira horietan gertatuko da Modernitatea. Bestetik, idazleek testu barnean aukeratu beharko dute analogiaren alde egiten duten ala ironiaren alde.

Analogia zera da: hizkuntza bat erabiliz beste zerbait adieraztea. Adibidez, erloju analogikoek espazioaren bitartez, erlojuaren orratzek ibilitako espazioaren bidez, adierazten dute denbora; ez da hori gertatzen erloju digitaletan. Analogia, berez hiru zertzeladatan definitu dezakegu. Hizkuntza bat da, metafora erabiltzen duena; beraz, zerbait esanez (urrea) beste zerbait adierazten du (garia, adibidez); horrela, analogia hizkuntza estetiko batean oinarritzen da. Eta, azken batean, sinesten du errealitatea bitan bananduta dagoela: guk bizi dugun mundua, itxuraz beterik dagoena, eta beste mundu bat, ideala, gure hizkuntzaren bidez adierazi dezakeguna (hitz hauek erabiliz beste hura adierazi dezakegu). Denborari buruzko kontzeptu bat ere bada, denbora linealean sinesten duena, aurrera goazela uste duena; noiz edo noiz infinitua, betikotasuna lortuko dugula uste dute analogia erabiltzen dutenek. Azkenik, utopian sinesten du. Ironiak, aldiz, adierazten du analogiak asmatu duen mundu eder horretan ez duela kontuan hartzen heriotza, eta heriotza badela esanez hasi-

ko litzateke ironiaren pentsakizuna. Hizkuntzari dagokionez, eguneroko hizkuntzan oinarrituz egingo luke poesia. Denborari dagokionez, denbora biribilean sinesten du, eta gizakiak behin eta berriro huts berak errepikatzen dituela uste du; ez du ikusten inongo aurrerapenik. Azkenik, ez du utopian sinesten. Euskal poesiaren historia adar blok kontuan hartuz ikus dezakegu: lehen pauso batean analogia izango genuke, edertasunaren idealismoa, Lizardiren eta Lauaxetaren lanaren bidez, biek uste baitute azkenean, heriotzaren ostean, badagoela mundu ideal bat eta Jainkoa zain daukatela. Ideia horren aurka Jon Mirande agertuko da, utopiarik ez dagoela adieraziz, baina hizkuntza estetikoa (analogikoa) erabiliz, hala ere. Gabriel Aresti beste eredu bat izango dugu; harengan utopia presente dago, baina hizkuntza, alderantziz, egunerokoa izango da.

- 2) Modernitatean garatzen den literatura ulertzeko, beste kontu bat izan behar dugu garbi. Modernitatean hiru iraultza poetiko (esan nahi da, literario) gertatu ziren. Hau guztia ulertzeko, berriro errepikatu beharko nuke gorago aipaturiko ideia: Modernitatearen azpian idealismoa dago, etengabe agertuz. Idealismoarentzat errealitatea bitan banatzen da: eguneroko errealitatea, berez faltsua, eta ideala (egia, eder eta on) guztiz egiazkoa. Poetak bigarren honen bila joan beharko luke. Idealismoa Modernitatearen literatura guztiaren azpian dago.

Lehen iraultza poetikoa idealismoa puri-purian dagoenean gertatzen da, eta erromantizismoa gailentzen da. Erromantizismoa (1789-1830 gutxi gorabehera) idealismoaren espresio literarioa da, mundu berri bat maite dutenen espresioa, eta Ingalaterran eta Alemanian gertatzen da batez ere. Denbora aurrera doala, erromantizismoa baretu egin zen, eta ahuldu eta topiko bihurtu. Idazleak idealismora itzultzen direnean sortzen da bigarren iraultza poetikoa: Sinbolismoa (1860-1890, gutxi gorabehera), eta hori Frantzian gertatzen da, batez ere, eta ondoren Europako mendebaldera zabaldu. Errusian Iraultza Komunista gertatzen denean sortzen da hirugarren iraultza poetikoa (1917-1940): abangoardien garaia da.

- 3) Sinbolismoa European zehar zabaltzen denean, izen bat baino gehiago hartzen ditu. Espainian Modernismo deitzen diote, eta Euskal Herrian kokatzen denean ez daukagu izenik, baina Lizar-

dik eta Lauaxetak egiten dutena sinbolismoaren eta modernismoaren hiz-kuntza analogikoaren birplanteamendu bat besterik ez da, postsinbolismo bat azkenean.

Lizardik gorago aipaturiko fajatxo horretan esaten duenean ez dela abangoardiazalea, era berean esaten ari da sinbolismoan kokatzen duela bere burua: herri hizkuntza unibertsal bihurtu nahian dabilela eta, beraz, bigarren iraultza poetikoaren barnean kokatzen duela bere poesia.

Modernitatea, beraz, berritasunaren alde egitea litzateke, eta, neurri batean, idealismoaren jarraitzaile den neurrian behintzat, burgesiak sortu duen mundua aldatzera letorke. Manuel Machadok esaten zuen moduan, Modernismoa (sinbolismoak Espainian hartzen duen izena, ez ahaztu hau) ez da idazkera bat, baizik eta bizitza aldatzeko egiten den ahalegina, burgesiaren aurkako jarrera bat.

Hiru iraultzek ezaugarri bat dute batera: mundu hobea bat nahi dute, egunerokotasunean ez dagoena, baina orain begirada ez da iraganera bihurtzen (Modernitate aurrean gertatzen zen bezala), baizik eta etorkizunera.

2.- Modernitatearen poesia.

Analogiaren poesia: Lauaxeta

Ekarri dezagun orain begirada Esteban Urkiaga, Lauaxetaren lanera. 1931. urtean Elorrión egindako mitin batean, Lauaxetak esaldi hauek botatzen ditu:

“Como joven tengo esperanza en la juventud. Sí aquí estáis los ancianos. Gracias a vuestro valor nos sentimos hoy nacionalistas vascos pero en vosotros perduran los egoísmos, las perversiones, no lleváis el alma abierta como los jóvenes que sueñan un sueño de eternidad y grandeza” (X.X.: “El acto del domingo”. *Euzkadi*, 25/05/31).

Zer esaten ari da Lauaxeta? Bada iragana ukatzen, eta, ideologia-aztarnen gainetik, bere joera bat zabaltzen ari da gure poeta, hain zuzen ere analogiaren eta idealismoaren planteamendua dago hor agerian: zaharrek mundua maite izan dute, eta horregatik agertzen dira egoismoaren aldean, materialismoaren aldean, eta gazteek, os-

tera, beste mundu bat (ametssezko mundua) maite dute. Egia da testuingurua politikoa dela, eta politikaren aldetik ulertu behar dela testuak dioena, baina era berean, politikaz gain bizitzan mantentzen den jarrera bati erantzuten diola esaldiak.

Igaro gaitezen poesiara nahi bada, eta *Bide barrijak* (1931) zabalduz gero topo egiten dugu bertso sail argigarri batekin:

“Zer dodan eztakit, baña gexo nago:
gorputza aul daukot, gogua ariago.
Arratsari nago... Itxas urdiñari,
Lanari el-ezin, soilik ametsari”.

Liburuko lehen bertsoak dira eta berriro beste autopoeitika bat dugu, ondoren hobeto aztertuko ditugunak. Hasteko, bada hitz berezi bat azaldu beharko genukeena: “gaixo”. Garbi dagoenez, ez da “gaixo”, itzulpenak askoz ere hobeki lotzen du esanahia malenkonia-rekin, hain zuzen ere poeta modernistak zuen bizitza jarrera jakin batekin, munduak, materiak, lanak ez dute bere gogoa betetzen, eta beste zerbait nahi du, maite du poetak: ametsa. Gorputza/gogoa, lana/ametsa: hona hemen kontrajarren nagusiak gure modernitatean. Analogia maite duten poetengan behintzat.

gorago azaldu dugun bezala, Analogiaren poesian kokatuko du bere lana Esteban Urkiaga, Lauaxetak (1905-1937). Horrek esan nahi du Modernitatearen poesian mugitzen den poetaren lana irakurtzera goazela. Ez zuen askorik idatzi: Liburu bi argitaratu zituen Lauaxetak: *Bide barrijak* (1931), *Arrats beran* (1935). Egia da beste poema batzuk argitaratu zituela aldizkarietan barreiatuak, eta, epikak tentaturik, genero horretako poema bat idatzi zuen mungiarrek, eta bukatu arren ere ez zuen ezagutzera eman eta galdutzat dugu. Kontua da lan urri horren bidez saiatu zela euskal poesia Europan egiten zen poesia molde baten mailara igotzen.

Modernitatearen lehen iraultza poetikoa Diderot-ek poetei ilunak izateko gomendioa egiten dienean hasten da. XVIII. mende arte elizak gizakiaren barne joerak hesi baten barnean edukitzeko joera izan zuen. Baina XIX. mendearen hasieran ideologia askatzen hasten da. Rousseauk garbi adierazi zuen mundu biren artean mugitzen dela gizakia: alde batetik, kanpo mundua du, erlojuaren menpe duena, Lauaxetaren “lana”, eta, bestetik, barne-mundua irudimenaren tokia dena, Lauaxetak “soilik ametsari” hitzekin adieraziko duena. Beraz,

mundua eta nitasuna bananduta agertzen dira haren ideietan. Bihotza alde batetik, eta begia bestetik, Lizardik esango zukeen moduan.

Modernitatearen bigarren iraultza poetikoa, ikusi dugunez, sinbolismoa da, Espainian modernismoaren izena hartuko duena. Zertan da Lauaxeta modernista, edo postsinbolista? Non igartzen zaio joera hori?

1) Analogiaren ideia: errealtatea bitan bananduta dago, platoniko berriek esango zuketan moduan, eta alde batean kokatzen da egunerokotasuna, lehorra eta iharra, eta beste aldean edertasuna eta eternitatea. Mundu horiek hizkuntza poetikoaren metaforaren bidez elkartzen dira, hori baita azken batean metafora, izen baten bidez beste zerbait izendatzea. Gure eguneroko hizkuntzaren bidez, edertasunaren eta eternitatearen errealtatea adierazi nahi zuten poetok. Lauaxeta irakurritz ikusiko dugu nola haren hitzek beste zerbait (edertasuna, beste mundua, zadorra, misterioa) adierazteko gogoia erakusten duen. Izadiak ari bada, denboraren joanaz hitz egiteko izango da. Sinboloek, metaforek ezkutuan dagoen misterio bat ezagutzera eramango gaituzte, eta bide horretatik Lauaxetak *Arrats beran* (1935) liburuari jartzen dion hitzaurrea irakurtzea besterik ez dago:

“Ludi [Lur] onen bestaldez loratzen diran landaraen usañak goxalde bakotzak dardidaz. Auxe da neure sakona!”.

Usain hori da berak adierazi nahi duena: misterioa (“zadorra” berak esaten duen moduan, edo “sakona” hemen esaten den moduan) azaltzea bere poesiaren gune bihurtu du. Zer da misterioa baina? Azken batean heriotza zer den ulertzea, heriotzaren ondoren zer dagoen azaltzea. Heriotza, denboraren etengabeko joana, irautearen eta hil behararen misterioa. Modernitatearen ideia nagusi bat Jainkoaren heriotza izango da. Ez da hori euskal letretan zuzen-zuzenean sinetsiko (ez behintzat Mirandek poesia idatzi arte). Baina heriotza den misterioaren aurrean joera desberdinak gertatzen dira.

Heriotzaren gaia maiz aipatzen du Lauaxetak. Har dezagun, adibidez, “Gazte gexua”. Basora, izadira bere pentsakizuna esatera doan pertsonaia gazteak, heriotzaren, edo bestela nahi bada, denboraren jarioaren gaiari buruz zabaltzen du bere pentsakizuna:

"Samiñez nator zeugana, maite zaitudan basua:
orbelen jauste mindubak diraust erijotz arua [...]
Bekoki onek dagerren maitasunezko lilura
Ezin illundu dagike erijotzaren laztanak.
Ariñik duaz obira zerubak maite dauzanak".

Topikoz eta hizkuntza erromantikoz osatzen da, sinbolismoaren joeraz baino gehiago hemengo hizkuntza eta poeman, garbi azaltzen du Lauaxetak heriotzaren gaia bere poesiaren gunean aurkitzen dela. Nahikoa dugu hainbat poemaren izenburuak irakurtzea: "Arotzak", "Ludi ameskorra", "Goguaeren eresija", "Betikorra", "Bere illobijan", "Artxanda ganian", eta heriotzaren aurkakoa den "Ezilkortasuna" edo "Iltxasoral". Egia da, hala ere, desberdinak direla tonuak *Bide barrijk* liburuan eta *Arrats Beran*. Lehena erromantikoagoa da, beste sinbolistagoa, modernistagoa; lehenean esan egiten da, bigarreanean argumentuen eta kontakizunen bidez, iradoki. Baina beti heriotzak sortzen dion larriduraz ari da, esna nahi duela adierazten.

Nola lortu baina bizitzan atsedena, nola ulertu "zadorra", heriotzaren gakoa? Modu asko daude. Poetaren zentzua aldatu egiten da liburuz liburu. Lehenean Jainkoaren presentzia garbia da, eta Jainkoak azaltzen du zadorra "Jaunagan atsedena" deituriko poeman:

"Bijotzari: –Badakik Urtzi jauna non dan?–
–Ixatez ludi barna, maitez gixon baitan.–
Sakona argitu yatan..., oro ulerkorra;
Igar neban gixonen barruko zadorra"

Baina agnostikoa denari, edo Jainko kristauarengan sinesten ez duenari, poema egiten dio Lauaxetak: "Sinestebakuarena", eta jolas-tu egiten du eternitatea maitasunean eta gaztaroa gozatuz aurkitzen dela adieraziz. Irtenbide eta erantzun desberdina da Lauaxetak ematen duena. Baina jarrera bera da. Beste mundua den hori, edertasuna, egia eta ona den hori metaforaren bidez, hangoaz hemengo hitzekin adieraziz, egiten da analogia.

Hizkuntza poetikoaren iradokizuna da Lauaxetak bilatzen duena, eta iradokizun hori Lauaxetak garbi azaldu zuen, bere poesiaren helburu nagusizat iradokizuna aipatzen zuelarik:

"Izkiño [Letrillas] oneik ulertu gura dauzanak bein baño geyago
irakurri begiz.Oraingo tankeran egiñak dira, itzetan diñuena baño

zerbait geyago azaldu nayez. Irakurliaren gogoetan berein gogai sortarazteko (sugerir) jayo dira”.

Sorrarazi eta iradoki gauza bat eta bera ez badira ere, garbi dago zein den Lauaxetaren poetikaren helburu nagusia: batetik, “itzetan diñuena baño zerbait geyago azaldu”, beraz, metaforen eta sinboloen bidez beste zerbait adieraztea, eta iradokizuna bilatzea.

2) Erotismoa. Modernitatearentzat gorputzaren agerpena eta, bide beretik, erotismoarena, oso gai esanguratsua zen, baina ez berez, baizik eta erotismoaren bidez “zadorra”, misterioa ulertzeko jakintza bide gisa erabili zutelako. Lizardiren erotismoa aztertu izan da gure artean, eta egia da ez duela erotismoa era sotil eta metaforikoaren bidez baino agertzen. Baina garai hartako erotismoa adierazteko bazegoen topiko bat: baratzearen erdian edo basoaren erdian zain zegoen neskatxaren irudia, eta Lauaxetak, nahi bada oso joera neoklasikoan, idillikoan hobeto, baina maiz aipatu du izadian aurkitzen den neskatxaren irudia: “Zaurija”, “Zelayetakua”, “Zelayan”. Berriro erromantizismoaren pean *Bide barrjak* liburuan maitasunaren galeraz hitz egingo du Lauaxetak: “Itauna”, “Erantzuna”, “Lied”, “Ezkontza-eguna”, eta betez ere, maitasunaren idealizazioa den “Maitale kutuna”. *Arrats Beran* liburuan, ostera, erotismoak askoz ere presentzia handia izango du, bertan maitasuna heriotzaren garailea dela adierazten baita. Erotismoa sinestesietan agertzen du Lauaxetak, koloretan, usainetan, emakumeen irudi metaforizatuetan... Baina noizbait zuzenagoa da, erotismoa, bizi-gozamena, denboraren jarioaz ahazteko bide gisa proposatzen duenean:

“iBixitzan
zoruntsu gadixan
bihar dogunaren gauzezal
Kanteak,
Ardau-edontzjak
Eta mattasun baten poza”.

Lauaxetak erabiltzen dituen sinboloak irakurritz gero, ikusiko dugu maitasunak nola lotzen duen denbora (“Boluxu zurija”), eta alderantziz, maitasunik gabe geratzen den andereak nola ezin duen denboraren larria gainetik kendu (“Ezkontza goxa”).

3) Melankolia. Honela hasten da Lauaxetaren lan poetiko osoa, *Bide barrjak* liburuko lehen bertsoa baita berau:

“Zer dodan eztakit, baña gexo nago:
gorputza aul daukot, gogua ariago.
Arratsari nago..., itxas-urdiñari,
lanari el-ezin, soilik ametsari”.

Zer da gaixotasun hori? Zer da lanari heldu ezin, eta ametsari heldu behar hori? Modernismoak eta Modernitateak bultzatu zuten arima-joera nagusia: melankolia. Poeta ez da egoki sentitzen mundu honetan (“lanari heldu ezin”), ez du giro hor; bai, ordea, ametsean; ametsari heldu nahirik dabil. Mundu honetatik aparte, mundu honetatik desterruan eta beste mundu baten ametsean bizi da. Hori da melankolia...

Horregatik jotzen du idealetara, ideia berrien bidez mundua aldatu nahi da, eta “iltxasora!” bezalako poema baikor batek argi uzten du zein den Lauaxetak agertzen duen entusiasmoa garai historikoaren aurrean:

“Odiseu barri gara, lamiñik ezta baña,
emen sortuba ezta Aprodite liraña.
Geure abenda antzo pioneer gaste gara”.

Baina idealak beti mendian daude, izadian, hiritik urrun, lanetik urrun. Eta gai azalduko duten poema garbi daude: “Artxanda gania”, baina batez ere, “Mendijetara”, Lizardi gogora ekartzen duen poema:

“Urrun giz-otsetatik, menditara nua,
leyak ba loitzen dabe garbi dan gogua”.

Poeta biongan agertuko da gora joan nahi izugarri bat, gorantz, argia bizi den tokirantz, idealerantz, eta, kristaua izanez gero, Jainkoarenganantz... Ideala beti goian dago, horregatik mendia sinbolo nagusi bihurtzen da.

Juan Ramón Jiménez-ek idatzi zuen moduan,

“Los sentimientos son casi siempre una cuestión atmosférica. Un grado más o menos de temperatura, un viento más o menos sutil, una luz más o menos de oro determina un estado del alma”.

Sentimenduak izadiarekin bildurik agertzen dira. Horregatik da hain garrantzitsua mendia: han argia argiagoa delako, han haizearen izaera beste era batekoa. Eta orain konpara ditzakegu Juan Ramón Jiménez-en ohar horretan agertzen diren izenak, Lauaxetak bere poemetan erabilitako haizeekin eta urre kolorearekin... Bat datoz pertsonaia biak: izadiak sentimendua sortzen du, eta gehien sortzen duena melankolia da, beste mundu baten itxaropena eta desioa...

4) **Modernismoan** gai nagusia izango da poetaren irudia. Irudi nagusi bi agertzen dira: poeta elitistarena eta poeta bohemiarena, hau da, poeta madarikatuak, gizartea ukatzen dutenak, eta, beraz, oso gaizki biziko direnak. Gure euskal poetengana begiratzen badugu, garbiro agertuko da ez direla idazle bohemiak, onartu egiten dutela tokatu zaien gizartea. Lizardi burges bat da, lantegi bateko gerentea, poemak bulegoan idazten dituena, baina, norbait sartuz gero, karpeta batekin estaltzen eta ezkututzen dituena. Lauaxetaren jatorria umilagoa izan arren, hiriko erdi mailako klaseetan sartu den kazetari gisa lortzen du soldata. Baina, haiengan presente egongo da Erromantizismotik datorren poetaren irudia: XIX. mendean poeta erlijio berri bateko apaiza bazen, XX. mendean poetak, sinboloen esanahia ezagutzen dutenez, jende arruntaren gainetik ("masa" hitza erabiltzen zuten jende multzo arrunta deitzeko) jartzen dira; beraz, elitismoan. Eta hori mila zertzeladatan agertzen da: janzteko moduan, bizitzeko moduan; Lizardi eta Lauaxetaren argazki dotore horiek ikustea besterik ez dago, horretaz jabetzeko. Baina horrezaz gain, baieztapen garbiak daude bide horretatik: Lauaxetak, adibidez, garbi adieraziko du: "Bestek entzuten ez duten egal otsa" entzuten duela poetak, eta besteek ez dakitena dakiela poetak. Horregatik, adibidez, intelektualek zeregin handia izan zuten politikan, besteek ez zekitena baitzekiten eurek, eta, beraz, gizartearen norabidea asmatzeko gaitzat baitzeuzkaten beren buruak. Lizardik ere hitz zehatzekin adierazi zuen zein helburu zuen poetak: herriaren abangoardia izatea. Eta Aitzolek ere herriaren aurretik joateko mandatua eman zien. Elitean kokatzen dira, bada, poetak, besteek ez dakitena jakinez: hau da, ideala zer den, zer komeni zaion gizarteari, ederrago, izpiritualago, hobe bihurtzeko... Hortik dator, bada, gizarte zaharraren ukazioa, esan nahi da, burgesiaren materialismoaren menpe dagoen gizartearen aurkako baieztapenak, eta idealaren alde egindako mol-

dapena, Lauaxetaren mitinean ikusi dugun bezala. Horregatik aipatzen dira "leyak", hain zuzen hirian gertatzen den historia, bataren eta bestearen artean gizartean gertatzen den lehia.

5) **Burgesiak** bultzaturiko errealismoaren, materialismoaren eta positibismoaren aurka, modernismoak baieztatu du benetako errealtate ezkutu horretara sinboloen bidez heltzen dela. Sinboloa ahalmen iradokitzailea, magikoa, misteriotsua duen irudia da. Sinboloaren bidez, benetako Niaren barne izaera adierazi nahi da, begien bidez bihotzari buruz hitz egin.

6) **Irudimenak** zerikusi handia du poesia mota horretan: gauza berriak irudikatu behar dira, eta hizkuntza berri bat ere sortu behar da. Horregatik dira Lauaxetarenak "bide barriak", nahiz eta agian, ez dagoen hor "berri" askorik, esan nahi dut, azken batean Lauaxetak eskaintzen duena zera da: XIX. mendetik aurrera Europako poesiak egin zuen bidearen eta hizkuntza poetikoaren sintesi nagusi bat, laburpen osatua. Irudimenak lan berezia du literatur obran: munduan zatikaturik ematen diren materialak bildu egiten ditu, eta osatu, eta batasunez eman, lan literarioan. Barnetik mundu berria sortzen da.

7) **Musikaren garrantzia.** Barne mundua adierazi nahi zuten modernistek, eta hori Lizardiren kasuan garbiago badago ere, Lauaxetak askotan jotzen du kanpo munduaren deskribapena egitera. Ez da dudarik barne mundua adierazteko musika ezinbestekoa zela. Musikaren forma desberdinak erabili zituzten modernistek, batzuek gurago zuten sinfonien erara idatzitako poemak egin, eta Lauaxetak herri musikaren aztarnak agerian jarriko ditu, ritornelloaren bidez, errepikapenen bitartez. Baina musikaren erabileran errekurtsu nagusia aliterazioa da.

Agian traketsa edo gogorra da Lauaxeta aliterazioa erabiltzeko orduan, silaba trabatu gehiegi erabiltzen baititu, baina bizkaitarrak garrantzia ematen dio hiztegiaren aukeraketari ("sastakai" argi hori), Baudelaire poeta sinbolistak agindu zuen bidetik. Hitzen aukeraketa berezia da idazlea, baina ez horrenbeste hitzak josi behar dituen...

8) Prerrafaeliten lilura. XIX. mendean Britainia Handian pintore talde batek prerrafaelismoaren izenarekin eskola bat sortu zuen: Rossetti, Everett Millais, Holman Hunt pintoreak talde hartako partaideak izan ziren, eta pintura haietan edertasunaren irudi bat agertzen zen: emakumeak, argalak eta garaiak; argia, oso garbia; irudiaren marra, ongi azaldua... mundu eder bat izadian adierazteko forma. Lauaxeta-
ren olerkia pinturarekin lotu beharko bagenu, nik ez nuke dudarik egingo: batetik, prerrafaelitak daude, beren mundu piktoriko zuzenarekin; eta bestetik, euskaldunen artean, agian Aurelio Artetaren pintura legoke, mundu berri baten agerpena adierazten ("Langille eraildu bati")

9) Hiria eta izadiaren arteko banaketa. Modernismoak izadia maite du, idealistek eta erromantikoek egin zuten moduan. Eta hiria ez dute begi onez ikusiko; batetik, burgesiaren eremua delako: hiri industrialak burgesiak sortu du, osasun faltarekin, jende pilaketarekin, zaratarekin, eta arintasunarekin. Poetek izadia maiteko dute. Ikusi dugu Lauaxeta Artxanda gainean hiriari bizkarra ematen. Banaketak egiteko orduan, ez da nahikoa adieraztea hiria burgesiaren mugimenduaren sinboloa dela, eta izadia iraunkortasunarena, baizik eta izadiaren sakralizazioa ere oso kontuan hartu beharko da. Hiria negozioren tokia da, "nec otium", atseginaren ukazioa, eta izadia, beraz, "otium" pentsakorraren toki bihurturik dago. Askotan eta oso agerian ikus dezakegu hori gure euskal poetaren lanetan.

Eta Lauaxetari buruzko hitzaldi hau bukatzeko, amai dezagun hasi dugun bezala, Lizardi aipatuz. Lizardi "Bultzi leyotik" begiratzen ari denean, Juan Ramon Jiménezen poema baten usain ukazina duen poeman ("Guipúzcoa" deituriko poemarena), trenean doa, burgesiak sorturiko sinbolo nagusiaren barruan, agian negozioetara. Eta bultzi leihotik, nekazaria ikusiko du. Bera, ordea, "Zoro" doa "zoro" doan trenean. Eta esanguratsua da halaber, ikustea nola kalifikatzen den behea: esan nahi da, ibarra:

"Bañan... ezin:
beeko bear goriak
narama..."

"Beeko bear goriak": behean behar goria dago, goian atsegin berdea, beraz. Esanguratsua da, era berean, poema 1929. urtean

argitaratu zuenean, Lizardik jarri zuen bertsoa gogoratzea: "beeko bizitz gorriak": bizitza neketsua, behean dago, hirian, industrian, negozioan; eta lasaitasuna eta bakea izadian, goian...

Lauaxetak ere antzeko joerak adieraziko ditu bere "Artxanda ganian" poeman: Bilbori atzea emanaz, Txorierri aldera begiratzen du poetak, eta ez hirira. Noski, hiria industriarekin loturik dago. Eta industriak gauzen edertasuna berdindu egiten du: gauzak era masiboan egiten direnean, maitasun barik egiten dira, objektu bakoitzari asti nahikorik eman gabe, artisauren maitasuna eman gabe. Horregatik, objektu txikiek, artisauek "artez" egindakoeak, gauza bereziek, garrantzia izango dute poesia honetan. Nola ahaztu, zentzu horretan, Lauaxetaren "Sevresko murkua"? Hiriri muzin egiten diote, baina industria toki den neurrian. Hiri hori ederra denean, edo Erdi Arokoa denean (Brujasen kasua, Venecia), edo burgesiaren bizi gogoaren erakusgarri denean, kosmopolita denean, onartu egiten da. Eta kosmopolitismoaren zeinua izango genuke, Lizardiren "Parisko Txolarrera" edo Lauaxetak aipaturiko beste objektu kosmopolita: "Sevres'ko murkua". "Langille eraildu bati" poeman agerturiko Bizkaiko Ezkerraldeko meatzaria da langilez beteriko giro hiritar batean kokaturiko ia poema bakarra garai horretan. Baina, jakina denez, poema berandukoa da, eta García Lorcaren eraginez idatzitakoa, eta, beharbada, Lauaxetaren beste garai bateko adibidea. Gainera, kontuan hartu behar da Lauaxetak –eta ia euskal poesia osoak – gerra aurrean abangoardiaren aipamen metaforiko bakarra egiten duela poema horren bidez.

Modernitatearen idazkera poetikoa tentsio batean bizi da, Burgesa izanik, baina beste mundu bat amesturik... Hirian, hiriko "bizitza gorrian", hiriko "leyan", baina izadia amesturik.

Irakurzaletasuna.

Gaur egungo gazte talde batean

Oihane GONZÁLEZ GARCÍA

Sarrera

Ondorengo lerroetan gazte talde batek azaltzen duen irakurzaletasuna izango dut hizpide. Hau da, nire helburua letretako ikasle talde batek irakurtzen dituen liburuen kopurua eta irakurgai horien zenbait ezaugarri aztertzea da. Esan dezadan, bederen, hipotesi moduan eta beste azterketa batzuetan lortutako ondorioetan oinarrituz, gazteen artean irakurzaletasuna nahiko baxua dela islatzen dituzten datuak espero ditudala.

Azterketa hau burutzeko erabili dudan taldea, lagina alegia, Euskal Herriko Unibertsitateko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak saileko 2. zikloan eskaintzen den "Euskal Literaturaren gaur egungo joerak" arloko ikasleek osatzen dute; esate baterako, gutxi gora-behera 20-22 urtetako gazteak.

Azterketa hau aurrera eramateko galdera soil bat planteatu nuen: Zeintzuk dira kurtsoa hasi zenetik "gustuz" irakurri dituzun obrak? Beraz, irakurzaletasuna zifratan jartzeko seihileko epea aztertu nahi nuen.

Ikasleek euren izenaren orde, sexua baino ez zuten jarri behar izan "inkesta" orrialde horietan. Ondoren 2004. urteko irailetik 2005. urteko martxora (martxoan egin bainuen galdera) bitarteko seihileko horretan "gustuz" irakurritako liburuen zerrendatzea egin zuten. Datu horiek jaso eta, orduan hasi nintzen lanean.

Lehenik eta behin, bide batez ohikoa den bezala, datuen aurkezpena egingo dut; esan nahi baita, ikasleen euren orrialde horietan

zerrendatutako irakurgaien aurkezpena. Izan ere, argi utzi nahiko nuke zenbait irakurgai azterketa honetatik at utzi ditudala euren datu zehatzik lortu ez dudalako edota euren izaera teorikoegia irizten niolako.

Datuak eskaini eta gero, irakurzaletasunaren gaineko portzentaiak emango ditut; hots, ikasle bakoitzak irakurritako obra kopurua eta baita talde moduan irakurritakoak ere.

Amaitutakoan sexu bereizketak portzentaia horietan eragina daukan ikusiko dugu. Arestian esan dudan bezala anonimotua gordetzeko asmoz ikasleek euren sexua baino ez zuten jarri; nire asmoa sexuak eragina zuen ala ez deliberatzea baitzen.

Bestetik, liburu horietan agertzen den hizkuntzaren eragina ere islatzen saiatuko naiz; euskara, erdara eta itzulpenen presentzia, alegia.

Horrez gain, idazleen pisua ez ezik obrena ere pixka batean bada ere ikusi nahiko nuke; hau da, zeintzuk diren errepikatzen diren idazleak eta baita obrak ere. Honekin batera emakume idazleen zenbatekoa eta eragina ere izango dugu hizpide.

Eta, azkenik, esandako guztia aztertu eta gero lortutako ondorioak aurkeztu nahiko nituzke.

Beraz, sarrera xume honetan esandakoak kontuan hartuz has gaitezen gazte talde honek duen irakurzaletasunaren gaineko hausnarketak egiten.

Datuen aurkezpena

E.H.U. ko Euskal Filologiako 2. zikloko "Gaur egungo joerak" arloko ikasleak

1. Mutila: 3 liburu.
Bizia Lo, Jokin Muñoz.
Traizioak, Iban Zaldúa.
Gezurrak, gezurrak, gezurrak, Iban Zaldúa.
2. Neska: 9 liburu.
El código Da Vinci, Dan Brown.
Narrazioak, Joseba Sarrionandia.

Bero hezeak, Batzuen artean.

Anarkista baten ezusteko heriotza, Dario Fo.
Kuarderno oria, Pako Aristi.

* *Libreta horiko poemak*, Pako Aristi.

Birika zatiak, Xabi Borda.

Soinujolearen semea, Bernardo Atxaga.

Andolin Eguzkitzaren azken poema liburu.

* *Arimaren ondoko ezkien artetik ibili*.

Arbelaren gainean, Xabier Mendiguren Elizegi.

3. Neska: 7 liburu.

1984, George Orwell.

El Agote, Gaizka Arostegi.

Stupeur et tremblements, Amélie Nothomb.

Si, c'est un homme, Primo Levi.

Etiopia, Bernardo Atxaga.

Bakartasunaz bi hitz, Philip Bidart.

Vladimir, Koldo Izagirre.

4. Neska:

5. Mutila: 8 liburu.

Ipuin izugarriak, Batzuen artean.

Robinson Crusoe, Daniel Defoe.

Crimen y Castigo, Fedor Dostoyewski.

La última cena, Leonardo da Vinci.

Angels and Demons, Dan Brown.

El conde de Montecristo (II. Zatia), Alejandro Dumas.

La vuelta al mundo de Slocum,

* *Navegando en solitario alrededor del mundo*,
Joshua Slocum.

Itzalak, Iban Zaldúa.

6. Neska: 3 liburu.

Peru Abarka, Juan Antonio Mogel.

Connemara gure bihotzetan, Julen Gabiria.

Iraupena eta lekukotasunak, Patxi Salaberri.

7. Mutila: 3 liburu.

Iraupena eta lekukotasunak, Patxi Salaberri.

Koaderno gorria, Arantxa Urretabizkaia.

Agur, Euzkadil, Juan Luis Zabala.

8. Mutila: 3 liburu.
Guia Práctica de la Casteria, *
La Praga, Franz Kafka.
Gauerdiko teila, *
9. Mutila: 2 liburu.
La Navarra Maritima, Tomás Urzainqui.
Nuevo orden mundial, Zenbait iritzi.
10. Neska: 2 liburu.
Soinujolearen semea, Bernardo Atxaga.
Hitzen ondoeza, Joseba Sarrionandia.
11. Neska: 3 liburu.
Sultana roja, Alberto Vázquez Figueroa.
Soinujolearen semea, Bernardo Atxaga.
El médico, Noah Gordon.
12. Neska: 3 liburu.
Haize gorria, Aitor Arana.
Gasteizko hondartzak, Xabier Montoia.
Akordatzen, Joseba Sarrionandia.
13. Neska: 4 liburu.
Narrazioak, Joseba Sarrionandia.
Koaderno Gorria, Arantxa Urretabizkaia.
Rossettiren obsesioa, Ramon Saizarbitoria.
Akordatzen, Joseba Sarrionandia.
14. Neska: 5 liburu.
Narrazioak, Joseba Sarrionandia.
Eta handik gutxira gaur, Eider Rodriguez.
Gazte Matxinada, Garikoitz Mujika.
Koaderno Gorria, Arantxa Urretabizkaia.
Akordatzen, Joseba Sarrionandia.
15. Mutila: 7 liburu.
Bihotz bi, Ramon Saizarbitoria.
Soinujolearen semea, Bernardo Atxaga.
Itoko dira berriak, Karlos Linazasoro.
El hombre que confundió a su mujer con un sombrero,
Oliver Sacks.

Gasteizko hondartzak, Xabier Montoia.

Liburu horiko poemak, Pako Aristi.

* *Libreta horiko poemak*, Pako Aristi.

Anarkista baten ezusteko heriotza, Dario Fo.

16. Neska: 6 liburu.

Tratado de bruja vasca, Pierre Lancre.

Bakartasunaz bi hitz, Philip Bidart.

Akordatzen, Joseba Sarrionandia.

Garmendia errege, Kirmen Uribe/ Mikel Valverde.

Erraldoien mundua, Aritza Bergara.

Iragarki Merkeak, Castillo Suarez.

(1) Argitu nahiko nuke "" ikurraren bidez markatuta agertzen diren liburuak azterketa honetatik at utzi ditudanak direla.

Oharra: Hemen azaldutako lan guztiak ikasleek idatzitakoak dira, ez dut bat bera ere kanpoan utzi. Izan ere, badira zenbait obra ikasleek eurek emandako datuekin (hots, izenburua edota autorea) bat egiten ez dutenak. Kasu horietan, "" ikurraren bidez horien berri ematen saiatu naiz.

Beraz, ikur honekin agertzen diren liburu batzuk zuzendu ditut, azpiko lerro batean ikurra jarritz. Adibidez:

Kuaderno oria, Pako Aristi.

* *Libreta horiko poemak*, Pako Aristi.

Beste batzuetan, ordea, benetako daturik aurkitu ez dudanez (horrek ez du esan nahi obra horiek existitzen ez direnik, nire ezagutzaz eza izan baitaiteke) ikurra alboan jarri baino ez dut egin, inongo zuzenketarik erantzi gabe. Adibidez:

Gauerdiko teila * (Kasu honetan ez dut liburu honen aipamenik aurkitu, ez izenburua zein den ezta zein autorek idatzi duen ere).

Portzentaiak

Aurkeztutako datu horiek aintzat hartuz portzentaiak zuzenean emango ditut. Kanpoan utzi ditudan liburu gutxi horiek izan ezik gainontzekoak onartu ditudanez, ez dago zertan banan-banan berriz izendatu.

Aurkeztutako datuen gaineko irakurketa zifratan

Libururik irakurri ez duen ikasle bat dago (4. ikaslea)
= Ikasleen %6.25a.

Kontuan izanda filologia bateko ikasleak direla eta literatura arloko ikasgai batean pasa zela inkesta, pentsatu nahiko nuke, eta bide batez positiboa izan, ikasle horrek ez zuela planteatutako galdera erantzun nahi izan ezta lan honetan parte hartu nahi ere. Baina, hori nire hausnarketa baino ez da, ez baitakit benetako egoera.

Liburu bat irakurri duen ikasle bat ere badago (8. a)
= Ikasleen %6.25a.

Bi liburu irakurri dituzten ikasleak lau dira (6. a, 7. a, 9.a eta 10.a). = Ikasleen %25a.

Hiru liburu irakurri dituzten hiru ikasle daude (1. a, 11. a eta 12. a). = Ikasleen %18.75a.

Lau liburu irakurri dituen ikasle bat dago (13. a).
= Ikasleen %6.25a.

Bost liburu irakurri dituen ikasle bat dago (14. a).
= Ikasleen %6.25a.

Sei liburu irakurri dituzten ikasleak bat dago (16. a).
= Ikasleen %6.25a.

Zazpi liburu irakurri duen ikasle bi daude (3. a eta 15. a).
= Ikasleen %12.50a.

Zortzi liburu irakurri dituen ikasle bat dago (3. a).
= Ikasleen %6.25a.

Azkenik, bederatzi liburu irakurri dituen ikasle bat dago (2. a).
= Ikasleen %6.25a.

Ikasleon gehiengoak irailtik martxora bitartean irakurri dituzten liburuak bizpahiru dira. Horregatik, antzeman dezakegu ikasleon %68.75ak bost liburu edo gutxiago irakurri dituela denbora tarte honetan; eta, beraz, gainontzeko %31.25ak bost baino gehiago. Hortaz, kontuan hartuz sei hilabeteko tartearaz galdetu zela, baieza dezakegu batez beste hilabetean liburu bat baino gutxiago irakurtzen dela talde honetan.

Sexuaren araberako irakurzaletasuna

Lehenik eta behin azpimarratu nahiko nuke aburuz irakurleak irakurleak direla; hau da, berdin duela neska zein mutil izan irakurzaletasuna neurtzerako orduan. Izan ere, eta antza denez, sexu bereizketak aditzera ematen du ezberdintasuna egon badagoela irakurle bi hauen artean. Beraz, egoki iritzi diot neuk ere horren inguruko azterketaxoren bat egiteari.

Hori dela eta, aurrenik, ikasle taldearen barnean balizko bereizketa hori aztertuko dut eta ateratako datu denak bateratu.

16 ikasleek erantzun zuten planteatutako galdera. Mutilak sei dira, gelako %37.50a; eta, neskek hamar, gelako %62.50a.

Guztira, 64 liburu irakurri dituzte; baina ikus dezagun sexu talde bakoitzeko gazteek zehazki irakurritakoak:

MUTILEK

1. a = 3 liburu
2. a = 8 liburu.
3. a = 2 liburu.
4. a = 1 liburu.
5. a = 2 liburu.
6. a = 7 liburu.

GUZTIRA 23

NESKEK

1. a = 9 liburu.
2. a = 7 liburu.
3. a = 0 liburu.
4. a = 2 liburu.
5. a = 2 liburu.
6. a = 3 liburu.
7. a = 3 liburu.
8. a = 4 liburu.
9. a = 5 liburu.
10. a = 6 liburu.

41

Taula honetan ikus daitekeen bezala, mutilek, orotara 23 liburu irakurri dituzte; eta, neskek, 41. Hortaz, mutilek liburu guztien %35.94a irakurri dute; eta, neskek, ordea, %64.06a. Datuek beraiek adierazten dute neskek gehiago irakurri dutela (izan ere, aintzat hartu beharko genuke neska gehiago ere badirela...).

Beraz, antza denez, irakurzaletasuna neurtzeko orduan sexuaren eragina nabaria dela defendatzen dituztenen usteak egokiak dira.

Hizkuntzaren eragina

Atal honetan irakurzaletasuna zein hizkuntzatan altuagoa den egiaztatu nahiko nuke. Hau da, jakinda galdera pasatako ikasle guz-

tiak euskaldunak izateaz gain, euskarazko ereduan ikasten dutela, hizkuntzaren eragina irakurgai horietan frogatu gura dut.

Irakurgaiak talde ezberdinetan bana nahiko nituzke. Esate baterako, alde batetik euskarazko liburuen kopurua emango dut; esan nahi da, jatorriz euskaraz idatzitakoak. Bestetik, erdarazko irakurketak; eta, azkenik itzulpenak. Izan ere, euskarara itzultitako obrak bakarririk izango ditut kontuan, ez adibidez ingelesez gaztelerara itzultitakoak (kasu, El código Davinchi, Dan Brown), hauek erdarazkoen multzoan sartu baitituz; berez, erdaraz idatziak baitira.

Irakurgaien hizkuntza

Euskarazko liburuak: irakurritako 64 liburuetatik, 44 euskarazkoak dira; beraz, %68.75a.

Erdarazko irakurketak 18 liburuk osatzen dute; %28.13a. Kopuru horretatik, 15 gaztelerakoak dira, %83.33a. Bi frantsesez *Si, c'est un homme*, Primo Levi eta *Stupeur et tremblements*, Amélie Nothomb (%11.11a). Eta, beste bat ingelesez, %5.88a, *Angels and Demons*, Dan Brown.

Bi ikasleek euskarara egindako itzulpen bat irakurri dute; hots, %3.13a, *Anarkista baten ezusteko heriotza*, Dario Fo (birritan erreplikatzeko den liburua da).

Datu hauek kontuan hartuz esan beharko genuke batez ere euskarazko liburuak irakurtzen direla. Uste dut nahiko argi dagoela burututako ikasketek, euskal filologiakoek, duten eragina irakurgaien hizkuntza hautatzeko orduan. Horrek baldintzatzen du erdarazko obrak irakurketak; eta, hori dela eta, 16 ikasletik erdiak baino gutxiagokoak baino ez du hautatu beste hizkuntzaren bat bere irakurgaiantzako.

	EUSKARAZ	ERDARAZ	ITZULPENAK
LIBURUAK	44	18	2
PORTZENTAIK	%68,75	%21,13	%3,13

Oharra: Eskaintako datu hauek irakurgai bakoitzaren gainekoak dira. Hau da, nahiz eta liburu berdina erreplikatu, multzo batean jarri dut. Demagun Narrazioak, J. Sarrionandiarena lau ikasleek irakurri dutela. Nik, beraz, euskarazko irakurgaien barnean sartu eta behin zenbatu beharrean lautan zenbatu dut; horiek baitira irakurritako aldiak.

Idazle eta obren pisua

Atal honetan aztertu nahiko nuke irakurketak hautatzeko orduan idazleek daukaten pisua. Hau da, horretarako errepikatutako idazleak, nahiz eta obra ezberdinetako irakurgaiak izan, aintzat hartuko ditut.

Errepikatutako idazleak:

Joseba Sarrionandia.	Bernardo Atxaga.
Iban Zaldúa.	Arantxa Urretabizkaia.
Ramon Saizarbitoria.	Dan Brown.
Xabier Montoia.	Pako Aristi.
Philip Bidart.	Dario Fo.

Izan ere, errepikatutako idazle guzti hauek zerrendatutako era ez da guztiz egokia, idazle askoren errepikapen aldia berdina delako. Hori dela eta, aurreneko hirurak izan ezik, ondorengoak zerrendatze hutsa bezala ulertu behar dugu eta ez, ostera, mailakatze bezala.

IDAZLEAK	Ikasleak	Irakurritakoak	Lanak
J. Sarrionandia	6	7	3
B. Atxaga	5	5	2
I. Zaldúa	2	2	3
A. Urretabizkaia	3	3	1
R. Saizarbitoria	2	2	2
D. Brown	2	2	2
X. Montoia	2	2	1
P. Aristi	2	2	1
P. Bidart	2	2	1
D. Fo	2	2	1

Ikus dezagun nola planteatu dudan ondorengo taula hau. Ezkerreko zutabearen errepikatutako idazle horiek jarri ditut. Ondoren, zenbat ikasle izan diren idazle horren lanen bat irakurri dituztenak; gero, zenbat aldiz irakurri diren lan horiek; eta, azkenik, irakurri diren lan horiek zeintzuk diren. Argiago gera dadin, adibide bat emango dut: Joseba Sarrionandia irakurri dituzten ikasleak sei dira; baina, berez Sarrionandiaren zazpi irakurketa burutu dira ikasle batek haren bi lan irakurri dituelako. Izan ere, ez dira izango Sarrionandiaren zazpi lan

ezberdin irakurritakoak, baizik eta hiru: *Narrazioak*, *Hitzen ondoeza* eta *Akordatzen*.

Joseba Sarrionandiaren pisua ezin ukatuzkoa da datu hauek aditzera ematen duten bezala, bere lan ezberdinak irakurri ere irakurri. Hau da, idazle honek gazteon artean duen eragina nahiko nabaria da. Interesgarria litzateke eragin hori aztertzea, baina hausnarketa hori ez dagokio, zuzenean, lan honi.

Gainontzeko idazleen (bide batez, aipatu ez ditudanak) lanak behin baino ez direnez agertu ez dut euren berri zertan eman.

Emakume idazleak

Zenbaitek uste dute emakumeek idatzitako literatur genero bat dagoela. Ideia horrekin bat egiten ez badut ere, idazlea "idazlea" baita emakume zein gizon izan, ikusi nahiko nuke emakumeek idatzitako zenbat liburu irakurtzen diren.

Hauek dira agertutako emakumeak:

- Arantxa Urretabizkaia, *Koaderno Gorria*. (3 ikas.irakurria)
- Eider Rodriguez, *Eta handik gutxira gaur*.
- Castillo Suarez, *Iragarki Merkeak*.
- Amélie Nothomb, *Stupeur et Tremblements*.

Guztira 41 idazle ageri dira eta horietatik lau baino ez dira emakumezkoak; hau da, %9.76a. Datu hori esanguratsua dela uste dut; izan ere, batez ere neskek osatzen duten gela batean gizonzkoen idazlanak gailentzen direlako. Baina puntu honek ere, horren emakume gutxiren lanak agertzea, azterketa sakonagoko bideak irekiko lituzke.

Bestetik, errepikatutako obrak aztertu nahiko nituzke.

Hasieran planteatutako 64 irakurgai horietatik, berez, 50 dira irakurri diren lanak. Beraz, kopuru horretan oinarriturik hauek dira errepikatutako obrak:

Errepikatutako obrak:

- Soinujolearen semea*, Bernardo Atxaga (4 ikasle).
- Narrazioak*, Joseba Sarrionandia (3 ikasle).
- Akordatzen*, Joseba Sarrionandia (3 ikasle).
- Koaderno gorria*, Arantxa Urretabizkaia (3 ikasle).
- Gasteizko hondartzak*, Xabier Montoia (2 ikasle)

Bakartasunaz bi hitz, Philip Bidart (2 ikasle).

Anarkista baten ezusteko heriotza, Dario Foe (2 ikasle).

Datu hauek, ohikoa beharko lukeen moduan, bat egiten dute arestian planteatutako idazle errepikatuen datuekin. Idazle errepikatuen Sarrionandia dela esan dugu; eta, datu hauetan berresten den bezala, hala da, haren bi lan hiru ikaslek irakurri baitituzte. Izan ere, lanik irakurriena Atxagaren *Soinujolearen Semea* dugu. Kontuan hartzekoa da, Bernardo Atxaga ere idazle errepikatuen artean kokatzen dela. Gainera, *Soinujolearen Semea* 2004koa da; beraz, liburuaren egilea ez ezik, berritasunagatik nahiko logikoa ere bada liburu hau irakurtzea.

Ondorioak

Lehenik eta behin, eta ateratako ondorioak aurkezten hasi baino lehen eskerrak eman nahi nizkieke nire azterketa hau zilegi egiten lagundu didaten gazteei. Hau da, nik planteatutako galderari erantzun didaten horiei. Hori dela eta, ez nituzke jasotako datuak zalantzan jarri nahi. Izan ere, jakin badakit norbaiti deserosoa gerta zekiokela liburu bat bera ere zabaldu ez izana aitortzea (ikasle batek zintzotasun osoz aitortu badu ere; eta, horregatik, bere zintzotasuna eskertzen dut); eta, beraz, agian "gezurraren" bat idatziko zuela aspaldi irakurritako liburu hura jarritz. Dena dela, jasotako datuen egiantzekotasuna zalantzan jarri gabe lagintzat hartu ditut onargarriak iruditu zaizkidan liburu guztiak, ikasleen leialtasunean sinistuz.

Aztergai guztiak kontuan hartu eta gero uste dut nahiko garbia dela planteatutako ondorioa: gazteek oso gutxi irakurtzen dute. Beraz, hasieran planteatutako hipotesia betetzen dela esan daiteke. Badakit ondorio hau orokortzea nahiko gogorra suerta daitekeela baina onartu beharra dago datuek eurek hori bera islatzen dutela; nahiz eta, lan hau baino lehenagoko beste azterketa batzuk ondorio oraindik ezezkorrakoak islatu.

Seihileko bateko tartearekin gazte talde honetan %68.75ak bost liburu edo gutxiago irakurri du. Horrek aditzera ematen du hilabetean liburu bat baino askoz gutxiago irakurtzen dutela. Datu hauek zer pentsarazi egin didate. Sarritan entzuten da, eta baita irakurri ere, udan ez dela irakurtzen lana, udalekuak, oporrak... direla eta astia ez

dagoelako. Baina, nik, ordea, horri buelta eman eta planteatutako denbora tartea ez dut udan kokatu. Hala ere, datuek negatiboak izaten jarraitzen dute. Beraz, ez dut uste arazoa urteko sasoiari kokatu behar dugunik; baizik eta gazteek irakurtzeko daukaten (“daukagun” esan beharko nuke...) ohitura ezan.

Honekin batera, argitu nahiko nuke azterketa honetako ondorioak borobiltzeko beste zenbait datu ere erabili nituela. Hau da, galdera bera egin nien Portugalete herrian dagoen Asti-Leku ikastolako D.B.H.O.ko 2. mailako letretako ikasleei; hauek, 17-18 urteko gazteak dira. Jasotako datu hauek guztiz negatiboak izan ziren, parte hartu zuten ikasleak 12 baziren ere, bakarrik 4 liburu baitziren “gustuz” irakurritakoak; besteak derrigorrezkoak baitziren.

Izan ere, uste dut argitu beharko nukeela ikasleei egindako galdera hori anbigua dela. Esan nahi baita, galdera honetan inplizituki adierazten da irakasleek bidalitako liburuak ez direla jarri behar; suposatzen baita horiek ez direla “nahita” edo “gustuz” hautatu eta irakurritakoak. Galdera hori anbigua dela jakin banekien ere, horrela aurkeztu nuen tranpa gisa. Esan behar dut, bide batez, filologiako ikasleek galdera horren anbiguotasunean erori gabe ondo erantzun ziotela galderari derrigorrezko irakurketarik jarri gabe. Batxilergoko klasean, ordea, erantzunak guztiz ezberdinak izan ziren; horrek azaldu zuen nola gazteek bidalitakoa bakarrik irakurtzeko ohitura duten.

Bestetik, eta ondorioak ondorio, gogoratu nahiko nuke lan honen azterketa eta hausnarketarako beste bide asko zabalik utzi dituela. Esate baterako, emakumezkoek idatzitako literaturaren agerpena eskasa dela dakusagu. Eta, horrekin lotura duen beste hari batekin jarraituz, sexuaren arteko bereizketari dagokionez datuak nahiz eta erabat esanguratsuak ez izan, onargarria da neskek mutilek baino gehiago irakurtzen dutela. Beraz, antza denez, sexu bereizketari dagokionez azterketa ezberdinak egin daitezke irakurzaletasuna neurtzeko orduan.

Gainera, aipatu ez ditugun beste puntu batzuk ere hizpide izan litezke. Esate baterako, datu hauen artean agertzen diren irakurgaien garaia. Esan nahi baita, gainera bakarrik begiratu ez badut ere literatura garaikidea dela esan daiteke. Beraz, honekin lotutako beste azterketatxo bat egiteko bidea zabalik uzten dut. Baita, generoei dagokion ikerketa bat ere. Batez ere, literatura narratiboa dakusagu, kenduta poesia liburu bakan batzuk. Hortaz, zer dela eta genero

honen gailentzea gazteen artean? Poesia oraindik lirikotasunarekin lotzeko aurreiritzia al dirau? Azkenik, uste dut pozgarria dela euskarazko irakurketek gehiengo osatzen dutela ikustea; baina era berean, esango nuke horrek ere mugatzen gaituela literatura unibertsalaren aurrean. Beraz, hizkuntzaren eragina ere aztertzea polita izango litza-teke.

Azkenik, eta bukatzeko, pertsonalki esango nuke oso interesgarria izan dela lan honetan murgiltzea. Ez bakarrik atera ditudan por-tzentaiak ikusteko, baizik eta horien atzean azaltzen diren auzi guzti horiez jabetzeko. Hortaz, eta arestian esan dudan bezala, azterketa eta hausnarketarako bide asko zabalik uzten ditut.

Bibliografia

GONZALEZ GARCIA, Oihane (Argg.): "Irakurzaletasuna. Gaur egungo gazte talde bitan". "Literatur joerak" arlorako zuzendutako lana, 2005.

LERA MANTEROLA, Amaia (Argg.): "Euskal Filologiako ikasleen irakurzaletasuna zifretan". "Literatur joerak" arlorako zuzendutako lana, 2004.

OLAZIREGI, Mari Jose (2002): Euskal eleberraren historia. Labayru Ikastegia eta Amorebieta-Etxanoko udala. Bilbo. 13-45. or.

Eranskina

Datuen aurkezpenean ikasleek idatzitako liburu guztien berri eman nahi nuen, baina argitu nahiko nuke nire azterketak aurrera jarraitu ahal izateko hainbat obra bazterrean utzi behar izan ditudala. Esan gura dut, benetako azterketa bat egiteko ezin izan ditut eurek idatzitako obra guztiak kontuan hartu.

Datu zehatzik gabekoak

Datuen aurkezpenean azaldu dudan bezala zenbait obren daturik ez dut lortu; eta, beraz, horiek ""ren bidez markatu ditut. Obra horiek benetan existitzen diren ala ez jakin ezin izan dudanez, ego-kiena azterketa honetatik kanpo uztea zela erabaki nuen. Hauek dira obra horiek:

Gauerdiko teila.

Guia Práctica de la Casteria.

Izaera teorikoa

Egia izan, obra hauek bazterrean uztea izan da gehien kostatu zaldana. Badira zenbait obra teorikoagoak direla dakusadanak; eta, horregatik, azterketa honetatik at utzi ditut. Baina, berez, ez daukat inolako irizpide garbirik erabaki hori hartzeko, agian horiek, norbaitek "gustuz" irakurritakoak direlako.

Iraupena eta lekukotasunak, Patxi Salaberri.

Guia Práctica de la Casteria. (Ziur aski, obra hau bazterrean uzteko arrazoi nagusia bere egiletasuna konprobatu ezina izan da).

Agian, *La Navarra Maritima*, Tomás Urzainqui eta *Tratado de brujeria vasca*, Pierre Lancrerena ere kanpoan utziko litzuzke norbaitek. Obra hauek, ordea, aurreko biak baino helburu teoriko murriztagoa dutela esango nuke; eta, hori dela eta, ez ditut azterketa honetatik atera.

Derrigorrezko irakurgaiak

Aztertutako datu hauen artean ez dut derrigorrezko irakurgairik topatu. Beraz, gazte hauek ez dira galderaren anbiguotasunean erori eta "gustuz" irakurritako liburuak bakarrik jarri dituzte derrigorrezkoak multzo honetatik kanpo utziz.

Dena dela, azpimarratu beharko genuke zerrenda honetan irakasleek beraien klaseetan aipatzen dituzten liburu asko daudela; beraz, interesgarria litzateke horien kopurua eta irakasleek, gazteek aukeraketa bat egiterakoan, daukaten eragina aztertzea.

Kontuan izango ditudan datuak

Hortaz, aipatutako bazterketa hauek eginda, datuen aurkezpean zerrendatutako 68 liburuetatik, 64 baino ez ditut kontuan hartu inkerketa hau burutzeko.

Oihane GONZALEZ GARCIA

Euzkadi 1913-1937. **Euskara eta euskal atalaren garapena** **Lauaxetaren "azalbenak"**

Koordinatzailea: Miren BILLELABEITIA*

Esteban Urkiaga, Lauaxeta, idazlea (Laukiz 1905-Gasteiz 1937) *Euzkadi* egunkarian aritu zen kazetaritza lanean 1929 eta 1936 urte bitartean. Kolaboratzaile legez hasi 1929an, geroago *Euzkadi*-ko langile eta erredakzio lanari ekiteko eta azkenean 1931-1936 urte bitartean "Euskal-atala", euskal orriaren arduradun aritu zen. Ondoren *Euzkadi* egunkarian euskarak izan duen tokia, eta urteak aurrera joan ahala "Euskal atalak" izandako garapena, bilakaera eta testu kopuru zein gai aldetiko aldaketei gain ikusi bat ematea izango da azterketa honen helburua. Lauaxeta zuzendari izan zeneko garaiak toki berezia izango du lanean, eperik luzeena ez izan arren euskaraz testu gehien argitaratu zen aldia izan zelako. Bigarren atal batean, Lauaxetak idatzitako sail nagusia, "Azalbenak", aztertuko dugu, idazleak idatzitako kazetari testuen artean luzeen iraun eta segida gehien izan zuen saila izan baitzen. Horretarako *Euzkadi* egunkariko "Euskal atala" eta euskaraz argitaraturiko orriak eta artikulua bildu ditugu alde batetik. Eta bestetik 1982. urtean Jon Kortazarrek Labayru ikastegiaren "Sutondoa" sailean argitaraturiko *Azalpenak 1931-1935* bilduma, Agurtzane Mallonak 1986an Euskal Editoreen Elkartearen "Klasikoak" sailean kaleratutako *Azalpenak eta beste 1932* eta Marian Moreno, Arteako Abertzaletasunaren museoko artxibo zainari esker lortutako 1932ko beste 19 artikulua argitaratu gabeak erabili ditugu.

(*) *Egileak:* Aida Agirre, Ariadna Almeida, Iker Cayero, Jagoba Pires, Zuriñe Tellaèche. *Koordinatzailea:* Miren Billelabeitia

Euskara eta euskal atalaren garapena

Euzkadi egunkariaren lehen alea 1913ko otsailak 1ean kaleratu zen. Lehen orrialdearen ezker aldean euskaraz idatzitako zutabe bat, bakarra, ageri da "Au da gure eguna" izenburupean. Artikulutxo horretan egunkari euskaldun eta "euzkotarra" argitaratzeak duen garrantzia azaldu eta euskal kazetaritza abertzaleari ekiteko asmoa zehazten da. Zutabea irakurle euskaldunei eginiko deia ere bada bertako egunkari euskalduna eta euskarazko artikulua izango dituen aukera dezan inguruko eta munduko albisteez jabetzeko. Editorial baten indarrak ez badu ere egunkariaren asmoen adierazpen zuzena egiten da bertan.

Euzkadi egunkarian euskaraz argitaraturiko testu eta artikulua arduradun baten begiradapean izango dira. Lehen aldi batean Ebaristo Bustinza "Kirikiño" dugu euskarazko testuak aukeratu, zuzendu, egokitu eta idazten dituen 1913tik 1928ko irailaren 9ra arte. Ondoren Nikolas Ormaetxea "Orixe" aituko da jada "Euskal atala" bezala ezagutuko den orriaren arduradun, 1928ko urriaren 2tik 1931ko azaroaren 1era arte. Eta azkenez Esteban Urkiaga "Lauaxeta"-k hartuko du egunkariaren azken epean euskarazko testuen ardura 1931ko azaroaren 1etik 1936ko abuztuak 1era arte

a) Kirikiñoren garaia. 1913-1928

Euzkadiren lehen alea 1913ko otsailaren 1ean argitaratu ondoren, otsailak 2an "Izpar urtenenak" deituriko artikulua agertuko da eta 10etik aurrera eta astelehen guztietan, 5. orrian gehienetan "Astelehen ingoskija" sail edo atala. Sail honek orri erdia beteko du eta bertako alde handi bat abesti eta musikaz osatuko da, pentagrama eta guzti. (Herri kantak, tradizionalak, Aita Donostiak edo Jose Manterolak bildurikoak zein ereserki eta himnoak). Atalaren gainontzeko tartea artikulua laburrez eta ipuin edo bertsoz beteko da.

Badirudi garai honetan Ebaristo Bustinza "Kirikiño" arduratu zela euskaraz idatzitako artikuluez, baina berak zinatutako lehen artikulua ez da agertzen Uztailaren 7ra arte. Aldi honetan euskal idazle ezagunak hasten dira egunkarian kolaboratzaile lanetan, Jose Manuel Etxeitarak esaterako maiatzaren 20an kaleratzen du bere lehen artikulua. Beranduago Kepa Enbeitaren testu bat ere agertuko da 1917ko

otsailak 1ean eta "Jesusen Bihotzaren Deia" aldizkaritik hartutako Urruzuno-ren testua 1920ko ekainak 5ean.

Zazpi urte hauetan "Egunekua" zutabea argitaratzen da egunkariaren lehen orrian baina 1920ko urtarrilean desagertzen da ekainera arte, 1920ko uztailan berragertzeko.

1923ko apirilak 3an orri oso bat betetzen duen "Euzkel atala" izeneko saila ageri da eta "Egunekua" desagertu. Baina irailaren 14an sail berriak izena aldatuko du "Temas euskerikos" edo "Temas vascos" izenaz agertuz, eta ez da ia ezer argitaratuko euskaraz hiru urtetan zehar (Primo de Riveraren diktadurapeko zentsura dela eta) 1926ko uztailaren 26ra arte hain zuzen ere. Kirikiñok hala ere, jarraituko du egunkarian lanean eta euskarazko testutxo bakanen bat argitaratuko du baina oso noizean behin "Temas Vascos" sailean.

1926ko uztailaren 26an bada, berriz ere agertzen da "Euzkel atala" Kirikiñoren sinadurapean. Atalak jarraipena du ondorengo urteetan baina aldaketatxo batekin, 1928ko irailaren 4an lehen orrira aldatuko dute.

Bost egun beranduago, irailaren 9an Kirikiñok agur esango dio egunkariko lanari eta "Euzkel atalaren" zuzendaritzari eta bere jaioterriara, Mañarira erretiratuko da.

Garai honetan argitaratzen diren artikuluek herrietako jaien egunerokoa eta albistexoak kaleratzen dituzte eta iragarkiren bat, base-ritarrei zuzendurik batez ere, orturako haziak salduz. 1914.ean poesiak eta testu literarioak agertzen dira baina politika eta aktualitate gaiak gaztelaniaz dira. "Egunekua" zutabearen idatzitako zenbait editorial direla eta ikus daiteke arazoak izan zirela eta konfiantza gutxi jarri zuela irakurlegoak euskal egunkariaren proiektuan. Hori dirudi behintzat artikulugileek erakusten duten goibelatasunaz eta bere zutabeei darien kexa doinuagatik.

1915. urtean ageri da atzerriari buruzko lehen artikulua Egiptoko egoerari buruz. Garai honetan gaien sakontasuna eta testu kopurua zein luzaera handituz doa. Hala ere oso testu gutxi daude oraindik atalaren barnean. "Euzkel Ixenak" (Euskal Herriko herrietan jartzen diren euskal izenak direla eta) sailean aurki daitezke testu kopuru gehien. Interes gehien dituzten testuak, dudarik gabe, "Kirikiño"-k idatzitakoak dira. Baina beste komunitate, nazio zein estatuetan gertaturikoez oso gutxi idazten da.

1923-26 bitarteko etenaldiaren ondoren, 1927-28 urteetan munduan gertaturikoez kaleraturiko albisteak gaztelaniaz dira, bai politika zein ekonomia arloan. Euskarazko testuak herrietan gertatutakoaz baino ez. Iritzi artikulua narrazio testuekin tartekatzen dira, idazle-irakurle arteko hurbiltasun nabaria ekarriz. Hau ulertzeko garai hartako bizimoduaz jabetzea baino ez dugu eta "Herri eskolatu gabea" artikuluan agerienez, orduko testuak zailtasun gabekoak izan behar direla konturatu, denok ulertzeko modukoak. Aipatzekoa da euskarari eman nahi zaion garrantzia. "Orixe"-k idatzitako lehenengotariko artikulua batean argi adierazten du euskara ez dugula eguneroko zereginetarako soilik erabili behar. Azpimarratzekoa da baita ere idazleen artean dagoen elkar-komunikazioa, hau da; batek, komentariotxo bat egiten badio beste bati, honek erantzun egingo du sarritan elkarrizketaren tximista biztuz eta egunkaria eztabaidarako txoko bihurtuz.

Iragarkietan badago aldaketarik. 1915era arte euskaraz idatzitako batzuk nabarmentzen badira ere, aurrerantzean erdaraz idatzitakoak aurki daitezke gehiago. 1928 inguruan eduki aldaketa nabarmena ikus daiteke testuetan; iritzi geroago eta subjektiboagoak agertzen dira, batzuetan iraingarri ere gertatuz. Idazlea irakurleari hurbiltzen zaio artikuluetan, batez ere euskararen apologia egiteko asmoz. Honetan diharduen idazlerik esanguratsuena "Orixe" dugu.

1928ko irailaren hasierako egunetan idazle garrantzitsu eta euskal atalaren arduradun zen "Kirikiño"-ri agur egiteko zenbait artikulua ageri dira.

b) Orixeren garaia. 1928-1931

Kirikiñok egunkariko ardura utzi eta "Orixek" hartuko du haren lana 1928ko urriaren 2tik aurrera. Garai hau aurrekoaren jarraipena izango da eta testu eta artikuluek ere estilo, joera, gai eta izaera berdintsua izango dute. Ikus daitekeen aldaketa nabaria testu literarioen eta baita kolaboratzaile legez arituko diren idazleen ugalketa izango da.

Epe honetako azalpen kronologiko bat eginez gero, 1929ko otsailaren 7an Urkiaga izenpea duen testu bat dugu Kirikiñoren heriotza dela eta idazleari egin dakioken omenaldirik hoberena euskara erabiltzea dela esanez. Estepan Urkiaga "Lauaxeta" izan daiteke

agian artikulugilea. Egun bi beranduago beste zenbait idazleren artikulua agertzen dira Kirikiñoren oroimenez.

1929an aurreko atal edo sail bereberekin jarraitzen da: "Euzkel atala" orriaren izenerako eta "Egunekua" zutabea bertan. Uztailaren 28an berriro argitaratzen da hiztegi bat faszikuluka eta apur bat beranduago, urriaren 11n nekazarien ardurei buruzko orri bat agertuko da "Página agrícola", eta bertan euskaraz idatzitako testu bat "Erron"-ek izenpetuta. Nekazaritzari buruzko orri-sail horrek geroago eta toki zabalagoa hartuko du, orri erdia hasieran eta osoa geroago. 1936ra arte mantenduko da eta bertan euskaraz idatzitako artikulua ere bai. Euskarazko artikulua hau euskarazko orria argitaratzen ez denean ere mantenduko da. Dena dela, saila ez da egunero argitaratuko, batzutan astero, eta denbora aurrera joan ahala astean bi edo hiru aldiz. Garai honetan "Euzkel atalak" ez du orri finkorik, 4.a, 5.a, 6.a edo 8.a izan daiteke. Irailak 10ean badirudi olerkiak argitaratzeko sail bati hasiera eman nahi zaiola; F. Arrese Beitia-ren olerki bat, "Etxebiko intxaurpetik", izango da lehena.

1930ko uztailaren 29-1931 urtarrilak 21 bitartean hiru sail izango dira euskarazko orrian. "Euzkel atala" izenburua desagertu eta bere ordez "Euzkadi" agertuko da antzinako ipuin eta pasadizoak bilduz. "Errijetatik"; herrietatik bidalitako albistexo eta oharrak, eta "Egunekua"; Euskadi, Espainia eta atzerriko albisteen aukeraketa laburtua argitaratzeko. Sail finko horietatik aparte bestelako testu, artikulua eta iragarkiak ere ageri dira, baina hauek dira nagusi. "Temas vascos" ere izango da baina gaztelaniaz idatzirik.

1931ko otsailak batean finkatu egingo da "Errijetatik" saila eta bertan agertuko dira orain arte sail berezi batean bildurik egon ez diren herrietako albiste, jai iragarki, kronika labur, pasadizo eta herrietako biztanle euskaltzaleek bidalitako testu laburtxoak. Sail hau hasi baino arinago "Egunekua" zutabearen bukaeran agertzen ziren batzuetan honelako testuak, baina toki finkorik gabe. Otsailaren 24an Lauaxetaren artikulua bat ageri da, ez lehenengoa, baina bai "Azalbenak" izenburua duen lehena. Hilabete beranduago, martxoaren 21ean "Azalpenak" finkatu egingo da eta hortik aurrera ea egunero argitaratuko da.

1931ko ekainetik aurrera ez dira ia euskarazko testuak agertuko eta batzutan murrizketa hori dela eta "Egunekua" eta "Errijetatik" sailak zutabe bakar batean bildurik kaleratzen dira. Sarritan garai

honetako euskarazko testu bakarrak Lauaxetarenak dira. Batzuetan oharrek egiten dizkie honek "Errijetatik" sailean argitaratzeko testuak bidaltzen dituzten herrietako sasi-kazetariel: "Segi gogor mutil" esaten dio adibidez "Urreko zoroa"-z izenpetzen duenari.

1931ko urrian Orixek egunkariko lana utzi zuen euskal poema nazionala idazteko asmoz. Azaroaren batean Lauaxetak hartzen du egunkarian argitaratuko diren euskarazko testuen ardura.

Esan dugunez, garai honetan ez dira sail eta atalak askorik ugalduko, baina bai kolaboratzaile literarioak, beraz euskarak orrian eta egunkarian izango duen tokia zabaldu egingo da. 1929ko otsailetik aurrera Orixek "El lazarrillo de Tormes"-en itzulpena "Tormesko itsumutila" argitaratzen du egunkariaren orrian egun desberdinetan zehar, eta 1930ko ekainaren 25etik aurrera Mistral-en "Mireio"-ren itzulpena. 1929ko otsailean ere Emeterio Arresek testu bat argitaratzen du, eta otsailaren 9an Kirikiñoren heriotzaren ondoren azken agurra egingo diote idazleek egunkariaren orritik. Martxoan Jose Maria Agirre-Xabier Lizardi olerkariaren lehen testua argitaratzen da, eta 19an Lauaxetaren, "Lauaxeta" izenpeaz, lehen olerkia lehenengo orrian. Hortik aurrera sarritan agertuko dira olerkari bizkaitarraren olerki eta testuak egunkariko lehen orrian: irailak 4an "Errukarri zara" olerkia. Baina ez hori bakarrik, itzulpenak ere ageri dira: Andersen-en ipuin bat, Goethe-ren prosazko testu bat, eta Paul Verlaine-ren "Ametz kutuna" 1930ko urtarrilaren 15ean.

Lizardiren kolaborazioak urte osoan zehar agertuko dira 1930ean, eta Lauaxetaren testuak egunerokoak izango dira jada. Euskara arlo berri batzuetarako erabiltzen hasten da: iragarkiak, inkesta txikiak... 1930ko uztailak 12an "Erri-eretzia -Plebiscito" izenburupean erabaki politiko eta jarrera abertzaleari buruzko galdekizun laburra ageri da.

1931an zehar, "Azalpenak" agertzen dira Lauaxetak sinaturik. Sail honetan gertaera eta gai desberdinei buruzko iritzi testuak idazten ditu. Badira bestalde, historiari buruzko testuak. Oso iragarki gutxi agertzen dira euskaraz, hala ere iragarkiak argitaratzeko prezioak sarritan agertzen dira, baita harpidetza prezioak, Euzkadi irakurtzeko eta euskaraz egiteko gomendio-oharrak...

Garai honetan egunkarira testuak igorriko dituzten beste idazle batzuk Otxolua, Daranatz, "Anabi"-Anabitarte, Koldo Jauregi "Jautar-

kol" eta Uzturre ditugu. 1930eko euskarazko orriak beraz bere espazioa zabaldu eta ugalduko du eta bere joera literarioago egin. "Errijetatik" eta "Egunekua" sailak mantentzen badira ere literatur testuek gero eta toki zabalagoa hartzen dute baina informazio gaurkotasanak ez du bere lekua irabaziko. Dena dela 1930. eta 1931. urteetan politikari buruzko kronikek egingo dute beren agerpena. Aberria eta abertzaletasuna goraiatuko da, baita euskara ere. Euzkadi eta Espainiari buruzko kronikak dira batez ere. Eta honekin loturik iritzi testuak ugaritzen dira "Azalpenak" sailean hain zuzen ere. Kirolari buruzko erreportajeren batzuk ere agertuko dira, batez ere herri kirolak edo Athletic-aren partiduei buruzko komentarioren bat. Euskaraz irakurtzeko eta euskal zaletasuna bizteko oharrak ere gero eta ugariago izango dira.

c) *Lauaxetaren garaia 1931-1936*

1931ko azaroak 1ean hartzen du Lauaxetak euskarazko testuen ardura. Garai honetan lan eskergea burutzen du artikuluak egunero idatziz, herrietatik bidalitakoak aukeratuz eta zuzenduz, sail berriak sortuz eta euskara gero eta esparru zabalagoan erabil dadin ahaleginduz. Ia orri osoa argitaratzen da euskaraz eta "Egunekoa", "Azalpenak" eta "Errijetatik" dira sail nagusiak.

1932ko uztailak 22an "Izpar urtenenak" izeneko testua argitaratzen da eta "Egunekua" lehen orrira aldatuko dute.

1933ko urtarriletik aurrera 8. orria da euskarazko testuen orria. Martxoaren 14an, Lizardiren heriotzaren ondoren testu bat argitaratzen du Lauaxetak, eta 18an beste bat Barrensorok. Hilabete osoan hainbat dira Lauaxetak Lizardiri buruz argitaratuko dituen testuak. Maiatzaren 31an sail berri bat agertzen da "Zirikadeak" izenburupean, baina ekainaren 17ra arte bakarrik mantenduko du izena. Egun horrietatik aurrera "Zirika" deituko da. Garrantzi politiko eta soziala duten gaiak kaleratzen ditu bertan Lauaxetak.

1932 eta 1933ko uztailak 23ra bitartean, politikak leku garrantzitsua hartzen du, abertzaletasuna izanik gai nagusia. Lauaxeta kexatu egiten da euskaraz idatziriko testuek, herrietatik bidalitakoak barne, akatsak dituztelako eta oharrak jartzen ditu batzuetan ulertzen ez direla adieraziz. Geldiune bat izango da 1932ko ekainaren 2tik abenduaren 15era arte eta epe horretan ez da euskarazko testurik agertuko.

1933ko otsailaren 1etik aurrera "Euzko erri jakintza" saila agertuko da noizbehinka eta bertan zenbait idazlek bidalitako olerkiak argitaratzen dira. Aldi honetan eta ekainak 4ra arte Lauaxetak era guztietako testu ugari kaleratzen ditu egunkarian. 1933ko urriaren 6an "Izpar urtenenak" izeneko saila hasiko da munduko berrien laborpen arina eskainiz. Hurrengo egunean oraindik "Izpar urtenenak" eta "Zirika" sailak mantenduko dira 8. orrian. Aurrerantzean, 12tik aurrera ez da "Zirika" saila agertuko eta "Azalpenak" sailaren argitalpena urritu egingo da. Urriaren 17tik aurrera lehen orrian edo portadan agertzen dira "Izpar urtenenak", "Egunekua" eta "Errijetatik". 1933ko urriaren 24tik aurrera portada da euskarazko testuen orria eta 6-7 testu ageri dira bertan gehienetan. Batzuetan sail osoak dira. "Egunekua" sailean aktualitateko gaiak ala albiste txikien nahasketa agertzen da: Euskal Araudija, hauteskundeak, gertaeren laborpenak... Uribitarte'tar Ibonek zinatuko du zutabea hemendik aurrera desagertu eta "Gayak" sailagatik ordezkatu arte. "Errijetatik" betiko moduan mantentzen da eta "Izpar urtenenak" sailean herrialde desberdinetako nazioarteko albisteen laborpenak agertzen dira. 1934ko urtarrilaren 23ra arte mantenduko den sail honek ez du sinadurarik eta hainbat testu labor biltzen dira bertan. "Deunen bitzita" deituriko sasi-sail bat ere bada. Lauaxetaren testu gutxi aurkitu ditugu hemen, bitan bakarrik ikus daiteke bere izena. Poematxo bat ere agertzen da eta abestiak noizbehinka.

1934ko apirilaren 4an "Jakingarrijenak" sailari ematen zaio hasiera, Lauaxetak hartzen du bertan idazteko ardura nahiz eta apirilaren 10ekoa Orixek izenpetu. Bertan aktualitatezko albisteen laborpenak ageri dira, gehienetan atzerriko albisteak eta beste egunkarietatik hartutakoak. Ekainaren 3tik aurrera orri osoa izango da euskaraz.

Irailaren 14an "Euskal gaiak" deituriko testua izenpetzen du Lauaxetak.

Urriaren 12tik aurrera ez da euskal testurik argitaratuko. "Información de nuestros pueblos" mantenduko da, "Errijetatik"-en parekoa baina dena gaztelaniaz.

1935eko martxoak 20an euskarazko orria argitaratzen hasten da berriz ere. Garai honetan portada bikoitza izango du egunkariak: bata euskaraz eta bestea erdaraz. "Nekazaritza ingoskija" deituriko orria mantentzen da baita bertan "Erron"-ek euskaraz idatzitako tes-

tua. Maiatzaren 16an "Ikasle ingoskija" izeneko saila hasiko da baina ez euskarazko orrian, aparteko orria izango da, batzuetan osoa beste batzuetan erdia. Bertako artikulu eta testuak ikasle, unibertsitateko ikasle eta gazteei buruzkoak dira, baina gaztelaniaz da orri gehiena testuren bat salbu. Uztailaren 3an "Gai jakingarrijenak" argitaratuko da euskarazko orrian, baina dirudienez oraindik ez da sail bezala finkatzen, eta hainbeste urtetan argitaratu den "Egunekua" desagertzten da. "Gayak" saila berriz egunero argitaratzen da uztailaren 31tik aurrera Ibon Uribitarrek zinatutik. "Gai jakingarrijenak" agertzen dira berriz ere noizbehinka baina irailean desagertuko da. "Gayak" saila 1936ko abenduaren 29ra arte mantenduko da.

1936. urtean aurreko urteko egoera mantentzen da baina maiatzaren 6an "Ispar saila" saila hasiko da eta Maiatzak 21ean "Autu mautuak". Euskarazko orria urte osoan mantenduko da eta bertan Ibon Uribitarren "Gayak" eta "Errijetatik" dira sailik finkoenak. 1936ko abuztuaren batean Lauaxetak utzi egingo du egunkari lana baina euskarazko orria argitaratuko da oraindik urtearen bukaera arte.

1937an ez da euskarazko testurik.

1937ko ekainaren 20an azken "Euzkadi" argitaratuko da.

Ikusi dugun bezala garai honetan mugimendu handia izango da euskaraz argitaratzen den orrian. Euskarazko testuen kopurua asko ugalduko da, orri oso bat beteko du jada eta zenbaitetan orri bat eta erdi. Sailen aldetik ere izango dira aldaketak. Aurreko garaietako "Egunekua" eta "Errijetatik" sailek luzaroan iraungo badute ere, "Azalpenak" iritzi artikuluen saila iraunkorra izango da eta bertan argitaratuko ditu Lauaxetak testu gehienak. Baina hortik aparte ugarriak dira agertu eta desagertu egiten diren sailak.

Testu motei dagokienez esan behar dugu testu periodistikoak ez direla egunkarian ugariak. "Egunekua" zutabeari eta herrietatik bidalitako kronika labur eta oharrei, gai ala gertaera berezi baten inguruan idatzitako Lauaxetaren iritzi testuak gehitu behar zaizkie. Gehienak 1932an argitaratuko dira, eta hainbat 1933an, baina hortik aurrera ez da sarritan ikusiko Lauaxetaren izenpea. Batetik askotan ez duelako izenpetzen, (beraz idazkeragatik eta beste testuren baten halako edo bestelako saila berak idatzia dela esaten duelako dakigu egunkari testuak idazten jarraitzen duela) eta bestetik batez ere parti-

du gizona bihurtu zaigulako jada eta 1934tik aurrera alderdi jeltzaleak antolatutako ekintza ugaritan parte hartuko duelako. Horretaz aparte 1935ean argitaratuko duen *Arrats Beran* bigarren poesia liburuak ere bere astia hartuko dio.

Dena dela iritzi testuotan gaien zerrenda zabaldu egingo da eta gizarte egoerarekiko ardura erakusten duten idazkiak agertuko dira. Hauteskundeak direla eta hitzaldien laburpenak argitaratuko dira 1933an eta Lauaxetak hauei buruzko kronika bat idatziko du martxoaren 3an. Zenbaitetan beste egunkarietatik hartutako albiste edo iritzi testuen laburpen bat argitaratzen da ("ABC"-n Marsillach-ek emakumeen autarkiaren kontra idatzi duen artikulu laburpena Azaroak 1ean).

Abertzaletasunari buruzko testuak ere ugari izango dira, baten batzuk emakumeek zinaturik: Altuna'tar Libek "Abertzalian biarrak" zinatzten du maiatzaren 10ean.

"Zirikadeak" eta "Zirika" sailak Lauaxetak idatziko ditu eta bertan beretzat interesgarri diren gaiez eta gizartean eztabaida sortzen dutenei buruz idatziko du; Katalunia eta katalanei buruzkoa izango da lehena. Pixkanaka-pixkanaka testu motak ugalduko dira eta 1935erako albiste txikiak, nazioarteko zenbait gertakizun garrantzitsuei buruzkoak...: Alemania eta Frantziako hauteskunderi buruz, Hitler eta Mussolini... eta beste zenbait egunkaritik hartutako albiste laburpenak edo erreportajeren bat ere agertuko da, garaiko egoera latza adierazten dutenak, langabezia eta langileen egoera...

Testuen gai eta edukiak aztertuz argi dago egunkari abertzalea dela Euskadiri, euskal abertzaleei, euskarari eta euskal kulturari oso lotua asmoetan behintzat, (kirolari buruzko euskarazko artikuluak ere pilotaz izango dira batez ere, eta kirol sailean toki zabaltxoak beteko dute honelako artikuluak). Egunkariko orri gehienak eta garaiko aktualitateari buruzko albiste garrantzitsuak gaztelaniaz dira: Europako egoera politikoa, Asturiasko meatzarien egoera, atxilotetak eta garaiko giro nahasia erakusten duten testu informatiboak, estatutuari buruzko eztabaida, 1936ko uztailaren 18ko matxinada, gerrateari buruzko albiste gehienak...

Dena dela 1933ko urritik aurrera eta 1936ko abenduaren 29ra arte, badirudi apustu gogorra egingo dela euskararen alde, lehen itxura batean behintzat. Euskaraz idatzitako testuen orria portada

izatera helduko da, baina, egia da egunkariak portada bikoitza izango duela, euskarazkoa eta gaztelaniazkoa, eta albiste garrantzitsuak gaztelaniazkoan agertuko direla euskarazkoan betiko sailak mantentzen direlarik.

Bitxia da hala ere, arinago esan bezala 1936ko matxinadari buruzko albisteak gaztelaniaz agertzea eta egun bi edo hiru beranduago. Oso gutxi da euskaraz agertuko dena, gudari taldeei buruzko albisteren bat urte bukaeran ("Itsasertzian, "Mungia" gudari taldekoekin"). 1936ko azken hilabeteetan garrantzi handia ematen zaie testu literarioei eta atal finkoei dagokienez "Ibon Uribitartek"-Ibon Enbeitak idatzitako "Gaiak" sailak indarra hartuko du. Mantendu egingo da "Errijetatik" baina geroago eta testu gutxiago agertuko dira bertan. 1937an ez da artikulurik euskaraz. Apirilaren bukaeran ez da agertzen Gernikako bonbardaketari buruzko berririk, 27an artikulua txiki bat dago eta Jose Antonio Agirrereren ohar txiki bat euskaldunen erantzuna eskatuz eta jendea borrokara animatuz. 28an gudariek Durangon izan duten porrota eta Gernikako bonbardaketari erantzuteko mendekua eskatzen duten lerro batzuk dira albiste berean. Durangoko bonbardaketari buruzko albistea apirilaren 30an agertzen da.

Informazio eta kazetaritza testuak ugari ez badira, ez da hala gertatzen euskal kultura eta bizimoduari buruzkoekin ala literaturari buruzkoekin. Azken hauek mantendu bakarrik ez eze ugalduta egingo dira, horrela baieztatu daiteke epe honetan testuak izenpetzen dituzten idazleen izen eta ezizenak aztertuz gero: Orixo, Aitzol (gaztelaniaz), Lauaxeta, Lizardi, Enbeita tar Kepa, Otxolua, Barrenso, Uzturre, Larreko, Basarri, Labayen'dar Andoni, Jean Barbier, Seber Altube, Jautarkol, Anabitarte... Idazleen ipuin eta antzerkiak argitaratzen dira atalka: Sota-ren "Iru gudari" Jean Barbier-en "Ichorio-michterio"... eta herrietan eginiko antzerki ekitaldiei buruzko zutabetxoak: 1934ko apirilaren 28an Mungian eginiko antzerkiari buruzkoa Mungia guda-ketaren oroimenez.

"Euzko Erri-Jakintza" sailean idazle desberdinek bidalitako olerkiak kaleratzen dira, Lauaxetak itzulitako Europar idazleen olerki itzulpenak eta baita ere geroago *Arrats Beran* liburuan argitaratuko dituenak zein liburu honetatik kanpo geratu direnak berak idatziak izan arren. Literatur polemikak ere badira idazleen artean: Zeletak

Lauaxeta defendatuz idatziko du eta Seber Altubek Orixerekin adostasuna adierazteko "Orixeko idazlea eta euskara errikoia".

Lizardiren omenezko testuek ere aparteko tokia dute egunkariko orrian 1933an idazlea hil ondoren Lauaxetak (Martxoak 14), Barrensorok (Martxoak 19) eta K. Enbeitak (Martxoak 28) idazten dute. Berriz ere Lauaxetak idatziko du Lizardiren pentsaerari buruz apirilaren 1ean eta Lizardi lagun minari buruzko testua irailaren 19an. Beste testu bat agertuko urriaren 12an, eta egun berean Labayen'tar Andonik zinatutakoa Lizardiren heriotzari buruz. Azkenez idazlearen heriotzako urteurrenean Lauaxetak gogoratuko du ostera ere.

1934ko maiatzak 20an "V-gn Euzko olerti eguna" iragartzen da, eta 1935ko urtarrilaren 6an Jose Ariztimuñok, "Aitzol"-ek izenpeturiko "Avance literario euskeldun de 1934" kaleratzen da.

Idazleei buruzko bestelako albisteak ere badira: "Oxobi"k eginko Erromara bidaia, Lhanderen hiztegia agertu delako albistea, Antzerti egunari buruzko albistexoa...

Lauaxeta – Azalpenak

Arlo honetan Lauaxetak batez ere 1932. urtean Euzkadi egunkariko Azalpenak sailean argitaraturiko testuak bildu eta aztertu nahi izan ditugu. Horretarako hasieran aipaturiko bildumetako 123 testuak erabili ditugu, eta horrez gain "Abertzaletasunaren museo"-an aurkitutako beste 19 testu, guztiak 1932. urtekoak. Lortutako 142 artikulua horiek eta, Lauaxetak 1931ko otsailaren 24an, "Azalpenak" izenaz argitaratutako saileko lehen testua irakurri eta aztertu ondoren, ezaugarri nagusi batzuk adieraziko ditugu bertan.

"Azalpenak" sailean Lauaxetak iritzi testuak argitaratzeko aitzakia izango zuelakoan egin genuen lehen irakurketa. Horrela ikusi genuen gai zerrenda zabala jorratu zuela beraietan, esaterako: artea, euskara, literatura, abertzaletasuna, gizarte arazoak, nazioarteko gertaerak, erlijioa, pedagogia, generoa... beti ere bere iritzi pertsonala emanez eta horretarako singularreko lehen pertsona erabiliz gehienetan, nahiz eta zenbaitetan pluraleko lehen pertsonan idatzi irakurlearenganako konfiantza eta arreta erakusteko. Testuotan herritarrek ulertzeko moduko hizkera erabiltzen saiatzen da baina ez ditu horregatik garbizaletasuna eta arlo honetan S. Aranak emandako aholkuak baztertzen.

Batzuetan dena dela, hizkera landuagoa ikus daiteke eta kutsu poetikoa ere bai.

J. Kortazar-ek "Azalpenak 1931-1935" bildumako hitzaurrean zehazten duenez, lehenengo "Azalpenak" martxoaren 21ean agertu zen, "Englandeko diruak" izenburuz. Hala ere urte bereko otsailak 24an argitaratu zuen "Azalbenak" dugu saileko lehen testua. Aurreantzean urte bitan arituko da Lauaxeta "Azalpenak" idazten, 1933ko maiatzaren 23ra arte. Hasieran sailean agertzen ziren prosazko lanek ez zuten izenbururik, "Azalbenak" izenarekin agertzen ziren denak, baina denborarekin, artikuluko bakoitzari zehaztasuna emateko, izenburu berezia ezarriko dio.

J. Kortazar-en ikerketa (1982) kontutan hartuz "Azalpenak" sailaren eboluzioak hiru aro nagusi ditu:

- 1.- 1931ko maiatza-1931ko uztaila. Hasieran Lauaxetak nahiko kazetaritza dogmatikoa egiten du, berarentzat garrantzia daukana azaltzen du.
- 2.- 1931ko uztaila-1932ko otsaila. Laster umorea hasten da irakurlearen arreta bizteko, Lauaxetak bere teknika aldatu egiten du esaldi laburragoak eginez eta hizkuntza espresiboa landuz.
- 3.- Hirugarren aroan Lauaxetaren estiloa heldu egiten da. Gai serioei ekingo die, hizkuntzaren espresibitatea ahaztu barik. Ipuinak urrituz joango dira eta joera politikoa inoiz baino polemikoa dagoelarik honetaz idatziko du.

Arestian aipaturiko 143 testuotatik Lauaxetarengan behien eta berriz ere agertzen ziren gai nagusi batzuk aztertzen salatu gara, hala nola: Ipuinak, literaturari buruzko testuetan agertzen diren joerak eta pentsaera. Beraz, sailean iritzi testuak ugari ziren arren, bada oso bestelako testu mota bat: Ipuina.

Ipuinak

Azterturiko testuen artean 22 ipuin barregarri aurkitu ditugu. Lauaxeta bizi izan zen garaian kokatzen dira, ez dugu uste, beraz, ipuin tradizionalik dagoenik beraien artean.

Egoerak herriko jendearen bizimodu arrunta dela eta sortutako jazoera bereziak dira, beti puntu anekdotikoa dutelarik. Gertaera xe-

breek, berezi edo nabarmenek berebiziko tokia dute idazlearen ipuingintzan. Baina pertsonaia edo nortasunaren alde nabarmenak goripatzeko eta eredutzat jartzeko ere erabiltzen dira. Hala ere gertakari nagusiak puztu eta neurritz kanpo ateratzen dira pertsonaiak barregarri utziz batzuetan eta besteetan heroi bihurtuz. Baina hasiera baten egoerak arrunt samarrak dira nahiz eta gero hanka-sartze edo huskeri batengatik barregarri bihurtu eta bukaera barregarri bidean jarri.

Kontatzen diren egoerak, dena dela, errealak dira, fantasiatan jausi gabe, ez zaio fantasiari abagunerik ematen. Kutsu erreal hori azpimarraturik ageri da lehen pertsonan idatziriko zenbait ipuinetan: "On egin", "Askarrijak". "Zanguru eder"... narratzaile-idazleari berari gertaturiko pasadizo "errealak" direla ematen baitute.

Protagonista eta gainontzeko pertsonaiak herritar xumeak zein hiritar arrunt eta adarjotzaile trebeak dira gehienetan, sarritan bikoiten harremanetan kokatzen delarik gertaeraren garapena: "Betiko" "Oturuntza..." Pertsonaiak eta egoerak bestalde, aldi berean aurkezten dira inolako sarrera berezirik egin gabe. Alde horretatik, tradiziozko ipuinetan ageri den zehatzugabetasun bera ikus daiteke ipuin hauetan ere.

Idazkerari umore kutsua dario. Egoera xelebreak ipuina interesgarri bihurtzen duelarik. Umorea pertsonaiek egindako hanka sartzeetan oinarritzen da nagusiki eta broma ugari dira, baina Lauaxetak ez zuen inoiz ipuin batek behar duen komikotasuna lortu berak zuen idazteko era erabiliz. Bere umoreak sail nagusi bi ditu: Txisteak eta Egoeraren inguruko umorea. Lehenengoa linguistikoa da, hitzen zentzuen jokoarekin jolasten du barregura sortzeko. Bigarrena, txisteei esker bizi da. Pertsonaien egoera edo xoxokerietan oinarritzen da ipuinaren barregarritasuna lortzeko, gertaeretan beti ere bere alde positibo aurkituz, ironia fina erabiliz eta ondoren pertsonaiek eginiko hutsei irakaspena aterez testuaren bukaeran. Horrela bizitzan era egokian nola jokatu adierazi nahi duten testuek bere egilearen asmo hezigarria beteko dute baina beti ere tragediarik sortu gabe.

Egitura aldetik eskema berdintsua jarraitzen dute: sarrera, korapiloa eta amaiera. Narrazioa baino gehiago elkarrizketa nagusitzen da gertaera eta egoerak elkarrizketa bidez adieraziz sarritan.

Irakaspen moral gisa dihardute idazki hauek, umorea alde batera utzi gabe, egia baita egoera okerrekin zein xelebreek bere puntu erakargarria eta anekdotikoa dutela sarritan.

Literatuari buruzko testuak

Literatura dugu Lauaxetak "Azalpenak" testuetan erabilitako beste gai bat. Ipuina bezain ugaria ez bada ere oso garrantzitsutzat jotzen dugu idazleak literaturari buruz orokorrean eta euskal literaturari buruz bereziki duen iritzia garbi azaltzen duelako. Honez gainera bere-berea den helburu literarioa azaltzen du bere burua agerian utziz, alde edo ez horren alde izan ditzakeen beste euskal idazleen aurrean. Lauaxetak, geure ustez, idazletzat, poetatzat du bere burua kazetaritzat baino gehiago. Eta kazetaritza lanak bizitzeko lain eta herritar xumeekin kontaktuan egoteko aukera ematen badio ere, ez du joera literarioa alde batera utziko. Literatura gaitzat hartzen duten testuetan beretzat eredu ziren idazleak zeintzuk ziren jakiteaz gain, bere lanetan, olerkietan izandako eraginaren arrastoa jarrai daiteke.

Alde batetik euskara goratzen, suspertzen eta idazle hizkuntzatzat har dadin ahalegindu diren idazle zein sermolariak goraiatzat ditu edozein euskal idazleren eredugarritzat joaz. Beste alde batetik, literatura gaitzat duten artikuluetan beretzat gida izan diren Europako idazleak ikus ditzakegu, (Gabriele D'Annunzio idazlearen biografia bat argitaratuko dela aitzakiatzat hartuz, idazlearen goraiapamena eta idazteko unean zituen asmo eta helburu etiko, moral zein literarioak gogoratzen ditu). Hori dela eta antzeman dezakegu Lauaxeta garaiko literatura zale eta eguneratua zela, eta bere irakurketak ahal izanez gero jatorrizko hizkuntzan egiten zituela, hala nola: frantsesez, gaztelaniaz, katalanez, ingelesez, italieraz, eta zertxobait alemaneraz. Duela gutxi Lauaxetaren liburutegiaren zerrenda aurkitu delarik eragin hauek baieztatu eta zabalduta ahal izan dira.

Euskal poeten artean, Lizardirekiko zuen adiskidetasun, begiramen eta elkartasuna argi eta garbi ikus daiteke haren lanari buruz idazten dituen kritika testuetan. Olerkari ona izateko behar diren ezaugarriak Lizardirengan ikusten ditu Lauaxetak eta ez dago ados haren poemak ulergaitzak eta zenbaitetan landugabeak direla esaten dutenekin. Lizardiren heriotzaren ostean idatzitako testuetan euskal

literaturak izan duen olerkari zoragarriaren galera suma daiteke, baina baita ere, eta batez ere (egunkarian argitaratutako beste testuetan ere ikus daiteke hau) Lauaxetaren bakardade sentimen itzela.

Olerkaritza munduaz bereziki, interesgarria, sentimendu aurkezpen izugarria eskaintzen duena eta subjektibotasunez sorturiko lan artistikoa dela adierazten du. Olerkari eta olerkien egitekoa Euskal Herria eta euskara goraiatzea dela dio. Olerkigintza eta literaturgintza, euskara, Euskal Herria eta euskal zaletasunaz batzen du beraz. Horren ildotik euskal kulturarekiko lotura oso estua izango da eta beraz, abertzaletasunarekikoa ere bai. Olerkigintza Euskal Herriko historiaren barnean dagoela azpimarratzen du eta komunikazio era honek bultzada bat behar duela.

Olerki sariketetarako epaimahaikide ageri zaigu zenbaitetan, eta horrelakoetan ekitaldietan izandako giro eta erabakiak azaltzen ditu testuetan. Lauaxetaren ustez olerkiek labur izan behar dute eta ez lar erromantikoak, musika, doinua, silabak eta beste hainbat arlo kontutan izanik olerki bat sortzeak zailtasun ugari aurkezten dituela ondo dakien arren. Bere ustez bi dira olerkien helburuak: jendea entretentitu eta sentimenduak komunikatu, aldi berean zentzuzko gorputz interesgarria jarritz. Kataluniako "Jocs Florals" olerki-jaiari buruzko artikuluan, bertan izan osteko informazio orokorra ematen du eta bukaeran Katalunia eta Euskadiko olerkarien artean konparazio bat egin du Euskadin Katalunian bezala olerkari onak daudela gaineratuz.

Garai honetako beste idazleekin euskal literatura kontzeptuaz izandako eztabaidaren berri ere ematen zaigu saileko testuetan. Batean baino gehiagotan erantzuten dizkie beste zenbait idazlek egunkariaren ataletik euskal literatura izan behar duenari buruz emandako iritziei. "Barrizaleak" artikulua bidez esaterako une hartan euskal literaturan zeuden alde edo talde eta idazkera estilo oso desberdinak agertu nahi ditu alegi antzeko baten bidez. Idazle "elegante" eta ez hain "elegante"-ak, "esplikaziño klarua...idazten dabenak alde batera, bestera ostantzekoak", antzinako garaien minez direnak alde batera eta "barrizaleak" bestera. Hala ere Lauaxetak argi ikusten du sailkapenerako joerak duen arrisku eta erratu bidea. "Erantzuna" artikuluan bestalde, "Orixe"-k literatur mota desberdinei buruz dituen iritzien ihardespenak ageri dira. Badirudi artikulua Orixek aurretiaz eginiko beste baten erantzuna dela. Egun desberdinetan eta atalka argitaraturiko artikulua luzea dugu, eta zenbait alde desberdin azaltzen

dira bertan; idazle batentzat nortzuk izan behar duten eredu, zeintzuk diren idazle klasiko eta zer den klasiko izatea literaturaren arloan... Azalpen luzetxo eta zehatza eskaintzen du Lauaxetak bere ikuspuntu-rako klasiko zer den zehazteko. Horrekin batera Orixek eredu bezala aipatutako idazleen goi maila onartu eta Lauaxetaren ustez XX. menderako bere idazkien eta poemen eredu diren beste hainbat idazle eta olerkari europarrak aipatzen ditu: Frai Luis de León, D'Annunzio, Leopardi, Baudelaire, Verlaine ... eta abar luze bat. Guztiarekin literaturari buruz duen ezaguera, sakona eta zabal dela baieztatu dezakegu.

Bukatzeko, baina ez horregatik garrantzi gutxiago duena, zera aipa dezakegu. Artikuluoi esker 1928-1935. urte bitartean lehen pausoak eman, eta gerra ondoren jarraipena izango duen euskal olerkigintza modernoan giltzarri izango den mugimendu garrantzitsuaren, post-sinbolismoaren, hastapenak eta eragileak jarrai ditza-kegu.

Dena dela sarritan nahasten du literatura gaia hizkuntzari buruz duen iritzia eta defentsarekin (baita ere aberriaren defentsarekin). Horrela euskara bultzatu nahian hasten ditu zenbait testu, ondoren hizkuntza goraiatu eta euskaraz idatzitako benetako euskal literatura bat bultzatzeko. Literatur kritikaren abiapuntutik hasita, euskal literatura geurea baino ez dela ondorioztatzen du eta horrela aldarrikatzen du aberri bakoitzak bere literatura duela azpimarratuz.

Pentsaera. Fedea

Aurreko atalean esan bezala, Lauaxetak euskal literatura hizkuntzarekin estu loturik ikusten du, bata bestearen euskarri eta zabal bidetzat jotzen dituelarik. Baina ez dira loturak alde horretan bakarrik. Jon Kortazarrek, "Azalpenak 1931-1935" bildumaren hitzaurrean honela dio: "Lauaxetarengan fede pertsonala eta gizartearen fedea banatu daikeguz... fede pertsonala askoz ere kuriosoagoa, originalagoa dalako... existentzialismoarekin lotuta agertzen da.

Gizartearen fedea euskaldun=fededun bezala ulertzen du hasiera batean eta topikoaren influentzia izango du." Bada beraz bere pentsaeran euskalduntasuna eta kristautasunaren arteko lotura. Berriz ere J. Kortazarren aipu batera joaz hauxe irakur dezakegu: "kari-

tatea ere elkartasun-tresna bezala erabiliko dabe.” (1982), EAJ-ko kideek esan nahi da. Karitatearen bideak gizarte arazo eta langileen arazoez arduratzera eramaten du Lauaxeta (“Komunisten bildurra”, “Bermeotarrak”...) kristautasuna eta euskalduntasunaren arteko loturak bere idazkietan joera hori azpimarratzera eramaten duelako. “Langilleak” artikuluan argi adierazten du: “Kristautasuna dogu bide bakarra. Euzkoen artean kristautasun au abertzaletasunaren alboan dabil.”

Jesuitekin izandako heziketa kristaua nabari-nabaria da bere idazki askotan. “Batzarra” artikuluan esaterako Espainiarrek Bilbon Jesusen Bihotzaren irudi bat jarri ondoren egindako jaiak ados ez badago ere ekitaldiaren alde kristaua azpimarratuko du. Beste alde batetik umeen heziketa erlijio hezkuntzarik gabe ez dela osotasunean garatuko uste du. Iritzi hau ere heziketa kristauaren ondorio da, baina ez bakarrik, erlijio kristaua euskal tradizioarekin oso loturik ikusten baitu. Irakaskuntza barnean ezinbestekoa deritzo erlijio kristauaren irakas-kuntzari, bere ustez umeez ez dute bere jakinduria osatuko fede kristauarekin batera ezpada beste guztia ikasia izan arren: “Euzko-Ikastoleak”

Abertzaletasuna - Politika

Errepublikara garaietan hizlari ibilia zen Lauaxeta EAJ-ko ekitaldietan eta bere hitzaldien atalak edo berriak sarritan ageri dira *Euzkadi*-ko orrietan. Politika arloan atal eta gai desberdinak biltzen ditu, hala nola: Euskara, langileen egoera, egoera sozial eta politikoa eta abertzaletasuna. Euskal gazteek eraturako jai abertzaleen kronikak egiten ditu zenbaitetan eta bertan antzerkiak duen garrantzia azpimarratzen du, euskal antzerkia ideia politiko eta abertzaleak zabaltzeko tresna legez erabil daitekeela uste du idazleak, eta hori argi ikus daiteke berak idatzitako antzerki lantxoetan.

“Yakintza” bezalako artikuluetan euskal kultura gaitzat hartzen duten aldizkariak goraipatzen ditu euren betebeharrak garrantzitsuak eta bertako orrietan idazten duten idazle eta ikerlari ospetsuak aipatuz. Euskal aldizkari gintza eta kazetaritza bultzatu nahi ditu egunkariaren orrietatik, aberriaren ezaugarriak azaltzen direlako bertan alde batetik, eta herriko jendearen bizimodu eta asmoak zuzen-zuzenean ager daitezkeelako bestetik. Ezin da ahaztu bestalde Lauaxetarentzat, “Egutegi bizkaitarra” idazkian zehazten duen bezala, “izparrangija eta

egutegija" direla euskal kulturarako argitalpenik aiposenak, aholkuak emanez gain Bizkaian denboran zehar gertaturiko pasadizorik garrantzitsuenak biltzen dituztelako. Dena dela testu biok liburu kritikaren alorrean koka daitezke, argitalpenari buruzko iritziaz gain kritikariaren iritzi ona, idazkien promozioa eta idazlearen goraiipamen zuzena egiten baitu.

Arlo honetan gizartean izandako aurrerakuntzei buruzko komentario eta iradokizunak ere ageri dira. Horrela euskal kazetaritzaren eragin onuragarria adierazteaz gain, kazetaritza lanetan, egunkari eta aldizkarietan, euskara geroago eta gehiago eta geroago eta arlo zabalagoak azaltzeko erabiltzeak duen garrantziagatik, irratia, irriti euskaldunaren egiteko zabala eta garrantzitsua azpimarratuko du.

Iritzi eta jarrera politikoaren aldetik, argi agertzen da testuotan Lauaxetaren jarrera abertzalea. S. Arana Goiri eredu bezala zuen eta sarritan goraiipatzen zuen haren jarrera politikoa. Nafarroaren egoera politikoak ere bere arreta pizten du, nafarrek erakusten omen duten jarrera abertzaleak arduratzen du batez ere.

Politikari buruzko testuetan, albisteetatik eratorritako iritziak izaki, sarritan komentatzen ditu gizarteko egoera eta tirabirak: sozialista eta liberalen arteko tirabirak, sortu berri den faxismoari buruzko komentarioak, Hitler-ek eta Mussolinik (kasu honetan politiko honen irudiak sortzen duen miresmena nabari daiteke idazkietan) ematen duten irudiari buruz... Alemaniaren egoerak eta bertako 1932ko hauteskundeetako emaitzek biziki arduratu eta arreta pizturik daukate. Beste horrenbeste Frantzian izandakoek. Euskal herritik kanpora begira, baten baino gehiagotan egiten du Euskadi eta Kataluniaren egoeraren arteko konparaketa ere, herriotan abertzaletasunaren lehen zantzuak nola sortu eta gauzatzen diren aztertzeko.

Langileen egoera batez ere nekazaritza arloan azaleratzen da, hiriko langileen egoera latza eta langabezia ahazten ez duen arren. Nekazarien egoera latza eta emakumeak eta bere lanak sektore horretan duen garrantzia azpimarratu nahi zuen. Honen ildotik oso garrantzitsu ikusten du emakumearen eredu eta eginkizuna abertzaletasuna eta aberria aurrera ateratzeko, emakumeak baitira bere ustez ohitura, kultura eta hizkuntzaren transmisiorako bide eta eredu. Agurtzane Mallonaren "Azalpenak eta beste. 1932" bilduman badira azalpen testuetatik at diren idazkiak ere. Berton Mungiaiko auzoen eta baserrien izenen zerrenda egiten du Lauaxetak. Horrekin

batera Mungiaiko baserri-auzoak nola egituratuta dauden adierazten du bere herrierekiko lotura azpimarratu nahian behar bada.

Baina aberri baten ezaugarri ederrena bere hizkuntza zela zioen arren, argi zuen euskaraz zekiten askok ez zutela bere burua abertzaleztat eta erdaraz soilik ziharduten asko berriz, abertzale peto-petoak zirela. Berak zioenaren arabera, eusko abertzaletasuna erdaraz hitz egiten zutenen adimenetan sortu omen zen.

Euskara

Lauaxetarentzat erromantikoen bidetik jarraituz, hizkuntza aberriaren agerpenik gorenena da kultura eta arimaren erakusle edo adierazlerik garrantzitsuena delako, eta euskararen helburua aberriaren sinbolo izatea dela uste du. Bere hizkuntzaz harro ageri da beste alde batetik eta oso argi du nolakoa izan behar duen hizkuntza-sinbolo hori: herrikoa eta ulergarria, antzinatik eta tradizioz egiten dena. Gaztelaniaren eraginetik babestu behar da bere benetako izaera gal ez dezan. Baina euskara jasoa lortzea garrantzitsua bada, garrantzitsuago da idazleen euskara jende eta irakurle guztientzat ulergarri izatea. Euskaraz idaztea funtsezkoa da horrela bakarrik lor baitaiteke hizkuntza aberastea eta bizitasunez betetzea.

Ilido honi jarraituz, hizkuntzaren erabilera bultzatu nahi du eta sarritan "Azalpenak" sailetik herritarrak bere herriko arazo, ohitura eta bizimoduari buruz idazten bultzatu nahi ditu, esaerak, abestiak, ipuinak... idatzi eta egunkarira bidaltzeko eskatuz.

Literatura arloan ere ez da hizkuntzaren azpigaia baztertu nahi eta sarritan gorapatzen du euskara, euskaraz idatzitako literaturaren beharrezana azpimarratzeko ondoren. Hari honetan antzinako euskal idazleak aipatzen ditu eta haien euskara jatorra erabiltzeko gomendioak ematen ditu. Hau da idazkeran antzinako idazleen eredu jarraitu behar dela oihartzun handiagoa emanez.

"Lutelestija" eta "Eusko Irakastola Nagusija" artikuluetan euskal hezkuntzan dauden mugak eta hutsuneak zehazten ditu. Alde batetik euskarazko liburu gehiago behar dira ikasleak txikitatik elebitasunean hezi ahal izateko. Beste alde batetik Euskal Unibertsitate baten sorrera guztiz beharrezkoa dela uste du goi-mailako ikasketak bertan burutzeko aukera izan dezaten ikasleek. Arlo honetan euskarazko

irakaskuntzaren aldeko apustu gogorra egiten du eta eztabaida politikoak alde batera utzita baino ez dela lortuko uste du.

Esan dugu arinago hizkuntza eta abertzaletasuna oso loturik ikusten dituela Lauaxetak, hori dela eta jeltzale askori eginiko kritikak ere irakur daitezke bere idazkietan euskara defendatu arren ez dutelako euskaraz hitz egiten ez ikasten.

Jolasak

Batzuetan jolasen alde ageri zaigu baina beste zenbaitetan aurkako jarrera du. Kirolari buruz ere antzeko jarrera izango du zenbaitetan, "Ostikolariak" artikuluan adibidez abertzaletasuna kirolagatik alde batera utzi duten gazteak jartzen ditu agerian.

"Joko barria" testuan "Yo-yo" jolasaren aurka ageri da 1932ko egoera politiko latzetik urruntzeko eta ahazteko bide legez hartzen duelako joera jolasgarria arduragabekeriaz nahasirik.

Hala ere, zenbait kasutan alde ageri zaigu, herriko ume-jolas eta kantak euskara eta herri kultura hedatzeko bide direla ikusten baitu. Hori dela eta, laguntza eskatzen du egunkariaren orrietatik euskal kanta zaharrak bertan argitaratzeko bidal diezaioten.

Laburbilduz eta azterketa honekin bukatzeko zera esan dezakegu:

- *Euzkadi* egunkarian euskarazko testuen kopuru eta bilakaera ikusita, gai, sail eta kopuru aldetiko ugalketa nabaria ikus daitekeela Lauaxetak euskarazko testuen ardua hartu zuenetik aurrera.
- "Euskal atala" saileko testu kopuruak gehituz gainera beste sailetan ere euskaraz idatzitakoak agertzen dira garai honetan.
- "Euskal atala" saileko testuak euskarari, euskal kultura, ohitura eta literaturari loturik daude batez ere.
- Kazetaritza testu informatiboak gaztelaniaz dira, eta euskaraz agertzen direnean beste egunkarietatik hartutako testuen laburpenak izango dira.
- Lauaxetak hasitako "Azalpenak" iritzi testuen sailak idazlearen pentsaera, literatura kontzeptua, euskarari buruzko iritzia, etika eta moralari buruzko jokabidea zein zen ezagutzeko aukera ematen digute.

Bibliografia. Korpusa:

Euzkadi. 1913-1937

- LAUAXETA (1931-02-24): "Azalbenak" in *Euzkadi*
———, (1932-06-08): "Azpeitia'ra" in *Euzkadi*
———, (1932-06-22): "Ondorenguk" in *Euzkadi*
———, (1932-06-26): "Dantzara" in *Euzkadi*
———, (1932-06-28): "Bitxi bakarra" in *Euzkadi*.
———, (1932-06-29): "Landa ziar" in *Euzkadi*
———, (1932-10-08): "Euzkeralduta" in *Euzkadi*
———, (1932-10-13): "Abendaren eguna" in *Euzkadi*
———, (1932-10-21): "Batzokija itxi eragin" in *Euzkadi*
———, (1932-10-26): "Ikastarua" in *Euzkadi*
———, (1932-10-28): "Didarra" in *Euzkadi*
———, (1932-11-08): "Erein-arua" in *Euzkadi*
———, (1932-11-10): "Egutegi Bizkaitarra" in *Euzkadi*
———, (1932-11-13): "Asterokuak" in *Euzkadi*
———, (1932-11-21): "Sukarrieta'n" in *Euzkadi*
———, (1932-12-03): "López de Ayala" in *Euzkadi*
———, (1932-12-28): "Yakintza" in *Euzkadi*
———, (1932-12-29): "Yakintza" in *Euzkadi*
———, (1932-12-31): "Neskazar" in *Euzkadi*.

Bibliografia lagungarria:

- LAUAXETA: *Azalpenak 1931-1935*. J. Kortazar-en edizioa. 1982. Labayru. Bilbao.
———, *Azalpenak eta beste 1932*. Agurtzane Mallonaren edizioa. 1986. Euskal Editoreen Elkarte. Klasikoak bilduma.
KORTAZAR, J. (1982): "Hitzaurrea" in *Azalpenak 1931-1935*. Labayru.

Egileak: Aida Agirre,
Ariadna Almeida,
Iker Cayero,
Jagoba Pires,
Zuriñe Tellaeche.
Koordinatzailea: Miren Billelabeitia

Lauaxeta, adiskide

Mungian 2005eko uztailaren 12an egindako hitzaldia

Juan Luis ZABALA

Bi ataletan banatuko dut hitzaldia: lehenik, Lauaxeta-rekin ditudan loturen berri emango dut; ondoren, Lauaxetari, adiskide moduan, idatzi diodan gutuna irakurriko dut.

Lauaxeta eta bion arteko adiskidetasunaren historia laburra

Azpeitiko Institutuan ikasle nintzen garaian izan nuen lehenengoz Lauaxetaren berri, 70eko hamarkadaren amaieran, 1978an edo 1979an, 15 edo 16 bat urte nituen garaian. Egia esan, Institutuan baino denbora gehiago egiten genuen Azpeitiko kaleetan, eta Azpeitiko Erdi Kaleko denda batean disko bati erreparatu nion: Antton Valverderen *Lauaxeta* diskoa zen, noski, orduantxe atera berria. Azala deigarria zen. Gerora jakin dut nork egin zuen azaleko irudi hura, eta gerora izan dut artista horren merituen eta balioaren berri. Bixente Ameztoi zen azalaren egilea, eta jatorrizko lana etxeko paretan batean zintzilik omen du, egunero ikusteko moduan.

Irratian entzun nituen disko hartako kantuak, eta gogoan daukat pentsatu nuela disko hura ez zela euskal musikako disko tipikoa, kantu haiek ez zirela, besterik gabe, melodiaz eta estribiloz osatutako betiko kantuen zaku lodian sartzekoak. Baina ez nuen diskoa erosi, garai hartan atzerriko rock musika baitzen nire zaletasun handiena. Euskal musikarako, irratian entzuten nuenarekin nahikoa nuen. Lauaxeta nor zen? Uste dut ez nekiela, eta ez zitzaidala askorik interesatzen garai hartan.

Bizpahiru urte geroago, eskal filologiako ikasketak egin nituen, eta han jabetu nintzen, neurri batean behintzat, nor zen Lauaxeta, eta baita nor zen Lizardi ere, nor zen Orixe, nor zen Aitzol, zer zen Pizkundearen mugimendua. Ez zidan, ordea, aparteko zirrararik eragin horrek guztiak. Askoz liluratuago utzi ninduten literatura konparatua ikasterakoan aztertutako atzerriko idazleek: Franz Kafka, André Breton, Virginia Woolf, Marcel Proust, James Joyce, William Burroughs...

Lauaxetarekin izan nuen hurrengo topaketa askoz ere geroago etori zen, 1997ko ekainean, baina askoz ere eraginkorragoa izan zen. *Euskaldunon Egunkaria*-ko erredakzioko kazetari nintzela, Lauaxetaren fusilamenduaren 60. urteurrenerako orrialdeak enkargatu zizkidaten, ekainaren 25ean argitaratzeko. Urtebete lehenago, 1996ko apirilean, Lizardi izan nuen antzeko lan baterako gai, haren heriotzaren lehen mendeurrena egokitu zela eta (1996ko apirilaren 18an zehazki).

Kazetari gisa egindako bi lan horiek, Lizardiren jaiotzaren mendeurrenekoak eta Lauaxetaren fusilamenduaren 60. urteurrenekoak, Lizardi eta Lauaxeta inoiz baino gertuago sentitzeko bidean jarri ninduten. Honelako zerbait pentsarazi zidaten bi lan horiek: "Azken batean, gu, *Euskaldunon Egunkaria* egiten ari garenok –eta euskal kulturaren munduan lanean ari garenok, oro har–, ez al gara ari haiek 60 urte lehenago izandako ametsa gauzatzen, 36ko Gerrak eten zuen Pizkundearen ametsa betetzeko bidean jartzen?"

Nire eskaintzari baiezkoa emanez, iritzi emaille ezin egokiagoek hartu zuten parte "*Euskaldunon Egunkaria*"-k 1997ko ekainaren 25ean Lauaxetari eskaini zizkion orrialde haietan: Jon Kortazarrek, Edorta Jimenezek eta Koldo Izagirrek, artikulua banarekin; eta Antton Valverdek nik egindako galderei erantzunez.

Lan hari *Agur*, *Euzkadi* izenburu orokorra jarri nionean, banekien Lauaxeta eta Lizardi garaikide ez, baina, neurri handi batean behintzat, gogaide eta lankide nituela, eta baita adiskide ere. Ez nekien, ordea, urte batzuk geroago Lauaxeta nire nobela bateko pertsonaia garrantzitsu bihurtuko nuela, eta nobela horri *Agur*, *Euzkadi* izenburua jarriko niola.

Kasualitate esanguratsu batean parte hartu zuen, gainera, nire nobela horrek, *Agur*, *Euzkadi*-k: Elgetako oroitarri bat aipatzen da

nobelan, eta oroitarri horixe bera da aipagai garai bertsuan, duela bost urteko udazkenean, kaleratu ziren beste bi liburutan ere: Ramon Saizarbitoriaren *Gorde nazazu lurpean* (zehazki, *Gudari zaharren gerra galdua* nobelan) eta Juan Martin Elexpuren *Hamaika ipuin* liburuko *Gerra-urte* narrazioan.

Ezagutuko duzue oroitarria. Angiozartik eta Asentziotik datorren errepideak Kanpazar eta Elgeta artekoarekin bat egiten duen bidegurutzean dago, eta Intxortara doan mendi-bidea abiatzen da harriaren ondo-ondotik. Honako testu hau du idatzia: "Euzkadi'k emen geldiazo eban etsaiaren jazarraldia. 1936-10-4 / 1937-4-20 ta 23." Esan bezala, kasualitate esanguratsua da garai bertsuan kaleratu ziren euskarazko hiru liburutan agertzea harri bera. Beste modu batean esanda: ez da erabateko kasualitatea. Eta beharbada ez da erabateko kasualitatea harri hori une honetan puskatuta egotea ere. Hala zegoen behintzat ikusi nuen azkeneko aldian.

Esan bezala, Lauaxeta adiskide dudala esan daiteke, 1997ko ekainaz geroztik batez ere. Eta, zuen baimenarekin, ikastaro honetako hitzaldiak eskaintzen didan aukera Lauaxeta adiskideari idatzitako gutuna irakurtzeko baliatuko dut.

Lauaxetari gutuna

Mungia, 2005eko uztailaren 12an

Estepan adiskidea:

Lotsaz idazten dizut gutun hau, berea ez den baratzean sartu eta oso egokiak ote diren ez dakien jorralanak egiten dituenaren antza hartzen ari bainaiz, gero eta antz handiagoa, neure buruari. Ez naiz inondik ere aditua zure poesiaren inguruko kontu eta interpretazioetan, ezta zure biografiaren inguruko gorabeheretan ere. Hizlari ona naizela ere nekez entzungo diozu inori, zurikerian ari ez den inori behintzat, ez baitaukat jendaurrerako eta plazako jardunerako behar den tenplerik eta graziarik. Baina Jon Kortazarrek egindako eskaintzari baiezkota eman nion, eta hementxe naukazu, zertan eta zuri buruzko hitzaldia egiten, Mungian, zuri eta zure obrari nahiz zure bizitzari buruz nik baino askoz gehiago dakitenen aurrean.

Hemen nagoenez, ordea, daukadantxoari heldu beharko diot, ezer ez esskaintzearekin etsitzea baino hobe izango baita ahal duda-

na egitea. Eta zer da ba daukadantxo? Zerk zuri dezake ni hemen zutaz berba egiten aritzea? Ez nire jakinduriak bederen, hori argi daukat, eta esana dut. Ezer baldin bada zuri buruzko jardunaldi hauen amaierako hizlaria ni izatea zilegi eta, neurri batean badarik ere, ulergarri bihurtzen lagun dezakeenik, hori zurekin dudan adiskidetasuna da, zurekin nire bizitzako bolada jakin batzuetan izan dudan harreman estua.

Zure inguruko kontuak arakatzea egokitu zait behin baino gehiagotan. Kultura arloko nire kazetari lanetan lehenik, eta zuri horrenbesteko zorra dizun *Agur*, *Euzkadi* nobelaren idazketa lanetan gero.

Ondo dakizun bezala, *Agur*, *Euzkadi* nobelan pertsonaia moduan erabili zintudan, gaurko egunetara ekarrita, 1997ra zehazki, bat-bateko eta inolako esplikazio arrazionalik gabeko berpizte mirarizko baten ondotik.

Esan dut *erabili* egin zintudala, eta ez dut pentsatu gabe esan, berriaz eta kontzientzia osoz baizik. *Agur*, *Euzkadi* idaztea pentsatu nuenean, nire asmo nagusia ez zen, inondik ere, zuri buruzko nobela bat egitea, ezta 36ko Gerrari buruzko edo Euskal Herriko gatazka politikoaren inguruko nobela bat egitea. Zalantza pertsonalagoak –eta, horrenbestez, agian unibertsalagoak– nituen buruan.

Baina zuri buruzkoak dira jardunaldi hauek, eta orain ez dagokit nitaz eta nire liburuaz hitz egitea, zuri buruz baizik. Bestela, behin, *Euzkadi* egunkariko artikulu batean, Miguel de Unamuno jaunari esan zeniona esango didazu niri ere, eta arrazoiz: "Aditzaren lenengoa iñok baño obeto ikasija dozu: neu naz. 'Zeu zara, bera da' esaten dogunok, oker gabiltz. 'Neu naz' baño eztago."

Lauaxeta, heroia: fikzioa gainditzen duen errealitatea

Ez zintuzke harritu behar nobelagile batek zu erabiltzea. Edo, gertatu izan den bezala, zinemagile batek, kantari batek, pintore batek, eskultore batek, bideogile batek... Indar sinboliko ikaragarriko pertsonaia historikoa baitzara. Zuregan eta zure biografian batutako elementu askok egindako ekarpenen batuketaz osatzen da indar sinboliko hori, baina horietako bat kokatzen da guztien gainean, piramidearen gallur goren gisa: zure fusilamendua.

Kultura arloko kazetari lanak hala eskaturik, berriro ere zutaz aritzea egokitu zitzaidan duela bizpahiru aste, eta hona hemen zer idatzi nuen:

Begiratzen zaion lekutik begiratzen zaiola, indar sinboliko handiko unea da Lauaxetaren fusilamenduarena. Euskarak, euskal literaturak eta euskal kulturak Espainiako II. Errepublikaren garaian abiarazitako zabalkunde eta indartze bidea eten zuten, beste gauza askorekin batera, faxisten altxamenduak, 36ko gerrak eta Francisco Francok gerraren ostean ezarritako diktadurak. Lauaxetaren erailketaren unek galera hori laburbiltzen du une tragiko bakarrean, *mise-en-abime* ezin trinkoago baten gisan. Zabalkunde eta indartze bide horretan eragin handiko egile eta eragilea izan zen Lauaxeta, eta urratu nahi zituen bide berriak ezagutzeko aukerarik gabe utzi zuten berak aldeztu aurretik eder irizitako goizean faxistek Santa Isabel hilerriko iparraldeko hormaren kontra jaurtitako balek.

Zu bezala, beste asko ere fusilatu zituzten faxistek. Baina fusilatu horien guztien artean, inork ez zuen zuk zeure baitan, zeure obran eta zeure biografian batzen zenuen neurriko zama sinbolikorik. Benetan existitu ordez, nobelagile batek edo gidolari batek asmatutako pertsonaia bazina, Estepan, pertsonaiari zama sinboliko larregi eman nahi izana leporatuko ziotkeen kritikariek delako nobelagile edo gidolari horri, eta zama sinboliko larregiaren ondorioz sinesgarritasunik gabeko pertsonaia sortu izana gaitzetsiko zuketen.

Lehen esan dizudan bezala, fusilamendua da, nire ustez, zure indar sinbolikoa eraikitzen duten elementuek osatzen duten piramidearen gailur gorena. Baina zure fusilamendua beste fusilamendu askoren arteko bat gehiago baino ez zen izango, zu fusilatu zintuzte-nerako Lauaxeta ez bazina. Hots, honako hau guztia:

- euskal poesiaren berritzaile kontzientziatua, irekitzearen aldekoa, Europako joera modernoak geureganatzearen aldekoa. Pizkundeen sinbolo eta esperantza.
- izenburutik beretik ideia hori adierazten duen poema liburu baten egilea: *Bide-barririk*.
- irakurleen oroimenean geratu diren esaldi sublimeen egilea, *Arrats-beran* liburuko *Mendigoxaliarena* poemakoa gainerako guztien gainetik: "Dana emon biar yako / matte dan azkatasunari".
- kazetaritzan ere aitzindari, eta iritzi emalle ausarta.
- abertzale, jeltzale eta katoliko dudarik gabekoa, baina horretan ere joera berrietara irekia, joera berrietan interesatua (baita Mi-

guel de Unamuno jaunaren ideietan ere, Josu Penadesek duela gutxi zuri buruz egin nion elkarrizketan nabarmendu zuenez).

- Horri guztiari gerra piztu zen unetik fusilatu zintuzten arte izan zenuen jokabide harrigarria gehitu behar zaio, gainera:
- gerra piztu orduko, alderdiaren zerbitzuan jarri zinen, eta *Egunan* egin zenuen lan, euskarazko lehen egunkarian, Augustin Zubikarai, Eusebio Erkiaga, Inazio Eizmendi "Basarri" eta beste hainbatekin batera.
- zure atxiloketa beste sinbolo handi batekin lotua dago, Gernikarekin, Frantziako kazetari bati Gernika bonbardatu eta kixkararratua erakusten ari zinela atxilotu baitzintuzten.
- kartzelako idazkietan, damutzetik edo kokiltzetik urrun, sendotasun harrigarria erakutsi zenuen: aldez aurretik "eder" iritzi zenion erail behar zintuzten goizari, eta zu heriotzatik salbatzeko truke kontuak aipatzen hasi zirenean hiltzeko inoiz baino prestatuago agertu zinen.

Laburretan labor izanagatik ere, indar handiko elementu sinboliko pila ikaragarria jasotzen du zure bizitzak, eta gainera amaieran iristen da adierazpen gorenera. Errealitateak fikzioa gainditzen duela esan ohi da. Ez da beti gertatzen, baina kasu batzuetan bai, eta zurea horietako bat delakoan nago.

Lauaxeta anti-heroia: amaitu gabeko artelana

Zure argazkien artean bat geratu da ezagunena eta zabalduena. Badakizu, noski, zein den: betaurreko biribilen atzeko begirada serioz erakusten zaituen argazki hori. Ba al dakizu zer komentario egin zidan joan den astean lankide batek argazki horretan agertzen duzun itxurari buruz? Itxura "birjinala" duzula esan zidan. Eta bai, arrazola duela esan nion, horixe dela hitzik egokiena: "birjinala".

Ez dago jakiterik zer nolako eragina izan duen zure argazki horrek, edo argazki horretako zure pose "birjinalak", zutaz eraiki dudana—edo, oro har, eraiki dugun—, irudian edo iritzian. Baina uste dut maiz askotan bat egiten duela zure poemak, artikuluak edo antzerki lanak irakurtzean transmititzen diguzunak argazki horretako zure irudierekin.

Barkatuko didazu, baina, gustu txarrekoa dela jakinagatik ere, ezin dut saihestu txiste baldar hau: *Iltxasora!* poeman aipatzen duzun

"pioneer gaste"-a baino gehiago, erabateko "pipiolo birjinala" ikusten dut hala zure argazki horri begira nola zure testu askotan. Ez zenuke haserretu behar hori entzunda, baina badaezpada ere, zure haserrea leuntze aldera edo, esango dizut ez duzula nire aurrean behintzat lotsatzeko motiborik, neuri ere ezizen horixe geratu baitzait lagunarteko, urteak joan eta urteak etorri: Pipi deitzen didate, 14 bat urte nituela ikaskide batek "pipiolo" aurpegia ikusi zidanetik.

Zu, Estepan, gaztea zinen Lizardi, Orixe eta Aitzol gogaide garai-kideen aldean. Adinez ez ezik, arimaz edo espirituz ere haiek baino gazteagoa zinela uste dut, eta izan zinela beti, bizirik zinen artean. Ameslariagoa eta erromantikoagoa ikusten zaitut, idealistagoa, eta baita inozoagoa ere, naifagoa, dena esan behar bada; birjinalagoa, azken batean, nire lankideak liokeen moduan. Mugagabeagoak dira zure ametsak eta ilusioak, baina baita funts gutxiagokoak ere, mami-tu gabekoagoak.

Gazteago izan eta gazteago hil zinen, gazteago hil zintuzten, Estepan, artean 32 urteetara ere iritsi gabe. Artean ere zeure ideien sistema finkatu gabe, artean ere erantzun baino galdera gehiagorekin (honetaz ere mintzatu zitzaidan Josu Penades, lehen aipatu dizudan elkarrizketan, nahiz eta gero, leku faltaz, esan zidana argitaratu gabe geratu).

Baina horrexegatik beragatik aukeratu zintudan *Agur, Euzkadi* nobelako pertsonaia izateko, horrexegatik beragatik aukeratu zintudan bidalaide eta adiskide. Ziur nengoen Aitzol, Orixe eta Lizardirekin baino askoz hobeto pasatuko nuela, banekien zurekin zirrikitu gehiago aurkituko nuela eztabaidarako, zalantzarako, eta baita irrirako ere; arterako azken batean. Zure jakin-minaren ateak askoz ere zabala-goak ziren. Besteak artelan amaituak ziren, ez zuten moldaketarik ametitzen. Zu, aldiz, irekita zeunden. Harrizkoak edo burdinazkoak iruditzen zitzaizkidan besteak, buztin moldagarrikoa zu.

Lizardiren ondoan aipatu ohi zaitugu maizenik, eta egia da gauza askok elkartzen zaituztetela biok: olerkaritzak, kazetaritzak, euskal literaturaren eta euskal kulturaren Pizkundearen inguruko zuen kezkek eta ahaleginak, inguruko giroari kontra egiten zion modernotasunak... Baina imajinatzen al nauzu Lizardirekin eztabaidan? Ez ginatake oso urrutira iritsiko. Zein bere lekuan ongi kokatuak eta arrazoiaren argiz ongi hornituak zituen hark gauza guztiei buruzko iritziak, eta harekin eztabaidan hasi orduko isiltzea egokituko zitzaidan. Zu-

rekin ezberdina izan zen. Zu irekiagoa zeunden, nire jokoan sartzen zinen, eta zure ideien sistema artean ere amaitu gabekoaren zirrikietatik aise barneratzen ziren nire kezkek eta galderak.

Bizitza pertsonalaren zertzelada biografikoei erreparatuz gero ere, utzi diguzu zalantzarik eta zirrikiturik, eman diguzu misteriorik opari. Nahiz eta gaztetan horretarako bidea hartu, eta nahiz eta fede katolikoa zure mundu-ikuskeraren zutabe nagusia izan, ez zinen apez edo fraile egin; ez dakigu zergatik. Eta, horretaz gain, urrun zaude *Etxe-barne bizia* artikulua idatzi zuen Lizardi patxadatsu, arduratsu, orekatu eta zorionsuarengandik ere. Polixene Trabuduak adierazi zuen, ez oso aspaldi (ez dira hamar urte izango oraindik), harrigarria iruditzen zitzaioela zu bezalako gizon prestu eta dotoreak andregairik ez izatea. Ikerketa batzuek diotenez, ordea, izan omen zenuen andregairik... Ez dakigu, ordea, ezer ziurrik. Auskalo! Horretan ere, guztiz osatu eta amaitu gabe geratu zinen, edo guztiz osatu eta amaitu gabe ezagutzen zaitugu bederen.

Beharbada zuen garaian ez zenuten halakorik onartuko, baina gaur egun sortzaile eta artista askok laudatzen dute artelan amaitu gabea. Obraren hartzaileari bide guztiak zabalik uzten dizkiola argudiatzen dute. Uste dut zuri, nobelako pertsonaia eta adiskide gisa, artelan amaitu gabearen abantailak ikusi nizkizula.

Pertsonaia historikoei egiten zaizkien erasoez

Ez zait iruditzen arerio edo aurkari asko duzunik. Baina hori ez da, berez, seinale ona. Motibo bakarra baitago horretarako: ez zara, oraingoz behintzat, beste pertsonaia historiko batzuk bezain garrantzitsua. Ez zara, esate baterako, Sabino Arana zure maisu handi eta miretsia bezain pertsonaia historiko garrantzitsua. Horregatik ez zaituzte hura bezainbat jipoitu. Zure oroitzapenaren oihartzuna benetakoa mina egiten hasten bada, batzuek ez dute zalantzarik egingo, eta berehala gogoraraziko dute, esate baterako, Mussoliniri zenion miresmena, edota abendaren inguruko zure aipamen irmoak aipatuko dituzte bestela, kontu horiek guztiak dagokien testuiguruan kokatzeko lanik hartu gabe. Behin horretan hasiz gero, ez dute bate-re zaila izango zu ere kriminalizazioen mugetaraino jipoitzea.

Nik lan egiten dudan egunkariko erredakziora, noiznahi iristen dira historiako pertsonaia garrantzitsuak gizaki gorrotagarriak direla frogatzen duten ikerketen inguruko berriak. Karl Marx, Sigmund

Freud, Bertoldt Brecht, Jean-Paul Sartre... Jesukristo bera ere ez da libratu eta!

Ez da hori izan nik bilatu dudana, Estepan. Ez da hori nik zurekin egin nahi izan dudana, eta espero dut zeu ere jabetuko zinela horretaz.

Beti zorretan

Lehen esan dizudan bezala, indar handiko sinboloa zara, Estepan, abertzaletasunaren, euskal poesiaren, euskal kazetaritzaren eta euskal kultura modernoa eta garaikidearen heroi handia, eta horregatik antolatu dira horrenbeste ekitaldi eta ospakizun zure jaiotzaren lehen mendeurrena hurreratu orduko: hitzaldiak, mahai-inguruak, mintegiak, herri antzerkia, euskal idazle askoren parte hartzea izango duen liburua (Juan Kruz Igerabidek eta Anjel Lertxundik koordinatua), euskal musikari askoren parte hartzea izango duen diskoa (Rafa Ruedak koordinatua)...

Ez zara, hala ere, guztizko heroi perfektua. Zorionez, nire iritzia jakin nahi baldin baduzu. Nobelagile naizen aldetik, oso baliagarriak izan zaizkit zuk irekita utzitako arrakalak, zuk ebatzi gabe utzitako zalantzak. Barkatu beharko didazu horietan barruratzen hasi eta heldu behar ez nuen lekuren bateraino heldu baldin banaiz, edo, zehatzago esanda, arrakala horien zokondoetan paisaiak asmatzen hasi eta asmatu behar ez nuenik asmatu baldin badut.

Neurri batetik gora egiten dutenean, kontu serioak dira mendeurrenak. Hor daukagu, horren adibide ezin argiagotzat jotzeko moduan, zure jaiotzaren lehen mendeurrenaren ondo-ondoan, Miguel de Cervantes Saavedraren *Don Quijote* famatuaren argitalpenaren laugarren mendeurrena. Arrisku handia dute, ordea, mendeurrenek, neurri batetik gora egin eta kontu serio bihurtzen direnean batez ere: jendea omenduarengana gerturatu barik, jendea, kontrako erreakzioz, omenduarengandik urruntzera bultzatzea.

Nik uste dut omendua arrakalarik gabeko heroi perfektu gisa aurkezteko joera gairatu behar dela, bestela jendearengandik, guregandik, urruti sentituko baitugu, ezinbestean, omendua, eta antipatiko ere egingo zaigu. Ondo dago, eta beharrezkoa da, omenduaren alderdi goresgarriak oroitu eta nabarmentzea, baina horren osagarri

egokia da omendua gure antzeko bihurtzen duten xehetasunak ere aintzat hartzea.

Zuk, Estepan, sinbolo handia izatearekin batera, gutariko edonongandik gertukoa izaten asmatu zenuen. Ez bakarrik Aitzol eta Orixe baino askoz ere gertukoagoa, hori ez baita marka handia. Baita Lizardi baino gertukoagoa ere. Gure antzekoagoa. Horregatik, eta beste gauza askorengatik, zorretan izango nauzu beti, eta ez soilik *Agur*, *Euzkadi* nobelaren egilea naizen aldetik. Horregatik, eta beste gauza askorengatik, zorretan izango gaituzu beti.

Asmatzen hasita, ezin izango genukeen zu baino hoberik asmatu.

Lauaxeta eta Unamuno¹

Josu PENADES

1. Sarrera

II. Errepublikaren garaian bi arazo nagusi izan ziren euskal gizartean. Lehenengoa 1929ko *crack*-aren ondorioz hedaturiko ekonomi krisialdia izan zen, eta, bereziki, hark berarekin ekarri zuen langabezia. Bigarren arazoa *Euzko Araudija*-ren edo Euskal Estatutuaren ingurukoa izan zen, edo, modu zabalago batean begiratuta, euskal autogobernuaren garapenari zegokiona. Oraingo honetan, izenburuan iragarritako gaia kontuan hartuta, aipatu bigarren arazo horri erreparatzea komeni da, unetxo batez baino ez bada ere.

Ezaguna den bezala, 1931tik 1936ra, hau da, bost urtean, lau aldi bereizten dira Euskal Estatutuaren joan-etorrian. Aurreproiektu ezberdinak bertan behera utzi eta bolada istilotsuak iragan ostean, 1936ko urriaren aurreneko egunean izan zen onartua Madrilgo Gorteetan, jada Gerra Zibilean murgilduta.

Katalunian errazago gertatu zen arazoa bideratzea. 1932ko irailaren 9an onartu zuten Madrilgo Gorteetan Kataluniako Estatutua. Bestalde, *Decreto de bilingüismo* ere indarrean jarria izan zen han 1931ko apirilean. Euskadin, abertzaleen asmoa bestelakoa izan bazen ere, ez zen halako dekreturik ezagutu.

Iraizean zirriborraturiko testuinguru horretan, Unamuno *Euzko Araudija*-ren aurka azaldu zen. Horrez gain, euskarazko eta katala-

[1] Euskal Herriko Unibertsitateak antolaturiko «Arte eta Kulturako VI. Topaketak. Esteban Urkiaga, *Lauaxeta (1905-1937)*» ikastaroaren baitan *Lauaxetaren pentsamendua* izenburupean (2005eko uztailaren 12an, Mungian) aurkezturiko hitzaldiaren atal bat da honako hau.

nezko irakaskuntzaren aurkako zenbait iritzi ere isuri zituen Parlamentuan, non azaldu zuen euskal hizkuntza, besteak beste, ez zela kultura modernora egokitzeke gauza².

Lauaxetak aurre egin zien Unamoren iritzi horiei. *Euzko Araudijaren* aurka egin zuela-eta, iseka gordinaz karikaturizatu zuen Unamuno³. Zorakeriatzat hartu zituen Unamunok *euzkotarren* eta Euskadiren aurka esandakoak⁴. Katalanezko eta euskarazko irakaskuntzaren aurka Unamunok Parlamentuan esandakoei gordin erantzun zien⁵...

Ez dago zalantzarik: Lauaxeta ez zetorren bat Unamunok euskaraz, Estatutuaz, Euskadiz... esandakoarekin⁶.

Hori guztia horrela dela, deigarriak gertatzen dira, ordea, Lauaxetaren eta Unamunoren idazlanetan aurki daitezkeen zenbait antzekotasun. Antzekotasunok, gainera, ez dira nolana hiko gaiet buruzkoak, bataren eta bestearen pentsamenduaren muina ukitzen dituzten gaien ingurukoak baizik: aldiaren iragankortasunarekiko ardura, hizlekortasuna...

Lauaxetak berak aitortua da Unamunok idatzi zuen guztia irakurri zuela: «Berak [Unamunok] idatzi daben gustija irakurri ixan dot, eta astua dalakorik eztot uste»⁷. Esaldiaren bigarren zatian aditzera ematen zuenaren arabera, gainera, Unamunok esandako guztia ez zitzaion arbuia garri⁸. Ez dirudi gai politikoez ziharduenik hori esatean. Beraz, ondorioztatu behar da Unamunoren poemak, narrazioak eta

[2] Unamunok 1931ko irailaren 18an Madrilgo Gortean egin zuen hitzaldiak sutu egin zituen abertzaleak. Unamunok euskarari buruz zituen ideiak ezagutu nahi izanez gero, ikus UNAMUNO, Miguel de: *Obras completas*. Tomo III. Ensayos. Afrodísio Aguado, Madrid, 1980, 333-337. orr. eta *Obras completas*. Tomo VI. Ensayos. Afrodísio Aguado, Madrid, 1985, 51-553. orr.

[3] Ikus «Azalpenak. Unamunoren otsak». *Euzkadi* 1931.07.15, 5. orr.

[4] Ikus «Azalpenak. Barriketan». *Euzkadi* 1931.10.01, 7. orr.

[5] Ikus «Azalpenak. Ikaskuntza» *Euzkadi* 1931.10.25, 5. orr.

[6] Aipatu gaiet buruzko Lauaxetaren iritziak bere garaiko jeltzaleen berberak ziren.

[7] «Azalpenak. Ikaskuntza»...

[8] Ildo horretatik, Aitzolek «Unamuno ta Baroja anayak esan dabezan astakerijak birrinduteko» asmoz idatzi zuen lanaren berri emanik, honela zioen Lauaxetak: «"Aitzol" jaunak ontzat artzen dauz Unamuno'ren gorlubenak, jaun argi ta entzute andikua dalako. Begijak zabalik daukozanak [sic], bilbotar orren idaz-lanak punterenguk dirala, [sic] onetsi bian» («Azalpenak. "La muerte del euzkera"». *Euzkadi* 1832.01.13, 5. orr.).

filosofiako lanak ere irakurri zituela⁹. Beste kontu bat da bilbotar filosofoaren lan guztiak irakurri zituen ala ez. Hori aztertzea, baina, gaurko eginkizun honetatik landa geratzen da.

Orrialde hauen helburua, beraz, da Unamunoren eta Lauaxeta-
ren idazkietan landutako zenbait gairen artean badela antzekotasunik
erakusten duten arrasto batzuk (ez guztiak) aurkeztea.

Horretarako, aurren aurrenekoz, (2) aldiaren iragankortasuna-
rekiko biek zuten ardurari edo larridurari erreparatuko zaio. Jarraian,
biek aipatu zituzten hiru gairen berri emango da: (3) Hilezkortasun-
gosea eta -egarria, edota Jaungoiko-gosea eta -egarria; (4) ezerk ez
du zentzurik hilezkortasunik gabe; eta (5) bizitza eta arrazoimena:
ezagutzea eta nahi izatea. Amaitzeko, aipatu gaien haritik betiere, (6)
bien lanetan islatzen den sinesmen-heterodoxiaren zertzelada batzuk
azalduko dira.

Esan gabe doa, bada, batik bat filosofiaren esparrukoak izango
direla orrialde hauetan aipatuko diren gaiak.

2. Aldiaren iragankortasunarekiko ardurak

Unamunok lan ezberdinetan aurkeztu izan zuen aldia iragankorra
izan beharrak gizakiarengan, oro har, eta berarengan, berariaz, sor-
tzen zuen ezinegona: «Gran consuelo sería á las veces poder detener
y solidificar un momento pasajero del flujo del tiempo (...) ¡Terrible
misterio el del tiempo! ¿Cuándo estaremos libres del tiempo, del
tiempo irreversible é irreparable?», idatzi zuen bere egunerokoan¹⁰.

Bizitzaren sentimendu tragikoaz lanean zehinean bere pentsa-
menduaren nondik-norakoak gardenen adierazi zituen¹¹ bete-betean

[9] Lerrootan, gain-gainetik bada ere, azalduko testuinguru gatazka-
tsuan, halakorik ere idatzi zuen Lauaxetaren Unamunoz: «Gixon au aipagarria
ei-da. Irakurgai on bat oindiño eztau idatzi. Olerrki-idatzi ederrik eztauko.
Berekotasuna, arrokerija ta lelokerijak baño eztra irakurten bere lanetan»
(«Azalpenak. Unamuno'gaz autuba». *Euzkadi* 1932.10.29, 8. orr.).

[10] UNAMUNO, M. de: *Diario íntimo*. El Libro de Bolsillo/Alianza Edito-
rial, Madrid, 4^a 1978, 69. orr.

[11] Horrela aitortu zien Unamunok berak bere adiskide eta inguruko
zenbaiti (ikus MALVIDO, E.: *Unamuno a la busca de la inmortalidad*. San Pío
X, Salamanca, 1977, 261., 262. eta 267. orr.). Hortaz, Unamunoren iritziak
jaso nahi izanez gero berariazko arreta eskaini behar zailo lan horri.

agertu izan zuen Unamunok aldiaren iragankortasunarekiko ardura ez ezik, izularria. Gizakia larrituta dago «oro iragaten dela, geu iragaten garela, gurea, inguratzen gaituen guztia iragaten dela» sentitzean¹². Gizakia gaixorik dago egunen batean usteldu egin beharko duela jakinik (BST, 72). Eta hil egin behar duelako pentsamendu hori eta ondoren izango denaren enigma bere «kontzientziaren taupada bera» dira (BST, 71). Kontzientzia «bere deuseztapenetik ihesi doa» (BST, 71). Gizakia, bada, gizakia denez gero, «kontzientzia edukitzeagatik, asto edo karramarro baten aldean, animalia eria da jada, kontzientzia eritasun bat baita» (BST, 52). Horrenbestez, gerta litekeen ezerez mehatxagarria da gizakiak bizi duen larriduraren sorburua¹³.

Iragandako aldia berreskuratu ezin izanak eta ezerezaren mehatxuak larridura sorrarazi arren, gizakiari ez zaizkio itxaropen-zirrikitu guztiak estaltzen¹⁴.

Lauaxetaren idazlanetan ere oso nabarmena da aldiaren ihesak sorraraziriko egoneza edo aldiaren iragankortasunarekiko ardura zein kezka.

[12] Ikus UNAMUNOKOA, M.: *Bizitzaren sentimendu tragikoak*. Klasi-koak, Bilbo, 1991, 202. orr. (Hemendik aurrera BST hizkiez adieraziko da lan hau, eta egindako aipamenari dagokion orrialdearen zenbakia komaren ostean zehaztuko da. Adibidez : BST, 202.)

[13] Begira zeinen modu adierazgarrian deskribatu zuen Unamunok ezerezaren bizipena: «Imagínate lo más vivamente que puedas que de pronto te quedas ciego y que luego, cuando vas ya consolándote de tu ceguera con las impresiones de los demás sentidos, te quedas sordo; y que luego pierdes el tacto y el olfato y el gusto y hasta la sensación de tus propios movimientos, quedando como cosa inerte á la que ni el suicidio le es posible por no poder servirse de sí misma. Aún te quedan tus pensamientos solitarios, tu memoria, aún puedes vivir en tu pasado. Pero he aquí que hasta tus pensamientos empiezan á abandonarte, y privado de sentidos no puedes sustituirlos ni renovarlos, y se te van liquidando y se te evaporan y te quedas con la mera conciencia de existir y hasta ésta pierdes al cabo, y te quedas solo, enteramente solo... no, no te quedas, que ya eres nada. Y ni aún te queda la conciencia de tu nada» (UNAMUNO, M. de: *Diario íntimo...* 151-152. orr.).

[14] Hemen azalduko da Unamunoren «La elegía eterna» poemari ere aurki daiteke planteatuta (ikus UNAMUNO, M.: *Obras completas*. VII. liburukia. Escélicer, Madrid, 1967, 372. orr.) eta baita bere beste lan batzuetan ere.

Bere hitz lauuko lanetan ondoko tankerako adibideak aurki daitezke. Mundu honetako gauzei amaitzea dagokie. Alferrik da *oldarrak*, uneak, geldiarazi nahi izatea. 1932ko Urteberri egunean argitaraturiko artikulu batean, besteak beste «bixitzaren laburtasuna»-z eta «gauza guztijen ezereza»-z oroiturik, «urtiak baduaz, egunak be bai», idatzi zuen¹⁵. Gauza ederra, munduan ez dagoen bezalako bitxia, goizero Jaungoikoak ekarria, bizitzaren gainean landua eta aldiaren fabriketan egina, eta galdutakoan berriro aurkitu ezin dena, hori guztia da «eguna». Azkenengo berezitasun hori, hitz ezberdinekin bada ere, birritan errepikatuta agertzen da pasartean: «Baña neuri tamalik andijena damost barrero idoro ezin-ixatiak», «behin galtzen dodana ezin dot idoro barriz»¹⁶.

Bide-Barrijak liburuan agerikoa da aldiaren iragankortasunak sorrarazitako kezka. *Ezilkortasuna* da, aipatu gaiari buruz, liburu horretako poemarik esanguratsuena. Poemaren aurreneko ahapalditik onartzen du olerkariak berari –eta halatsu gizakiari, oro har– hiltzea dagokiola, hilkorra dela. Hargatik, heriotzaren zentzuaz galdentzen du:

«Neure egunen gezija hilkorrari dago,
ezilkortasun-otsa baitot maitiago.
Zertako erijotza?».

Ondorengo bertso-lerro batzuetan ere errepikatuko du, batera edo bestera, gizakiaren ezaugarri hori. Adibidez: «Munduban ezilkorrik ezer ez, ezer ez / (...) / Gustijak (sic) dagoz gexo erijotza-miñez: / Iñok ezdazauan min bixijak jo-gaitu». Unamunorentzat bezala, olerkariarentzat ere gaixorik dago gizakia hil egin beharko duela jakinik.

Lehenbiziko ahapaldian egindako galderaren aldakia litzatekeen beste bat ere gaiten du:

«Urtiak baduazi, urratzik eztager,
Non galtzen dira-edo?
iAlbaneukaz ulerr!»

Bide-Barrijak-eko beste poema batzuetan ere aipatzen da, zu-

[15] «Azalpenak. Urte-barri». *Euzkadi* 1932.01.01, 6. orr.

[16] «Azalpenak. Bitxi bakarra». *Euzkadi* 1932.06.28, 5. orr.

zen-zuzenean edo zeharka, gizakiari dagokion hilkortasuna, hala nola, *Arotzak-en*, *Gaste gexua-n*, eta *Liparra-n*.

Arrats-beran liburuan, azaldu egiten den arren, ez da horren agerikoa aldiaren iragankortasunarekiko kezka¹⁷. Adibide bat aipatu behar izanez gero, *Kiñuba* poeman argi ikus daiteke islatua gizakiak heriorengandik alde egiteko bizi duen ezintasuna¹⁸.

Ez da inolaz ere harritzekoa, azalpenik behar ez duten arrazoiak direla tarteko, heriotzaren zentzuaren bilaketa-ahaleginean agertzea *ni* poetikoa Lauaxetak hil aurrean kartzelan ondu zituen olerkirik gehienetan¹⁹.

3. Hilezkortasun-gosea eta -egarria / Jaungoiko-gosea eta -egarria

Hilezkortasun-gosea eta -egarria, batetik, eta Jaungoiko-gosea eta -egarria, bestetik, pareko esamoldeak ziren Unamunorentzat. Argi hauteman daiteke hori honako pasarte honetan: «La pobre alma hambrienta y sedienta de inmortalidad y de resurrección de su carne, hambrienta y sedienta de Dios, de Dios-Hombre a lo cristiano, o de Hombre-Dios a lo pagano, consume su virginidad maternal en besos y abrazos al agonizante eterno [azpimarraketa neurea da]»²⁰.

Aldia iragan egiten den heinean, bera ere ezerez bilaka daiteke-ela pentsatzeak aztoratu egiten du gizakia, hezur eta mamizko giza-

[17] Ikus KORTAZAR, Jon: *Teoría y práctica poética de Lauaxeta*. Desclée de Brouwer, Bilbao, 1986, 244-246. orr.

[18] Cocteau idazle frantziarrarengandik jasoriko ipuin persiarrean oinarrituta onduriko poema da *Kiñuba*. Ipuin persiar horren hitz lauzko bertsioa ere argitaratu zuen Lauaxetak (ikus «Azalpenak. Bai ba...». *Euzkadi* 1932. 04.07, 5. orr.). Bernardo Atxagak ere jaso du ipuin hori *Obabakoak* liburuan; eta, joko literarioa burutuz, bere bertsio berri bat ere eskaintzen du, amaiera zeharo aldatuz (ikus *Obabakoak*. Erein, Donostia, 1989, 213-214. eta 227-229. orr., ipuin pertsiarra eta bertsioa, hurrenez hurren).

[19] Aski esanguratsuak dira, besterik gabe, haietariko batzuei jarri zizkien izenburuak berak: *Eguna berantz doa*, *Agur Euzkadi*, *Azken oyua*, *Atetan nago* eta *Plegaria postrera*.

[20] UNAMUNO, M. de: *La agonía del cristianismo*. Alianza, Madrid, 1986, 55. orr.

kia, Unamuno bera, urrutirago joan gabe: «Nitz esan dezaket, mutila nintzenez eta, baita umezaroan ere, ez nindutela inoiz askorik hun-
kitu infernuaz egiten zitzaizkidan pintura lazgarriek, orduan ere ezeri
ez baineritzon ikaragarriago ezerezari baino» (BST, 45). Gizakiari, har-
gatik, bere iragankortasunaz jabeturik eta ezerezaren amildegia be-
gizaturik, berez dagokio izateko irrika: «Izateko gose amorratua zen
hura, jainkotasun-gutizia, gure asketiko hark ezan bezala» (BST, 45).

Spinozaren hitzez baliaturik azaldu zuen behin baino sarriago gai
honi buruzko bere pentsamendua Unamunok: «*Unaquaeque res,
quantum in se est, in suo esse perseverare conatur*; hau da: "Gauza
bakoitza, berez den bezainbatean, bere izatean irauten ahalegintzen
da"» (BST, 43., eta 42., 53., 54. orr., etab.), hala bertsuan gizakia
ere. Haatik, pauso bat aurrera emanez, «izaki baten esentzia ez da,
soilki, betiko irauteko saioa, Spinozak irakatsi zigunez, baizik eta,
gainera, unibertsaltzeko ahalegina, *betierekotasun- eta amaigabeta-
sun-gosea eta egarria* [azpimarraketa neurea da]» (BST, 206²¹).

Gizakiak (bere kontzientziak, zehazki) irauteko duen jaidura hori,
hots, arimaren betikotasun-irrika hori, Jaungoikoa izan (existitu) da-
din duen irrika berbera da: «Behin eta berriz ere errepikatu behar dut
arimaren betierekotasunaren irrika, gure kontzientzia pertsonal eta
indibidualak, nola edo hala, irauteko duen gura hori, erlijioaren
esentziazkoa dela, Jainkoa egoteko irrika bezainbat. Izan ere, ez da
bata bestea gabe, funtsean, biak gauza bakarra eta bera direlako». Horrela ulertzen da aszetaren hitz haiek erabilirik Unamunok esan
zuen arestian aipatu baleztapen hura, hau da, gizakiak izateko bizi
duen gogo amorratua jainko-gutizia dela. Gizakiak Jaungoikoa behar
du kontzientzia (azken jomuga) salbatzeko, nola gizabanakoarena
hala unibertsoarena (BST, 163). *Gure Aita* dioenean *egin bedi zure
nahia* hitzetara ailegatzean, Jaungoikoaren borondatea bere (gizakia-
ren) borondatearen esentzia baino ezin izan daitekeela, hots, betiko
irauteko nahia, sentitzen du gizakiak (BST, 182). Espiritu Santuaren
aurkako bekatua, Ebanjelioak dioenaren arabera barkamenik ez due-
na, ezin daiteke izan Jaungoikoa gura ez izatea besterik, hau da,
betikotzeko irrikarik ez izatea besterik (BST, 238).

Lauaxetak ez zuen era hain garatuan erabili gaia. Hala ere, argi
dagoena da «Jaungoiko-gosea» eta «Jaungoiko-egarria» esamoldeak

[21] Ikus baita III. atal osoa ere (69-84. orr.).

erabili zituela. Begira, esaterako, *Ezilkortasuna*²² poemako bertso-le-
rrook:

«Emen nabil deus ez-ta Jaungoiko egarriz»
«iOna, betiraun naye, Jainko gozez nabil!».

«Hilezkortasun-gosea» eta «hilezkortasun-egarria» esamoldeak ez
zitzen erabili, diren horretan behintzat, baina bai antzeko esanahia-
rekin beste zenbait. Hona Ezilkortasuna poeman bertan aurki dai-
tezkeen batzuk:

«beti lxañ nai neuke»
«Ezilkortasun nairik Jaungoikoak eztauko»
«ezilkortu albaneuz oldozkun gustijak»
«Betirauna neuretzat argi-antzo baita»
«betiraun naye»

Esanguratsua da «iOna, betiraun naye, Jainko gozez nabil!»
bertso-lerroa. Bi esamoldeak lotzen ditu: «betiraun naye» eta «Jainko
gozez»; horrenbestez, esanahi berarekin darabiltzala aditzera emanik.

4. Ezerk ez du zentzurik hilezkortasunik gabe

Filosofia-abiapuntuaz ari zela, honela mintzatu zen Unamuno:
«Zergatik nahi dut jakin nondik natorren, eta nora noan, eta ingu-
ratzen nauena nondik datorren eta nora doan, eta horrek guztiorrek
zer esan nahi duen? Zergatik ez dut behin betiko hil nahi, eta jakin
nahi dut behin betiko hil behar dudan ala ez? Eta hil ez banadi, zer
izango da nitaz?; eta *hil banadi, jadanik ezerk ez duke zentzurik*
[azpimarraketa neurea da]» (BST, 65). Hil egingo balitz, bada, ezerk
ez luke zentzurik izango gizakiarentzat. Ildo horretatik, gizakiak duen
hilezkortasun-goseaz jardunik, hots, guztia eta betiko izateko hi-

[22] Irakurleak dagoeneko hautemango zuenez, Unamunok erabili zi-
tuen gaien parekorik edo haien antzekotasunik duenik aurki daiteke *Ezilkor-
tasuna* poeman. Beraz, azalpen honen baldintzak kontuan hartuta, luzera
neurtuaren zioz azterketa-eremua mugatu beharra baitago, adibideak al-
patzerakoan poema horretara joko da bereziki.

lezkortasun unibertsalaren irrikaz, «betierekoa ez dena erreala ere ez da», esan zuen Unamunok (BST, 70).

Honela dio *Ezilkortasuna* poemako bertso-lerro batek ere: «Gauzak ileza barik ziyorik eztauke»²³.

Ohartu beharra dago Lauaxetarentzat –eta bere garaiko askorentzat– *betierekotasuna* edota *hilezkortasuna* kategoria antzekoak zirela, nolabait esateko; hau da: gauza, errealtate edo bizipenei buruz pentsatzeko oinarritzko ezaugarriak, eragiketak edo erlazioak. Adibidez, aberria²⁴, *abenda*²⁵, Euskadiren antzinako legeen printzipioak²⁶... *ezilkorrak* edo *betikorrak* ziren; edo, tankera horretako deskribapenetatik kanpo, idazleek *betirauna*-rekiko (hots, betierekotasunarekiko) mina bizi zutela esan zuen²⁷.

5. Bizitza eta arrazoimena. Ezagutzea eta nahi izatea

Bizitzaren sentimendu tragikoaz lanean barrena garatu ahala doan gaia da bizitzaren eta arrazoimenaren arteko aurkakotasuna. Jada aurreneko atalean, bihotzaren eta buruaren arteko kontraesanez ohartarazten da (BST, 49), eta filosofiaren arazorik tragikoenatzat aurkezten da adimenaren premiak afektibitate-atxekimenduzko eta gurarizko premiekin bat etorraraztea (BST, 50).

Bigarren atalean, Descartes-en iritziei erantzun nahirik, ezagutza-

[23] Ukaezina da Agustín Hiponakoaren hitzen oihartzuna Unamunok eta Lauaxetak esandako horretan. «Hilezkortasunik gabe ez dago zorientasun beterik izaterik» idatzi zuen Agustinek: «Beatitudo sine immortalitate non potest esse. (...) Cum ergo beati esse omnes homines velint, si vere volunt, profecto et esse immortales volunt: aliter enim beati esse non possent. (...) nullo modo igitur esse poterit vita veraciter beata, nisi fuerit sempiterna» (*De Trinitate*, liber XIII, caput VIII, in AGUSTÍN, San: *Obras V.* BAC, Madrid, 1956, 722. eta 724. orr.).

[24] Ikus «Agur Jaunak, agur ta erdi». *Euzkadi* 1932.07.15, 5. orr., etabar.

[25] Ikus «Azalpenak. Sukarrieta'ra». *Euzkadi* 1932.04.23, 5. orr., etabar.

[26] Ikus «Azalpenak. Agur, Jaunak». *Euzkadi* 1932.07.12, 1. orr., etabar.

[27] Ikus «Biotz-Begietan». *Euzkadi* 1932.06.14, 1. orr. eta «Lizardi olerkari». *Euzkadi* 1933.04.01, 8. orr.

ren eta bizitzaren –edo arrazoimenaren eta bizitzaren– arteko aurkakotasuna azaltzen da bizitzaren sentimendu tragikoaren oinarritzat:

«Izan ere, bizitzea gauza bat baita, eta ezagutzea beste bat eta, dakuskegunez, agian bere arteko aurkaritza hain da handia, non esan baitezakegu bizioinarrri den guztia antirrazionala dela, ez soilki irrazionala; eta arrazional den guztia, bizioinarrriaren aurkakoa. Eta *hauxe dugu bizitzaren sentimendu tragikoaren harroina* [azpimarraketa neu-rea da]» (BST, 66).

Bosgarren atalean ere arrazoimenaren eta bizitzaren arteko aurkaritzaz ez ezik, beren arteko etsaitasunaz hausnartzen da. Gizakiak duen hilezkortasun-nahiaren aurka jartzen da arrazoimena (BST, 109). Arrazoimenak dioena da, jaio aurretik izan ez ginen hala bertuan, hil ostean ere ez garela izango (BST, 101). Borroka tragikoa da –edo hertsikiago esanik, tragediaren gunea bera da– bizitzak arrazoimenaren aurka darabilen borroka: «Bizikorra den guztia irrazionala da, eta arrazional[a] den guztia bizitzaren aurkakoa, arrazoimena funtsean eskeptikoa delako» (BST, 110).

Seigarren atalean, arrazoimenaren araberako eszeptizismoa zalantza dela esaten da (BST, 124), baina ez zalantza kartesiarra, grinazkoa baizik; horretan datza zientziaren eta bizitzaren, logikaren eta biotikaren, arrazoimenaren eta sentimenduaren arteko betiko gatazka (BST, 125). Nahimenak bizi egin gura du; arrazoimenak, aldiz, taigabe erasotzen dio lera horren aurka (BST, 125).

Horiek guztiak horrela izanik ere, hilezkortasunean sinesten duen fedea, edo bizitzak, eta arrazoimenak elkarren beharra dute: «Arrazoimena eta fedea bata bestea gabe ezin egon daitezkeen etsai bi dira. Irrazionalak arrazionaldua izatea eskatzen du, eta arrazoimenak irrazionalaren gainean baino ezin jardun dezake. Batak besteari eutsi behar dio, eta [batak bestearekin] elkartu [behar du]. Baina elkartu, borrokan egin behar, borroka elkarte modu bat baita» (BST, 127).

Beste hitz batzuez adierazirik: alde batetik, fedea, bizitza, ezin sotenga daiteke besteei –eta batez ere norberari modu hausnartu eta ohartu batean– iragartzeko, arrazoimenarengandik jasotzen duen euskarritzarik gabe; eta, bestalde, arrazoimena ezin sostenga daiteke fedearen euskarritzarik gabe, arrazoimenean sinesten duen fedearen euskarritzarik gabe besterik ezean, arrazoimenak ezagutzeko baino

zerbait gehiagorako balio duela, hau da, bizitzeko balio duela, sines-
ten duen fedearen euskarritzarik gabe, alegia (BST, 128). Horren
arabera, bada, ez da deigarri gertatzen ezagutzen ez den ezer ez dela
nahi izaten dioen esaera klasikoa²⁸ alderantziz erabiltzea, alegia: au-
rretiaz nahi izan ez den ezer ez da ezagutzen²⁹. Hitz gutxitan esanda,
ezagutzak bihotzaren beharra duela (BST, 128-129).

Unamunok dialektikoki nahi izan zituen ezagutzea eta sentitzea
uztartu. Ezaguna da bere bertso-lerro mamitsu hura: «Pentsa ezazu
sentimendua, senti ezazu pentsamendua»³⁰. Uztarketa horren adie-
razgarri dira BST lanaren bigarren atalean egindako galdera hauek
ere: «Egon daiteke pentsamendu hutsik, norbere kontzientziarik izan
gabe, nortasunik gabea? Ba ote dago ezaguera hutsik, sentimendu-
rik gabea, sentimenduak eskaintzen dion materialtasun moduko hori
gabe? Ez ote da, ba, pentsamendua sentitzen, eta norbere burua
sentitzen, ezagutzen eta gura izaten den aldi berean?» (BST, 67-68).
Unamunok ekidin gura izan zuena zen arrazoimenak berarekin ahalbi-
detzen duen, ez eszeptizismo absolutua, ez, bizia edo bizigarritasuna
ukatzen duen eszeptizismoa («escepticismo vital»-a) baizik; are
zehatzago, bere heriotza ostean gizakiaren kontzientziak bizi izaten
iraungo duela ukatzen duen ezeztapena baizik (BST, 132). Arrazoi-
az, arrazoirik gabe edo arrazoiaren aurka, Unamunok ez zuen «hiltzeko
gogorik» (BST, 142).

Arrazoimenaren eta bizitzaren arteko auzia dela-eta, Lauaxetaren
lanetan ere argi esaten da gizakiak bizi duen *ezilkortasun*-irrikari
erantzutea ez dagokiola arrazoimenari (*adimena*-ri), bihotzari baizik:

«Ezilkortasun-billa lor ta atsekabez
adimenan esanak idoro nai dabez...
¡Gauz oneitan baña soil gagoz bijotzari!
Pozikago baigagoz itxaropenari». (*Ezilkortasuna*)

[28] *Nihil volitum quin praecognitum.*

[29] *Nihil cognitum quin praevolitum.*

[30] *Credo Poético* poemako lehenbiziko bertso-lerroa da aipatua (ikus
UNAMUNO, M. de: *Obras Completas*. VI. Escélicer, Madrid, 1969, 168. orr.).
Eizabar bereko hitzak dira BSTko VII. ataleko hauek ere: «Arrazoimenaren
gogokoa ez bada ere, bizitzarekin pentsatu behar da, eta bizitzak gogoko ez
badu ere, pentsaera arrazionaldu beharra dago» (BST, 155).

Azkenengo bertso-lerro hori –Unamunoren ildo beretik– eszeptizismo antzuari emandako erantzuna izango litzateke: bihotzaren kontua da itxaropena. Hitz-bikoteak argi markatuta geratzen dira:

<i>adimena</i> (arrazoimena)	—	<i>bijotza</i> (bizitza)
[eszeptizismoa]	—	<i>itxaropena</i>

Bestalde, BST lanean azaltzen den *ezagutzen ez den ezer ez dela nahi izaten* dioen esaera klasikoaz edo Unamunok irauliriko *aldez aurretik nahi izan ez den ezer ez da ezagutzen* dioen aldakiaz Lauaxeta ere balliatu izan zen. Testuinguru ezberdinetan erabili izan zituen, gainera. Abertzaletasunaz ziharduela, esate baterako, gizon-zkoari berez zegokiola aurrenekoz ezagutzea eta ondoren maitatzea³¹, eta andrazkoari, aldiz, lehenbizi maitatzea eta gero ezagutzea esan zuen³². Aitzitik, arte eta erlijioaz ari zela, arlootan adimena baino gehiago maitasuna behar zela zioen, orokorki mintzaturik: andrazkoaren eta gizon-zkoaren artean bereizketarik egin gabe³³. Kontura daitekeenez, *nahi izan* eta *ezagutzearen* arteko loturaz beharrean *maitasunaren* eta *ezagutzearen* artekoaz mintzatu izan zen Lauaxeta. Unamunok ere, arestian aurkezturikoaz gain, egin zuen halakorik: «*Nihil volitum quin praecognitum* hura alderantziz jarrita, *nihil cognitum quin praevolitum* esan nizuene, hots, ez dela ezer ezagutzen nola edo hala aurretik gura izan ez denik, eta esan daiteke ezin ezagut daitekeela ezer, hura maitatzen eta errukitzen ez bada» (BST, 149)³⁴.

Azalpen honetan orain arte esandako guztiari amaiera emateko,

[31] Ikus «Azalpenak». *Euzkadi* 1931.05.20, 5. orr.; «Azalpenak». *Euzkadi*. 1931.05.27, 5. orr.; «Azalpenak. Euzko-edestiya». *Euzkadi* 1931.11.07, 5. orr., etab.

[32] Ikus X.X.: «Los actos organizados por Emakume Abertzale-Batza. Conferencia de don Esteban de Urkiaga». *Ezkadi* 1932.02.21, 4. orr.

[33] Ikus, adibidez, «"Biozkadak" [Divagaciones]». *Euzkadi* 1929.11.16, 1. orr.

[34] *Ezagutu-maitatu* auzi honetan ere berehala entzun daiteke Agustin Hiponakoaren oihartzuna Lauaxeta nahiz Unamunoren hitzetan. Nolanahi ere, baliteke kasualitate hutsa izatea guztia, ideien arteko eraginetan gauzak uste baino zailagoak edo, halaber, errazagoak, nork jakin!, gertatu ohi baitira usu. (Agustin Hiponakoaren lanetan: 1. maitatu orduko beharrezkoa dela maita-gaia ezagutzeaz, ikus AGUSTÍN, San: *Obras*. Tomo V. BAC, Madrid, 1948, 508., 542., 544. orr., etab.; 2. ezagutu baino lehen maitatu behar izanaz, ikus AGUSTÍN, San: *Idem*, 508., 512., 514. orr., etab.).

laburpen gisa-edo, ohargarriak dira *Ezilkortasuna* poemako hiztegiaren eta Unamunok erabilitakoaren arteko antzekotasunak. Begiratu, besteak beste, hitz-zerrenda hau (Lauaxetak berak onduriko poemaren gaztelaniazko bertsioan dagokion itzulpena jarri da hitz bakoitzaren ondoan):

erijotz	= muerte
ezilkortasun	= inmortalidad
betiraun	= eternidad
Jaungoiko egarri	= sed de Dios
Jainko gose	= hambre de Dios
zalantz	= duda
adimen	= inteligencia
bijotz	= corazón
itun	= triste
gexo («erijotza miñez»)	= enfermo/s (con el dolor de la muerte)

6. Sinesmen-heterodoxia

Hitz gutxitan adierazi behar izanez gero, esan daiteke aurreko atalean aipatu bizitzaren eta arrazoimenaren arteko borrokari buruzko gaiaren aldakia besterik ez dela gertatzen Unamunoren pentsamenduan sinesmenari buruzko adiera.

BST lanaren jadanik lehenbiziko orrialdeetan, non Kantek Jaungoikoaren, hots, Jaungoiko aristoteliarraren, existentziatzko froga tradizionalak miatu eta erabat gaitzetsi zituela, batetik, eta, bestetik, *Arrazoimen hutsaren kritika*-n buruaz eraitsia *Arrazoimen praktikoa*-ren *kritika*-n bihotzaz berreraiki zituela esaten den (BST, 41), argi asko ematen da aditzera hausnarketan barrena aurkeztuko diren sinesmen- eta Jaungoiko-adierak.

Arrazoimenak ez du frogatzen Jaungoikoa badenik (existitzen denik), baina, bestalde, ezta ezin izan daitekeenik ere. Jaungoikoarenanako sinesmena Berarenganako maitasunetik ernetzen da (BST, 159). Jaungoiko bizi eta gizatiarrarengana, maitasunaren eta sufrimenduaren bidetik heltzen da. Ezinezkoa da lehenago ezagutzea, gero maite izateko. Bera maite izatetik, Bera irrikatzetik, Bere gose izatetik, behar da abiatu. Jaungoikoari buruzko ezagutzak Jaungoikoa maitatzean du bere iturburua, eta ezagutza hori ezer gutxi da arrazoimenezkoa, definiezina delako Jaungoikoa. Gizakia sinestera daramana ez da arrazoimenezko beharrezana, bizi-larridura baizik:

«Jainkoarengan sinestea, gauza guztien aurretik eta gainera, berriro errepikatu behar dut, Jainkoaren gose izatea da, jainkotasunaren gose, haren ausentzia eta hutsunea sentitzea, Jainkoa izatea nahi izatea» (BST, 186). Bizitzari zentzua emateko edo existentziari azken jomuga edo zertarakotasuna bilatzeko bizi-premian datza Jaungoikoarengan sinestea (BST, 161).

Jakina, sinesmenari buruzko adiera hau Unamunoren garaian hedatuen zegoen neoeskolastikaren araberakoaren aurrez aurrekoa zen, eta ez oharzteke, Unamuno zuzen-zuzenean sartu baitzen adiera horrekin elkarrizketan, zeharo gaitzesteraino iritsirik.

Jaungoikoaren existentziaren ustezko frogak klasikoak deus ez zuten balio, beren bidez Jaungoiko logiko bat, Jaungoiko-idea bat, hots, ideia huts bat, besterik ezin baitzitekeen frogatu (BST, 178-168)³⁵. Jaungoiko-idea edo Jaungoiko logikoa ez onartzeaz, ordea, Unamunok ez zuen Jaungoikoa ukatzen, bere garaian aurkezten zen Jaungoikoa ulertzeko adiera jakin bat baizik. Bat zetorren ateismo modernoak garaiko Jaungoiko-adieraz egiten zuen kritikaz, baina berak ez zuen horregatik Jaungoikoa ukatzeraino jotzen. Neoeskolastikak (eta deismo guztiek) proposatzen zuen Jaungoiko-adiera abstraktua errefusatu, eta bizitzako Jaungoiko pertsonalaren aldeko azaldu zen Unamuno.

Ezagunak dira bere sinesmen-adiera zela-eta Unamunok entzun behar izan zituenak³⁶.

[35] Teologia eskolastikoa, zeina teologia naturala deritzana bilakatu izan zen, dogmak arrazoimenaz oinarritzen saiatu izan zen, ahal zen neurriraino behintzat, arrazoimenaz gaindikoak izan arren, ez zirela arrazoimenaren aurkakoak erakutsi nahiez. Horretarako, filosofia aristoteliko-neoplatoniko-estoikoaz baliatu izan zen (BST, 98). Halatan, ez zen nahikoa Jaungoikorik badela sinestea; horrez gain, bere existentzia arrazoien bidez zela frogagarri behar baitzen onartu edo sinestu, baldin eta anatemaren zama jasan nahi ez bazen (BST, 98).

[36] Ederki asko laburbiltzen du honako adibide honek jaso behar izan zituen zenbait kritikaren ildoak: «... hallándome pasando una Semana Santa en un célebre monasterio castellano y estando reunido con unos monjes[,] entró el prior "un francés granítico" y con tono agrío me vino a reconvenir por mi obra *Del sentimiento trágico de la vida*, diciéndome que lo que allí dije es cosa que debe callarse aunque se piense, y[,] si es posible[,] callárselo uno a sí mismo» (UNAMUNO, M. de: *Obras completas*. VIII. Liburukia. Escélicer, Madrid, 1966, 1200. orr.).

Zendu ostean ere neoeskolastikaren araberako pentsaeradunek egin zioten kritikarik³⁷.

Unamunoren sinesmenari buruzko adiera Lauaxetaren lanetan hauteman daitekeenarekin alderatuta, balegoke zer iruzkindu. Oraingo honetan, erakusgarri moduan, hiru gauza ohargarri erantsiko dira.

Lehenengoa. Aurreko puntuan esanda dagoenez, sinesmen-arloan adimenari bainoago maitasunari behar zitzaion egon.

Bigarrena. Bere garaian hedatuen zegoen Jaungoiko-adiera izan zuen Lauaxetak bereganatua, baina adiera horrek ez zuen oso-osoan asebetetzen. Bilaketan ziharduen, eta ez zituen ukatzen bere baitan pizten zitzaizkion zalantzak edo kezak. Aldi berean, zabalik zegoen, literatura bitarteko zuela batik bat, bere garaian Europan ernetzen ziren eztabaida edota kezkei. Hauen eraginez-edo, bere sinesmena kolokan jartzen duen *ni* poetikoa azaltzen da bere zenbait poematan: aski esanguratsua da *Ziñiste-bakuarena* poemaren izenburua bera. Hein batean, Jaungoiko pertsonala bilatzen ari den existentzialistaren jarrera izan zen Lauaxetarena. Sinesmenari eta bizitzari buruzko kezak uztartzen saiatu izan zen, edo, beste modu batera esanda, Jaungoiko-bizipenaren eta hilezkortasun-jaiduraren arteko uztarketa bilatzen ahalegindu izan zen Lauaxeta. Ildo horretatik, esan beharra dago Hego Euskal Herriko euskal gizartean ezezagunak ziren ikuspegiak aurkezten ausartu izan zela, eta hitz gaiztoren bat edo beste entzun behar izan zuela halako belardietan sartzeagatik³⁸.

Hirugarrena. Unamunoren eta Lauaxetaren lanetan mistikoen ja-

[37] Julián Maríasena da alpagarrienetarikoa (ikus MARÍAS, Julián: *Miguel de Unamuno*. Espasa-Calpe, Madrid, ²1980, 241-247. orr.). Unamunoren pentsamenduaren gainerako gaiet buruzko ikerketa izugarri egokia den arren, Unamunok Jaungoiko-adieraz esandakoa neoeskolastikaren eraginpean baloratu izan du Julián Mariásek.

[38] Esate baterako, *Ziñiste-bakuarena* poema dela-eta, Bizkai Buru Batzarrean salatua izan zen Lauaxeta, euskaldunen erlijio-ohitura zaharren aurka jotzen zuelakoan bertan. Gauzak bere testuinguruan ulertu ahal izateko, kontuan izan behar da garai hartan, egun gertatzen denaz beste, zergatik ez zen sinesten zela frogatu beharrekoa, gizarte teozentriko hartan ohikoa sinestea zelako.

rrera hura islatzen duen pasarte bat baino gehiago aurki daiteke: fedea eman diezaiola eskatu behar dio gizakiak Jaungoikoari³⁹.

Deigarriak dira Unamunoren *Incredulidad y fe* poemaren eta Lauaxetaren *Ziñiste-bakuarena* eta *iVen, Señor!* poemaren arteko antzekotasunak. Sinesmen galdu edo ahalgetuaren eta biziki sinestu nahi izanaren arteko dialektika da hiruretako gai nagusia. Horrez gain, ohargarria da *Incredulidad y fe* eta *iVen, Señor!* poemetako zenbait osagai berberak izatea, hala nola, «pecho», «frente» eta «agua».

7. Hondarrekoa

Unamunoren eta Lauaxetaren idazkiak alderatuz, azaltzen da hemen aurkezturiko parekotasunik baino gehiago: Jaungoikoaren edo betierekotasunaren agerkari dela edertasuna; «arimaren hilezkortasuna»-z aritu izan arren gehien batean, gizakiaren –bere osoan hartuta, arimaren eta gorputzaren arteko inolako bereizketarik egin gabehilezkortasuna ematen dutela aditzera esamolde horren bidez; Jaungoikoarengana oinazearen eta maitasunaren bidetik iristen dela; gizakiak bizi duen hilezkortasun-jaidurarentzako erantzuna Kristo dela; eremu ezberdinetako osagaien ezaugarria dela hilezkortasuna... Nolanahi ere den, nahikotzat jo liteke aurkezpen honetan azalduetakoa bien lanetako gaien artean aurki daitekeela antzekotasunik ondorioztatzeko.

Esandakoak esanda, bada, Unamunok izan zuela eraginik Lauaxetaren zenbait lanetan islatutako pentsaeran ere ondoriozta daiteke. Eta hori benetan horrela izan balitz, esanguratsua litzateke euskal gaiak zirela-eta abertzale-giroan hain gaitzetsia zen Unamunorenganako Lauaxetak zenbait filosofi gairen inguruan erakutsi zuen hurbiltasuna. Horrek esan nahi izango luke Lauaxeta zabalik zegoela arlo bati buruz iritzi ezberdinak zituen batekin beste arlo bateko gaietz hitz egiteko, eta horien artean ez nolana hikoetz gainera, bere pentsaera-

[39] Honela zioen Unamunok BSTan ere: «[Jainko-gosez den gizakiaren Jainkoa] gure otoitzetako Jainkoa da, (...) gauza guztien aurretik eta gainetik, konturaturik zein konturatzeko, fedea eman diezagula, Beraren baitako fedea eman diezagula eskatzen diogun Jainkoa, eta Berarengan sinesteraz gaitzala (...) eskatzen diogun Jainkoa» (BST, 183).

ren ardatz zenaz, hots, hilezkortasun edota betierekotasunaz, besteak beste, baizik⁴⁰.

Alabaina, horrela izan ez balitz ere, hau da, Unamunoren eragin zuzenik izan ez balu ere aipatu gaiaz, deigarria da bere garaian Europan barrena hedaturik zeuden heriotzari buruzko hausnarketan ondoan beste bat gertatzea Lauaxetarena⁴¹.

Honaino, gaurkoan, Unamunoren eta Lauaxetaren arteko buzurkoak. Eranskin moduan, amaitzeko, esan daiteke, nahiz Unamunorenak zirela nahiz Europako beste ideia garaikide batzuk zirela, Lauaxetak baten batzuk ezagutzen zituela, eta irekita zegoela, era batera edo bestera, bere iritzi edota bizikizunak besteren batzuenekin elkarriketan jartzeko.

[40] Zotzari ziria sartuz, pentsa liteke euskarari buruz zuen iritzia zela eta Unamuno oker zebilela eraskuteko ere aritu izan zela Lauaxeta aipatu gaiez, edota Unamunori bere filosofia euskaraz ere adieraz zitekeela erakusteko asmoz. Unamunok esan zuen euskara oztopo larria zela kultura europarra bere herrian hedatzeko (ikus UNAMUNO, Miguel de: «La cuestión del vascuence», in *Obras completas*. Tomo III..., 334. orr.). Eta Lauaxetak *Bide-Barijak* lanaren amaieran egindako «Jarra»-n honela zioen: «Olerkari nazala agertutari enago, izkuntza onetan be gogai batzuk azaldu daikeguzala erakustiari bai'ostera. Or-an entzun eta ikasi dodazan gogai-batzuk neure bi-jotzaren-barnetik euzkeralduta, agertu dodaz». Gaur arte ezagutzen diren datuekin eta Lauaxetaren lana bere osoan irakurrita ezin liteke gehiago esan. Ukatu, zeharo ukatu ezin den arren, urrutitxo jotzea litzatekeela dirudi iradoki berria den hori ondorioztatzea, zotzari ziria sartzea, bada.

[41] Begira zer zioen Ortega y Gassetek Unamunoz eta, zeharka, XX. mendearen hasieran Europan barrena hedaturik zen heriotzari buruzko arduraz azaltzen zuten arte-, literatur eta, oro har, kultur lanez: «Ya está Unamuno con la muerte, su perenne amiga-enemiga. Toda su vida, toda su filosofía han sido, como las de Spinoza, una *meditatio mortis*. Hoy triunfa en todas partes esta inspiración, pero es obligado decir que Unamuno fue el precursor de ella» (ORTEGA Y GASSET, J.: *Obras completas*. V. liburukia. Alianza/Revista de Occidente, Madrid, 1983, 264-265. orr.).

Odiseu barri gara

Lourdes OTAEGI

Oporretako irudi guztiek itsasoko panoramiketan paradisuko hondartzak erakutsiz tentatzen gaituzten uztail argi honetan gezurra badirudi ere, euskal literaturan itsas bidaiak ez ziren erromantikoak ez plazerezkoak izan olerkariak heldu ziren arte. Itsasoratzearen kontu honi dagokionez, koplak gutxi izan dira euskaraz, hala da egia. Aski errealistak eta ohar teknikoek josiak ziren Martin Oihartzabalek frantsesez idatziz emandako aholkuak Ternurako bidean zebiltzan itsasgizonentzat (1633) eta bide beretik jo zuen P. Etxeberri Dorrek 1677an euskaraturiko eta hedaturiko *Itsasoko nabigazionekoa* liburuan itsasoko ibilbide, ohar eta aholkuek. Ez dira erreallismo gutxi-koak *Ternuako penak* izenez (1) ezagutzen diren 1798ko bertso iradokiorrak: *Marinelaren bentura/Itsasoan sepultura,/Sekulako bere fina,/Etxerako berri mina*.

Itsas bidaia literaturan aski sinbolikoa da, noski, eta erakargarria. Abentura ikaragarrien gertaleku izan da gizakiak bere buruari ipuinak kontatzen dizkionetik, berez gogora ditzakegunetik ia-ia. Baina euskal literatura idatzian kontatzen diren itsasoratzeak bakarrik hartzen badira kontuan, Joanes Etxeberri teologoaren *Manual Devotionezkoaz* (1627) gogoratuko gara ziurrenik, Oihartzabalek eta Etxeberri Dorrek bezala, Ziburuko portuaren gorabeherak ongi ezagutu zituenez, lehorretik bada ere. *Ternuko penak* bezalakoetan bai, baina baliabide literario jasoez emanik gogoratu zituen marinelek balearen arrantza ona egiteko otoitzean, *Biziaren gatik dugu hirriskatzen bizia*. Etxeberrikerri erabili zuen hizkuntza literario landuak eta bertso luze solemneek zurruntasuna ematen diote bere bertsoei, esamolde bihurrituek

sententzia eta erran zaharren trinkotasuna ageri dute. Itsasoaren gogortasuna eta itsasoratzen direnen epika nabari dira bere bertsoetan.

Itsasoa arriskua da, itsasgizonen bizi laburraren galbide itzuri ezina. Hala da Txomin Agirrereren *Kresalako* pertsonailetan ere, nahita ere uko egiterik ez duten bidaia, eta berez eleberri horretako protagonista guztien etsai nagusia bidaia hori egin beharra da. Ahantz ezina Kitolisen kontakizuna, semea itsasoan galdu zuen pertsonaiaren narrazioa, liburuko pasarterik gogoangarriaren gertaleku den ekaitza.

Itsasoa arriskua da Odiseu edo Simbad itsasoz abiatu zirenetik, duela hainbat mende, baina gure aldi honetan, Sarrionandiak itzuliriko Coleridgeren *Marinel zaharraren kantua* edo Jonhatan Swift-en *Gulliver-en bidaia* edo Robert L. Stevensonen *Altxorraren Uhartea* izango dira ziurrenik itsasoa erromantiko bihurtu dutenak irakurleon begietan. Itsas giroa eta uharte urrunak erromantikoak iritziz geroztikoa da Charles Baudelaireren "L' invitation au voyage" poema ere, gaur zuekin batean irakurtzeko ekarri dudan poemetako bat.

Are beranduagokoa da euskaldunon artean itsasoari begi gozatsueguez begiratzeko era. Eleberrietan Agirrereren ereduari loturik J. M. Etxeitak itsasoko nekeak agertzen jarraitu bazuen ere, poesian XX. mende hasieran agertu ziren lehen itsas bidaia erromantikoak eta horrenbestez, sinbolikoak. Nik horietako bi aukeratu ditut gaur Baudelaireren aldean ikusteko. Lehenengoa, Estepan Urkiaga "Lauaxeta"ren *Bide Barrijak* liburuaren azkena den "Itxasora" izeneko poema da, eta bestea, Lizardiren "Eusko bidaztiarena".

Lauaxeta da gu hemen denok biltzearen zioa, eta nik lehenik *Bide Barrijak* liburuaren azkena den "Itxasora" poemari erreparatzeko eskatuko nizueke. Liburuaren lehen edizioko azalak eta izenburuak itsas gaietara loturik daude. Ikus, tinta urdin anilez eginiko letren gainean kolore bereko marrazkiak bi marinel sendo erakusten ditu, ontzi puntan jarriarik, mastari heldu eta ortzemuga nabaritu nahirik. Lauaxetak ez du ordea arrantzan edo lur berrien konkista loriatsuekin amesten, "Odiseu barri gara" dio eta *pioneer* izateko ustean abiatu da itsas bide berrietatik. Badaki lehena dela ibilaldi hori egiten, maparik eta gidari gabe doala sakoneko lemaizain, Ternuko penaren egileak bezala sentitzen du *urak non berma ez duela, ez aireak nondik lotu*.

Berez, azken poema den "Itsasora!" dei horren bat-bateko ausardiak eraman du liburuuko azala finkatzera. Zeren, berez, liburuaren giroa aski hitsa eta lausoa da, irakurleak berehala sumatzen duen giro ospelak joa dago, tartekako su-txinpartak gora-behera.

Baudelaireren poemarekiko antzekotasunak aipatu izan dira Lauaxetaren "Itsasora!" poeman eta Lizardiren "Eusko Bidaztiarena" poeman ere bai (2). Antzekotasunak ez ezik azken bi hauek haren-gandik eratorriak bailiran aurkeztu izan dira behin baino gehiagotan, baina duda egingo nuke nik, egia esatea nahi baduzue. Gehixeago zehaztu beharko genuke, goiko hori, halere, Lauaxetaren poeman edizioan (3) Jon Kortazarrek "Baudelaireren bidetik jarraitzen duen testua" dela dio era zehaztugabearen. Hel diezaiogun, beraz gehiago zehaztu den Lizardirenaren auziari. Ni, izan ere, *bide barrijen* zale banaiz ere, bide ezagunagoetatik abiatuta seguruago bainabil.

Lizardiren poemari buruzko aipamena *non berma* on baten la-guntzaz hasteko, esan dezadan Andu Lertxundik jarri zituela Lizardiren eta Baudelaireren poemak harremanetan (4) eta zenbait antzekotasun sumatu zituela bien artean. Ahaidetasunak ikusten zituen Lizardiren poemaren azpitituluren eta Baudelairenen tituluaren artean: *Invitation au Voyage* eta *Bidazti-dei* artean. Baudelairek orde-naz, luxuz, baretasunez eta gozotasunez betea den lurralde bateranzko gonbita egiten dio maitaleari eta Lizardiren poeman ere emazte berria gonbidatzen du "dirdaiez egina" den lurralde ezezagunetara gozatzerako joateko. Gainera, bi poemetan dago maitearen mintzoaren hotsaren ez-titasunaren aipamena: Baudelairek "sa douce lange natale" aipatzen du, Lizardik "aberriaren abots ez-tia"/ mintzo yoria". Bestalde, Baudelairek helburu poetikoaz diharduela dio Lertxundik, eta Lizardi poesia egiteko darabilen tresnak egin behar duen aldaketaz mintzo dela bere poeman. Hauexek dira Lertxundiren arrazoiak eta ez dira berme hutsalak.

Gai honi zenbait urte geroago heldu zion Karlos Otegik bere tesian, eta haren iritziz (5), Lizardik eta Baudelairek deskribaturiko lekuak ezberdinak dira, baina bi egileentzat exotikoa da edertasun hura guztia, eta eskuratu ezina ere bai. Otegik ontzat ematen ditu Lertxundik poeman afinitatez adierazitako osagaietako batzuk, baina ukatu egiten ditu beste zenbait, Baudelaire gabe ere Lizardiren poema horren genesisia agertzerik badagoelakoan. Bere ustez, ez da egia Baudelaireren poemaren aldarrikapena edertasuna materia

funtsezkotzat duen poesiaren autonomia denik edo bidaia horren jomuga poesiaren lurralde hori iristea denik. Izatekotan, aldarrikapen hori zeharka bakarrik egiten duela dio. Izan ere, Baudelaireren poemaren muina lurralde exotiko zoragarri baterako maitasun-bidaia baita, zorion perfektuaren egarria eta nostalgia, edertasunaren hisira. Lizardiren poeman, aldiz, edertasuna ez da sortze poetikoaren helburutzat aipatzen.

Poemaren muina argia eta bihurrikeriarik dirudi Lizardiren kasuan: hizkuntzak (euskarak) bere ingurunetik ateratzeko ahalegina egin behar du, eta inguru guztietako osagaiak jaso eta bereganatzeko eskea, horretarako prestatzeko gonbidapena da. Edertasuna ez da helburua Lizardirentzat, edertasuna sumatzeko sentiberatasunak eta gaitasunak energia ematen dio poema sortzeko: *maitasun-edermen-zitu* dira poemak, poetak hizkuntzarekin batean sortuko dituen poemak dira jomuga.

Lizardi mintzaira bat eratzen saiatzen da poesiarako eta zernahitarako. Hizkuntzak egin behar du egokitzapena literaturan eta beste esparru guztietan. Lanketa paralelo horiek elkarren aberasgarri dira. Lizardiren poeman hizkuntza bera da ardatza, Baudelerenean ez dauka protagonismo hori, paraje amestu horren ezaugarri bat gehiago da, maitearen mintzaira eta leku hartakoa berbera da. Baudelairek lurralde zoragarrian geratu eta gozatu egin nahi du, bere azken helburua da, iritsi ezina edo amesgarri hutsa izan arren. Harainoko bidaiak ez du garrantzirik. Lizardik aldiz, bidaia bera du hizpide, ibilaldia bera da axola duena eta denaz jabetzea, ez du inon geratzeko gogorik, dena, bazter guztiak jasotzea beste helbururik ez du. Gogora *aldikoz* soilik utziko duela aberria.

Lizardiren poemagintzaren klabeak eta giltzak bere garaiko tesuinguru sozio-kulturalean dautza, eta zerikusi gehiago du euskal literaturaren ardatzekin, garaiko irakurketa eta harremanekin, bestelako eragin literarioen batekin baino. Ingurumari horretan, errealitatearen obserbaziorako sentiberatasunak eta hizkuntza lantzeko ahalegin nekaezinak ditu ballabide nagusi. Mitxelenak 1960an esandakoa bermatzen da:

Es extraño que su poesía sea personal hasta el punto de que resulte difícil señalar influencias en su obra.(4).

Bai, harrigarria bada ere, bat etorri behar izan dugu kontu horri

begira ordu batzuk eman ditugunok. Baina horrek ez du esan nahi Lizardiren ume horiek, *maitasun-edermen zitu* diren poema horiek, seniderik ez dutenik.

Lizardiren poema 1931n dataturik dago eta ez da oraingoz eza-gutzen *Biotz-begietan* liburuko (1932) bertsoiaz bestelakorik. Garai hartako koordenadetan sortua da baike, nahiz eta lehenagoko bere poema batzuekin harremana izan, esate baterako 1919ko *Zelai Urdina* eta *Euzkera Sarkundia* izenekoetan paralelo zenbait aurki daitezke eta itsasoko bidaiaren gaiarekin lotzen du euskararen etorkizunaren itxaropena (7). Lizardik euskara zernahitarako prestatzeko itsas ibilaldia egin, berriztatu, unibertsoan dauden gureaz bestelako mundu asko, arrotzak, eta ezezagunak adierazteko gai bilakatu behar du "yakite egoek igoa". Horregatik poemaren argumentua eskaintzan esplizitatu duen horretan, Etxepareren "euskara jalgi adi mundura" delakoan finkatzen da. Lizardiren eskuizkribu eta gutun bidez dakigu Etxepareri buruz interesatua zebilen 1931n zehar. Horren lekuko garbia da urriaren 29an Bernardo Estornes Lasari egin zion gutuna, J. Vinsonen Etxepareri buruz egindako bibliografia azterlana eskatuz. *Yakintza* aldizkariaren lehen alerako prosa-lana prestatzen ziharduen eta, berez, hil eta gero bere eskuizkribuen artean aipatzen da idazlan hori, baina beste lan postumo batzuk ezagutzera eman ziren arren, Etxepareri buruzkoa ez zen inon argitaratu. 1933ko *Yakintza*ren lehen alean Etxeparez argitaratu zen prosa-lan bakarrak Aitzolen sinadura darama: *El primer renacentista euskaldun*. Besteak beste Vinsonen Bibliografiaren berri ematen du eta baliteke Lizardiren oharretan oinarriturik idaztea, Lizardiren paperen albazeen arteko bat izan baitzen (Orixe eta Markiegirekin batean). Baina ez dago horren inolako frogarik.

Lizardiren bidaiaren gaia bere hartan uzterik ez dago ordea. Izan ere 1996an datu berriez heldu ahal izan zitzaion, hain zuzen ere, Lizardik 1930ean argitaraturiko "Alain Gerbault itsasozti bakartia" izeneko artikulua eman baitzen ezagutzera Lizardiren jaiotztearen omenezko ekintzetan. *Argia'ren Egutegia* urtekarian argitaraturikoan oinarriturik berrargitaratu zen (8) eta horrela osatu zen Lizardik Gerbault nabegatzaille bakartiaz zuen mirespenaren erreferentzia, *Eusko Bidaztiarena* poeman izen eta guzti aipatu zuen idazle miretsiaren albiste zehatzagoa.

Jakina, Gerbault bakartiaren aipamen hutsak Eusko Bidaztiak

ikusituen tropiko aldeko itsaso epeletako uharteetako batean zezan nabigatzailearen irudia dakar gogora. Bagenekien –zenbait entziklopedia kontsultatu ondoren– Alain Gerbault, belauntzi batean, haize-indar hutsez, munduari bira eman zion frantziar bidaiari bakarti bat izan zela eta 1923tik 1929rartereko bidaia luzea egin zuela, Europatik Ameriketako New York-era, eta gero, munduari bira emanez, Azoreetaraino iritsi zela. Baina bidenabar eginiko aipamena soilik zela uste genuena, 1996an ohartu ginen oso garrantzitsua zela poema honen egituraketan. Artikulua Alain Gerbaultek argitaraturiko *A la poursuite du soleil* izeneko liburua irakurri ondoren idatzirikoa zela zioen Lizardik, eta Gerbaultek berak bidaiari eginiko zenbait argazki ilustratu zuen.

Karlos Otegi ere guztiz garrantzitsua deritzo Lizardiren artikulu horri (9). Haren iritziz, Gerbaulti buruzko saio labur horrek balio dezake *Eusko Bidaztiarena* poemaren sorrera, genesisia eta barne-eraketa argitzeko, baina baita Lizardiren mundu ikuskeraren eta pentsamoldearen ezaugarri zenbait ezagutzeko eta egiaztatzeko. Artikulu hura poemaren iturri giltzarri izan da, “poemaren sustraiak eta idazketa baldintzak argitzeko, bere sorrera eta konposizioa ulertzeko, poemaren irudi artikulatzailearen izaera eta genesisia esplikatzen” baliagarri dela dio Otegi eta begien bistan dagoena ezin da ukatu: Lizardik Gerbaulten bidaiari aurkitu zuen euskararen gaitasunari buruzko mezua, ideia, poetikoki komunikatzeko behar zuen irudia, figurazio doidoa: munduan zeharreko bidaiariaren irudia.

Lizardik Gerbaulten bidaia egiazkoan oinarriturik (*A la poursuite du soleil* 1929), hizkuntzarekin batera egin nahi zuen desirazko bidaia imajinatu eta amestu zuen. Etxepare izan zen Pizkunde mugimenduan zeukaten motto edo formulazio gardena eskaintzen ziena: lalgi adi mundural! Eta Lizardiren kasuan Gerbaulten bidaiari behar zuen irudia edo figurazioa aurkeztu zion.

Egia da Lizardi maila pertsonalean erretratatu zuela artikulu honen. Modernizazioaz, zibilizazioaz eta industrializazioaz ordurako adierazi zituen zenbait iritzirekin guztiz bat zetorren Gerbault bakartiaren jokaerak, iritzia eta jarrerak gogoko zituen Lizardik eta zaletasun horren adierazle da artikulua. Berak ere, Gerbaultek bezala, 1929ko “Tristes de un jocoso sentimental” artikuluan idatzi zuenez, igarriak baitzituen zibilizazioak naturari eta herrien berezko nortasunari erakarririkoz zizkien kalteak:

"... ese anhelo malsano de buen vivir que hace menudear el suicidio, la locura y las úlceras de estomago y que, emponzoñando el ambiente, obliǵanos a vivir cada día peor. En una palabra importamos a chorros 'civilización' con todas las consecuencias naturales de ésta..." (*Kazetari-lanak*. Erein, 1988, 208 or.). Lizardik zibilizazioaren arriskuek izutzen dute eta mendebaldeko kulturak munduan zehar egindako trakeskeriak izutzen dute, Gerbault bezala. Lizardiren soslaia ezezaguna da hor agertzen dena eta bat dator beste zenbait artikulutan iradokitzen zuen nortasunarekin, kezkatia, barnerakola eta aurrerakuntzaren izenean egiten diren txikizioek nardatua.

Hori esana dago. Urrats batzuk aurrerago egin nahi nuke ordea esanaren gainean, eta bereziki Lauaxetaren poemaranzko zubia erai-ki. Aldamenean hartuta, testu bien arteko harremanak ugariak direla erreparatzen da berehala, bidaia da gai ardatza bietan, munduari bira eman eta dena ezagutu eta jaso nahi dute bi *itsasoztiek*. Itsas erdiko egunsentiaren, goizaldearen edertasuna eta misterioak liluratzen ditu bidaiariak hiru kasuetan. Urrutiko irletaraino joaten dira Lizardi eta Gerbault hartzen dituen portuen aipamena egiten dute: Ozeano Bারেko irletaraino eta Gerbault New Yorken ere geratu zen, horra hor Lizardik "Iri nagusi, giza-erlauntza/ zorapenezko aruntz-onuntza" deskribatu zuena. Lauaxetak ez du portuetan pentsatzen, itsasoaren zabalean ibiltzean baizik, ez datoz beti bat. Hiru baitira bidaiariak eta jomuga ezberdinak baitituzte.

Abentura bidaia bat da Gerbaultek, Lizardik eta Lauaxetak proposatu zutena: esploratu gabe lurraldeak ikertzera doaz, horregatik adorea, ausardia, eroapena behar da, arriskuak jasateko. Baina testu hauetako bakoitzak badu besteetatik aldentzen dituen norabide berezi bat. Lizardiren ezkonberriek ez dute ontzirik behar itsasoak zeharkatzeko: arraun egiten dute batean, izotz bat dute ibilgoa, hurrengoan... Nekerik gabeko limurtze atsegingarria da eurena. Nekez eta indarrez eraman behar den belauntzia du Lauaxetak Gerbaultek bezala, baina hark lagunak ditu, honek, berriz, bakar-bakarrik bidaiatu nahi du. Badago alderik, kanpo-bidaia ala barne-bidaia egin. Gerbault barkartia da zinez eta ez du inor nahi ondoan. Gizartetik urrun doan iheslaria da. Lauaxetak ere lehorrean ezin du arnas hartu ere, askatasun bila doa, atsegin ez duen egoera utzi nahi du atzean, baina asmo kolektibo batek darama, zerumuga berrien iragarle da.

Lizardirenarena, aitzitik, ezkonbidaia da, bidaiaren helburua haurrak izatea da, bizi berri bat sortzea, eta, maila sinbolikoan, kantu, bertso, fruitu poetiko ugari erditzea: "Otoi Yauna ibilgo-buru,/maitasun-edermen zitu,/aur begi-argirik anitz bekargu". Lizardik bi maila paralelo horiekin jokatzeko du nagusiki, bidaia atsegingarri da, ezkonbidaia, baina helburu argia du: ikusitakoa jaso eta maitasunez jasotako edertasun hori bereganatu, poemak sortu, emazte hizkuntza eraldatu eta elkarrekin haurrak izan. Esangura multzo indartsuan bildu zituen maila ezberdin horiek Lizardik poeman, eta emankor dirau euskal literaturan sinbolizazio horrek, hutsik egin gabe.

Igartzen ari gara Lizardiren poema honek zenbait geruzaz osatua dirudiela. Jadanik aipatu diren batzuk: Etxepareren gonbita: ialgi adi mundura (eskaintzan jaso), bigarrenik, Unamunori erronka egitea, eta eskaintzan dago hori ere. Hirugarrenik Gerbault aipatzen du aha-paldi batean eta zalantzarik gabe, bigarren ataleko "Amets bideetan barna" izenekoaren hari narratiboaren bizkarrezurra da. Baina, gisa berean, badira poeman oraingoz aipatu gabeko zehar aipamenak: hala nola Mistralen legenda bat lehen atalean: "Larre-lore" izenekoan. Basokoa, larrekoa da emaztea eta poetak mundu osoaren aurrera aterarazi nahi du: Mistralen metaforetako bat da hor mamitu duena. Garai hartantxe, 1930ean, Engrazio Aranzadi Kizkitzak "Mistral" izeneko artikulu batean ekarri zuen gogora kontaketa horixe: "Escribía Mistral al comenzar su empresa patriótica: En los apriscos y majadas pastoriles vimos a la lengua provenzal vestida con toscos harapos, pues la pobre, yendo a apacentar las ovejas, había visto tostar su rostro y no tenía otra cosa más que su lengua cabellera para cubrir sus espaldas desnudas. Pero he aquí que unos jóvenes apuestos, al verla tan bella, se sintieron subyugados por su hermosura. Sean bienvenidos ya que han acertado a vestirla con los atavios propios de la más hermosa dama." (*Euzkadi*, 1930-6-17)

Erreferentzia konkretu honekin bat dator Orixek poemaren iruzkina egitean esan zuena ere: "Izkuntza pinpiriña, esan non itzaurrean, aundikitarra, zarpaztu esan dioten andere aberats batek aterako luken yantziz yantzia" Nork esan dio zarpaztu? Euskaldun aizejo batek, Unamunok (10).

Egia da Lizardik poema honetan basoko eta zarpazu dela sinetsarazi dioten emazte apaindu bat erakutsi nahi duela munduaren aurrean eta berari ere mundua erakutsi. Are gehiago, Lizardik basoan

eder aurkitu duen neskatxa emaztetzat hartu duen zaldun baten eran jokatzeko du, elezahar batean gertatuko litzatekeen moduan. Eta elezahar baten figuraziotik abiatu sortzen du poemaren lehen zatia Lizardik, *Gure Mintzo* izenekoan egin zuen moduan. Ez da harrigarri biak ere Sabino Aranaren urteurreneko *Euzkadi* egunkariko ome-nezko idazkien artean argitaratu izatea, kideko dira horretan.

Orixek *euskaldun aizejo* bat dela dioen Unamunok 1931ko irailaren 18an Madrileko Gorte Nagusietan eginiko adierazpen publikoei erantzutea zen Lizardiren asmoa "Eusko bidaztiarena" poemari, hortik dator eskaintza, baita, ziurrenik, Lauaxetarena ere *Bide Barrijak*-eko liburu honetan geroago azalduko dugunez. Aitzolek ere *La muerte del euskera* idaztean jomuga bera izan zuen, Unamunoren arrazoinamenduak bana-banan erantzunez idatziriko saioa baita. Hiruen idazlanak lotuak daude gertakari horri kronologian eta kausalitatean eta bidenabarrezko zantzuek ere hala adierazten dute. Hara bat, Lizardiren liburutegian aurkitu nuen Lauaxetaren *Bide barrijak* liburua-aren alearen barruan egunkari txatal bat zegoen, Aitzolek 1931ko azaroan zehar egunkarian argitaraturiko *La muerte del euskera* saioaren ataletako bat.

Arestian esan bezala, garrantzitsua izan zen gertaera batek eragin zuten hiruei: 1931ean, irailaren 18an eta Madrileko Gorte Nagusien aurrean Unamunok eginiko mintzaldiak. Autonomia estatutuak eztabaidatzen ari ziren lehenengoz eta, testuinguru horretan, Unamuno euskararen koofizialtasunaren aurka mintzatu zen, argudio linguistikoetan oinarrituz. Gertaerak, bistan da, oihartzun handia izan zuen euskaltzaleen artean eta sakonki aztertu zuten denek Unamunoren argumentazioa, ondoren nola erantzun igartzeko. Euskarak kultur hizkuntza izateko ezintasuna omen zuen eta horren arrazoiak honakoak ziren: ez du hiztegi abstrakturik, ez dauka unibertsalitate-ideiarik adierazten duen hitzik, euskaraz dauden hitz generiko, abstraktu edo espiritual guztiak jatorri latinokoak dira, eta, XX. mendean zehar kultura zientifikoa edo literarioa garatzeko gaitasunik ez duten hizkuntzak galdu egingo dira erremediorik gabe. Horren ondorioz, hizkuntza premia berrietara egokitzeko egindako ahaleginak faltsutu egiten dute hizkuntza eta ulertezina bihurtzen dute.

Unamunoren Madrileko Gorteetako hitzaldi hura desafio gogortzat hartu zuten orduko euskaldunek, eta euskarak kultur hizkuntza, literario eta zientifikoa izateko gaitasunak frogatu beharra zeukala

ikusi zuten garbi. Testuinguru horretan ongi ulertzen da Estepan Urkiaga "Lauaxeta"k, "Bide barrjak" liburuko amaieran erantsirik "Uarra"n hauxe idatzi izana: "Olerkari nazala agertutari enago, izkuntza onetan be gogai batzuk azaldu daikeguzala erakustiari bai ostera. Or-an entzun eta ikasi dodazan gogai batzuk neure bijotzaren barnetik euzkeralduta, agertu dodaz." Beraz, ez da lotsa edo itxurazko apaltasun adierazpena Lauaxetak hor egiten duena, desafio erantzuten duenaren aldarrikapena baizik. Xabier Lizardik ere aurrerago bere liburu argitaratu zuenean honako hitz hauek hautatu zituen bere liburu bakarria irakurleei aurkezteko: "*Ensayo de modernidad en una de las lenguas más viejas del mundo. Si el fenómeno de su floración en el siglo del comunismo y del cubismo te interesa, LEEME*". Lizardik Lauaxetak bezala, "Odiseu barri gara, Pioneer gazte gara" esan nahi izan zuen. Espiritu beraz idatziriko hitz harroak dirudite orain, propaganda hutsa, irriño maitekor batez irakur ditzakegun panparroikeriak. Baina unearen neurrikoak dira, perspektiban ikusita. Nik hala uste.

Euskaltzaleentzat Unamunoren hitzek desafio bat dakarte, Frederi Mistralen idealak argituta erantzuten saiatuko diren erronka bat, eta Mistralen ereduak arestian esan dugun moduan eragin literario nabarmena izan zuen garaiko idazle hauetan. Lizardiren *Eusko Bidaztiarena* poemaren lehen zatiaren erreferentziek Mistralengana garamatzate, eta Engrazi Arantzadi Kizkitzaren nahiz Orixeren baieztapek uste hori sendotu egiten dute. Garaiko euskaltzaleek Frederi Mistralen ereduari begiratzen diote, Unamunoren iritzietan mamitu den zalantza akigarria, hots, euskarak gaitasunik izango ote zuen modernitatearen erronkari erantzuteko. Mistralek fedea eta itxaropena eskaintzen die: Hark bere literatura-lanen indarrez artzain hizkera besterik ez zen probentzeraz idatziriko testuak idatziz Frantziako sari nagusiak eta are Nobel Saria (1904) irabazi izanak garaipenaren bidea seinatzen die orduko euskaltzaleei.

Hala da, baina argitu egin beharra dago zergatik hartu zuten Mistral itsasargitzat. Lauaxetaren "Itxasora" poema honek eta bere liburuaren zentzuak Lizardirenarekin duen ahaidetasuna, ukaezina bestalde, biek Mistralen oinordeko izatean datza, biek garaiko izpiritu horrek argiturik jardutea. Frederi Mistral (Maillane 1830-1914) Pro-bentzako poeta eta abertzale bat izan zela diote entziklopediek, eta 1904an Nobel Saria irabazi zuela. Bere buruaz zera esaten omen

zuen, Homero handiaren ikasle apala zela bera, "humble écolier du grand Homère". Eguzkiari, Probentza sorterriari eta bere jendeai egitako odek zerikusi handia omen dute Erdi Aroko trobadoreen poesia-rekin. Eta horretan Mistralek bere herriko tradizio poetikoari atxiki zion (11). Homero eta Virgilioaren irakurle apasionatua bilakatu zuten Avignonon egin zituen ikasketek eta Roumanille irakasleak probentzako hizkuntza propioaz interesatu. Idazle bilakatu zen hura bezala, eta geroxeago, La Félibrige, Probentzaren pizkundera sustatzeko taldea eratu zuten elkarrekin (1854).

Mistralen ehun urteurrena ospatzeko 1930ean Cannesen egin ziren ospakizunen oihartzunak entzute handia izaten ari ziren Euskal Pizkundeko idazleen artean. Lauaxetak artikuluak idatzi zituen eta *Mireio* itzultzeko eskea egin zion Orixeri (*Mireio*, 1930). Aitzolek prentsa kanpaina zabala egin zuen Mistral ezagutzera emateko eta literatura probentzalean XIX. mendearen erdialdean sorturiko literatur mugimenduaren eredia erakusteko, euskaltzaleei. Eusko Olerti Jaiak sortzerakoan izandako asmoan mamitu zen eragin hori, Mistralengandik hartua baitzuten euren premisa nagusienetako bat, hots, literaturak, poesiak bereziki, zeregin berezia duela herrien Pizkunderetan, herrien mugimendu askatzaileen iragarle direla olerkariak.

Errenteriako poesia sariketan aurkezturiko zenbait poemek ematen dute aditzera ideia horrek zuen hedapena eta garrantzia. Hala, 1930eko Eusko Olerkiak bildumak arakatuz gero, bi poema aurki ditzakegu gai horri lotuak: Koldo Jauregiren "Pizkunde Eguzkia" eta Imanol Enbeitaren "Euskotar Olerkarja". Hona hemen bigarren honen ahapaldi bat, ohar bedi zein ahaide hurbilekoa den ideiaz Lizardiren eta Lauaxetaren "Eusko bidaztiarena" eta "Itxasora" poemekin:

"Ludiko gauza orori abes,
Batian poz, bestian miñez
Dagitsen olerkarja.
Arreta onez aintzatu daigun,
Esku ganian eginagaz mun,
Zinez da ba aintzagarria."

Gai honi atxikita, Lauaxetak artikulu interesgarria argitaratu zuen *Euzkadin* 1930eko abenduaren 30ean "Mistralen Mireio euskaraz" eta garaiko idazleen artean Mistralen idazkerak duen garrantziaren lekuko bizia ematen du. Hein berean dira adierazgarri Aitzolek ehun

urteurren azalpenak, nahiz Lizardik Erretereriako Olerti jaiaren testuinguruan literatura sortzaileek Pizkundean zuten garrantzia azpimarratuz idatzirikoak, hala nola, 1930eko *Erdi bearra*, *El Poeta*, *Olermen irakite*, *De nuestro manzano en flor* izenburua duten artikulu literarioak.

Lauaxetak ere *Bide Barrijak* liburua argitaratzean Euskaltzaleen arteko giro horren lekukotza ematen du eta ez da oso ausarta esatea "Itsasora" poema horren mamitze literarioa dela. Lizardiren "Eusko Bidaztiarena"k eta Lauaxetaren *Bide Barrijakeko* azken poemak ahaidago horixe dute Mistralen idealaren eguzkiak berotzen dituela eta Unamunori zerbait frogatu beharra.

Kultur gertakarien kronologia bera ere adierazgarri da: 1931ko azaro amaieran argitaratu zen Lauaxetaren liburua, Lizardik bere poema argitaratu zuen garai beretsuan izan zen eta abenduaren 7rako argitaratua zuen Orixek lehen iritzi kritikoa *Euzkadi* egunkarian. Lizardik ere bi iruzkin kritiko idatzi zituen abenduan eta interesgarria da oraindik ere garaiko kritika literarioaren zehaztasunari eta zorroztasunari erreparatzea.

Lizardiri bereziki interesatu zitzaion liburuaren azala eta estilo berria. *Olerti hutsaren* eta originaltasunaren auziak aipatuta gero, "Itsasora" poemaren giroan eginiko portadaz eramanik, Lizardik liburuaren berritasuna komentatzen du eta bere ustez duen zentzu nagusia horretan baitago:

"expedición audaz lamentablemente loca para los Unamunos, a la conquista de nuestra Terranova literaria" (12).

Lizardik erabat ematen du ontzat Lauaxetaren ahalegin berritzailea eta formulazio bikainak sortzen ditu Lauaxetaren lana deskribatzeko:

"Marinero del ideal. Animémosle todos, embarcados los unos en su propio bajel, y en otros que el renacimiento patrio bota diariamente al agua los demás, a que bogue cada vez más adentro en este mar ignoto que le atrae con claridades lejanas y fascinadoras." (13).

Lizardiren iruzkina ez da zurikatzailea. Bat egiten du zalantzarik gabe liburuaren espiritu horrekin, baina ez haren konkrezio guztiekin. Lauaxetak lan gehiago egin beharra dauka bere ustez:

"en nuevos ensayos ha de oradar *la corteza áspera* hasta dar con la corriente ubérrima que corre por el alma del idioma y entregarse a ella...".

Lizardiren iritziz, *Bide Barrijaken* gorabeherak daude, Lauaxeta oso gaztea baita. Artikuluaren amaiera aldera, oker gramatikalak, metrikoak eta garbizalekeria gehiegizkoa ere kritikatzan dizkio. Baina liburuaren tonu eroria da batere gogoko ez duena; "Itxasora", aldiz, erabat bestelakoa da, baikortasunerantz jotzen du, biziki interesatzen zaio. Gainerakoan liburuan sentimentalismoa, gehiegizko emetasuna salatzen ditu. Gehiegizko zerebralismoa ere bai beste batzuetan. "Poesia del intelecto" egiten saiatzen da nonbait eta hor aipatzen ditu zerrendan liburuko zenbait poema: gure Itxasora, Artxanda gania, Itzarrik, Jaungoitiya, Ezilkortasuna, ... Halere, horiexek dira gero bere "ranking" partikularrean baloraziorik hobereena merezi dutenak. Baliteke Aitzoli egurra emateko nahi ezkutuak bultzatu izana oleri hutsaren eragin hori trufaz aipatzera. Izan ere, Aitzolek goratu egiten zuen joera hori, Lizardik aldiz gehiegizko filosofatze eta arrazoitzeetatik ihes egiteko aholkatzen dio Lauaxetari:

"no le consienta usted demasiado a la conjetura, la disquisición, la pregunta capciosa, el silogismo: eso, exagerándolo al menos, y aun sin tanto, enrarece e hiela el ambiente lírico" (14)

Iruzkin kritikoa idatzi aurretik liburuan bertan egin zituen oharretan idatzi zituen bazter-oharrei erreparatuz gero, kontura gaitezke bereziki baloratzen zuela ni poetikoaren jarrera: baikortasuna, sentimendu espresioa eta adierazkortasuna axola zaizkio eta, aitzitik, jarrera etsikorra, hoztasuna eta moztasuna deitoratzen ditu. Irudien aberastasuna eta iradokitze gaitasuna bilatzen ditu. Testua neurtua eta orekatua izatea, gainezka egin gabe, adierazkor, sentimenduz bete, baina ez sentimentala.

Bestalde, poemaren batasuna araua da Lizardirentzat eta tonu uniformetasuna ere bai. Poemak bihurrikeriarik gabe egin behar du aurrera, errez, garbi. Baina lan sollegiak alde batera uzten ditu, bigarren maila batean, kantu hutsak dira, bere iritziz, ez poemak. Gehiegizko soiltasuna errazkeria seinaleztat dauka: "gauza apurra" idatzen du horrelakoen ondoan. Metrikan ere zorrotza da Lizardi Lauaxetaren poemak epaitzerakoan. Ez da axola gutxiko kontua beretzat eta neurtu egiten ditu liburuko bertso-lerro guztiak. Estrofen egitura, berrita-

sunak, ugaritasuna eta egokitasuna jartzen ditu auzitan eta Aranaren metrika-araudia betetzearen abantailak aipatzen dizkio egileari.

Liburuan bertan sailkapena egiten du *Bide barrijakeko* poemaren artean. Izenburuaren ondoan A,B,C sailetan bereizten ditu, onak, ertainak eta eskasak eta poema bakoitzari kalifikazio bat ematen dio. Aurkibidean, aldiz, gaiaren arabera sailkatzen ditu poemak: maitasunezkoak (puntu batez markaturik), erlijiozkoak (gurutzeaz markaturik) eta gainerakoak (marraz markaturik). Ez dago zertan harritu, beraz, irakurketaren zehaztasunak iruzkin bikaina ekarri baitzuen. Poemetakoz batzuk A sailean baina galdera ikurraz markatzen ditu (Neguko gaba, Arotzak, Miren Neskutzaren Baxelexa, Goguarien eresija, Zaurija) Beste batzuk, ordea, bete-betean onak iruditzen zaizkio. "Maitale kutuna", Errenderiako Olerti sariketan saritua eta "Jaungoitiya", Jose Antonio Agirrerri eskainitakoak dira onenak lehen zatian bere iritziz. "Mireni otoya", "Artxanda ganian" eta "Goxaldeko edurra" poemez ere iritzi ona du: batasuna dute, jarrai errazak dira. "Itxasora" poema ere ona da bere iritziz.

"Buena, aunque tampoco plenamente lograda en cuanto a hilación sobria ni en cuanto a la expresividad; impresiona por la valentía y por la belleza de la concepción".

"Euskara jalgi adi mundura" mezua igortzen du poema horrek eta Lizardiren Biotz-begietango poema honek ez ezik, azkenak "Euskal Pizkundea"k ere bai. Garaiko espirituaren eta eragileen adierazpen dira eta kidetasun handia adierazten dute. Urte haietako beste zenbait egile eta testutan aski hedatua da, eta aski da 1930eko Errenteriako Olerti sariketan aipamena jasotako poemaren artean begiratzea arestian aipatu dugun Imanol Enbeitarenaz gain, Jautarkolen "Pizkunde-Eguzkia" poemaren azken ahalaldia honi erreparatzea:

Orra euzkiak illuna urratu, t'egunabarra
Euskalerrian agertu...
Olerkariak, ganbara-zoko auts-pean zeuden
Zuen ereskiñak artu!
Ta abestu zoli, lotan daudenak esnatu-arte...!
Jaio da egun-sentia...
Zuen olerki gartsuak piztu euskal-ortzean
Laster eguardi-euzkia.

Jauregiren poema honek Lizardiren "Euskal Pizkundea" gogoratzen badu ere, sakoneko gaia, olerkariaren zeregin garrantzitsuaren mezua dago hor. Garaiko motibo literario nagusietako bat da, eta olerkariari egiten zaion ohore horren hedadura da olerkariak hizkuntzarekiko daukan betebeharr nagusia. Komentatzeko hartu ditugun poema hauetan euskal idazleak bidaiariak dira munduan zehar, euskarari berritu dadin, garai berriotan, mundu guztiko alderdi eta asmoak euskaraz adierazteko gaitu dadin. Erronka horri erantzutea da euren egintza, Mistralen idealera hurbiltzea. Horregatik datoz bat ausardia adieraztean, baina batek modu epikoan egiten du, besteak modu lirikoan eta horrek ikuspegi ezberdintasuna adierazten du, hainbat elementutan mamitzen dena: Lauaxetak ni poetikoaren erre-presentazio, nortasun eta jarreran Odiseu aipatzen du: "*Odiesu barri gara*" eta jarraian pioneroak, Ternura balea bila joaten ziren arrantzale bulartsuak, lurrari itzulia eman zioten Elkano bezalakoak. Lizardik ere gogoan ditu heroi ausartak Gerbault, Ternuako arrantzaleak..., baina lkarok ez bezalakoak menturak nahi ditu, berak neurritz eta behartu gabe, arintasunez atera nahi du mundura, atsegin bidaia egin nahi du, ez konkista bidaia. Lauaxetak ere ez du aberastasunik edo lurrik konkistatzeko asmorik: *gogaiak* dira bere helburua, hor kokatu baitu Unamunok erronka: *Balerik eztogu nahi gogai barrijak baño*. Bidaion bilaketaren saria jakintza da, gogaien arraunlari izan nahi dute eta formulazio biribilak lortzen ditu Lauaxetak ere poeman zehar, lorpen poetiko diztiranteak: Barriro esi daigun ludijaren gerrija/ Ez bitsez, ez indarrez, gogayakaz baño.

Bestalde, Lauaxetaren marinela konkretuak dira, eragozpen gogorre aurre egin behar dieten gizasemeak. Gogortasun hori azpimarratuz aukera horren konpromisoa azpimarratzen du Lauaxetak, jende itxaropentsua, sendoa, bihotz zabalekoa behar du eta erabiltzen dituen irudiek Homeroren konparazioak ekartzen ditu gogora, Mistralen maisuaren eredu sumatzen da hor. Material nobleak aipatzen ditu eta irudi indartsuen ugaritasuna delgarria da. Itsasoren gogortasunari ekaitzari, lehoiak bezala adatsa inarosten duten uhin gizajaleei kontrajartzen dizkie marinelen berunezko bizkarra, burdinazko izterra eta begietako oldea.

Bat egiten dute Lauaxeta eta Lizardiren protagonisten asmoek munduko alderdi ezberdinak guziak jaso eta abestea, euskaraz erabiltzea dute helburu: gogaien arraunlari dabilta, uhinen gainean da-

biltzan biharko abestien bilatzaile. Amaiera aldera biek iragartzen dute garaipena: Lizardiren amaierak gorantz egitera darama, "izar urdinetarainoko asmoz" egingo dute bidaia. Lauaxetak ere, "argitasun goiraino" joatea nahi du euzkotarren ontzija.

Antzekotasunak azpimarratu ondoren, ordea, bereziki adierazgarria iruditzen zait bidaia horren aurrean biek duten jarreran nabaritzen den aldea. Lauaxetarentzat itsasoa liberazioa da, lurrari itsatsirik ego-teak ito egiten du bere askatasun egarria. Erreferentzia adierazgarria da: hitz hutsez lotzen gaituzte eta itsasoko arriskua baino okerragoa da lurreko pairamendua. Itsasoko askatasun hori abentura lazgarria da, baina "izki mota guztientzat burdinori garbala" da itsasoaren zabaldia, ez die han inork eragozten euren hizkeran aritzea.

Jakintzaren egarriz doaz Lauaxetaren marinela, gogaien arraun-lari dabilta eta han amets egin dezakete, goiak ikusi uretan zehar, eta itxaropentsu joan "uiñen ganian dabilzan geroko abestien bila". Asmoa garbi adierazten du amaieran:

Antzekotasunak eta aldeak nabarmenak badira ere, alde horien atzean dagoen kontzientzia argitzea dagokigu, orain, egin ahal den neurrian. Lizardi Unamunori zuzendu zion desafioa eta hizkuntzaren eta literaturaren arloko esparruan soilik ari da. Beretzat urrezko araua den gai-batasunari atxikirik ardatz hori hornitzen du, irudi eta argumentu paraleloez baliatuz: ezkon bidaia, Gerbault itsasozti bakartiaren itsasaldia, Ternuko euskal arrantzaleen epopeia, Ikaroren bidaia ...

Ohargarri da Lauaxetak Alberto Onaindiari eskaini ziola poema eta honen edukiaz esan dugunaren ondorio garbia da hizkuntza eta literaturaren esparruko berritze-bidaia egiteaz gain, esparru politiko eta sozialera ere hedatzen zuela askatasun-irrika hori. Lauaxetak erreferentzia konkretuak egiten dizkio aberriari eta aberriaren askatasunerako dauden eragozpenei. Eskaintza egin zion pertsonaren nortasunak ere zerikusirik badu horretan. Alberto Onaindia (1920-1988) apaiza zen eta Asociación Vasca de Acción Social Cristiana erakundearen sortzaile, baita ELAko sindikalista ere Policarpo Larrañaga eta Aitzolekin batean. *Egizale* ezizena erabiltzen zuen eta Lauaxetarekin aritu zen *Euzkadi* egunkarian eta hainbat mitinetan.

Ondorioz, hizkuntzaren eta aberriaren pioneroei dagokien beza-la, Lauaxetak tonu epiko bati eusten dio, homerikoa taxuan, irudietan

eta zehar-aipamenetan: Odiseo, Afrodita, laminak, gazteluak, arraunlari titanikoak, lur berrien bilatzaileak, pioneroak. Tankera mistrallianoagoa du, eta urrutirago joz gero haren maisu ziren Homero eta Virgilioren miresle erakusten du bere burua. Poesia epikoaren taxua-rekin bat dator poeman adieraziko sufrimendua eta ausardiaren handitasuna, indarra eta kemen behar neurritz gainekoa. Askatasuna eskuratzeko eragozpenek sufriarazi egiten diete euskaldunei: "Liorreko lokatzok geure malkoz egiñak" dira. Bestalde, kontrastez baliatzen da gehienik protagonisten gaitasunak eta itsasoaren indar erraldioen arteko aldea nabarmentzeko. Itsasoa arriskutsua, gogorra, lehoiaren parekoa da, irakasle gogorra, irudi gehienak marinelen eta itsasoaren arteko lehia horretatik sortzen dira. Kontrastean dira lurra eta itsasoa ere: lurra txiker da, itsasoa, aldiz, landa zabala. Lurrean lotura, lohia eta negarra; itsasoan, askatasuna eta itxaropena. Lurrean ezin da arnas hartu ere, ito egiten dira arraunlariak, itsasoan, aldiz, zeruari begira diezaioquete eta haizeari muin egin. Tankeraz klasikoa den oda gisako honek ez ditu falta irudien aldean hitzezko baliabide erretoriko hainbat, hala nola, galdera erretorikoak, apostrofeak, inbokazioak, esklamazioak... poetaren emozio bizien adierazle.

Bi poemen arteko giro-ezberdintasuna da hemen azkena aipatu nahi dudana, garaiko idazleen artean motto errekkurrentea den gaiaz dihardute biek, beste idazle batzuek ere erabilitakoa, eta gainera antzeko figurazioa aukeratu dute itsas bidaiaren iruditeriaz baliatu dira hizkuntzaren berritu beharra propiziatzeko. Ezberdintasunak ere poeta bakoitzaren adierazle dira oso. Lizardik ezkon bidaiaren temari heltzen dio, gonbidapen kortesa da, maitasun harremanen zehar bidezko aipamenak daude han eta hemen eta tankera lirikoa ematen dio hizkuntzaren eta maitearen arteko identifikazioari, emakume eitea eman eta haren dohainak aipatzen ditu. Gainerakoan, Lizardiren poemetako ni enuntziatzaileak nortasun alaia, gozatsua, ederbera du. Irudien liluragarritasun estatikoa deskribatzea du helburu, egon, kontenplatu egiten du, labaindu egiten den ontzi arinaren gisan ibilikatu ditu itsasoak, gorabehera handirik gabe. Hiri handiko zoratu beharrak soilik larritzen du, gainerakoan, zuhur, tentuz, geldi-geldi egin nahi du bidaia, edertasunak eta desioak eramanda. Irudien edertasuna erakustea du helburu eta modu iradokorrean adieraztea.

Gutziz bestelakoa Lauaxeta urduria: pionero gaztearen suharra nabari da bere lerroetan. Giroa ezegonkorra da, irudiek oro mugit-

mendua adierazten dute, kemena, aktibitatea, kontrastea eta ezine-gona. Nabarmen da oso modu ezberdinean bizi zutela Pizkundea Lauaxeta eta Lizardi poetek. Bi postura hartze aski ezberdin ematen dituzte aditzera euren nortasun poetikoek, bata neurtua bestea suharrara. Eraitza literarioetan ere ezberdina den fruitua eman zuten une hartan. Lizardi irudiaren eta argitasunaren desira, leuntasun eta oreka perfektuaren bilatzaile etsi ezina da. Lauaxeta aldiz, ito egiten da lurrean, bilaketa etengabea eta lehiatsua, gozo handirik gabea. Bietan, irudien mamitze biribilaz gain, erritmoaren bikaintasuna da lilura eragilea, metrikaren baliagarri landuez emana. Bietan da irudien ugaritasuna eta aldaketa azkarra; bestalde, sintaxian, esaldiak lotzeko juntagailurik ez erabiltzeko aukera nabarmenak eta esaldi paraleloak errenka emateak efektu erritmiko zaindua ematen die... Baliabideen, egituraketa eta gaiaren bilakaerak eite dotorea dute bietan. Nolanahi ere euskal literaturaren oda bikain hauetan arreta-deia gailentzen da, erakarri nahia, gaztearengan larritasunez borborka, helduagoan, desioa, su geldoan emana.

Itxasora!

Soñutzik ontzi-puntan, sakoneko lemazain,
Itxaso-barne nua zidor ezezaunen-gain.
Ondartzan oro laga! –arrizkubak darraigu–,
Lur-barri billatzale ametsa lagun dogu,
Liorreko lokatzok geure malkoz egiñak.

Arnas-artzeko, billau,

Amaibako urdiñak.

Euren solas utzakaz gixonak lotzen gabez;
Azkatasun oldiak ilten dira atsekabez.
Aurrera! Iparraldian edur-mendi ixoztubak,
Eta ugarte otzetan lamiñen gaztelubak.
Eruango zaitubet:

–eunak arro axian–,

Itxaropena bai'dot begi onein ganian.

Bide barridak nai-dauz abendaren kezkeak:

Lar lurrari egon da.

Zabaldu ozertzeak!

Ekintza gurenentzat landa au dan zabala,
Izki-mota orontzat burdinori garbala.

Geure itxaso gogorra, abendak maite zaitu!

Zeure altzora gatorz lurra ba txiker yaku.

Indar irakasle oi,

Kendu odei ta laño!

Balerik eztogu nahi gogai barrijak baño.

Argizkorrija dager, urrezko yantzi-barriz,

Ementxe gatorkixuz jakintzaren egarriz.

Ametsik ezkenduban legorretan egiten,

Uraren barna baña goyak doguz ikusten.

Geure itxaso gogorra!

Gogayen arraunlari

Agur egiten dautzu itxaro argijari.

Soñak esitzen dozuz, goguak ariago:

Geuregan legez, zeugan, beti kezka bat dago.

Sakon ori nok dazau?

Oso zara zadorra!

Ekaitz orrein orruba koldarren bildurkorra.

Euzkuak soilik dabitx altzo zabal orretan;

Imin dozu oldia, euren begi barnetan.

Gudarajak dagixuz, berunezko bizkarrak,

Tente dira erruak, burdin diran iztarrak.

–Gixonjale leyentzat jaki ziltzagiliak...–

Itxaso aundi orrek, zabal, zeru-atiak.

Erjotza or dabil, or dabil maitasuna.

Odiseu barri gara, lamiñik ez da baña,

Emen sortua ezta Aprodite liraña.

Geure abenda-antzo pioneer gaste gara.

Altzuan beti dozu irri baten ikara

Baña leoyen legez darresixu galparra.

Euzkoen itxasua!

Oldia eta indarra!

Aurrera, aurrerantza!

Ontzi puntan soñutzik.

Axe oron mosubai bijotzak zabaldurik.

Ibilladi au ezta bixitzan amaituko;

Bein ontziratu danik barriz ezta itzuliko.
Miñak lurrean itxi, begoz itun diranak.
Itxaroz kezkatubak nai dabez geure lanak.
Zerubak argi dagoz, begoz pozez begijak
Uñen ganian dabiltz geroko abestiak...
Barriro esi daigun ludijaren gerrija,
Ez bitsez, ez indarrez, gogayakaz baño,
Itxaruak berua euzkotarren ontzija
Goguak nausi diran argitasun goiraño.

(“Itxasora” 1931)

Eusko-bidaztiarena

*Unamunotar Mikel,
Yaun argiari, gure ausardi
Gorriaz yabetu dedin
Heuskara, ialgi adi kanporal
Heuskara, habil mundu guziral*

(Etxeparek, orain lareuntsu urte).

BIDAZTI-DEI

Aberriaren abots ezita,
Gogamenaren ezkon xuria:
Ekatzan esku guria,
Atorkit, geldi-geldia,
Uztagun, aldikoz, Euskalerria.

LARRE-LORE

Eder aunagu, mintzo yoria,
Eder, benetan, garoz yantzia:
Larre-loretik ezta,
Basotik euskal-mamia,
Laster sortzen al duk, Olerkaria!
Ta, ala Yaunaren gogo baledi
Nik gogo dudan bezin gartsuki,
Euskotar azal ta mami,
Gure erriaren olerki
Garaia, norbaitek lenbait-leen begi!

ORO-MINTZO

Baña nik, izkuntza larrekoa,
Nai aunat ere noranaikoa,
yakite-egoek igoa;
soña zaar, berri gogoa;
azal orizta, muin betirakoa.

AMETS-BIDEETAN BARNA

Ez adi beldur, nire Maiteder,
Baserriz landa nai aunat ager-
Arazi, bazterrik bazter,
Arroki ezpaitun ezer
Lurbiran i bezain eder!
Gogamenaren ezkon ez-antzu,
Eztei-ondoko bide diñagu,
Otoi yauna, ibilgo-buru,
Aur begi-argirik anitz bekargu.

Itxaso bare, zelai urdiña,
Muga-biribil, belar-berdiña,
Goizaldea duk sorgiña!
Dirdaiez ikus egiña
Mende-neurle dugun kurpil ariña...

Iguzkipean ugartedia...
Ur zabalean oial zuria...
Zuaitz arrotzen azpia,
Eun oztñiek itzalla,
Or bide zetzan Gerbault bakartia...

Lekaro zabal lurraren gerri,
Ondardi kixkal eriogarri,
Bidazti-begiek sarri
Aidean baso ta iturri:
Bertarañokoan ondarra gorri.

Dagigun arraun Izotz-errira,
zaarren aztarnik danentz begira:
hamaika yoan ta bira
egiñik igaz baitira,
eskuan arpoia, soñean zira!

Legorra zuri, beltz itxasoa:
Izotz bat untzi gure ibilgoa...
Bakarte yaungoikozkoa!
Xoil, egazti bat diyoa
Odeien senide, zabal egoa...

Kanta ditzagun ango gau luze
Ango illun-nabar su gorritz bete;
Gizonek elurra aterpe;
Lurralde gizenik gabe;
Gure Euskalerriaz ain guziz bestel!

Iri nagusi, giza-erlauntza:
Zorapenezko aruntz-onuntza,
Sumabearra, yakintza
Sal-eros ekurugaitza,
Gure elkar-indarrak itzul bitza.
Ortzi oro ta egute oro
Yaso, ikus-ala, ta abes gozoro...

Apaindu zernaitarako;
Agi gai adirazteko
Gizaki guzien alderdi ta asmo.
Ta beeko gaiok agor-ezkeroz,
Iguzki-k ezin urtuzko egoz
(Ikar-ek ez bezelakoz)
goazeman zerura igoz,
izar urdinetarañoko asmozi!"

(Euzkadi, 1931-XI-24)

Invitation au Voyage (Charles Baudelaire)

Mon enfant, ma soeur,
Songe à la douceur,
D'aller là-bas, vivre ensemble!
Aimer à loisir,
Aimer et mourir,
Au pays qui te ressemble!
Les soleils mouillés,
De ces ciels brouillés,

Pour mon esprit ont les charmes,
Si mystérieux,
De tes traîtres yeux,
Brillant à travers leurs larmes.

Là, tout n'est qu'ordre et beauté,
Luxe, calme et volupté.

Des meubles luisants,
Polis par les ans,
Décoreraient notre chambre;
Les plus rares fleurs
Mêlant leurs odeurs
Aux vagues senteurs de l'ambre,
Les riches plafonds,
Les miroirs profonds,
La splendeur orientale,
Tout y parlerait
A l'âme en secret
Sa douce langue natale.

Là, tout n'est qu'ordre et beauté,
Luxe, calme et volupté.

Vois sur ces canaux
Dormir ces vaisseaux
Dont l'humeur est vagabonde;
C'est pour assouvir
Ton moindre désir
Qu'ils viennent du bout du monde.
Les soleils couchants
Revêtent les champs
Les canaux, la ville entière
D'hyacinthe et d'or;
Le monde s'endort
Dans une chaude lumière

Là, tout n'est qu'ordre et beauté,
Luxe, calme et volupté.

Oharrak

- (1) Egile ezezaguna, *Bertso zahar eta berri zenbaiten bilduman*, Lapurdi (1798).
- (2) Baita Lizardi eta Lauaxetaren poemen artekoak ere bai. Ikus Izagirre, Koldo; "Uraren bideak" in *Literatura Kaierak* (2001-06-15)
- (3) Kortazar, Jon, *Olerkiak*, Erein, 1985, (113 or.)
- (4) Lertxundi, A., "Al Marlowe, Marlowe", *Jakin*, 1983, 29, (116-119 or.)
- (5) Otegi, K.: *Lectura semiótica de Biotz Begietan*. ASJU, Donostia, 1993, (486 or.).
- (6) Mitxelena, Koldo (1960) *Historia de la Literatura Vasca*, Madril, Minotauro, 147 or.
- (7) Otaegi, Lourdes, Etxepare Eta Axular Lizardiren Olerkigintzan edo idazle klasikoak Pizkundearen begitan.(2001-IX-20ko hitzaldia) Euskaltzaindiaren Nazioarteko XV Kongresuan, Lafitteren omenez, Baionan.
- (8) "Gerbault itsasozti bakartia" artikuluaen berredizioan beste bi hitzaldi ere eman ziren ezagutzera. Hitzaurrea eta edizioa: Lourdes Otaegi. Erein 1996. Jatorrizkoa *Argia urtekaria*, 1930, 68-74 or.).
- (9) Otegi, Karlos, "Lizardiren ametsezko bidaia" (1996-IV-26) in *Euskera*, XLI (2. aldia) 47-57 or.
- (10) "Lizardiren azken olerkiak" *Yakintza*, 1933, azaroa-abendua):
- (11) Mistralen lanik ezagunenak honakoak dira: *Miréio* poema narratiboa (1859), *Lou Tresor d'ou Félibrige* hiztegia, etnologia biltegia (1876), *Nerto* narrazioa (1880), *La réino Jano* antzerkia (1890), *Lou Pouèmo d'ou Rose* poema epikoa (1897), *Moun espelido* Oroitzapenak (1906) eta 1926-29 artean berrargitaratu ziren *Prose d'Armana* (Gazte denborako narrazio eta artikuluen bilduma).
- (12) "Rumbos nuevos" (*Euzkadi* 1931-XII-17) in Xabier Lizardiren Kazetari-lanak (1988), Erein, Donostia, 350 or.
- (13) Idem, 352 or.
- (14) Idem, 359 or.

Lauaxeta gerra aurreko kultur mugimenduan

Paulo IZTUETA

"Izkuntza beste elburu barik ez, ori gauza ez da, aberriagatik baiño. Euskera gure izatearen agerpen garaiena dalako, pizkundearen leenengo orrialdean arro-arro agertuten da. Uzkurtza eta abertzaletasunaren esiak iraun dagian, pizkundea euskara landu eta orraztuko dau.

Elearen pizkundeari bakarrik naiko ez deritxolako, eusko gogoaren beste kutun guztiak be biotz ganean gordeko ditu. Euskera bide dala, erriaren txinparta biztu gura dau, suaren suak inguru guztietara gure izatearen zergaitia, aberriaren garrantzia eroan dagian. Gaur agintza baiño ez dan pizkunde onek, bihar egun ederra izango dau. Bere ezpanetan abestia dager eta gaztetetasunaren abestiak maitasuna edo itxaropena baiño ez dauz agertuten.

Pizkundea gaztea da eta gaztaroan egin ezin daitekenik ez dager. Euskera zaarrari gaztetasuna mosu bero bebokian emotera dator" ¹.

"Pizkundea" izeneko artikulutik jasotako pasartea duzue hori, 1930ekoa, "Eusko Pizkundea" deitu ohi zaion epealdiaren azken aldiari dagokiona, hain zuzen. Geure jardun honetan, ordea, azken

[1] Lauaxeta: *Euzkadi*, 1930-02-16, in *Azalpenak 1931-1935*, Labayru ikastegia, 1982, Bilbao, 107 or.

gerra karlistatik (1876) hasi eta gerrate zibilera arte (1936) doan epealdia hartuko dugu abiapuntutzat Lauaxetaren obrari bere testuingurua ezartzeko orduan. Hirurogei urteko historia da, eta Euskal Herriaren krisi bortitz bati erantzuna eman nahirik garatutako belaunaldi-pare baten lana izan zen. Erabateko foru-galeraren ondoren, Euskal Herriak, bere herri-nortasunari eusteko, gogoeta-lanari ekin behar izan zion eta, ahalegin kolektiboaren ondorioz, euskarari izaera nazionala eman zitzaion. Beraz, euskara da herri-nortasunaren ezaugarri nabaria, garai honetako euskaltzaleek batera onartzen dutena. Sabino Aranak edo Arturo Kanpionek bezala, Azkuek edo Jose Manterolak, edo Iparraldean Broussain batek. Kontua da zein hizkuntza politika proposatzen den euskararen salbaidierako. Puntu honetan, bai, banatuko direla foruzaleak eta nazionalistak.

Eusko Pizkundearen aroka sailkatzeko orduan, autoreen arteko adostasuna ez da erabatekoa. Bestalde, Euskal Herri osoan haren bilakaera ez baita lerrobakarrekoa izan, kronologi arrazoiengatik baino gehiago, eskualde bakoitzean izan dituen ezaugarri bereziengatik, Iparraldekoa, eta Hegoaldean, Nafarroa eta, bereziki, Gipuzkoa eta Bizkaikoa bereiz eman ohi dira. Guk ere halaxe eginen dugu, ea horietako batean gure Lauaxetari bere testuinguru egokia atzematen diogun, bera ere hurbilenik zaion tradizio jakin batetik datorrena baita. Gure saio hau, hain zuzen, haren literatur sorkuntza zein motatako gizarte-errotan sustraitua zegoen azaltzera mugatuko da. Horrela jokatzean, noski, ikuspuntu hau soziologikoa hartzen dut, abiapuntutzat gizartea bera hartzen baita eta honen barruan idazlea den gizabanakoa. Uste dudanez, alderantzizko ikuspegia zabalduagoa da egun literaturaren sailean dabiltzanen artean, hauentzat idazlea bera baita gizarte-errealitatea birsortzen duena. Baina arazo hau udazken aldera argitaratuko den liburu batean harrotuko dugu sakonago.

I. Pizkundeurrea Iparraldean (1853-1876)

Euskara berreskuratzearen aldeko mugimendu hau Hegoaldean baino lehenago abiatzen da Iparraldean, Frantziako Iraultzak (1789) lehenago abolitu baitzituen hango foruak. Geroztik, Hegoaldeak eta Iparraldeak zenbait kultur ekimen batera egingo badituzte ere, bakoitzak bere bidea egiten du, bakoitzak bere berezitasunak izango ditu, eta horregatik, azalpen honetan, bereiz emango ditugu.

Pizkundeurrean, Iparraldean, XIX. mendeko izen giltzarri batzuk gogoratu behar dira: Antonio Abadia (1810-1897) eta L.L. Bonaparte printzea. Abadiak eskuzabalki lagundu zion euskal olertiaren loraldi berriari, beretik dirua jarriz eta urteroko olerti-jaiak antolatuz. Bera izan zen Euskal Festak (*Fêtes Basques*) lehen aldiz antolatu zituen Urruñan 1853an. Lehiaketa haietan parte hartu zuten Elizanburu, Etxahun, Arrese Beitia eta abarrek arrakasta handiz. Euskal Jai hauek Iparraldean 1914. urtea arteko jarraipena izan zuten, noizbehinka ondorengo urteetan ere bai, baina beste erakunde batek antolatuta. Literatur lehiaketa hauetako epaimahaikoen jokabide "antierrepublikarra" zela bide, errepublikar batzuek "Association Basque" delakoa osatu zuten eta, Donibane Lohizuneko alkate izandako errepublikar Guilbeau (1839-1912) medikuaren zuzendaritzapean elkartuta, beren kabuz ospatu zituzten ondoko urteetan, hala nola Ustaritzen 1893an, Hazparnen 1894an, Ezpeletan 1895ean, Kanbon 1896an eta Saran 1897an (Charritton, 1985, 63).

Abadiak hizkuntzaren aldeko jai kulturalak sustatu zituen bezala, L.L. Bonaparte printzeak, berriz, hizkuntzaren inguruko ikerlan, itzulpen eta bilaketa isilago eta oinarrizkoagoak lagundu zituen. Ez zuen bere gisara bakarka lan egin, Euskal Herri osoan informatzaile egokiak bilatuz baizik. Bakoitzak bere aldetik jokatu, Abadiak eta Bonapartek euskaltzaletasuna eta balioztapen soziala zabaldu zituzten.

Ipar Euskal Herrian lantzen den euskal kulturak, goian aurreratu bezala, badu bere berezitasuna: batetik, hango euskaltzaletasuna ez faktore politikoan, baizik gehienbat kulturean oinarritzen den horietakoa dela, eta bestetik, ekarpen zientifikoaren aldetik apalagoa eta literaturaren aldetik populista eta praktikoa dela. Lehen puntuari dagokionez, esan behar da hemengo euskaltzaileen artean, "Zazpiak Bat" gaiari buruzko Adema (Zalduby) eta Joseph Mendiague-ren kantuak eta Pierre Broussain-en ideologia garbiki abertzailea salbu (Charritton, 1985, 236), ez da nabari kezka nazionalik. Euskaltzale gehienentzat Euskal Herria Frantziaren zati bat besterik ez da, "grande patrie" delakoaren baitan kontentu sentitzen den "petite patrie" bat alegia. *Réveil Basque* aldizkariaren (1886-1894) inguruan biltzen diren euskaldun errepublikarrek (Guilbeau, Elizanburu, Dithurbide, Le-remboure, Berdoly, Renaud, Sallaberryk eta) nahiz *Eskualduna* aldizkarian (1887-1903) idazten duten erregezaleek (Etcheverry, Harispe, Goyeneche, Diharassaryk eta), aho batez eta goitik, Jean Baptiste

Elizanburu poetaren (1828-1892) "Biba Frantzia" hura oihukatzen dute (Charritton, 1985, 232-233). Hego Euskal Herrian gertatzen zenaren alderantziz, eta Wilhel von Humboldtek (1767-1835) gure herrira egindako bidaietan (1799-1801) ohartu bezala, Ipar Euskal Herrian ez zen mamitu nazio-mugimendu kolektiborik XIX. mendean. Garat, Xaho edo Antonio Abadia baten nazio-sentimendu indibidualaren adierazpen kolektiboa, ez biziki azkarra, oso berandu ezagutuko da: 1942an *Aintzina*-ren erregionalismoarekin eta 1963an Enbataren federalismoarekin (Apalategi, 1979, 125).

Kultur bilakaerari dagokionez, XX. mende-hasieran, ortografia arautzeko asmoak gidatuta, Euskal Herriko euskaltzaleak lehendabizi Hendaian elkartu ziren 1901ean eta hurrengo urtean (1902) Hondarribian, bietan deia Iparraldetik eginda. Eztabaida mikatzak izan ondoren, batera lan egiteko zeuden asmoak izoztuta geratzen dira eta ondoko urteetan, Euskaltzaindiaren sorrera arte, alde bakoitzak bere bidea egingo du euskalgintzaren sailean. Eten honen errudun Sabino Aranaren setakeria aipatu izan da, bere nagusikeria, baina egun esateko moduan gaude leialtasun osoz jokatu zuela (Iztueta, 2003, 876-888). Azpikeri lanetan ibilitakoen artean, ez Sabino, baizik, batik bat, Guilbeau jauna izan zen, idazkari izaki, bera baitzen hariak bere gisara mugiarazten zituen. Hondarribiako Batzar hartatik sortzen den emaitza "Eskualdun Biltzarra da", egun "Eskualzaleen Biltzarra" deitua, arazo ortografikoak aztertuko hasierako xedearekin zerikusirik ez duen elkarte. Honen sorreran Hegoaldeko batzuk zeuden arren, hala nola Kanpion, Urkixo, Gerra, Lopez Mendizabal, Gregorio Mujika eta, Iparraldean bakarrik funtzionatzen segituko du.

Geroago, 1911n, euskararen ikerketa puxatu nahirik, Georges Lacombe-ri Baionan "Cercle d'Études Euskariennes" elkarte sortzea bururatu zitzaion, talde mugatu batek osatuko zuena. Horren antolatketan Broussain, Lacombe eta Urkixo ibili ziren. Elkarte berri honi ezarri zitzaizkion helburuen artean, Broussain-ek proposatzen zenez, euskalkien batasuna eta hitz berrien sortzea zeuden. Talde mugatu batek osatuko zuen elkarte hori. Eta eginkizun horiek bururatzeko, hizkuntzalaritzan espezialista gisa, atzerriko euskaltzaleak deitzea pentsatua zeukaten, hala nola: Schuchardt, Uhlenbeck, Gavel, etab. Baina erabakiak hartu, bertakoek hartuko zituzten. Zoritxarrez, lan interesgarririk egin bazuen ere, denbora gutxi iraun zuen, elkartearen azken bilera 1914eko uztailaren 2an egin baitzen. Ez

dakigu zergatik itzali zen hain agudo. Baina lehenago, bidean ere, izan zuen oztoporik, bizitza luzea izan zezan. Honela, 1912ko otsailaren 2an Julio Urkixok lehendakaritza uzten du, dirudienez, aranata-
rren prezioz; Lacombe lehendakariordeak ere dimititu egiten du, antza, euskal jatorriko Gabriel Roby (1878-1917) pintore eta Dijongo Arte Ederretako zuzendariari batzarkideen artean sartzen utzi ez ziotelako. Lacombe-k esatera, bai teorian bai praktikan, beste batzarkide fundatzaile gehienek baino hobeto ezagutzen omen zuen euskara (Charritton, 1985, 286).

“Cercle d’Etudes Euskariennes” elkartearen lau urteko bizitza laburraren (1911-1914) ondotik, 1921ean, *Gure Herria* bihilabete-
karia agertu zen Baionan, E. Blazy-ren zuzendaritzapean, hau ere euskal folklorea ezagutzera emateko xedearekin. Saint-Pierre, Daranaz, Lacombe, Lhande, Landerretche, Bordachar, Apeztegi, Argain, Dassance, Elissalde, Barbier, Heguy, Oxobi, Saroihandy bezalako talde gihartsu batek bultzatuta jarri zen martxan eta, harez gero, Iparraldeko nahiz Hegoaldeko idazle-mordo batek bertan parte hartuz segituko du.

II. Foralismoaren aldia Hegoaldean (1876-1918)

Hasieran esan bezala, Eusko Pizkundea hasi, foruak galtzearen ondorioz sortutako kultur mugimenduarekin hasten da. Orduan hasten dira ugaltzen euskal nortasunaren aldeko ekintzak, nahas-mahas, nola soziopolitikoak hala kulturalak. Azken hauen artean euskararen errebindikazioak egiazko gorputza hartzen du, maila indibidualean nahiz kolektiboan. Guri hemen, gizartean duen eragin handiagoagatik, bakar-lanak baino areago talde-lanak interesatzen zaizkigu.

Euskaltzaletasuna –neurri handiagoan edo txikiagoan, hori bai–, karlistek zein liberalek zein nazionalistek batera zuten egiazko gizarterrebindikazio bat zen garai hartan, nahiz eta talde edo alderdi horien zuzendaritzak bere aukera politiko eta ideologikoaren interesetarako ere erabiliko duten euskararen aldeko defentsa.

Azken Gerra karlistaren ondoren, bada, Iparraldea, Iraultza-ondoko borroka politiko-ideologikoetan murgilduta, bere euskalgintzan ari zen bitartean, Hegoaldean, kanpoko eraso politikoari eta etorkinen uholdeari aurre egiteko, asmo eta ekintza berriak jaiotzen dira, kultur

elkarteak eta hauen inguruko aldizkari eta lantaldeak eratzen dira, herritarren artean euskararen erabilera sustatzeko herri-ekintzak, hala nola Lore-Jokoak eta Euskal Festak euskal geografia osoan zehar. Gehienbat herri soilera zuzendutako argitalpen-mota desberdinetan izen handiko idazle-talde jasoak agertzen dira, hasteko Iruñean eta Gasteizen, berehala Donostian, gero Bilbon. Hirugarren epealdian, foralismotik abertzaletasunerako jauzian, Sabino Aranak lur ongarritzatua aurkituko du jadanik bideratua den euskarari buruzko kontzientzia nazionala euskal mugimendu politikoan txertatua geratu dadin. Egia da, Euskal Herri osoko euskaltzaleen indarrak bateratzeko asmoak zenbait alditan porrot egin zuen, 1901 eta 1902. urteetako Batzar haietan bezala, baina ahalegin bateratzaileek aurrera egingo dute euskal erakundeen bidetik (Intxausti, 1990, 118-119).

Goraka datorren kolore anitzeko euskaltzaletasun hau, funtsean, instituzionala da, foralismoari atxikia datorrena, eta bere ekintza, jarraian azalduz etorriko garen bezala, bi mailatan gauzatzen da: bate-tik, euskal gaiak aldizkarietan landuz, eta bestetik, herri-mailan euskararen aldeko atxikipena sortzeko kultur ekintzak sortuz. Xede bikoitz hori dute instituzio-babesean sortzen diren orduko kultur el-karte gehienek.

1. Kultur elkarte eta aldizkarien loraldia

Euskal foruen galerak biziki eragin zion Euskal Herriari, azken batean, estatu-zentralismoak bereganatu baitzituen bertako erakun-de politiko nagusiak, hasi administrazioetik eta irakaskuntzaraino, eta maila kulturalen gaztelania ezartzen delarik, euskara ordezkapen-prozesu bizkor batean sarturik aurkitzen baitzen. Ez da harritzekoa, bada, uholde asimilazionista honen aurrean lau eskualdetako euskaltzaleak oro elkarturik jokatzea. Lehendabizi, Madril-en elkartu ziren, Euskal Herrian ezarritako zentsuratik ihes eginez, *La Paz* dei-tuan (1876-1878), baina lehen saio honen ondoren, eskualde ba-koitzak bere kultur elkarteak eta aldizkariak eraikiko ditu, kontrako giroa aldarazteko eta horretarako proiektu berriak kaleratzeko. Nor gehiago, nor gutxiago, ez zebilen talde makala lanean: Felipe Arre-sen Beitia, Antonio Artzak, Jose Maria Iparragirre, Klaudio Otaegi, Luis Luziano Bonaparte printzea, J. Vinson, Duvoisin, Arturo Kanpion, Juan Iturralde y Suit, Serafin Olabe, Navarro Villoslada, Hermilio Olo-riz, Jose Manterola, Ricardo Becerro de Bengoa, etab.

1.1. Nafarroan (1877-1883)

Eusko Pizkundearen lehen urratsak Nafarroan eman ziren, beste arrazoen artean, euskarak han XIX. mende-bukaeran galera handia izan zuelako. Hemen, batik bat, Arturo Kanpion eta Juan Iturraldek (1840-1909) eraginda (101), "Asociación Euskara de Navarra" eratzen da 1877ko azaroan. Lematzat "Zazpiak bat" zeraman, euskal lurraldearen osotasuna sinbolizatzen zuena. Haren helburua zen euskara, euskal literatura eta historia zaindu eta zabaltzea eta Euskal Herriaren ongizate morala eta materiala bilatzen saiatzea. Horretarako sei lan-sekzio eta *Revista Euskara de Navarra* (1878-1883) sortu zituzten. Aldizkari honek benetan lan txalogarria egin zuen euskal nazionalitatearen ezaugarriak maila zientifikoan lantzen. Kanpion, Iturralde, Arantzadi, Oloriz, Landa, Obanos eta beste hainbaten izen sonatuak datoz bertan.

Nafarroako kultur mugimendu honetan, zeukan prestakuntza intelektualagatik eta burutu zituen idazlan nahiz ekintzengatik, Arturo Kanpion agertzen zaigu gidari. Lehen esan bezala, inoiz politikagintzan parte hartu bazuen ere, kulturgintzari lotua egon zen gehienbat. Eta, hemen, bere ardua nagusia hizkuntza izan zen. Horri eskaini zizkion orrialde gehienak, gramatika eta literatura bidez. Kanpionek bazekien zer-nolako teoriak zebiltzan European zehar nazio-arazoari buruz eta ondo jabetua zegoen hizkuntzak nazionalitatearen definizioan duen lehentasunaz. Hizkuntzak ez dira bakarrik ikerketa filologikoak egiteko. Hori ondo dago. Baina gehiago behar da. Hizkuntzak herri baten mintzabide izan behar du, herri horrek bere nortasuna galduko ez badu. Euskarak hitz bat galtzen duen bakoitzean, arima nazionalari zati bat galtzen zaio. Puntu honetan Sabino Arana baino zuzenago zebilen, dudarik gabe. Nafarroan bere begien aurrean euskara galduz zihoala konstatatzen zuelako iritsi zen ondorio honetara. Planteamendu honetan Kanpionek Juan de Iturralde ere gogakide zuen. Honek hari gutun batean (1877-5-1) esaten zionez, euskara galduz joan den leketan, herri-izaera ere garbiki desagertuz joan da. Ez zebilen, beraz, bakarrik. Ondorengo euskaltzale batzuek (Erraimun Olabidek, Jokin Zaitegik, Andima Ibinagabeitiak, Orixek berak, geroago Krutwigek, Txillardegik, etab.), ez guztiek, nafarren tradizio honetatik hartuko dute euskararekiko beren jokabide errotikoa.

1.2. Gipuzkoan (1880-1918)

Mugimendu foralistak Nafarroatik Gasteiza pasatu zen, hemendik Donostiara eta gero Bilbora. Gasteizen Herrán-ek *Revista de las Provincias Eúskaras* kaleratu zuen 1879an, eta haren inguruan jardun zuten Becerro de Bengoa, Apraiz, Baraibar eta abarrek. Aldizkari honek, ordea, oraindik Nafarroakoak baino bizitza laburragoa izan zuen: urtebetekoa (1878-1879) besterik ez.

Bizkaian Fidel Sagarminagaren mugimendu politikoak porrot egin ondoren, Gipuzkoan haren ondarea, ez politikoa baina bai kulturala, Jose Manterolak (1849-1884) hartu zuen, *Euskal Erria* aldizkaria (1880-1918) sortuz. Justu Iruñeko *Revista Euskera de Nabarra* kaleratu eta, handik bi urtera. Aldizkari nafarrak, jarri zizkioten trabengatik, bizitza laburra izan zuen bezala, gipuzkoarrari 1918. urtea arteko osasun emankor bezain luzeak eutsi zion. Ia berrogei urteko uzta berea. Une horietan, beste probintzietan lanean ziharduten taldeak gutxietsi gabe, aitortu behar da euskal kulturaren epizentroa Donostian aurkitzen zela.

1.2.1. Euskal gaien lanketa

Euskal Erria aldizkaria, bere lehen aurkezpenean, apolitikoa deklaritzen da eta helburu nagusiok ezartzen dizkio bere buruari: a) euskal zazpi probintzien ezaugarri bereziak jaso eta herriari helaraztea; b) euskara zaharra, kantuak eta tradizioak, historia, legeak eta ohiturak ezagutzera ematea, lehendik gai hauei buruz idatzirik zegoena bilduz eta berriak landuz. Ezarritako helburuek agintzen duten bezala, ikerketazkoa baino gehiago dibulgaziozkoa izatera deitua zegoen. Bere buruari jarri zizkion neurri zorrotzak, ordea, ondotxo bete zituen, berak osatzen baitu euskal gaiet buruz idatziriko lanen kutxarik potoloena, 79 bolumenek osatzen dutena. Artea, historia eta literatura dira lantzen direnak, hiru hizkuntzatan: euskaraz, frantsesez eta espainolez. Kronika literario-biografiko handia eskaintzen du eta horretan legoke haren baliorik nabariena.

Beren lankidetzak eskaini ziotenen artean, Karmelo Etxegarai (1865-1925), Martzelino Soroa (1848-1902), Biktoriano Iraola (1841-1919), Ramon Artola (1831-1906), Juan Karlos Gerra (1860-1941), Serafin Baroja (1840-1912), Gregorio Arrue (1811-1890), etab. aurkitzen dira. Zuzendariak, berriz, hauek izan zituen: Toribio

Altzaga, Antonio Artzak, Frantzisko López Alin eta Adrian Loiarde. Laburki esateko, hainbat euskal intelektualen topaleku bihurtu zen.

Euskalerrriaren alde hilabetekaria (1911-1931) 1911n agertu zen euskal kulturaren alorrera, hau ere Diputazioaren babesean, eta 1931. urtea arte iraungo du. Jose Manterolaren lehengo *Euskal Erriari* segida ematera datorrenez, haren espiritu bera edo oso antzekoa dakar. Zuzendaritza Gregorio Mujikari ematen zaio. Zuzendari-batzordea, berriz, Arturo Kanpion, Julio Urkixo, Txomin Agirre eta Karmelo Etxegaraik osatzen dute. Zuzendaritzak, sarrerako aurkezpenean dakarrenez, euskal kultura lantzerako mugatzen du bere egitekoa, horretara bakarrik. Euskal kultura horren elementu osatzaileak zein diren ere oso ongi adierazita dator: hots, hizkuntza, historia, tradizioak, usantzak eta ohiturak, literatura eta artea. Gai guztiok erabili eta arakatuko dira, baina, pasioaren indarrez alderdikieriarik sor ez dadin, ez da egingo garaiko gertakari politikoei buruzko iruzkinik. Politikan historiari bere azken hitza esateko dauka eta hobe da isildu.

Bere bizitzako hogeit hamar urteak izugarri aberatsak izan ziren, antolatzaile gisa euskal jaien antolaketan, artikulu-lehiaketetan eta lehiaketa historiko-literarioetan parte hartuz. Bestalde, euskal kulturaren zabalkundean eta idazle gazteen sustaketan urrats erabakigarria ireki zuen. Bere inguruan lankide asko bildu zituen, hauen artean: Jose Eizagirre, Jose Maria Uarte, Alfonso M. Erzilla, Juan Bautista Ayerbe, Martin Angiozar, Fernando Mendoza, Eduardo Urrutia, Fernando Urkia, B. Arregi, Jose Zinkunegi, etab.

Eusko Pizkundearen hasieran eta bidean dauden Donostiako *Euskal Erria* eta *Euskalerrriaren Alde* aldizkarien familian hirugarren anaia gaztea dugu *Yakintza* (1933-1936), 1933an sortu eta hiru urteren buruan 21 zenbaki argitaratu zituen. Senidea dela esan dugu, bere aurkezpenean espreski dakarrenez, bi horien herentzia kulturala osoki bereganatzen baitu. Bereizitasun hau du: aurreko bien aldean, sail jakin batzuetan espezializatuagoa dela, ez hain herritarra gaien azalpenean.

Yakintza aldizkariaren xedea, bere egitekoa soilik kultur eremura mugatuta, une hartako Eusko Pizkundean parte hartzea da. Bere garaian Bizkaian Sabino Aranak, Nafarroan Kanpionek, Gipuzkoan Gregorio Mujikak, Araban Becerro de Bengoa, Berastegi eta Apraiz batek egin zutenaren antzera, euskal gaiak zientifikotasunez landuz segitu nahi du. Espezifikoki intelektual eta ikertzaileentzat muntatua

den kultur plataforma honek, ordea, bere aurreko senideek duten akats berdina du: ia gehiena erdaraz egina dela. Ohikoa zen bezala, euskal gaiak ikertzen dira, bai, baina erdaraz. Euskara maila akademiakoan berreskuratzeko martxa kokorra

Hiru aldizkari horiek bata bestearen segidan ematearen arrazoia izan da, elkarren artean duten kidetasuna, hiruen artean Eusko Pizkundearen ziklo osoa osatzen dutena, bakoitzak bere garaiko lekukotasuna ematen duelarik.

1.2.2. Euskalaritzaren lehen urratsak

Euskalaritzaren sail espezifikoan, besteak beste, bi aldizkari dira garrantzitsuenak Eusko Pizkundearen barruan, *Euskara* (1886-1896), hau Berlinean argitaratua, eta *RIEV* ditugu, garrantzitsuak biak, euskalaritzan ekarpen modernoak egiten dituztelako ezagutza zientifikoetan oinarrituz. *RIEV* (1907-1936) Julio Urkixo Ibarrek sortu zuen 1907an, hau ere Gipuzkoako Diputazioaren babesean, garai hartako euskaltzale eta jakintsu ospetsuenak elkartu eta euskal gaien buruzko ikerketak bideratzeko xedearekin.

Euskaldunok Urquixori gehien zor dioguna, seguraski, aldizkari horren aita izatea da, hortik heldu zaizkigun emaitzak bereziki gorai-patzekoak baitira, batez ere jarraiko arrazo honengatik: hots, guztien gaineratik, lankidetzarako premisa ezinbesteko gisa, zientifikotasuna eskatzen zuelako. Beraz, argitalpen honekin ordurarte hain ohikoa ez zen zerbait lortu zuen euskal gaien ikerketan: espezialistei leku eman eta ikergaiak gaitasunez lantzea. Europa eta Euskal Herriko hizkuntzalari onenak bereganatu zituen eta, lankidetzaren espezializatu honi esker, hainbat gai goitasunez eta zehaztasunez lantzeari ekin zitzaion, hala nola: ezagutzen ez ziren eskuidatzi partikularrak, monografia historikoak, liburu klasikoak eta euskal bertsoak, argitaragabeko biografiak, zerrenda toponomastikoak eta gehigarri lexikografikoak, artxibo-pieza ezkutatuak, bibliografi eta kritika-sailak eta Euskal Herriarentzat jakingarriak diren beste mila gauza kurioso. Urkixo bera zen halakoxea, ikertzaile zorrotza eta biltzaile porrokatua.

Julio Urkixok badu bere meritua, eta, agian, nabariena da Oñatiko Batzarrean berak jadanik RIEVen hartutako jokabidea sagaritzen dela: euskal linguistikan metodo modernoak aplikatzearena, alegia. Helburu honetara heltzeko, ordea, bazen oztoporik. Lehenengoa zen hizkuntzalari atzerritarrek ez zutela euskara behar adina ezagutzen

eta bigarrena, berriz, bertako euskaltzaleak ez zeudela aski gaituta linguistika-sailean. Bi eragozpen hauek gainditzeko sortua zen, hain zuzen, RIEV. Aldizkari honen espiritu zientifikoak bere bidetxoa egina zeukan 1918rako. Hamaika urte lanean. Ez da harritzekoa, bada, bera izaten bada Oñatiko Batzarrean euskarari buruzko ikerketen berri ematen duena.

1.2.3. Euskararen gizarte-sustapena

Bestalde, bihotz-zolaraino sarturik zegoen garaiko euskaltzaleen artean euskara hiltzeaz zegoela eta, zerbaitek salbatzekotan, talde-lanak bakarrik salbatuko zuela herio horretatik. Horregatik, euskaltzale sakabanatuak elkar-lanean biltzeko eta ugarituz zetozen ikertzaile berriei zeregin osagarrietan leku egiteko, nahiz eta asmoa lehenagotik zetorrena izan, *Euskal-Esnalea* (1908-1931) hilabetekaria eratu zen 1908an, Tolosan, Arturo Kanpionen lehendakaritzapean, izen bereko kultur elkarteak eraginda. Aldizkari honen gunetik sortuko da Donostiako Argia asterokoa (1921-1936), egundoko harrera izangoa zuena duena Gipuzkoa osoan (Izagirre, 1998, 169).

Aldizkari hau, hitzak berak dioenez, euskara eroriaren izenean eta alde, jendea esnatu eta elkar-lanera deitzera dator,aldi berean erakustera eta ikastera. Horretarako, politikazko alderdikeriak at utzita, zabaltasunez jokatu duela agintzen du. Jarraiko atalok izango ditu: 1. "Izkuntzaz" (hemen euskal hitzak eta joskera aztertzen dira); 2) "Anima-janaria" (hemen dotrina, otoitzak, liburu santuak, hots, eliz gauzak sartzen dira); 3) "Antziñako gauzak", batipat euskarari eta Euskadiri buruzkoak; 4) "Euskera'gatik", hots, euskararen aldeko ekintzak; 5) "Irakurgai zarrak, irakurgai berriak", hots, liburu klasikoak eta berrien berri bibliografikoa; 6) "Egizko gezurrak", hau da, ipuinak; 7) "Masketa", hau da, han-hemen jasotakoak berri-ematea; 8) "Alper-lanak", hots, aisiarako jolasak eta asmagaiak. Ageri denez, bere egitekoak, batez ere, herriko euskaldun soilak beraiei dagozkien eguneroko gaietan janztera eta irakurketaren euskaraz alfabetatzera zuzentzen ditu. Eta zentzu honetan, maila batean bederen, antzekotasun handiak ditu *Euskal Erria* eta *Euskalerraren alde* aldizkariek.

Euskal-Esnalea, aldizkaria izateaz gainera, elkarte ere bazen, Ipar Euskal Herriko *Eskualkaltzaleen Biltzarra*-ren antzeko zereginak bete nahi zituena. Kemen biziz hasi zen lanean. *Euskal-Esnalea* elkar-teak deituta, Ultzamako Auza herrian, 1908ko maiatzaren 29an, bile-

ra aipagarri bat egin zuten, bertan mintzatu zirelarik Arturo Kanpion, Juan B. Larreta, Karmelo Etxegarai eta Krutz Goienetxe jauna. Apaiz anitz bertaratu zen. Arturo Kanpionek, bere hitzaldian, gogor salatu zituen Euskal Herrian dauden eta euskaraz ez dakiten sekretario, notario, mediku eta apaiz erdaldunak. Euskal intelligentsia erdaldundu dago. Egiaztatuz gero, batetik, Nafarroa eta Gipuzkoan badirela euskaraz ez dakiten notarioak (Burgetekoa, Lekunberrikoa, Donostia-koa eta Elgoibarkoa) eta, bestetik, Nafarroan badirela herri euskaldunetan euskaraz ez dakiten apaizak edota, euskaraz jakin eta, euskaraz mintzaten ez direnak eta, beraz, guzti hori legearen kontra doala, euskararen kontra dagoen elite honen kontrako salakuntza publikoa egitea erabakitzen du. Horretarako, bere bazkideak gertakari konkretuen berri ematera deitzen ditu. Lehen aipatu dugu nola Arturo Kanpionek pentsatzen zuen herriko eliteak, bereziki herriko maisuak, zirela euskara galtzearen kausa eta orain, lerro berean apaizak, medikuak, notario eta idazkariak sartzean, *Euskal-Esnalea* elkarteak dakarren salaketa honen atzean, esan daiteke oker handirik gabe, egon bide zitekeela Arturo Kanpionen luma. Luma ez bada, bai, bederen, pentsamendua.

Baina, aurreko salakuntza publiko horretan ikusi den bezala, ekintza mailan asko busti baitzen, agian horregatik, bigarren urtearen erdi aldera, guztira 20 zenbaki argitaratu ondoren (1909-8-15ean), traba batzuk jarri zizkioten eta ondoko bi urteetan (1910-1911) lruñean argitaratu zen; azkenekoan, ordea, 1911-1931 epealdi luzean, Donostian argitaratuko da Gregorio Mujikaren ardurapean.

1.2.4. Herri-mailako kultur ekintzak (1879-1895; 1896-1913)

Herri-ekintzen xede bertsua duten bi kultur ekintza dira aipatzekoak, kronologiaren aldetik bata bestearen jarraian datozenak: lehenik "Lore-Jokoak/Juegos Florales" (1879-1895) deituak, eta gero "Euskal Festak/(Fiestas Euskaras)" (1896-1913). Hauen egitekoa, euskaldunak, herritar xumeak, euskaraz baliatu, mintzatu eta irakurtzera bultzatzea edo, beste modu akademiko batez esanda, euskal hiztunen artean euskarazko alfabetatzea lantzea, estatu-zentralismoak ezarritako politika asimilazionistaren ondorioz erdarazko alfabetatzea baitzen gailenduz zetorrena nola hezkuntza-sisteman hala administrazio-guneetan.

Eusko Pizkundeko garai honetan, euskal literaturaren historian pixka bat gaintetik aipatzen bada ere, hedapen handiko eta garrantzi bereziko kultur ekintzak bideratu ziren Lore-Jokoen (1879-1895) eta Euskal Festen (1896-1913) bidez. Ana Eizagirrek (2005) egin berria du tesi-lan sakon bat kultur ospakizun horiek euskarazko alfabetizatzean bete zuten eginkizunaz.

Lore-Jokoak Donostian 1879ko irailean ospatu ziren lehen aldiz, Jose Manterola sustatzaile nagusi zela. Antolaketari dagokionez, esan behar da Gipuzkoako Diputazioa eta Donostiako Udala zirela lehiaketa hauetarako dirulaguntza ematen zutenak. Festa hauek hiru ataletan zatitzen ziren: batean bertsolarien saioa, bestean literatur lehiaketa, hitz lauz nahiz neurtitzez egiteko aukerarekin, eta, azkenik, herri-kirolak eta txistulari-lehiaketa. Festa hauetara hainbat euskaltzale ospetsu etortzen ziren, gonbidatu gisa, hauen artean, Bonaparte printzea, Abadia jauna eta Nafarroako Euskal-Ekargoa, besteren artean. Beraz, herri-ekintza hauetan agerian zuen Euskal Herriak bere batasun etnoterritoriala.

Lore-Joko hauek Euskal Herri osoan ospatzen ziren, 1879-1895 epealdian zehar, horietan literatur lehiaketak eginez, baina ez iraunkortasun eta maiztasun berarekin. Gipuzkoan urtero ospatzen ziren, beti Donostian, azken urtean izan ezik; Iparraldean, orobat, ia urtero ospatu ziren, 1886, 1889 eta 1891n izan ezik.

Bestalde, Lore-Jokoak 1894. urtera arte Donostian kokatuak egon baziren ere, 1896. urtetik aurrera egoera aldatu egingo da eta hauek –orain “Euskal Festak” izenpean–, Gipuzkoako herri desberdinetan zehar ospatuz joango dira. Egoera-aldaketa hau, hain zuzen, Diputazioak eraginda etorri zen, Gipuzkoan ospatu ohi ziren ganadu erakusketei bultzada berri bat eman nahi baitziren eta horretarako ondo baitzetozen festa hauek. Modu honetan, Diputazioak ospakizun berean bildu zituen nekazal gizarteko ganadu-erakusketak eta literatur lehiaketak. Dinamika berria Batzorde probintzialak 1894ko azaroaren 12an hartutako akordiotik sortu zen. Antolaketari dagokionez, Batzarraren esku zegoena, 1910. urtetik aurrera arduraduna *Euskal Eснаlea* elkarteak izatera pasatuko da, baina eginkizun honetan Diputazioak finkaturiko egituraren arabera jokatu.

Euskal Festa hauek ere, aurrekoak bezala, Euskal Herri osoan zehar ospatu ziren 1897-1913 epealdian zehar: Gipuzkoan urtero, herri desberdinetan, Iparraldean ere ia urtero nonbaiten; Bizkaia, Ara-

ba eta Nafarroan, aldiz, urte batzuetan bakarrik. Lore-Jokoen kasuan bezala, Euskal Festen ospakizunean ere Iparraldea eta Gipuzkoa izango dira nolabaiteko iraunkortasuna mantenduko duten eskualdeak.

Euskal Festa hauen ezaugarri nagusiak, jadanik Abadia jaunak finkatu zituen antzekoak dira, hots: euskal tradizioak, dantzak, bertsolariak, feriak, ganadu-lehiaketa eta literatur lehiaketa, hauek denak ospakizun berean bilduz. Gure kasuan, esan daiteke, garrantzi handiagoa hartu zutela ganadu-lehiaketek, Diputazioaren xedea, hain zuzen, probintziako nekazal eta ganadu industria bultzatzea baitzen (Ana, 229).

Lore-Joko hauek ez ziren Euskal Herrian bakarrik ospatzen, baita Katalunian ere. Lauaxetak "Catalunyako Jocs Florals" artikuluan dakarrenez, jadanik 1858. urtetik ospatuz etorri dira han olerki-lehiaketak. Bera 1935eko maiatzean izan zen Palau de la Musica Catalana-n, eta gogoeta hau egiten zuen bere baitan: "Palau eder aretan nengoan aldi osoan, an barik beste toki baten burua neukan. Geure aberriko mendi magaletan! Euzkadin egiten diran Olerki Egun gaixoetaz ol-dotzuten nengoan. Catalunyan baizen olerkari onak daukaguz; an beste ederzaletasuna be geure artean ba dago. Zergaitik ostera, ain jente gitxi batuten gara? Europa osoan ezagunak dira Catalunyako Jocs Florals orreik eta ango olerkaririk onenak Italieraz, Prantzeraz, Doitxeraz eta agertu dira. Olerkariakaitik ez balitz be, aberriagaitik egin bear geunkez olerki jai ospetsuak" (*Euzkadi*, 1935-05-12; *Azalpenak*, 159).

1.2.5. Euskaltzaletasun foralistaren ezaugarriak

Lehena: Gipuzkoako kultur mugimendua gehienbat instituzionala izaki, apolitikotasunean babesten da. Euskaltzaleen artean nahasterik egon ez dadin, kulturaren neutraltasunaren legera jokatzeari eskatzen da, espreski eskatzen ere zuzendaritza mailatik. Ezaugarri hau konstante bat izango dugu aipaturiko aldizkari horietan. Galdera bakarra da, eta bere bakarrean ez txikia, ea definizioz politikoa den erakunde bat izan ote daitekeen bere kultur adierazpenean apolitikoa.

Bigarrena: Euskal kulturaren muina zertan datzan mugatzeko orduan, Euskal Herriaz diharduen oro dela euskal kultura baieztatuko da. Eta euskal kultura adierazi eta egin, euskaraz nahiz erdaraz adieraz eta egin daiteke. Kultura, beraz, ez hizkuntzak, baizik eta gaiak mugatzen du. Erdaraz ere euskal kultura berdin-berdin egin daitekeela dioen tesiak bere erroak aspalditxoan ditu hartuak, eta iturri hone-

tan ez gutxi. Euskaltzale askok horrela pentsatu izan dute. Hizkuntzak kultura berezi baten mugaketan duen garrantziaz geroago jabetu da euskaltzaleen kolektiboa. *Euzko-Gogoa*-k 1950ean aldarrikatuko du, zalantzarik gabe, bere aurreko korrontearen kontra, honako tesi hau: euskararik gabe ez dago Euskal Herririk, ezta, ondorioz, euskal kulturarik ere. Horregatik, euskaltzale hauek beren aldizkarietan gehienbat ari dira, baina, hori bai, Euskal Herria gaitzat hartuta.

Hirugarrena: Euskalaritzaz diharduten aldizkari espezializatuak alde batera utzita, besteetan herri-literaturari ematen zaiola garrantzirik gehien euskal gaien azalpenean. Hori batetik, eta bestetik, Lore-Jokoen eta Euskal Festen antolaketa egitarauetan ageri bezala, herri-tar soilen artean euskarazko alfabetatzea dutela xede nagusi, horretarako estrategia bereziak erabiliz.

III. Eusko Ikaskuntzaren ekarria (1918-1936)

Oraindik euskaltzaletasun foralistaren barruan eta Euskal Festak desagertu osteko 1915etik 1918. urte-bitarteko trantsizio-une labur baten ondoren, hirugarren epealdi garrantzitsua Eusko Ikaskuntzaren sorrerak irekitzen du 1918an Oñatiko Batzarrekin. Kultur elkarte hau aurreko epealdian sortu eta bideratuko kultur elkarte eta ekintzak oro zentralizatuko dituen kultur erakundea da, Euskal Diputazioen ekimenez bideratua. Zer gertatu da orain arte beren kabuz ibilitako goi-instituzio politikoak euskal kulturaren inguruan elkar daitezten? Diputazio eta Udaletan –batez ere, 1912. urtetik aurrera–, ordezkari nazionalistak indartuz doazela eta beste ordezkariak maila kulturalean bederen erabaki batzuk adostera behartuak aurkitzen direla. Zentzu honetan, euskal kulturaren garapen-prozesuan izandako eraginarengatik, urrats kualitatiboa suposatzen du, inolako zalantzarik gabe.

Euzko-ikaskuntza elkarteari, oinarri-oinarrian, Unibertsitatearen esku egon ohi den ikerketa-eremua dagokio, zehazki euskal gizarteak maila desberdinetan planteaturik dauzkan arazoetara mugatzen den eremua. "Institut d'Estudis Catalans"en eredura sortua da. Euskal Herri osoaren makroikuspegi tekniko-zientifikoa da bere gain hartzen duena. Lan monografikoak lantzen ditu bere Batzarretan, hala nola: Hizkuntza, Literatura, Historia, Artea, Irakaskuntza, Gizarte-Antolakuntza, Arazo ekonomiko-sozialak, etab. Esan daiteke, bada, euskal gizarte orokorraren trataera zientifikoa duela xedetzat. Era

berean, hortik sortuko den Euskaltzaindiak euskararen normalizazioaz dihardu eta, lehen ikusi bezala, hasieratik bertatik zeregin horri ekiten dio, arau ortografikoak eta batasunaren arazoa planteatuz.

Eusko-lkaskuntzak ere baditu bere ezaugarriak. Guk ondoko hauek aipatuko ditugu:

Lehena, batetik, apolitikotasuna aldarrikatzen dela, joera politiko desberdinetako euskaltzaleen arteko anaitasuna eta elkarrenganako errespetua eta, bestetik, euskararentzako aterabide praktikoak bilatu nahia azpimarratzen dela. Oñatiko Batzarrean elkartuko dira, bada, euskal nortasunaren alde jokatzeko gogoia agertzen duten gizarterakunde politiko eta erlijiosoak, hala nola euskal Diputazioak eta elizako goi-hierarkia, gehi erakunde politiko-sindikalak aniztasun politiko zein ideologiko guztien gaineretik. Alfonso XIII.a honela mintzatu zen Gernikan 1922an egindako Batzarrean: "Eso quiero decirlos, recordando las tradiciones de Vizcaya: que todos vosotros, todos, necesitáis conocer el castellano; podéis y debéis estudiar el vasco, pero necesitáis estudiar también el castellano"².

Bigarrena: Eusko-lkaskuntza euskal Diputazioen emaitza dela esan da arestian, eta, ezinbestez, ideologia politikoaren aldetik kolore anitzeko adostasunaren ondorioz sortu eta bideratua. Eta hau esatean, euskaltzaleetasuna eta abertzaleetasuna garbiki bereizten zireneko urrezko garai haiek ekartzen dituzte gogora euskararen arazoa sobera politizatua dagoela dioteneak. Erakundearen buruan aniztasuna nabarmena bada ere, ezin da beste horrenbeste esan erakunde hori sostengatzen duten oinarri sozialari buruz. Datua da, bazkideen kopurua, 1919an 699koa dela, eta babesten duten talde politiko-sindikalen artean, gehienak nazionalistak direla: EAJkoak 30, ANVkoak 3, ELAkoak 1, karlistak 2, mauristak 1 (Idoia Estornes, 1983, 52-53). Hor ageri denez, bada, sustatzaile nagusiak nazionalistak dira. Eta probintzien aldetik ere, gehien sustatzen duten elkarteak –kasinoak, klubak, zirkuluak, eta horrelakoak–, Gipuzkoakoak eta Bizkaikoak dira, batez ere. Berdin Diputazioak ere. Ordena eta kongregazio erlijiosoen artean, berriz, jesuitak eta kaputxinoak dira gehien parte hartzen dutenak. Bestalde, Gipuzkoa eta Bizkaitik kanpora, Eusko-lkaskuntzaren delegaritzen funtzionamendua aski ahula izan zen, aski testimoniala. Eusko-lkaskuntzaren funtzionamendua eta honen kultur

[2] Koldo Izagirrek aipatua, op. cit., 168 or.

bizitza, gehien-gehienbat, Gipuzkoan kokatzen da, nahiz Euskal Herri osoan –eta hortik ere, Bartzelona, Madrilen eta–, zabaldua dagoen.

Hirugarrena: euskal kulturaren bi erakunde arras garrantzitsu sortzen dira Eusko Ikaskuntzari sorrera eman dion Batzar historiko hartatik, hots: Euskaltzaindia, hurrengo urtean, eta *Euskaltzaleak* elkarteak 1926an. Eusko Pizkundeko euskalgintzan bi zutabe handi, bakoitza berean, euskararen geroko bilakaeran oinarritzko erreferentziatzat jo beharrekoak. “Euskaltzaleak” elkartearen sorrerak Eusko-Ikaskuntzaren barruan badu bere azalpena, eta da, beste arrazoen artean, 1923ko irailaren 13tik aurrera, Eusko-Ikaskuntzak bideratutako euskalgintzaren kontrako eraso hasten delako, neurri handi batean Euskal Herritik bertatik zuzenduta. Bestalde, Liga Monarkikoak kontrolatzen duen Bizkaiko Diputazioak bere subentzioa kentzen dio 1924-1927 epealdian eta honek euskal ekintzen dinamika ahultzea ekartzen du. Testuinguru honetan kokatu behar dira garai honetan sortzen diren hainbat herri-ekintza eskualde desberdinetan, gehienbat herri-mugimenduen ekimenari esker sortu eta bideratuak, Gipuzkoan “Euskaltzaleak” baino lehenago Nafarroan *Euskakaren Adiskideak* elkarteak 1925ean eta Araban *Baraibar* taldea 1928an. Baina azken bi hauen dinamika Gipuzkoaren aldean ahula izango da. Eusko Pizkundeari egiazko bultzada eman, *Euskaltzaleak* elkarteak ematen dio, berak bideratutako dinamika bizian sartzeko baitira garai honetako euskaltzale gehienak, Aitzolen belaunaldikoak deitu izan direnak, Gipuzkoan bederen.

Laugarrena: Eusko-Ikaskuntza elkarteak, ordea, dauzkan hainbat alderdi positiboren bestaldean, euskal kulturarekiko erabakigarria gertatzen den muga nabaria erakusten du. Eta da horko espezialistek euskal gaiak ikertzen dituela, bai, baina erdaraz. Ikergaitzat euskara bera daukan Euskaltzaindiak berak ere erdaraz argitaratzen ditu bere lanak. Bego, beraz, hizkuntzaren muga edo, nahiago bada, hutsune hori. Primo de Rivera diktadore-garaian espia bat izendatua zegoela Euskaltzaindiaren bileretarako eta honek ez zekiela euskaraz? Bai, baina euskaltzainek euskara ez erabiltzearen arrazoinak beste batzuk ziren: bat, onartua zegoela gai zientifikoez –kasu honetan linguistikoez-jardutean erdaraz aritu behar zela eta, puntu honetan, Aitzol³

[3] Honek irakaskuntza zientifikoan gaztelania erabiltzea gomendatzen zuen, euskara gai afektiboetarako utziz, hots, literatura, historia, erlijioa eta geografiarako (Intermet: Euskaltzaleak, J. Ariztimuño).

bera ere, Euskal Pizkundearen aitzindaritzat hartua zena, ikuspegi horrekin ados zetorrela; bi, Urkixo, Kanpion eta Olabide bezalako euskaltzainek ez zutela zailtasunak zituztela euskaraz mintzatzeko (Izagirre, 1998, 173).

Bostgarrena: *Euskaltzaleak* elkarte da, hain zuzen, Olerti-Lehia- ketak antolatzen dituena, Euzko Pizkundeko literaturgintzari bere gailurra ezarri ziona. Prentsan izan zuen oihartzunagatik eta poeta sarituak zekarren berritasunagatik, Erreterian 1930ean ospatutako lehen lehiaketa izan zen famatuena eta, agian, baita eztabaidatuena ere. Lauaxeta, Bizkaiko poeta gaztea, izango da Gipuzkoan gailenduko dena. Gu orain orduko kanpai-hotsak entzuten ari gara. Gatozen, bada, Laukizkoaren bila.

IV. Euskaltzaletasunaren bilakaera Bizkaian (1893-1936)

Eusko-ikaskuntzaren eta, bereziki, *Euskaltzaleak* elkartearen eragina, batez ere, Gipuzkoara mugatzen da. Bizkaiak beste maila eta izaera bateko gizarte-garapena ezagutzen du, bereziki, maila sozio-ekonomikoan eta kulturean, eta honek bere eragin zuzena izango du. Bizkaian abertzaletasuna eta sozialismoa elkarren lehian gizaratzen dira eta euskaltzaletasunak alde bietako eraginak izango ditu. Bestela esanda, sabindar tradizio garbian, euskaltzaletasuna abertzaletasunari atxikirik etorriko da eta ikuspegi honek, jakina, asko baldintzatutako du foralismo erregionalistan oinarrituta zegoen euskaltzaletasunaren norakoa eta nolakoa. Lizardi eta Aitzol, adibidez, Gipuzkoako giroan –zehazki “Euskaltzaleak” elkartearen inguruan–, murgildurik ikusten ditugun bezala, Lauaxetaren espirituak beste giro bat arnasten du Bizkaian, askoz ere hurbilagoa zaion hango tradizio nazionalistan. Kontua da, Bizkaian, euskal nazionalismoaren sehaskan, alegia, kulturgintza beste eskualdeetan baino dezente politizatuagoa ageri zaigula, zalantzarik gabe Sabino Aranaren eraginez. Horregatik, euskaltzaletasuna bizienik dagoen bi eskualde hauetako euskararen bilakaera bereiz ematea egokia dela iruditzen zaigu.

Sabino Aranak, berak bakarrik, kaleratzen dituen aldizkariak ez dira gutxi, nahiz horietako batzuk, ondoko zerrendan ikus daitekeen bezala, iraupen laburrekoak izan: *Bizkaitarra* (1893-1895), *Baserritarra* (05-1897/08-1897), *El Correo Vasco* (08-1899/09-1899), *Euzkadi* (03-1901/12-1901), *La Patria* (11-1901/6-1903) eta *Patria* (06-

1903/08-1903). Guztira 243 zenbaki, eta euskaraz % 1,30 bakarrik (Iztueta, 2003, 876).

Argitalpen horietatik, Bizkaiko erakunde politikoen kultur plataforma gisa, *Euzkadi* aldizkaria (1901-1915) eta izen bereko egunkaria (1923-1937) aurkitzen dira eta *Euzkerea* (1929-1936) hilabete-karia (1929-1933) eta bihilabete-karia (1934-1936) eta, azkenik, *Eguna* egunkaria (1937).

Lehena, Sabino Aranak sortutako *Euzkadi* aldizkaria (1901-1915) da eta honek gai kulturalak nahiz politikoak, lantzen ditu gehienbat, euskal nazionalismoa hedatzeko xedearekin. Sabino Arana desagertu eta nahikoa laster, 1927an hain zuen, euskal nazionalismoaren barruan, beste abertzale-talde batek JEL sortu zuen, lanak euskaraz eta espainolez argitaratuz.

Euzkadi egunkaria Comución Nacinalista-ren organoa zen, Engrazio Arantzadik sortua. Euskal literaturarako eraginkor gertatu zen euskal sail bat zekarren azken aldian, "Euzkel Atal" deitua, eta horren arduradun izan ziren Kirikiño, Orixe eta Lauaxeta. Orixe "Euzkel Atal" horren zuzendaritza Kirikiñoren eskutik hartuko du, eta Lauaxetak hari 1931ko azaroan hartuko dio. Baina honen horko lehen artikulua 1929koa da.

Bigarrena, *Euzkerea* da, *Euzkeltzale-Bazkuna*-ren eta PNV-Aberri taldearen tradizioetik eta eskutik datorrena, *Pizkundia* elkarteak argitaratua. Lauaxeta da, hain zuzen, horren sorreran parte hartzen duenetako bat. Hizkuntzaren aldetik, puritanismoaren ordezkariarik behinena da, dudarik gabe.

Hirugarrena, euskara hutsezko egunkari bakarra, hainbeste amestutako *Eguna* gerrate ilunean jaioko da Bilbon 1937ko Urte Berriarekin, ekainaren 16an hiltzeko. Manuel Ziartzoloren zuzendaritzapean, sei hilabeteko lan txalogarria egin zuten lankideek, handik eta hemendik dunbaka, arma-hotsen artean. Santi Onaindiak guda-riek borroka-zelaian oso gogoz irakurtzen omen zutela esaten digu, "euskeraz zetorrelako, eta baita egi-zale zalako ere".

Lauaxetaren ibilbide politikoari dagokionez, esan behar da jokatibidez aldatzen duela, batez ere, 1930eko hamarkada-hasieratik aurrera. Ezaguna denez, Euskaltzale-Bazkunaren tradizioetik datorrena da, Pizkundearen sorreran parte hartzen duena, hizkuntz puritanismoari eta nazionalismo independentistari errotik atxikia. Gerrate au-

rreko urteetan, ordea, aldatu egiten da bere praxi politikoan: 1932an AVASC kristau-sindikatuak utzi eta ELAn sartzen da; orobat, 1934an, Mendigoizaleen "Yagi-Yagi"ren barne-zatiketa gertatzean –esaten denez, Gandhi bakezalearen eraginez–, bere taldea utzi eta ortodoxiara pasatzen da, autonomi prozesuan sartuz eta ondoko gerra-dinamikan barruraino konprometituz. Beraz, Lauaxetak bere ibilbide politiko-sindikalean, bere eboluzioa izan zuen.

Lauaxetak, oker ez bagaude, hiru argitalpen horietan idazten du: *Euzkadi* egunkarian, hemen gehienbat, *Euzkerea*-n ere bai, hemen sortzaile gisa, eta *Eguna* egunkarian idazle gisa. Beraz, Lauaxeta zein eskolatakoa den zehaztu nahi bada, hiru erreferentzia horiek kontuan hartu beharrekoak izango dira. Baina ez da hori nire oraingo egitekoa. Nolanahi ere, bere ibilbide politiko, ideologiko eta linguistikoan bere eragina izan zuten bi kultur gune aipatuko ditugu, biak hari berekoak direnak: *Euzkeltzale Bazkuna* eta *Euzkerea*.

1. *Euzkeltzale-Bazkuna (1904-09-19)*

Euzko-Gaztedija, EAJko gazteen adar nazionalista, Bilbon sortzen da 1904ko urtarrilaren 3an, eta handik laster, batez ere 1908tik aurrera, Euskal Pizkundearen eragile bilakatzen da Bizkaian berak 1904ko irailaren 19an *Euzkeltzale-Bazkuna* elkartearen inguruan hainbat kultur ekintza antolatuz: hitzaldiak, antzerkiak, ikerketa-guneak, euskarazko eskolak, mitinak, mendigoizaleen txangoak, etab. Sabino Aranaren –batez ere, lehen garaikoaren– herentzia abertzale eta euskaltzaleak eraginik sakon eta iraunkorrena gazte hauen gogobihotzetan izango du. Horiek izango ditu jarraitzaileak sutsuenak, eta zenbait puntutan baita itsuenak ere. Bilboko gazte abertzale hauek izen bereko aldizkari bat sortu zuten 1913an, kirol-leku bat ere eraiki zuten, "Kirolokieta" izenekoa, erakundeko gazteek beren kirola egin zezaten. Orobat, *Euzko Deya* aldizkariaren sorrera ere elkartearen emaitza da, bi epealditan zehar luzatzen dena, lehenengoan 1916tik 1918ra, eta bigarreanean 1921etik 1922ra. Bi aro hauen bukaerak gobernu-zapalkuntza dute mugarri.

Baina 1918an, lehen mundu-gerraren ondotik sortzen den errepresio-giroan, erakundeari beren egoitzak itxi zizkioten, berriro handik urte t'erdira irekitzeko. Familia nazionalistaren barruan jadanik desadostasunak agertzen hasiak baziren ere Gasteizen 1917ko abenduan egindako Batzarrean, erabateko etena 1921etik aurrera

gertatuko da, beste arrazoen artean, gazte hauek Comuni3n-ekoak baino jarrera abertzaleagoak eta sozialistagoak sostengatzen dituztelako, garbiki euskal independentzia aldarrikatuz eta atzerriko mugimendu antikolonialisten lerroan kokatuz. Primo de Rivera gobernu-buruaren diktadurak EAJ-Aberrikoen egoitzak 1923ko irailean itxiko ditu berriro eta harrezkero, Comuni3n Nacionalista-koek *Euzkadi* egunkari elebiduna orain gaztelaniaz argitaratzen segituko duten bitartean –euskaraz egitea debekatua zegoelako, hain zuzen–, EAJ-Aberrikoen kultur jarduerak zein politika-ekintzak itzalera kondentatuak izango dira eta gidarietako batzuek erbesterako bidea hartu beharra izango dute. Testuinguru honetan kokatu behar da *Euzkaltzale-Bazkuna* elkartearen berpiztea eta honen gerizpean sortu eta gorpuzten den *Euzkerea* aldizkariko idazle-taldea 1929ko urtehasieran. Euskal Pizkundearen abiada bizkorrean, 1920ko hamarkadan, ondo zehaztu beharreko argilunez pintatua da familia nazionalistaren koadroa, batez ere, Bizkaiko partean. Hemen arras presente dago orokorrean Sabino Aranaren gogoia, hark ereindako nazionalismoaren hazia. Baina, askotan esaten bada ere, gaur ozenki esan dezakegu, orduko ez Arana bat, baizik bat baino gehiago errebindikatzeko dituztela: batzuek lehen aroko Arana independentista eta garbizalea, beste batzuek azken aroko Arana autonomista eta ez hain garbizalea. *Euzkerea*-koek, hain zuzen, lehen Sabino erasokor hura, politikagintzan sartu aurreko teorilari ausart hura, bereganatuko dute, ez presodengiak eta politikagintzan nozitutako sofrikarioek –eta, agian, emaitzen eskasiek– legalitate espainolera makurrarazten duten Sabino eraldatu hura, “Liga de Vascos Espa3nolistas” harekin zehazki zer eraiki nahi izan zuen argitzeke joan zen hura, zeinaren interpretatzaile nagusi, ez Luis bere anaia, baizik Kizkitza izango baita, gehiengo nazionalista autonomismoaren bidetik gidatuko duena, beti ere legalismoak ahalbidetzen duen neurrian. Biziki argigarriak dira aita Mauro beneditarrak, Kizkitzaren omenez, *Sabino Arana. Padre de las nacionalidades* izenarekin 1981ean argitaratutako bi tomoak. Haue-tan datorren guztia ez da azken hitza, zerutik ez ditu hodei guztiak ezabatzen, baina asko laguntzen du garai ilun hura argitzen.

Euzko-Gaztedija-k zazpi urteko tunela pasatu ondoren kaleratzen du *Euzkerea* aldizkaria, justu Primo de Riverak gobernu utzi aurreko urtean, 1929an. Hurrengo urtean, 1930eko ekainaren 8an, hertsirik zeuden Bilboko egoitzak irekiko dira berriro eta, honela, *Euzkeltzale-*

Bazkuna elkarteak bere lehengo bideari, aurreko hamarkadan bideratua zuenari emango dio segida. Orain, batik bat, hiru eginkizun izango dituzte helburu, hots: euskara irakasteko eskolak ematea, iritzi publikoan eragina izan eta euskal pentsamendua euskaraz lantzeko aldizkari bat sortzea –jadanik aurreko urtean bideratua- eta, azkenik, abertzaletasuna zein euskaltzaletasuna pizteko liburuak argitaratzea. Azken asmo hau betetzeko, *Euzkerea* aldizkariaren jabetzakoa den *Pizkundera* argitaletxea daukate eta honek hainbat liburu kaleratzen ditu, horietako batzuk, bere garaian izan zuten arrakastarengatik berehala agortu zirelako, berralgitapenak direnak, hala nola *Método gradual para aprender el Euzkera*, *Egutegi Euzkotarra*, aldizkariak berak bizkaieraz eta gipuzkeraz prestatua, eta Aranaren *Tratado Etimológico de los Apellidos Euzkéricos*, eta besterik. Urtean bizpahiru liburu argiratatzea agintzen zuen.

Euskarazko eskolak 1930ean hasi zituzten, 270 ikaslerekin, eta badirudi, Jadarka-k dakarrenez, euskal eskola hauetako ikasleen kopurua handitzen joan zela. Euskarazko antzerki-talde bat ere bazuen, *Oldargi* izenekoa, eta honek ere bere agerraldi sonatuak egin zituen, horietako bat Bilboko "Teatro de los Campos"en Aranaren omenez, eta Bizkaitik kanpora, Bergaran 1930ean, hau ere berebiziko arrakastarekin.

Euzkerea-k, urtebeteko ibilaldia egin eta gero, Euskal Pizkundea Aranaren irudiari zor dion itzala berresten du, maila guztietan jarraitu behar zaiona. Eta hau esatean, *Euzkerea*-koek diote ez direla elkartuko sekula santan Sabino Aranaren eskola ezezten dutenekin, berdin hauek jeltzaleak badira ere. Maisuaren pentsamendua zuzen interpretatzen duten bakarrak beraiek direla uste baitute, haren izena "fetitxe" edo "idolotzat" hartzen dutela edo horrelako zerbait irakurri orduko, salatuak sentituko dira. Onartuko dute badela oraindik euskalaritzan ikertzekorik, baina oinarritzko printzipioak jadanik Sabino finkatuak utzi zituela, diote. Horregatik, ikertzeaz dagoena zimentu teoriko horien gainean eraikitzea proposatzen dute eta horretarako, 1933an, ikerketa-elkarte bat sortzea. Mintegi horietan Ekonomia, Soziologia, Historia eta Filologiako gaiak harrotzen dira. Beraz, ikusten gatozenez, kultur mugimendu trinko eta antolatua bat dago hor lanean ari dena, Sabino Aranaren gerizpean Euskal Pizkundiari bere ekarpena egiten ari zaiona. Noski, beren bidetik.

Sabino Aranari jarraiki, honen eskolakoek aldarrikatzen duten oinarrizko beste printzipio bat da, euskaltzaletasunak abertzaletasunari atxikirik joan behar duela. Abertzaletasunaren surik gabe hila da euskara, esango du Jadarka-k. Txori-Errekak, Ondarrutik, gauza bera esaten dio Zeletari: "Euzkeltzaletasunaren gañetik abertzaletasuna daukagu, ta ori olan ixanik, gure biarkuna abertzaletasunari jarraitzia da".

2. Euzkerea aldizkaria

Aldizkari honen lehen zenbakia 1929ko urtarrilaren 15ean kale-ratzen da, Bilbon, euskaraz eta gaztelaniaz, azalean "Pizkundera" iku-rra dakarrela. Esan beharrik ez dago lehen aipatutako *Euzko Deya* duela aurrekari. Sarreran, Euskal Pizkundearen eragile eta gidari teo-rikotzat Astarloa eta Aranaren izenak aipatzen dira. Aldizkariak ia zenbakiro ekartzen ditu Aranaren pasarteak "Páginas del maestro" sailean, edo haren lanei buruzko iruzkinak, gehienetan hitz berrien inguruan. San Andres egunarekin, 1930eko azaroaren 30ean, *Euzkerea*-koek omenaldi hunkigarri bat egin zioten Arana maisuari Bilbon. Han izan ziren haren izena aupatzen Jose Antonio Agirre, Jemoin (Jadarka), Orueta, Egileor eta Amantzi Urriolabeitia.

Euskal Pizkundearen historian *Euzkerea*-koak zokoratuegiak izan direlakoan baikaude, besteak beste, haien euskara-ereduak bide la-burra egin zuelako, ordua da, halere, dagokien lekua aitortzea, eta ez bakarrik Aranaren eragina horiengan garbiki islatzen delako, baita -eta batik bat-, aldizkari horretako talaiatik eztabaida interesgarriak pizten direlako ere. *Euzkerea* aldizkarian, 1929ko III. zenbakitik aurre-ra, atal berezi bat irekitzen da, "Los contradictores del maestro" izenburuarekin, non Abandokoaren iritziren bat edo beste ezbaian jartzera ausartzen zirenak errotarran xehatzen baitira kupidarik gabe. Batez ere, *Euzkadi*, *Euskera* eta horrelako aldizkarietan idazten dute-nekin ia etengabeko eztabaidan aritzen dira, noiz Orixeren kontra, hau Euzkadi egunkariko "Euzkel-atala" saileko arduraduna zen ga-raian, noiz Altuberen kontra, honek *La vida del euskera* liburuan dakartzan herri-euskararen aldeko iritzia luze kritikatu. *Euzkerea*-koak konbentzituta zeuden Sabino Arana euskalariaren lana gutxies-tea zutela xede haren kontraesale horiek. Kontraerasoa, gainera, gaztelaniaz egitea erabaki zuten, eztabaidaren berri jende gehiagok izan zezan.

Euskal Pizkundearen luze-zabalean ez ziren *Euzkel Bazkuna*-koak bakarrik izan beren buruak Sabino Arana euskalariaren ondorengotza-
ren aitoretzat zeuzkatenak. Gerra aurrean, Aitzolen gizaldiko hainba-
teke, Lauaxetak bezala Lizardik, men handia zioten Arana Goiriri. Abe-
rri-koek hain estu hartu zuten Orixek berak (2003, 73) ere Sabino
Aranari aitortzen zion gidaritza Eusko Pizkundearen prozesuan, esa-
tean "aren aldekoak naiz aitzikoak, naiz bitartekoak, naiz Arana-
kukuak, ua dute(la) eragile nola edo ala". Bazekien ordurako Sabino
eta sabindarrak bereizten.

Euzkerea-koen garbizalekeria alde batera utzita, bada haien eka-
rrietan hausnarketarako bederen aintzakotzat hartu beharreko puntu
bat, egun Soziolinguistikari eta Hizkuntzaren Soziologian aztertzen
dena. Aldizkari horretatik pizten den orduko eztabaidaren berri labur-
ra ekarriko dut hona.

2.1. "Kepa" ezizeneko batek, gaztelania Bizkaian gero eta arina-
go ari zela nagusitzen eta, sos larria bota zuen *Euzkerea* aldizkaritik.
Kalean zegoen kezka hori bere eginda, euskalaritzan itzal handikoa
zen Sebero Altubek, gai horren inguruan hitzaldi sonatu bat eman
zuen 1933an, Eusko Ikaskuntzak antolatutako Udako Ikastaroetan.
Hurrengo urtean liburu gisa argitaratu zen *La vida del euskera* izena-
rekin, eta oihartzun zabala izan baitzuen euskaltzaleen artean, hain-
batek agertu zituzten beren iritzia gai minbera horren gainean. Altu-
bek, Aitzolen antzeko bidetik joanez, garbizalekerian ezartzen zuen
euskarak azken 40 urte haietan atzera egitearen arrazoietako bat,
zioenez herriak ez baitu irakurtzen euskara-mota hori. Hark eredutzat
herri-mintzairan oinarritutako Kirikiñoren euskara zeukan.

Euzkerea-tik lehen erantzuna Nabarritarra-k (1934, 89-93)
eman zion Arrasateko euskaltzainari. Euskararen gainbehera gertatu
dela azken berrogei urte haietan zenbait herritan? Egia da, baina ez,
haren ustez, Altubek dioen bezala euskal idazle garbizaleen erruz,
beste arrazoi batzuk ere tartekatu izan direlako baizik, batik bat
hauek: bat, Errioxa, Araba eta Nafarroan, adibidez, euskal idazlerik ez
zen garaian gertatu zen euskararen hondamendia; bi, hizkuntza, fa-
milian ez ezik, kalean eta eskolan ere erabiltzen baita, Nafarroan
azken horiek izan dira euskara baztertze bide nagusi; hiru, komuni-
kabide idatziek ere beren eragina dute, eta hor *Euzkadi* eta *El Día*
egunkariak, adibidez, gehienbat gaztelaniaz ari baitira, horiek ere
"euzkera baztertu eta atzerazoteko biderik zabalenak" gertatu dira;

lau, herriari artez eragiteko, ahalik eta euskara garbi eta txukunenean eman behar zaio, erdal hitzez beteta, sendotu orde, ahuldu besterik ez baita egingo. Hogeita bat ohar egin eta gero, honentzat garbi dago Sabino Aranarena dela euskara salbatzeko biderik egokiena. Zenbaki berean, Luis de Garaien (1934) beste erantzun bat ere badator, hau are luzeagoa. Honen ustez, aspaldikoak dira euskarak mendez mende atzera egitearen zergatikoak, idazleak euskaraz idazten hasi aurretikoak, eta ez, inola ere, Euskal Pizkundeko belau-naldiari dagozkionak. Euskara Araba eta Nafarroan 1800-1850 urte bitartean joan zen desagertzen, inoiz baino bizkorrago joan ere, noiz eta, idazle "garbizaleak" idazten ez zuten garaian, hain zuzen. Horregatik, "barkaezina" da euskararen hondamendia azken berrogei urte haietan gertatu zela esatea.

Altuberen okerra, funtsean, euskararen arazoa hizkuntzalaritzatik begiratura bakarrik planteatzean datza, ez baitu kontuan hartzen, horrekin batera, beste indar soziopolitikoek ere badutela beren eragina. Hizkuntzen bizitza ez da jokatzeko bakarrik familian eta herritar soilen artean, hor bereziki, nazio batek bestea zapaltzen duen testuinguru historikoan baizik, are gehiago, gure kasuan bezala, hizkuntzaren izaera politikoak duen garrantziaz inor gutxi jabetu izan ez denean. Borroka ez da ematen hizkuntzen artean, herrien artean baizik, eta hor herri menpetuaren hizkuntzak bere garaipena kulturaren bidez lortu behar du. Horixe da, hain zuzen, Altuberen planteamenduari falta zaiona, hots, arrazonamendu soziolinguistikoa. Nabarriztarra kritikaria dugu aldizkari honetan hizkuntzaren boterearekiko lotura esplizitua egiten duenetako bat, sabindar tradizioan Eleizalde, edo Nafarroan Kanpionek egiten duten bezala. Orduan hain ebidentea ez zena, egun Soziolinguistikak zein Hizkuntzaren Soziologiak berretsi besterik ez dute egiten, nahiz, interes desberdinengatik, hizkuntzarena despolitizatzen ahaleginak egiten diren. Egile honentzat, bada, euskararen aldeko borroka eta nazioarenak batera joan behar lukete. Egilearentzat ukaezina da euskararen berpizkundea euskal nazionalismoari zor zaiola eta horren eragile nagusia eta ia bakarra Sabino Arana izan zela, Bizkaian bederen, mugimendu hori gero Gipuzkoara zabalduko bada ere.

Onartezina da, bestalde, euskararen galera –herriak euskaraz ez irakurtzeari dagokiona, alegia– Sabino Aranaren eta honen jarraitzaileen garbizalekeriari egozte, esanez, euskara hori ulergaitza delako,

horregatik ez duela irakurtzen herriak. Arrazoi honek ez du balio, zeren nola esplikatzen da Azkueren *Euskelzale* bezalako aldizkaria hain agudo desagertzea? Kirikiñoren adibideak ere ez bide du askoz gehiago balio, honen lanak ere, garaiko beste idazle gehienentzera, gutxi irakurriak baitira. Haren *Bigarren Abarrak* liburutik ale bakar batzuk bakarrik saldu zirelako kexu omen ziren argitaratzaileak. Kirikiño, gainera, hainbat hitz berriren sortzaile izan zen, "fué uno de los más puristas que han existido", eta neologismoak erabiltzeari ere ez zion ukorik egin, hala nola *auteskunde*, *itz-egin*, *aots*, *bentasun*, *abesti*, *gudate*, *osalari*, *guda*, *izpar*, *garazki*, *laterri-batza*, *irakurle*, *irakurri*, *izparringi*, *idatzi*, *ingi*, *ele*, *andrakila*, *orraztontzi*, *deun*, *endore*... Kontua da, euskara garbia ala mordoiloa (*motrollo*) gorabehera, prosa landua erabiltzen denean, herriak ez duela ulertzen. Baina hau herri guztietako hizkuntzekin gertatzen den zerbait da.

Orokorrean euskaldunberriak direla hitz berriak sortu eta erabiltzen amorratuenak? Hau ere ez da egia. Hala al dira aita Arriandiaga, Zabala-Arana, Urrutia, Urriolabeitia, edo Eleizalde, edo Kirikiño? Hauek guztiak Sabino Aranaren jarraitzaileak dira. Neologismoen kontuan zenbat eta gehiago aldendu euskara erdaren kutsutik, orduan eta onuragarriagoa gertatuko da harentzat, asimilazioari aurre egiteko modurik eragingarriena desberdintasuna delakoan baitago.

Azken batean, eta berriro hasierara gatz, euskaltzaletasuna abertzaletasunari loturik dator eta hor jokatzeko du euskarak bere etorkizuna: "Sin éste (el patriotismo) no hay euzkera ni vida propia. Con el patriotismo existirá el idioma. Sin él, esa cantidad, pequeña ciertamente, que hoy dedica sus esfuerzos y entusiasmos a nuestra lengua, no existiría. Sin patriotismo no hubiéramos tenido a un Kirikiño ni a la masa que le leía" (Garai, 1934, 138). Antzeko ideia dator beste pasarte honetan ere: "Dentro de la libertad de la patria está la vida del euzkera, pero esclava la patria el idioma no podrá vivir" (Garai, 1934, 144). Azken puntu honetan laurbiltzen da bere tesia. Eta puntu honetara iristean, ohartuko zineten bezala, Lauaxetaren hasierako pasarte hura irakurtzen ari gara.

Beste hirugarren erantzun bat ere jaso zuen Altubek aldizkari beretik, "Misibus" delakoak (1935) bi zenbakitan emana. Bere aurrekoek modu batera edo bestera esana ez duten gutxi dator honen 26 orrialdeko lanean. Neologismoen arazoan, berak dioenez, hiru jarrera-mota eman daitezke: a) hitz arrotzak nolahi eta mugarik

gabe onartzea; b) erabat baztertzea; c) herri-hiztegiaren txertatuta daudenak ontzat ematea. Hizkuntza gehienetan hirugarrena da ohikoa, alemana eta ingelesaren kasuan bezala. Euskaraz ere erdal kutsua duten esaldiak eta hitzak baztertu eta, euskal harrobitik sortutakoak erabiltzea izanen litzateke irizpide zuzena. Maileguen gaitetik garbitasuna lehenesten da: "La solución purista euzkéricamente es la ideal; siempre las voces derivadas de raíces propias son más euzkéricas y hablan más al alma euzkeldun que las erdéricas" (Misibus, 1935, 439). Honela, euskaragoa da esatea, adibidez, *txindi*, dirua baino, *margo* kolorea baino, *oben* pekatu baino, *bijotz-miña* doloria baino. Hitzak sortzeko orduan, jatorrizko formaren bila joan behar baita, eboluzio-metodo historikoa erabiltzea proposatzen da, bere garaian Astarloak eta Sabino Aranak beren azterbide etimologikoetan egin bezala. Bestalde, orokorrean, ikuspegi negatiboegia, aurriritzi sobera, agertzen du Altubek euskararen egoerari buruz, noiz eta Euskal Pizkundearen gailurrean, euskara berpizten ari den unean. Euskara salbatuko bada, ez da nahikoa jende ikasiek erabiltzea, ezinbestekoa da bizitzeko beharrezkoa egitea ere. Euskarak biok behar ditu: ohorea bereganatzea eta herri xumeak bizitzeko beharrezkoa izatea: "Es deber del patriotismo hacer el Euzkera necesario para la vida". Euskara batua eta horrelakoak, hori ziurtatuta eta gero etorriko dira, herria euskaraz kulturizatuko denean, alegia.

2.2. Euskal Pizkundearen luze-zabalean ez ziren *Euzkel Bazkuna*-koak bakarrik izan beren buruak Sabino Arana euskalariaren ondorengotzaren aitoretzat zeuzkatenak. Gerra aurrean, Aitzolen gizaldiko hainbatek, Lizardi eta Lauaxetak tarteko, men handia zioten Arana Goiriri. Gerraostean, *Euzko-Gogoa* aldizkariako zuzendariak, "Etxetxo" ezizenez izenpetzen duen Jokin Zaitegik, lehen zenbakian Sabino Aranaren izena ezartzen du Euskal Pizkundearen ardatz gisa Guatemalan: "Arana-Goiri'k beraren idatziz, esanez ta eriotzez abertzaletasuna ereiñik zun Euzkadi osoan. 'Euzkadi dugu euskotarren aberria'. Asmo orren bidez euskaldun geientsuenen biotz-gogoak bestelakotu zitun Arana Goiri'k. Onek piztu zuen argi berriaren izpietara, Euzkadi euskotar egin zuten Irakaslearen ikasle purrukatuak". Aldizkari hau izango da, jeltzaleen artean bederen bai, Arana Goiri euskaltzalea baino harago joango direnak, errebindikatzean euskararik gabe ez dela Euskal Herririk, euskararik gabeko euskal kultura ez dela benetako eta, azkenik, Euskal Herria euskarak salbatuko duela. Honetaz

beste nonbait ari baikara, esana bego horretantxe. Dena den, ez genuke gure mintzaldi hau bukatu nahi oraintsu arte indarrean egon den uste oker bat zuzendu gabe, pentsatu izan baita Fernando Sarrailh de lhartza izan dela bere *Vasconia* famatuan Sabino Aranaren errore arrazista salatzen eta euskara euskal nazionalitatearen osagai oinarrizkotzat ezartzen lehena. Euskarari Euskal Herriaren eraikuntzan ematen zaion lehentasunari dagokionez bederen, bera baino lehena-go esnatu ziren, arestian esan bezala, *Euzko-Gogoa*-ko zuzendari eta lankideak. Horretaz ez da zalantzarik.

V. Azken ondorio batzuk

Aztertzen ari garen epealdi honetan (1900-1923), euskal kulturaren norabidea orotara hartuta, puntu nabarmenenak aipatuz bukatuko dut hitzaldi hau.

1. Euskal nazionalismoaren gorakadarekin bateratsu garatzen den kultur euforia sano eta bizi baten aurrean aurkitzen gara. Han-hemen biltzen den uzta ugaria da: aldizkariak, literatur sariketak, hitzaldiak, erakunde-sorrerak, liburu-argitalpenak, etab. Azken batean, iheska doan trena harrapatu nahian bezala, euskal folkloreaken berreskurapen-ahaleginak biderkatuz doaz Ipar eta Hego Euskal Herriak batera jokatzu. Hainbat euskaltzaleren milaka indar dira Eusko Pizkundearen uholdeak bere sabelean daramatzanak.

2. Euskal kulturaren eta, hemen bereziki, literaturaren nahiz euskaralogiaren inguruan dihardutenen zerrenda aski luze-zabala baldin bada ere, mugimendu indartsu hori sostengatzen dueneko harroina gutxi batzuk osatzen dute aipaturiko epe honetan: Arturo Kanpion, R. M. Azkue, Julio Urkixo eta Koldo Eleizalde laukoteak hein handi batean eta, apalagoan, Txomin Agirre, Aita Olabide, Gregorio Mujika, Karmelo Etxegarai, Georges Lacombe, Pierre Broussain-ek eta. Goiko laukote hori erakunde nahiz aldizkari desberdinetako zuzendari-batzordeetan aurkituko duzu. Gutxiengo horrek, eta hau zerbait berrria da euskal literaturaren historian, irizpide zientifikoaren arabera jokatu nahi du euskaralogian. Nahiz eta linguistikan adituak izan afizioz, profesioz horietatik inor ez baita linguista, begi onez hartuko dituzte metodo modernoaren jabe diren linguista atzerritarren argibideak. Ez, hala ere, euskaltzale guztiek, batez ere Ipar Euskal Herrian, hemengo

batzuk euskara-erakundeetan "erdeldun" gehiegi sartzen ari direla salatzen baitute.

3. Kultur mugimenduaren ardatza, funtsean, instituzionala da, goi-erakunde politikoak baitira diseinatu, gidatu, kontrolatu eta finantzatzen dutenak, batez ere, Gipuzkoaren orbita-inguruan. Adibidez, *Euskal Erria*, *Euskalerrriaren Alde*, *Yakintza*, *Euskal-Esnalea* aldizkariak, edota, RIEV, Gipuzkoako Foru-Diputazioaren ekimenez argitaratzen dira. Orobat, Eusko Ikaskuntzaren nahiz Euskaltzaindiaren sorkuntza eta subentzioan lau euskal Foru-Diputazioek parte hartzen dute. "Euskaltzaleak" elkarteak ere, herri-ekimenaren emaitza bada ere, Eusko Ikaskuntzaren babesa du. Kulturgintza honen gauzatzean, itxura batean bederen, kementsuagoa da goitik behera proposatukoaren indarrez egiten dena herri-dinamikaren bultzadaz egiten dena baino. Bizkaian, ordea, euskaltzaletasuna abertzaletasunarik atxikirik datorrelako, eta, beraz, zentzu horretan, kulturgintzaren esparrua politizatuagoa dagoelako, sortzen diren kultur elkarteak zein aldizkariak ekimen pribatuari dagozkionak dira gehienbat, *Euzkeltzale-Bazkuna* eta honen aldizkaria, *Euzkerea*, eta *Euzkadi* egunkaria. Eskualde honetan euskaltzaleen argitalpen-politika ez da instituzionala, ez bederen nagusiki.

4. Euskaltzale hauek, euskal gaietaz ihardutean, espainola erabiltzen dute eskuarki. Pierre Broussain-ek kontaktzen duenez, Eusko Ikaskuntzaren antolakuntzarako Donostian egindako bilera batean (1919-3-2), adibidez, J. Elortza, J. Urkixo eta beste batzarkideak, nahiz eta euskaldunak izan, espainolez mintzatzen ziren. Geroago ere, hasierako Euskaltzaindiaren bileretan adibidez, espainola erabilliko da barra-barra. Orixe eta R. M. Azkue ere espainolez mintzatzen omen ziren euskal gaietaz jarduten zutenean. Koldo Mitxelenak (1971, 75) dakarrenez, 'Euskaldunen hiri buruzagia' Bilbaon ikusten zuelako, horregatik idatzi omen zuen Koldo Eleizaldek ere gehienbat erdaraz: "Han zegoan indarra, handik etorri zitzaion heriotzeraino iharrausi zuen eragina. Eta Bilbao erdalduna zen eta erdalduna da. Bilbao-ingurukoak euskaldun ditzagun gogoz behintzat, pentsatu bide zuen Eleizaldek, gero ahoz ere euskaldun ditezen. Oker zebilen agian, oraingo usteen arabera -hango bertakoen ustez ere bai-, eta nik ere egingo nuke oker zebilela puntu horretan, baina premiazkoa da gogoan edukitzea orduko indarren nondik-norakoa; ordukoak eta oraingoak ez dira bat, eta ordukoek ari gara". Dena dela, puntu hau

aztertzeak luze joko bailiguke hemen, utz dezadan gerorako. Aski dugu hemen gogoraztea garaiko euskaltzaleen artean, arrazoi bategatik edo besteagatik, erdaraz idazteko joera orokortua zegoela, ikerketa mailan bederen. Lehen esana daukagu, eta uste dut jokabide hau izan daitekeela garai hartako iritzi orokortu baten ondorio, gaiak mugatzen zuela euskal kultura eta ez hizkuntzak. Ikuspegi hau onartuz gero, euskarari buruz erdaraz jarduteak ez lekarke, nahitaez, barne-kontraesanik.

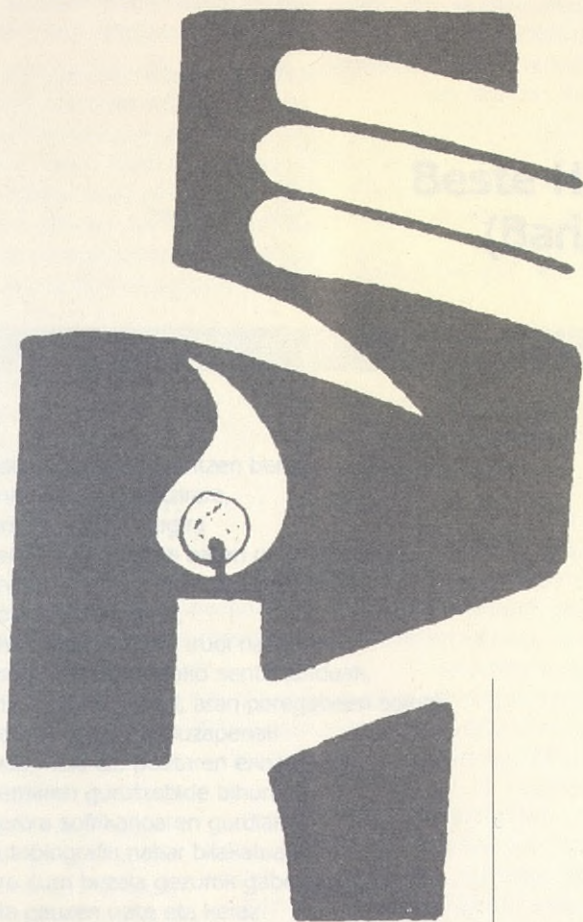
5. Euzko Pizkundea abiada bizia hartuz doan 1920ko hamarkadan Lauaxeta Jesusen Lagundian kausitzen da bere ikasketak egiten. Jesuita ikasleak, intelektualki prestatzen ari den bitartean, ondotik segitzen du uhin berriaren edukia. Baina haren orduko pausuak, bereziki Lagundian egindakoak, beste hitzaldi batean aztertuko ditut. Gaurkoz, milesker zuen arretagatik.

Bibliografia

- ALTUBE, Sebero (1934): *La vida del euskera*, Editorial Vasca, Bilbao.
- APALATEGI, Jokin (1979): *Los vascos de la nación al estado*, Elkar, Donostia.
- ARIZTIMUÑO, Jose "Aitzol" (1986): "El poeta Jose María de Agirre", *Yakintza*, 3, 1933, 166-167 orr., in: *Idazlan Guztiak/Obras completas*, III, Erein, 131-150 orr.
- ARIZTIMUÑO, Jose "Aitzol" (1986): *La democracia en Euzkadi. Lucha de idiomas en Euskadi y en Europa*, in *Idazlan Guztiak/ Obras completas*, II, Erein, Donostia, 7-219 orr.
- ARIZTIMUÑO, Jose "Aitzol" (1987): "El poema *Kalevala* y la resurrección nacional de Finlandia", *Euzkadi*, 5-X-1933, in *Idazlan Guztiak/ Obras completas*, V, Erein, Donostia, 523-525 orr.
- ARIZTIMUÑO, Jose "Aitzol" (1987-1988): *Idazlan guztiak/Obras Completas*, I-VI, Erein, Donostia.
- CHARRITTON, Pierre (1985): *Pierre Broussain. Sa Contribution aux études basques (1895-1920)*, Editions du CNRS, Paris.
- EIZAGIRRE SAGARDIA, Ana (2005): *Alfabetatze espazioak eta herri-heziketa Gipuzkoan. 1876-1918*, Doktore-tesia, EHUko Teoria eta Historiaren Saila, Donostia.

- ELIZONDO, Mauro (1981): *Sabino Arana, padre de las nacionalidades*, I-II, Gran Enciclopedia, Bilbao.
- ESTORNES ZUBIZARRETA, Idoia (1983): *La sociedad de Estudios Vascos. Aportación de Eusko-Ikaskuntza a la cultura vasca (1918-1936)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- GARAI, Luis (1934): "La vida del euskera", *Euzkerea*, II, Bilbao, 132-144 orr.
- IBARZABAL, Eugenio (1977): *Koldo Mitxelena*, Erein, San Sebastián.
- IBARZABAL, Eugenio (1978): "Manuel Lecuona", in *50 años de nacionalismo vasco: 1928-1978*, Ediciones Vascas, San Sebastián.
- INTXAUSTI, Joseba (1990): *Euskara, euskaldunon hizkuntza*, Eusko Jaurlaritzaren argitalpen-zerbitzu nagusia, Gestelz.
- IZAGIRRE, Koldo (1988): "Literatur sariketak", *Jakin*, 49, Donostia.
- IZAGIRRE, Koldo (1998): *Euskararen historia txikia Donostian (1800-1998)*, Susa, Donostia.
- IZTUETA, Paulo (2003): "Sabino Arana eta bere eragina euskal pizkundean", *Euskera*, 48. liburukia, Euskaltzaindia, Bilbo, 849-930 orr.
- JEMEIN, Z. "Jadarka" (1931): "El Euzkera por la Patria", *Euzkerea*, XXXIII, Iralak 15, 3-4 orr.
- LARRANAGA, Iñaki (1988): "Aitzol euskal soziolinguistikaren aintzindari", in Jose Ariztimuño "Aitzol": *Idazlan guztiak*, I, Erein, Donostia, 257-290 orr.
- MISIBUS (1935): "La vida del euzkera por Altube'tar Seber", *Euzkerea*, VII, Bilbao, 432-447; VIII, 489-500 orr.
- MITXELENA, Koldo (1971), *Euskera*, XVI, Bilbo.
- NABARRIZTARRA (1934): "La vida del euskera. Altube'tar Seber Jaunari idazki agirija", *Euzkerea*, II, Epala-Jorrara, Bilbao, 89-93 orr.
- ORMAETXEA, N. "Orixe" (2002): *Euskal literaturaren historia laburra*, Utriusque Vasconiae, Donostia; *Euskal literatura'ren atze edo edesti laburra*, in *Euskal Eснаlea*, XVIII, 1927, Donostia.
- ORMAETXEA, Nikolas "Orixe" (1933): "Los 'Euskaltzaleak' en Zumaia", *Euzkadi*, 7-III-1930.
- OTAEGI, Lurdes (1987): "Sarrera gisa", in Xabier Lizardi: *Kazetari-lanak*, Erein, Donostia, 11-37 orr.

- TORREALDAI, J.M.; AZURMENDI, Joxe (1985): "La literatura vasca a través de los siglos", in Intxausti, J.: *Euskal Herria. Errealitate eta egitasmo. Realidad y proyecto*, I, Jakin-Oñati, 478-493 orr.
- UGALDE, Martin (1988): "Biografía de Aitzol", in Jose Ariztimuño "Aitzol": *Idazlan Guztiak/Obras Completas*, I, Erein, 19-105 orr.
- URKIAGA, E. "Lauaxeta" (1930): "Pizkundea", *Euzkadi*, 1930-02-16.; *Azalpenak 1931-1935*, op. cit., 105-108 orr.
- URKIAGA, E. "Lauaxeta" (1982): *Azalpenak 1931-1935*, Labayru Ikastegia, Bilbao.
- ZAITEGI, Jokin (1950): "Aitzol'en gizaldia", *Euzko-Gogoa*, 1, 1950, 5-7 orr.

Beste Marietan
(Mariasioak)

SORKUNTZA

Beste Harietan (Bariazioak)

Luis Mari MUJICA

Nola ez, hurbildu nintzen berriro
ene arimaren aintzirara,
aintzira sakon, nagira
–eta liburu aberats baten orrietan bezala–
oneak, aldarte eta niaren zertzeladak
itota topatu nituen,
Hitz sakonak ziren, irudi nabarrak,
aspaldian ahantzitako sentimenduak,
muxikondo, gerezi, aran paregabeen soinak,
paisala fingabeen luzapenak
–eta, nola ez, poetaren existentziak,
herriaren gurutzebide bihurriak,
gerora sofrikarioaren gurdian
autobiografia nabar bilakatuak–;
oro iturri bezala gezurrik gabe jalgi zen,
eta gauzen izate eta keraz
galdera serioak egin nituen.

Jatorrietako oboak atzeman gura ditut,
aintziran lo dagoen hariaren extasian
gauzak ukitu nahi ditut,
ugaltzen den sentimenduaren oldeak
misterioren xarma pilatuta kausitu nahi dut
Ukigabeak diren ura, itsas-uhina, harri biribilak
genesi berrian heldu nahi ditut
–izana unearekin ezkondu–
bizi nabarretik heriotzaren betera
hutsaren eskutik allegatu gura dut.

Gizaseme urrik ulertuko ditu nire hitzak
–poemaren ahots garbiak–,
baina nire barne gelatako labeetatik
esana dudan oro egia da,
iruzurrik ez duen mezua da.
Oso gauza nabarrak jalgitzen ari naiz
(amodioa, poetaren barrundegia, gauzen
iragankortasuna, bakardadearen horratza, gauzakien
oharmen bizkorra...),
eta kondairaren ildoetara jaitsitako existentzia.

— | —

GAUZEN LITS BERDEA

Kafetegian neska itxaro duen
mutila bainintzan natorkizu,
aintzinean nire kafe-kikara eta egunkaria
–gizasemeek sorturiko ezbeharren zarata nabarra–,
eta sekretuan oraindik bihotzari eginiko kalteak,
lanbideko gorabeherak,
nire maitearen begien inkognita gordina,
kale eta zumardietako gizasemeen pausu zalua
–irailero hogeitabian ospaturiko urtemugaren
oroimen berritua–,
eta egunero –eta larunbatero eta igandero–
gauzatzen ditudan konstatapen berriak.
Goizean, jaikitzerakoan, ispilura so egin dut,
zantzu etereotan beste xarmak intuitu ditut
–sugerenzia berriak sentitu–;
itzuliko naizela esan diot emozioz
ezagutu ginen lehen egunean bezala
–kafesnea hartzeko geratu ginen lehen aldian bezala–.

Enigma agortu gabe oraindik
–eta emozioa egunero berritu nahiean–
astehelenetan, bereziki, oroitzen nintzen beraz,
aste osoa bilakatze bozkariotsu eginez.
Platano eta zumarrez beteriko etorbideetan
espero nuen bera,
arratsa eta gauaren ostetik behatzen nion

–jatetxeen neona itzalia zegoen jada–,
eta ni adi nengoen bizitzan miretsi ditudanak gogoratuz.

Maite zaitudala esateko lotsik ez dut,
heriotzak besarkatuko banindu
gaur bertan ere gauza bera jalgitzeko oztoporik ez nuke,
ene oroiak harkaitzetan zure zilueta nabarmen da.
Gauaren izuan nire erlojuak astiro dabilta zu bila,
zure adatsen harietan galdu nahi nituzke ene hatzak
–irri samur horren iragankortasuna atzitu nahi nuke–,
eta beti zurekin geratu.

Gauzen litsa berde

Gauzen litsa berde
nik begian,
arratsari ele
ilargiak,
ezin dut galdu une
hain argia.

Begiok...

Begiok gaur ez otzanak,
dena grinari emanak,
ai, aih, nolako erre-beharra
zuri beha dagoenak!

Goi ilargian

Goi ilargian nagi
hamar susmo,
itxaropen hamabi.
Maite zaituda, Ines,
arren, ez zaitetz joan,
maite zaitut
nahiz zu ohartu ez.
Goi ilargian nagi
hamar susmo,
itxaropen hamabi.

Fruta heldua baizinan...

Fruta heldua baizinan
hortz zuri hauekin
gogor hozkatu zintudan,

sentitu zenuen min.
Eskaini zenidan biluts
soin horren zuria,
izter, sabel urduriak
naukazu oroitzuz.

Zuk gura duzuna, agian, niretzat ezinezko,
hainbat ameskaitzen ondoren lortua gaitzezko,
igogailua –bulegoko aparailuak, ordenadore piztua–
aktoan behatu ditut,
oraindik bulegoan ikusi bide zaitut irribarre bat sugeritzen
inprimakien metaren ostean.

Zoko bat bilatzen dut zure gogamenen artean,
bazter tipi bat, bederen,
arrats bateko oroi-liparra izan nahi dut zure baitan,
baina ez dut lortzen zure leihoetara hurbiltzea
–gutziz bestetara jalgia zaude–,
zure balkoiaren gibelean beste festak daude,
beste bihotz eta asmo ezkutuak.

Hala ere, niretzat zu zara garrantzitsuena,
zu nire poemetako erregina eta ekia,
ez dut lotsarik nire neurtitzen ardatza zarela inori aitortzeko.
Nire postariak huntsa daki Iturbide kaleko 12.an bizi naizela
–eta zuk hori ahanztea ez nuke nahi –,
nire egoitza, musika-gela, liburutegia ezagunak dituzu,
baina zuk nire helbidea atzendu bide duzu.

Ene etxe paretik igarotzean
–Hondarribirantz joan bide den hegazkina ortzean ikustean bezala–
zuga pentsatzen dut,
eta, orobat, autobusa haurtzaroko estrata paretik igarotzean.

Zuk ausentziaren doilorra eskaintzen diozu
ene poema bakoitzari, ene orogarri bakoitzari.
Paisaia bilutsa bilakatzeko arriskuan natza,
Iturbide kaleko nire kadira beroa
–eta nire liburuen azalak–
zure isilune doilorraren lekuko dira.
Zurekin zoriontsu, zu gabe triste eta antzu naiz,
nire mirespenari bizkarra ematen badiozu ere.

Iturrian neskatxa

Iturrian neskatxa
arropak garbitzen,
gonatxoaren petik

izterrak nabarmen,
 –“arren, egia esan,
 ez nuen nik uste
 hainbat urte ondoren
 ninduzula maite”,
 iturrian neskak
 arropak garbitzen.

Ilargiak lizarpean

Ilargiak lizarpean
 zilarrezko oldozpen
 –bera nik ez dut ukitzen,
 baina bai sentitzen–,
 ilargiak hostapean
 ikara itzalaren.

Edurnek eta Mikelek hilobitik

Edurnek Mikeli –eta
 Mikelek Edurneri–
 ilobiaren barruan
 maitasunaren berri,
 Mutilak –“ezpainez ezin dudana
 krabelinez eskaini
 nahi nizuke gozoro
 zutaz bainago eri”,
 Neskak –“krabelinaren zuria
 plazerezko zait niri,
 eskuok ditzagun gaurtik
 estekatu estuki,
 heriotz maltzurak ezin
 amodioa itzali,
 berriz musuka gaiteen
 senar-emazte iduri,
 nahiz blok hilda egon
 maitasuna elkarri”,
 Edurnek Mikeli –eta
 Mikelek Edurneri–
 hilobiaren barruan
 maitasunezko berri.

Edurne nirera

Edurne nirera
ez zara etortzen,
nondikan zabiltzan
esaidazu, arren.
Zergatik nauzu utzi,
arbuiatu krudel,
arrotza zait egin
jarrera hain txepel.

Ausaz, ezerk ez dut ontzat ematen nire haserrea,
lurraren usaina –aranen urrin ona
eta bular horien perfume geldia–
arbuio bilaka daitezke,
eta zuri ez axola.
Ni beti zure une ahantzien alboan nago,
zu, berriz, kale anitzak –eta erraldoiak – dituen
hiriaren beste auzoan bizi zara, antza.
Agian, nire amets alferren sorkuntza ustela zara,
zure urak beste lurra bilatu bide ditu,
poeta txaldanen erretolika penatuan uzten nauzu.
Kafetegiko kadira hutsean zure gabeziaren malura dakust,
ni zugan –eta zu oraindik urrunago–,
eskaparateko kristalek
zure ñabardura fisikoak dituzte batzuetan
(zure gonaren pleguak, zure bularren geografia limuriak),
baina urrun zaude ,
ene kadira ondoko arratsa ere bakarrik.
Ezin dut etsi hainbesteko hutsunea
miresten zaitudalarik,
nire poema ikaragarri zintzoa da
–torturatzen nau zure isilak,
mintzen nire neurtitza oihartzunik gabe itzultzeak–,
gauzak lehendabizikoz ezagutu zintudanean bezala
iraunarazi nahi nituzke
–oro harridura lehendabizikoan utzi,
poemotan jalgia luzaroan eho–,
baina ez bide didazu sinesten ezer. Zergatik?
Azken auzoen gibeletik ere itzuliko natzaizu,
ordu eta gauaren beste hegitik ere itzuliko,
amodioaren banderak hedatuko ditut balkoietan;
niregana bihurtuko zarela oraindik esperoko dut
eguna eta gauaren instant bakoitzean.
Ez naiz gezurretan ari.

— II —

ILDO BEJETALAK

Maitasuna almendra
 bere hezurrean bezala ezkutaturik dago,
 oso sotil gordeta,
 eta odola goritasunik –zaratarik– ez bailuan doa.
 Han eta hemen flora mordindua zeharo sartuta,
 erritmo eta olde berriak dastamen gazteetan hedatuta
 –oh, nire arrosa, mertxika, gerezi gizenak...–
 ederraren itxura, moldea eta izana zeharo eskainita
 Izarren dardarizoa zero oztinean inoiz ez da bukatzen,
 elorriaren zuritasuna sekula ez ahitzen,
 oroimenaren argia lerdan eusten da
 gauzei behatzen dudan bakoitzean.
 Nahiz ikusia aldiari itsasia egon
 edertasunak fingabea nahi luke izan,
 ortzian beti izarrak eskegita ikustea gura nuke –inoiz ez itzaltzea,
 sekretuaren sua edonolako zirimolen erdian pizturik irautea–.
 Begirada. Soa. Loreen pila.
 margoa eta ez-margoa,
 begietan ukituaren asmo gorria.
 Arrosa txirpilgarria bada ere
arrosatasuna eternala da,
 ederrak ez du zimurdurarik
 une trinkoaren (emozio oharuaren) barrunbe sendoa baino.
 Arrosaren lorean iturburu genesikoak ageri dira ,
 isilunerik ez duen hatsetan ere
 izatearen dimentsio zabala.
 Zu, arrosa,
 non hasten eta amaitzen zara?

Ari naiz ni, ari

Ari naiz ni, ari,
 bertsoen prestantziz
 kantutan koplari
 gauzei izena itsatsiz,
 nahiz hura jalgi
 –nahiz hau erantsi–
 batak ta besteak
 handia garrantzi.

Arrosa

Arrosa, zirade kuttun,
zara oro edertasun,
handitzen zaren neurri berean
usainez nola uzten nauzun!

Arrosa, zara liraina,
zure arantz beltzak baina
zureganatzen naizenean
zulatzen nau, alajaina!

Niretzat dira, arrosa...
Niretzat dira, arrosa,
zure bi orriak,
esan, nork dituen hertsza
usain hain goriak.

Usain gizenetan hordi

Usain gizenetan hordi
zagoz eta adarrak zuri
dituzu, ah, ene elorri,
ederra zirade guztiz
elur beraren iduri,
soila zarelako osorik
martxo zataida etorri
dena margotan urduri.

Mertsikaren floriaren ederra

Mertsikaren floriaren ederra,
barruan dizü exürra gogorral
Ene begiak itsasoan
margo urdinen blastadakoan
–urak oztin,
urak urdin–,
uhinak atzemalekoan
ah, zein gustora nagoan!
Mertsikaren floriaren ederra,
barruan dizü exürra gogorral

Erdigunean lorearen gozoa,
erdian izanaren funtsa,
ederrarekin nuen hizketa –aspaldian eskaturiko zita–,
eta haizeak erakarri nau lehen iturrietara.

Dastamen osoak erdiguneko asean du,
 bihotzak izanaren bozkario zutia.
 Gezia erdigunera doa zuzen arraiaz jabetzera,
 eta gero ohiartzunak
 erditik ertzetara astiro dira hedatzen.
 Itzaliriko irudietatik harantz
 oroimena bakarrik zutunik,
 igeltsu zuriak, manikiak, eskema zikoitzak
 ahanzmenera amiltzen,
 baina erdigunean sorreraren marra,
 lorea zertarako den jakiteko
 poemak eskainiriko hitza.
 Hitza. Mertzilka. Emakumearen dardara,
 eta hitzaren oldetik harantz
 gauza dastatuen iturri etengabea.

Martxo muxikondoari...

Martxo muxikondoari
 loretan duen besoa
 –dena odolezko zauri–
 makurtzen zaio osoa,
 bere ederdura jasoaz
 harro sentitzen naiz beti
 (lorea bera banendi)
 usaina baitu gozoa.

Amodioa duzu...

*Amodioa duzu arrosaren pare,
 usaina badu, eta ondoan arantze.*
 Ederra zara ta xume,
 hamabost urteko gazte,
 hogei urtera heltzerakoan
 nirea izanen al zare?
 Neskak –“Menditik behera zalu
 dator ura, ta presa du,
 nire bihotza gaur da zeu ez
 zaren batez maitamindu...”.

*Amodioa duzu arrosaren pare,
 usaina badu, eta ondoan arantze*

Eder zeruan lizarra

*Eder zeruan izarra,
errekaldean lizarra.
Nori jalgiko dizkiot,
ene lizarra,
barru hontako saminen
ele zaharrak,
nori hustuko zalantzak
eta negarra?
Gau goriaren ontzian
surtan izarrak,
bai, ene bihotzak badu
mintza-beharra:
–“ni zuria naiz, baina zu
beltzaran zara!”.*

*Eder zeruan izarra,
errekaldean lizarra.
Ilargia more
–“Esan, ilargi hotza,
nork dagizu gaitza?”.*

Ilargia more

*–“Esan, ene gau beltza,
zerk zaitu ilunez hertsatza?
Ilargia more
–“Esan, esan, heriotza,
nola zatozkit hain goiz?”.
Ilargia more*

Aldiak ez du itzali nire poemaren hots funtsezkoa,
oroituriko gauzen hauts ez da hauts huts,
hondakin eta harri erorien artean ere
iragana dut dardarka,
nik hitzak landatzen –ereiten– ditut,
loreak eta fruituak sortzen amaigabeko olde nagusian.
Izakien jabetza gizenagoa gauaren loaldi nagian,
aldiaren zirrikitua izate lerdenez betea,
ortziaren muga poesiaren ertze berrietara irtena.

Oldeak, gogorazioak, lehiak taiu garbia bilatzen du,
izana izatearen gerrian gora doa
–arrosa–ahiena, mertxika-adarra bezala–,
ibai-azalean eginiko arrastoei

iraupen irmoagoa.
 Ezin dut ukatu ederra sartu zaidala,
 hormak oro bozkario existentzialez
 ukituta dauzkadala;
 aurkitu dut bilatzen nuena,
 oro uzta, margo eta izerdi da,
 goi zainetara igotako eder-asea.
 Zauria irekitzean izatea ugariagoa da,
 izanak atea zabalagoa,
 izanatik izatera bide aberatsagoa bilakatu du
 poetaren oharrenari esker.
 Lorea, arrosa, mertsikaren izana
 nire begietara igoa,
 ederraren arratsak oskorri galant eginda.

— III —

BIDEMINAK

Eguzkiak hornituriko barne paisajeak
 ene bideko urratsen xarma,
 oro kuttun eta bihotz-dohari da bidearen joanean,
 mendiaren haraindiko hiria ahanzmenaren gibelean,
 baina ene arimak oro gogoan.
 Birpaisaiak kreatu,
 lerroen geografia berriak
 atzeman gura ditut,
 ederraren soinarekin honantzago topatu,
 ikusiak entitate gizenagoan ezarri.
 Paisaia ezkatutuak ibai nagia antzo
 pasa eta pasa doaz itsasoranzko bidaiari,
 astiro eta astiro arratsarekin joaten,
 ene zentzuen argiak oro lerratzen,
 iragana eta oraina
 —eremuen, hirien, zuhaitzien bidaia luzea—
 ene hitzetan oro biltzen;
 behatzen dudanaren oihartzuna itsasten dut
 oroimenak gauzak present egiten dituen neurrian.
 Begiak dakite behatuaren harantz
 badela zerbait ikusia
 ene zentzuen haraindik

izanari leiho eta ate berriak irekitzen dizkiodala.
Ikusien deskribapen nagiak
–kale, balkoi, kaleburu ezkutuak–
aldiaren ertzatik gaintitzen,
itzal batetik bestera
zehaztapen ez–ohikoak nabarmen.

Minez naukazu...

(Errioxari)
Minez naukazu beha
mahasti nirea,
arren, edalontzira
gutziz huts zaitea.

Gauak mahastietan
urriaren gustu,
zuk duzun muztioak,
ah, kalterik ez du.

Urgull aldean eguna

Urgull aldean eguna
odoletan da amil,
eguzkiaren pusketak
hormaren eranskin
(ezinak naragi eta
ez dakit zer egin...),
kaiok hondartzaldean
dabiltza mindulin,
arrastiak goizak baino
sakonagoa min.

Iturrian

Machadoren kopa beltza
erortzen katilura,
arratsa nagj jaitsi da,
bihotzak ze mindura...
Berrero jaikiko ote da
eguna argi-pozaz,
zergatik nago hain triste,
arratsagatik, ausaz?

Belaskoainen

Belaskoainen gerezi
 anitz loreen zauriz,
 ederraren kausagatik
 ezartzen naiz urduri.
 Muinoaren bizkarrean
 ekia oro Itzali.
 su apalak errauspetik
 nahi luke berjaiki.

Hondartzan

Hondartzaren maindirean
 arratsaren zauria,
 Getari-Zumaia artean
 urretan oskorria,
 nik begia margotara
 etengabe ekarria
 (begiok zergatik dute
 margozko egarria?),
 berde hotz ta urre goritan
 paisaiak isuria.

Enara beltzen garaiz...

Udaberria iritsi da
 enara beltzen garaiz,
 malda eta eremutan
 begi izuok anitz jai
 (nire gogoak, halere,
 negu beltzean darrai),
 bidean ikasi behar
 biltzen edozein zergai,
 ibarreko ildo baxua
 alturaren osagai,
 paisaiak baitan narama
 (ni paisaia bera naiz!),
 ekia dudala lagun
 poza iritsi zaida alai.

Gizon bilutsa elurretan gisa
 ene eder-gosearen besoak zeharo naturan sartuta.
 Paisaiak arrats naro bailliran
 umedun erortzen,

zilueta exotikoak –laratzak, soroak, arboladiak–
telefono-hariak kabletan bezala
luze eta belu eskaintzen.

Paisaia eder da behatzen dudalako,
nire oldozpen poetikoa
dardaizo existenzial da
(soin berriak korritzen ditut,
oroi gazteak zeharkatzen...),
niregan sortua lehendik landan zen,
kanpo-guneetan ohartzen naiz paisaia neu naizela,
poemaren aitzinetik paisaiaren egia dagoela.

Lizarran barrena

Ega ibaiaren uretan
zenbat etxe, eliz, harresi
–erromaniko berezi–
nik gustarazi ez dudan!
Berak aditzera eman
dit berriro ohartarazi
lehen ez nuena baitan
Lizarraren arima atziz.

San Pedro eliza alturan
mende joanen ispilu,
Lizarrak kale-zirkilu
eta elizen itxura
duela zahar-moldura,
ia deus ez da mugitu
–kasik ezer ez higitu–
eutsiaz aintzin lilura...

Zubi-begiak

Garesko zubi-begiak
ur nagietan asper,
bere arkupetan urak
nola doaz hain laster...

Lodieraz, zabaleraz,
–zutarren alturaz–
zubia da handi. Urrats
anitz urak beherantz...

Irabiako aintzira

Ur berdea, lo berdea,
pagoen gerizpea,
Irabiako aintzirak
kutsu berdez ueña,
Garaioa, Orbaizeta,
Aribe, Abaurrea
kera argietatik harantz
paisaiak lits morea,
basoaren margo gaitzez
begirada betea,
ur berdea, lo berdea
ta haltzen gerizpea.

Natura zait...

Natura zait eder-asmo,
paisajea barne gogo,
aldamenera nik behatzean
izadia izadiago.

Ijitoen kantua

Soa lerdan, hitza xorgin,
kolorea ilunegi,
larrua olio-margoz,
abestia limuri,
ijitoek daramate
ariman Andaluzi
–“La pena me mata er arma,
I ay, ay, no puedo huir,
er mal por una alegría
quiziera suztituir!”,
kexuaren ixuria
ezarri da zutuniki,
neskatxaren bular biak
dardaraz ta bilutsik,
okituen ondasuna
pobreen lotsa gorri,
tristeziazko kantua
igotzen zait emeki...

Nire barren paisaiak oso nabar;
Nafarroaren zertzeladak, bidearen bideogramak,
baita ere existentziaren iragaite umilak.

Arboladiak galtsoroak bezain nabar,
hirian kaleburu garaiak
euri astitsuaren asperrean itota
–galdera existentzialak euritan murgilduak–,
oro nire gogoetaren osinean.

Poetak dena bildu du neurtitz apalean,
oro dastatu arau trebearen hesian.
Emakume bat bezala
paisaia pixkanaka bilustu zait,
saldo nagitan ene soari eskaini zaito garden.
Pentsatzen dut gehiago naizela
soroen hedadura atzematean,
naizen oroa gauza bakoitzera lerratuta.
Arrats eta goiztiri gazteek populatu naute
aspaldi ez sospetxaturiko gauza sotiletan.

Jakin badakit poema honek gezurrik ez duela,
euria bezain benetakoa dela,
amesturiko udaberri guztiak ene begitan geratuta,
itzal luzeak arbolen abaroon lokartuta,
eta dena nire harrizioaren kanta bozkariotsuetara igota.

— IV —

ZALUTASUNAK

Zalutasun urduriak naturak eta bideak,
zalutasun ez-gaindituak ene joanaren ildoak,
dena orainean eutsi nahi dut
–uda gizenaren uzta bozkarioan gorde nahi dut–.

Betealdi guztizkoa, hots, –ens osoa–,
orainaren bozkarioan ezina gertatzen zait,
dastatuaren gustua hutsala da
–oro hatzen ukitu urduri baino ez da–.
Baretuko nintzateke egonean
gauzen izenak geratuko balira,
“ez duzu oirainik, ez duzu izenik “ entzutea
tormentu nagusi zait,
hondarrean geraturiko urrats-arrastoa ezabatzea
mindura goren nik.
Bizikleta bat bidean –gero autoa, trena–,
une batetik bestera oro ahanzmenaren osinera.

Aizkolaria

Aizkolari bulartsua,
 egun zoaz mendira
 enbor gaitza pagoari
 moztearren aizkoraz.
 Zura mahai itzultzeko
 helduko da denbora,
 enborra mahai egingo
 zurginaren taiura.

Oriko pagausoa

Arin zihoan ta ihes
 Oriko pagausoa;
 hegorantz zitun hegoak
 iparraldera ordez.

Pinuak

Muinoko pinu berdostek
 begiok dute hotza,
 ene begitan neguak
 primaderari hotsa.
 Euriak kristala ukitzen
 du laztan epelaz,
 bere azal-labainketa
 metafora bezala.

Arteak paisajea

Arteak paisajea
 itxura baldres,
 asperrak atzitzen nau
 halabeharrez,
 iraun, iraun nahi dut
 -inoiz joan ez-,
 arteak ikustean
 gizon hau da minez.

Baieztapenak

Gaur hau naiz, atzo hura nintzen,
 bihar bestea naiteke,
 gauza arin eta aldakorren
 hitzak motzagoa iraupen,

uneak egonkor izaten
zergatik ez du asmatzen?

Orduak doaz...

Orduak doazi asper,
dabiltza ager-desager
bai hau laga –bai hori egin–
beti nik eza mezuler.

Gogoeta berriak

Arratsa zelaian okre,
udazkenak orbel-damu,
lehen zail nuena, sendo
(joanak iraunik ez du)
ke huts zaida bilakatu,
jaiotzekoan –jalo orde–
herioak damait kolpe
betirako lurreraturaz.

Bai, giza bizia eza
da tximistaren iduri
(aih, haltzen dirdira zuri
hura itzala baino ez da);
gizonak heldua presaz
hiltzen da –biziak gurdi
geldiezin baten antza
baitu aldapan urduri–.

Nik oroimenerako astia,
birkreakuntzat egin ditzaket
–joana orainarekin elkartu–,
baina espaziok esaten dit
oroimena ez dela zokor biguna,
edozein zokor ez dela
orainean geldituriko ekintzaz.

Imajina hieratikoak ez du
unean emaniko atseginarekin indarririk,
oraina –gertatu bezain agudo–
argazki faun da, oroimen biluts.
Jarrantzea –foto hieratiko ez izatea–
gizasemearen mugak gaitzetea da,
ezin horretan datza bere borroka.

— V —

EGUNAREN GOIZTIRIAN

Nire aberriaren ortzian lehia asko,
 nire herriaren zeruan hodel anitz,
 batzuk gorriak, besteak urdinak,
 denek borroka baten arrastoa dute.
 Desirak harroak dira –gudariak sortu dituzte–,
 beste batzuk, berriz, lits umilak,
 denek osatzen dute aberri zail hau.
 Kolore guztiak eguneroko orduen ezina
 gaintitzen salatzen dira,
 batzuetan lehiaz –bestetan urruneko esperantzaz–
 borroka osatzen dute
 –arranoak ez dio uzten birgarroari
 baso berean habia egiten–.
 Argiak biltzen du maiz mendia
 Itzalak ito ez ditzan iraupen-gogoak;
 borrokaren hegitik –kosta ahala–
 hurbiltzen naiz existentziara,
 jaiotzen naiz goiztiri galantetara.
 Nire poema harro altxatzen da
 aberri tipi hau herri handi gerta dadin.
 hitz bakoitza arma bilakatzen zait,
 edozein euri txaldan
 ekaitzaren seta bihurtzen,
 gauak ez du betirako irentsi nahi egun argia,
 nik –herri honen seme bezala–
 untsa dakit aberri zapalak
 garaipena lortuko duela,
 desertuko espejismo guztiak
 egia bozkariotsu eginen direla.

Aizkolari

Aizkolari, zura mozten
 hainbat seta ez jarri,
 beso biak altxatzean
 mantsoago ebaki,
 haritzaren enbor beltza
 egin duzu bi zati
 (euskal arrazaren sena

hain ote da basati ?),
arren, zuhaitz zahar horren
ukan zazu erruki.

Arbola anitz

Euskal Herriak mozteko
dauka zuhaitz anitz,
euskaldunen enborrean
aizkorak zenbat hitz...
Eraso dituzu, hautsi
beso biak, astin,
Euskal Herriak bortitza
bere ahalegin.

Tximista heldu nahi dut...

Tximista atzeman nahi dut
eskuon hesian,
adarrak makurtarazi
zezenari plazan
-itsas-aserrea hertsia
al daiteke kaian?-,
amets hau egia itzuli
nahi nik aktoan!

Nire poesiak...

Nire poesiok inork
ez ditu irakurriko,
nire kopia gazi-gezok
inork ez ulertuko,
berdin da, euskararekin
esposaturik nago,
euskararen ezbeharra
aspaldiko destino,
etxeko "vasko" hutsalek
euskarari mila uko,
euskara goretsi arren
erdara nagusigo,
nire poesiak inork
ez ditu irakurriko...

Murgil nadin uhinetan

Murgil nadin uhinetan,
 Ito osoro bere uretan
 (ur gazien sakonean
 ah, nik ze plazera dedan!),
 itzal nadin kresaletan,
 gatz suminen usainetan.

Gaur edozein egun da
 –astelehena, osteguna, ostirala...–,
 herri baten lidoan lerratu naiz,
 lehia baten geografietan hedatu,
 borroka-emaztearen soina bilatu dut,
 oihuak entzuten ditut
 –batzutan semeen kexuak, bestetan hurkoarenak–,
 nekeak lotsa galdu du,
 su-mihiak ezinaren gibeletik jaiki dira,
 miresten dut ene aberriaren gotortasuna
 –bere semeen jasanbehar gaitza–,
 nire herrian ez bide dute azken urterik ahaleginek,
 isiluneak zigortu du borrokaren zapia,
 lortu erreboltaren hazia,
 ene herrian ere gauari egunak darraio,
 urte zoroetako setari mistikak darraio,
 mailu eta goldeen disziplinaren muturrean
 herri zaildu honen zuhaitz lerdena dago,
 ez dut jada euskaldun sentitzeko doilorrik
 –ez eta lotsakizunik–,
 eta kondairaren ibaiak ura garaipenaren itsasora
 bideratuko du.

— VI —

IKUSTEN DUT

Halaxe da bizitza, aldarte anitza,
 dolore, ezbehar, hutsune eta ustekabe hedatua.
 Estratan ezker-eskuinera dabilen bidalaria naiz,
 ez dakit agur esaten doloreak –ezbeharrak–
 bilatuko nauelako;
 itsuak berriro oztopoa kale-kantoian,

amodioak etsipena, beste behin, pertsona berarekin,
ezin alde egin nik bizi-beharraren patutik.
Ispilu hautsiaren pusketetan aldarre gehiago dago,
itzalak itzalaren ostean gaua du hareago.
Hainbeste gauza daude ene bidean ez-ezagun,
eta beldurra ez zait falta bere izena aipatzean.
Patua kaskagorria da.

Hemen, olerki hauetan, poema hauetan
nire bizitzaren nabarra azaldu da,
kondaira bilutsik eman dut
–zauriak ezkutatzeko gurarik ez dut–,
eta amodioa, beste behin, pitxer hautsia bezala
naroago hedatu zait alde guztietara.
Untsa dakit hau dena egia dela.

Zu zara, errotarri

Zu zara, errotarri,
xehetu dan
garia ni,
zu zerade itsaslari,
ni uretan
dagon untzi,
zu labeko su handi,
bertan kiskal
nadin gori!

Arratsa sutondo gisa...

Arratsa sutondo gisa
errautsetan da hiltzen,
ene baitan egosiak
“amets hutsal” du izen,
hainbeste desiratua
hutsune baino ez zen,
mamiaren azalpean
hezur zuria zeken
(nire eskutara helduak
zuk esanak al ziren?),
behin bortitz uste izana
bilakatu zait ustel.

Ene soina lurpean

Izadiak senar gjsan
 lurpean har nazala,
 usteltzearen gorputza
 biezaio on zabala,
 ene mami eta azalak
 –simauren baten agintzak –
 bilaka bitez gorotzak
 lurra izanik magala.

Poeta gisa

Poeta gisa
 ero nabila
 –han-hemen–
 hitzarmen
 hits baten bila
 mintza ta mintza.

Ama lurrari

Zuk damaidazu bizia,
 zuk geroaren sari
 –lurretikan jaio eta
 lurrerantza behar jaitsi–,
 ene begiak pajsajez
 aseak daude ta hordi,
 gorputz honen usteldura
 hazi berrien ernari
 (ene bihotz ta sabelok
 egin zarete ongarril),
 lur beltzaren haseteak,
 bai, uzta du gehiegi...

Clown

Egunon, pailaso inozo,
 egunon, *clown* maite,
 jende barre-goseari
 eskaintzen zuk umore,
 txantxak egin behar gogoz
 –ta gogorik gabe–,
 kolorez duzu masaila,
 begi biak berde,

ezpainak ubel, txanoa
buruan garaile,
nagi eta baldreskiro
dagizu jolaste,
barrutik triste egon arren
heda behar barre,
egunon, pailaso inoz,
egunon, clown maite...

Autobiografia

Romantiko jaio nintzen,
bai eta sentibera,
goizetan ausart, arratsez,
berriz, oso gelbera,
poesiak niregan goiz
egin zuen bilera
(izadiak gaztetandik
deitu ni hitz berera),
ikasle on naiz, maitale
txar, doluekin aukera,
adiskideekin uzkur
-beti kuttun euskera-,
romantiko jaio nintzen,
bai eta sentibera.

Gauza asko esan daitezke,
asko eta egiak -baita ere erdi-gezurrak-,
esanbeharrak bultzarazten nau poemara.
la dena ene bizia da, ene zirkunstantzia,
bizi-estratak trenak bezala aintzinerantz du ildo.

Erabaki dut ekin behar dudala -ez jasan-,
erabaki dut ene ekintza bakoitzaren
berri eman behar dudala,
horregatik ene doluaren testigutza poema hauen hesian.
Naizela aitor egin nahi dut,
existentzian ingurukoak jasoz iraun nahi dut.
Nire arima nabartasun hauetan bilusten da
oro eleberrri historiatur balitzan
-prosaiko eta egiazale, portzelana bezain txukun-;
eta gero hain ezagunak ez ditudan
amesturiko liluren andanak ditut.
Gauzen sekretuetan sinesten dut,
baina sekretuak krudelak izan ohi dira,

hobe ez jakitea.

Nire sekretuen gaua luzea eta sakona da,
itsasoak –nola ez– ur sakonetan misterioak ditu,
eta nik poesia hau metatu dut pixkanaka.

Ez, ez, hau ez da hitz soilen arazoa...

— VII —

ESSE EST PERCIPI

Istorioak ziren,
bizitzak ezartzen dituen galderak,
eta galdera guztiek ez dute erantzuna;
doinuak birreraikitzen dira –ametsek bilbeak bezala askatzen–;
argi eta garden gauza urriren berri geratzen zait,
ezin eraiki erraz gauzen zubiak.

Galderek trenak bezala
barne paisaiak zeharkatzen dituzte,
existentzia, materia hitsa, oharmenaren oldeak gauzatzen,
oroimenaren eskuak dena berritzen du,
amets astunak iratzarpenera igarotzen dira.
Ezak desoharmenera nahi luke itzuli,
oro opakutasunean utzi –galderarik ez egin–,
sekretuei irtenbiderik ez eman.
Eguzki gozoak, baina, paisaia laztantzen du
–ukituan helduagoa bilakatzen da–,
susmaturiko orori heldutasuna eskaintzen dio,
dena existentziaren ele nagusi egiten da,
eta atzemanikoaren bozkarioa hitzaren biltzarrera jasotzen da.
Itsasoa ene oharkizunetan dago,
itsasoa heltzen ez ditudan ekintzetan ere datza,
ahazmenetik gauza anitz berreskuratzen dut
lorpen berrietan errege senti nadin.

Nahi nuke

Nahi nuke, izana,
ni hau apurtu,
joan zuregana,
zuregan urtu.
Nahi nuke, natura,

aspaldiko partez,
zuzag egin lotura,
izan zeu baino ez.
Nahi nuke, ederdura,
zugan aurkitu babes,
beti gura nuen hura
ez dadila izan amets.

Nahi nuke...

Zuloaren hutsa bete
nahi nuke, unea ahurtu,
estua zabaldu, luze
dena labur ez bihurtu
–borda apala egin altu
baillitza erraldoi-etxe–,
egungo ilunaren truke
nahi nik ekia heldu.

Izpiak

Euri,
hazi,
madari,
herri,
gazi,
mingarri.

Hutsa

Oh, barneko huts,
zeinek zaitzake utz?

Esse est percipi

Nik behatuz eder zera
–beti oharren hau bezat!–,
nik ez ikusiz, ostera,
zatar zera, duzu eza,
baina niezaket presta
nire den ezaguera
hel zaitezen ederrera,
bertan lortu osakuntza.

Paisaia begjok gabe
itsu da –iluntasun bera–,
nire soaz eder-jabe

helduko zara izatera;
huts den hontatik betera
zenbatekoa den bide,
uzteko aintzin ilunpe
emanen dizut aukera.

Ene begiak...

Ene begiak alabarenak gisa
aldia ebakitzen,
gunearen soina –ametzekoa baillitzañ–
zatieta begiztazen,
iluna geroz eta zutikagoa
itsas-belarren ametsetatik harantz,
eta urruneko uharteetan konkordura hieratikoak
izurde eta baleen paisaian.

Aireak bere kalenturan...

Aireak bere kalenturan
planetak makurtzen,
gunearen silaba goriak
erraiak bilusten,
ilargi morea hondartzako muinoetan da nabarmen,
zuhaitz ausarten errebolta
doinu lizunetan dira pilatzen,
arrats osoa itsasoaren ahora
malenkoniak erortzen
–izenak, sustantiboak, perpausak
bilgune berean sartzen–...

Gaztainari morkotxa bezala
existentziari galderak erantzi dizkiot,
erantzun batzuk eman,
banaka-banaka izateari hubildu natzaio,
oro argira ekar daitekeela konturatu naiz.

Gauzak ohargarri diren eran
tipulari, azal baten ondoren, bestea kendu diot
–ezkata batek bestea du erantzi gero–,
eta existentziaren baitan
azala urratuz muina berriak kausitu ditut.
Denboran ezarrita ene bizia,
baina ozeanoan untxiak
ezin aurkitu azken portua;

nire leihoak egunero zabaltzen dira –hutsera zabaltzen–,
eta, beste behin, itxi egin behar mugarriak bilatuz.

Isilunea luze dago ene galderen erdian,
noiz-noiz, erantzun argi bat du:

esse est percipi,

gauzakien izana oharmenetik dator,

kolorerik ez da begirik gabe,

musikarik ez entzulerik gabe,

ezta paisaiarik

behatzailerik gabe.

Gaua nabarmen egunaren ostean

–goiztiria ederragoa ilunaren ondoren–,

existentziaren besoetan doan huntzak

erantzun zehatzak bilatu ditu,

paisaia lilura emez sentitu da itaunen larrean,

baina geroago ere betiko enigmak...

Eguzki bortitzak erantzun zehatzak nahi ditu

–ez nuke nahi deus zalantzan utzi–,

gauean hiltzen dira nire lehia guztiak

saminetan gizonaren hatsaz.

Itsasoari –harriari, lurrari–

galdezka egon natzalo luzaroan,

eta hondartzan aurkituriko txirla zuriak,

azkenean, dena materiaren opakutasun

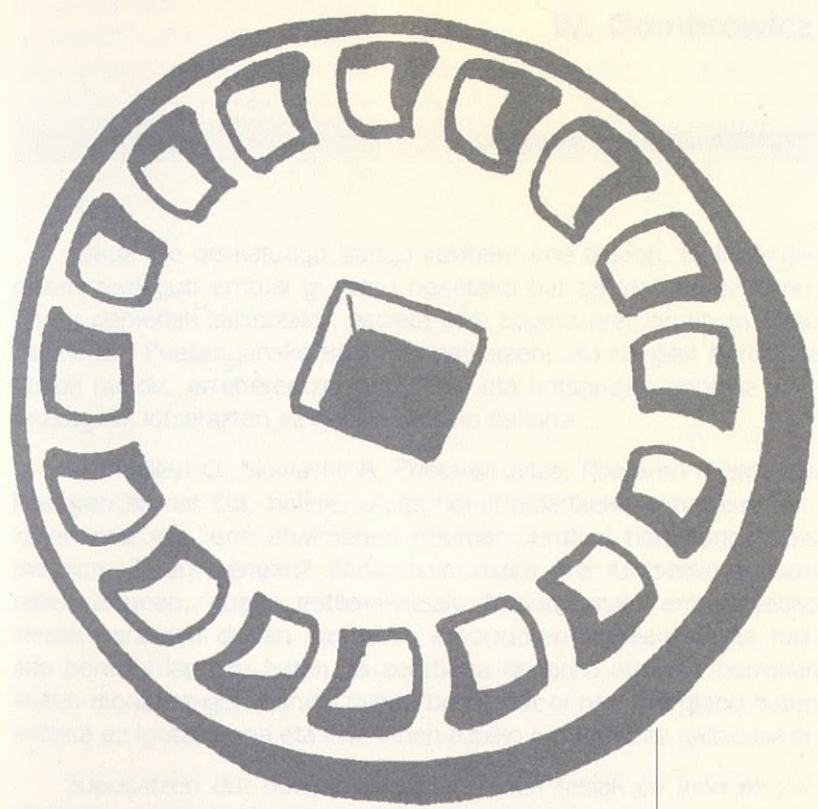
eta misterio dela esan dit.

Astiro eta sakonago sartu beharko dut, bada,

ene oharmenaren gelatara...

Bai, nire arima gaur *beste harietan* askatu da.

Footen kontra
W. Combraycz

Itzulpenak

Poeten kontra W. Gombrowicz

Itzulpena: Patxi SALABERRY

Askoz ere delikatuago izango litzateke ene aldetik, oraindik geratzen zaizkigun erritual gutxitxo horietako bat asaldatuko ez banu. Gauza gehienak zalantzatan jartzera iritsi bagara ere, jarraitzen dugu Poesia eta Poetenganako kultura praktikatzeko, eta nonbait horixe da ponpa handiz, erreberentzia sakonekin eta hotsandiko ahotsaz adozteagatik lotsarazten ez gaituen Jainko bakarra...

A, Shelley! O, Slowacki! A, Poetaren hitza, Poetaren misioa eta Poetaren arima! Eta, halere, otoitz horiei oldartzeko beharrean aurkitzen naiz eta, ene ahalmenen neurrian, erritual hori hondatzeko premian. Zeren izenean? Bada, hain zuzen ere funtsezko amorru baten izenean, gudan estilo-akatsak, faltsutasunak, errealtatetiko ihesak esnatzen dituen funtsezko amorruaren izenean. Baina hain arlo bereziki laudatu baten, ia zerutierra denaren aurkako borrokari ekiten diodanez gero, ondo zaindu behar dut ni neu ere globo baten antzera ez igotzearena eta ene oinen azpiko lur irmoa ez galtzearena.

Suposatzen dut honako saiakera honen tesiak (*ja inori ez zai-kiola bertsoak gustatzen eta bertso-poesiaren mundua mundu fikzioa eta faltsutua dela.*) ausart bezain seriotasun ahuleko eman deza-keela. Eta, edonola ere, zuen aurrean paratzen naiz eta nik bertsoak ez ditudala batere gogoko eta, are, aspertu egiten nautela aldarri-katzen dut. Ezjakin gizajo bat naizela esango didazue agian. Baina, beste aldetik, denbora luzea daramat arte-arloan lan egiten eta haren hizkuntza ez zait erabat arrotza egiten. Ezin izango duzue, ezta ere, erabili ene aurka zuen argudio gogokoena, nik sentsibilitate poetiko-

rik ez dudala dioena, zeren eta, hain preseski, bai baitut eta neurri handian gainera, eta poesia, ez bertsoetan, baizik eta beste elementu prosaikoago batzuekin nahasita agertzen zaidanean, hala nola Shakespearen drametan, Dostoievskiren edo Pascalen prosan, edo eguzki-sartze arrunt baten kariaz, beste hilkor guztiak bezalaxe jartzan naiz ni ere dardarka. Zergatik, bada, aspertzen nau eta nekatzen "poesia hutsa" deitzen den farmazi-estraktu horrek, eta batez ere errimatua denean? Zergatik ezin dezaket jasan kantu monotono, beti sublime, hori? Zergatik lokartzen nau erritmo horrek, errima horiek? Zergatik iruditzen zait poeten mintzaira litezkeen mintzaira guztien artean interes gutxienekoa? Zergatik egiten zait Edertasun hori hain gatibatzeko eskasa eta zergatik ez dut estilo-kontutan gauza txarragorik, erridikuluagorik ezagutzen, beren buruez eta beren Poesiaz mintzo diren Poeten erak baino?

Baina ni prest nengoke arlo honetan ene gabezia berezi bat onartzen..., esperimentu zenbaitengatik ez balitz, zientzi esperimentu zenbaitengatik ez balitz... Nolako madarikazioa artearentzat, Bacon! Zinez aholkatzen dizuet ez zaitezela inoiz artearen esparruan esperimentuak burutzen saia, arlo honek ez baitu horrelakorik onartzen; gaiaren inguruko hotsa, handitasuna, soil-soilik eman daiteke baldin inor ez bada errealitatearekiko egokitzapena aztertzen hasteko bezain indiskretua. Nolakoak ikusiko genituzkeen ikertzen jarriko bagina, esaterako, Bach-ekin lilurutzen den pertsonak noraino duen Bach-ez liluratzeko eskubiderik, hau da, zein puntutaraino den Bach-en musikatik ezer antzemateko gai. Ez al naiz ni, bada, arrakastaz gainera, bi kontzertu ematera iritsi, nahiz eta pianoan "Arroz-esnea" jotzeko gai ere ez naizen? Zertan zetzan sekretua? Bada, aldez aurretik ene intrigaren jakitun ziren aditu batzuen txaloak ziurtaturik nituela, musika-tresna astintzen jartzean, musika modernoa jo behar nuela aditzera eman ondoren. Eskerrak arteari buruz Valéry-ren estilo goratuaz hausnartzen dutenek ez diren horrelako alderatzeetara behetitzen! Gure meza estetikoari alderdi honetatik heltzen dionak erraz aurkitu ahal izango du itxurazko heldutasunaren erresuma hau hain zuzen ere gizadiaren esparrurik heldugabeena dela, eta bertan *bluffak* agintzen duela, mistifikazioak, esnobismoak, faltsukeriak eta tontokeriak. Eta oso gimnasia ona izan da gure pentsatzeko era zurrunduarentzat noizean behin Paul Valéry bera ere Heldugabetasu-

naren apaiz gisara irudikatzea, apaiz oinuts eta praka motzetako bezala.

Honako esperimentu hauek burutu ditut: esaldi solteak edo esaldi zatiak nahasten nituen, poema absurdo bat eratuz, eta miresle leialen aurrean irakurtzen nuen, olerkariaren obra berri bat balitz bezala, aipatu miresleen erabateko liluramendua sortuz; edo, bestela, zehatz galdetzen hasten nintzaien poema honetaz edo hartaz, eta egiaztatu egin ahal izaten nuen "miresleek" ez zituztela osorik irakurrita. Nola da hori? Horrenbeste miretsi amaieraraino irakurri gabe? Poesi hitzaren "zehaztapen matematikoa"-z hainbeste gozatu eta ez ohartu zehaztapen hori bera dela erro-errotik hankaz gora jarrita dagoena? Hain askojakin agertu, gai horietaz horrenbeste hedatu, ez dakit zernolako xehetasunez eta ñabardurez gozatu, eta aldi berean hain bekatu larriak, hain oinarrizkoak egin? Jakina, esperimentu baikoitzaren ondoren ikaragarritzko protestak eta haserrealdiak egoten ziren, miresleek behin eta berriro zin egiten zuten bitartean gauzak, izatez, ez direla horrela..., ezen aitzitik...; baina haien argudioek ezin zuten ezer egin Esperimentuaren errealtate bortitzaren aurka.

Beraz, ondoko dilemaren aurrean aurkitu izan naiz: milaka gizonek idazten dituzte bertsoak; ehundaka eta ehundaka mila dira poesia hori miresten dutenak; jenio handiak mintzatu dira bertsoen bidez; antzina-antzinatik da ohoratua Poeta, eta distira-mendi horren guztiaren aurrean aurkitzen naiz ni meza poetikoa erabateko hustasunean garatzen den susmoarekin. A, egoera honekin dibertitzen jakingo ez banu, ondo izututa egongo nintzateke segur aski.

Guztiarekin ere, ene esperimentuek adoretu egin dute ene gooa, eta lehen baino kemen gehiagorekin hasi naiz honako arazo lazgarri honi erantzuna bilatzen: zergatik ez dut gogoko poesia hutsa? zergatik? Ez ote da izango azukre hutsa gustatzen ez zaidan arrazoi berberengatik? Azukreak kafea ez titzeko balio du eta ez natilla-plater batetik goilarakadaka jateko. Poesia hutsean, bertsifikatuan, akitu egiten du gehiegikeriak: hitz poetikoen gehiegikeriak, metafora gehiegikeriak, sublimazio gehiegikeriak, trinkotzearen gehiegikeriak eta, azken buruan, elementu antipoetiko guztien garbiketarenak, zeinak bertsoek produktu kimikoen antza har dezaten egiten baitu.

Kantua adierazpide itzela da... Baina, hara non, kantari kopurua etengabe areagotu da mendeetan barrena, eta kantari horiek kantatzean kantariaren era hartu behar dute, eta portaera hori denbora-

rekin gero eta zurrunago bilakatzen da. Eta kantari batek ondokoa kitzikatzen du, batak bestea tinkotzen du haren kantu temati eta amorratuan; azkenean, jendetzarentzat kantatu beharrean, batak bestearentzako kantatzen du; eta haien artean, etengabeko lehian, kantuaren etengabeko hobekuntzan, piramide bat sortzen da, zeinaren gailurra, zerua ukitzeaz batera, behetik, lurretik miresten baitugu, sudur-puntak gorantza jasoaz. Prosaren une bateko jasotzea izan behar zuena programa bihurtu da, sistema, lanbide, eta egun jendea Poeta izan ohi da lanbidez, ingeniaria edo medikua izan daitekeen legez. Tamaina izugarria hartzeraino hazi da poema, eta dagoeneko ez dugu menderatzen, berak menderatzen gaitu. Poetak morroi bilakatu dira, eta poeta, bere burua ezin espresa dezakeen izaki bat bezala defini genezake, Bertsoa azaldu behar baitu.

Eta edonola ere, ezin egon daiteke seguruenik artean hori baino eginkizun garrantzitsuagorik: nor bere burua adieraztea, espresatzea. Inoiz ez genuke ikuspuntutik galdu behar, estilo oro, jarrera zehatz oro, gabetzearen bidez eratzen dela eta, funtsean, pobretze bat dakarrela dioen egia. Hortaz, inoiz ez genuke onartu behar jarreraren batek, zildai bilakatuz, gure aukerak gehiegi murriztu litzan, eta arreta gehiagorekin ibili beharko genuke hain jarrera faltsua, hain, nola esan, "kantari" batena bezain hantustea denean. Baina guk, orain arte, arteari dagokionez, askoz ere ahalegin eta denbora gehiagoko eskaini diogu estilo batean edo bestean, jarrera batean edo bestean hobetzeari, haien aurrean barne autonomia eta askatasuna mantentzeari eta gure eta gure jarreraren artean lotura egoki bat sortzeari baino. Irudi lezake guretzat, noraino aberasten edo pobretzen gaituen alde batera utzita, Forma balore bat dela berez. Pasiok hobetzen dugu artea, baina ez gara lar kezkatzen ea zenbateraino mantentzen duen gurekin loturarik. Poesia lantzen dugu kontutan hartu gabe edertasunak ez duela derrigorrez "gure alde jokatu" behar. Beraz, kulturak gizakiarekiko kontaktu guztiak gal ez ditzan nahi badugu, eten egin beharko dugu inoizka gure sortze-lan nekeza eta egiaztatu ea sortzen dugunak geure burua espresatzen duen.

Bi humanismo mota kontrajarri daude: batak, erlijiosoa dei genezakeenak, giza-kulturaren obraren aurrean belaunikaturik jarrarazi nahi du gizona, eta, besteak bestea Musika edo Poesia, edo Estatua edo Jainkoa gurtzera eta errespetatzera behartzen gaitu; gure espirituairen beste korronea, matxinoagoa, gizonari autonomia eta askata-

suna itzultzen salatzen da finean haren obra baino ez diren Jainko eta Musa hauei dagokienez. Azken kasu honetan, "arte" hitza letra xehez idazten da.

Zalantzarik gabekoa da joera biok barne hartzen dituen estiloa askoz osoagoa dela, askoz egiazkoagoa, eta zehaztasun gehiagoz islatzen duela gure naturaren izaera antinomikoa, ezen ez estremo itsuarekin gure sentimenduen poloetako bat besterik agertzen ez duen estiloa. Baina, artista guztien artean, poetak dira segur aski kartsuen belaunikatzen direnak –besteek baino gehiago egiten dute otoitz–, *par excellence* eta *ex professio* dira apaiz eta, horrela planteatuta, Poesia doaneko ospakizun huts bihurtzen da. Hain zuzen ere, eskusibotasun horrek egiten du poeten estiloa eta jarrera hain drastikoki urriak, hain osagabeak izan daitezen.

Mintza gaitezen beste unetxo batez estiloaz. Esan dugu artistak bere burua adierazi, espresatu behar duela. Baina, bere burua adieraztean, zaindu behar du halaber bere hitz egiteko erak bat egin dezan munduan duen egoera errealarekin; hark munduarekin duen jarrera ez ezik, munduak bere aurrean duena ere agertu behar du. Baldin, koldarra izanik, heroi-tonua badarabilt, estilo-akats bat egiten dut. Baina mundu guztiak errespetatua eta maitatua banintz bezala agertzen banaiz, benetan gizonak ez estimatu ez begiko ez nauten bitartean, berriro egingo dut estilo-akatsa. Ordea, munduan dugun egiazko egoeraren kontzientzia hartu nahi badugu, ezin izango dugu gurea ez bezalako beste errealitateekiko alderaketa saihestu. Bere antzekoak diren gizonekin bakarrik hezituriko gizonak, bere giroaren ekoizpen huts den gizonak, giro anitzetan izan eta jende desberdinarekin bizi izan den gizonak baino estilo traketsagoa eta estuagoa izango du. Baina poetetan ez du bakarrik sumintzen haien erlijiozotasunak –ezerk konpentsatzen ez duena–, Poesiara gorputz eta arimaz emanak izateak; biziki haserrearazlea da halaber errealitatearekin duten ostruka-politika: zeren eta haiek errealitateetik babesten baitira, ez ikusi nahi baitute, ez ezagutu, indarra bainoago ahulezia den itsutze-egoera batean abandonatzen baitira espresuki.

Ez al dute poetek poetentzat sortzen? Akaso ez dituzte bakar-bakarrik beren jarraitzaileak, hau da, beraiek bezalakoak diren gizonak bilatzen? Ez al dira bertso hauek gizon zehatz eta murriztu baten ekoizpen huts? Ez al dira, bada, hermetikoak? Jakina, ez diet leporatzen "zailak" izatea, ez dut nahi "guztiok ulertzeko moduan" idatz

dezaten, ezta nekazari txiroen etxeetan irakurriak izan daitezen ere. Erdiko maila bateraino jaisteko, kontzientzia, arrazoaia, sentsibillitate handiago baten eta bizitzaren eta munduaren ezagutza sakonago baten moduko balore funtsezkoak nahita uko egin liezaieten eskatzea bezalakoxea izango litzateke hori; o, ez, bere burua errespetatzen duen arteak inoiz ez luke horrelakorik onetsiko! Adimentsua, zolia, sublimea eta sakona denak era burutsuan, zolian eta sakonean mintzatu behar du, eta findua denak era finduan hitz egin behar du, nagusitasuna, izan, badelako, eta ez beheitzeko hain zuzen. Hortaz, ez da txarra bertso garaikideak edonorentzat ulerterrazak ez izatea; txarra dena zera da: bertsoak mundu eta gizon berdinen elkarbizitza aldebakarreko eta murriztutik sortuak izatea. Azken buruan, ni neu ere neure maila setakeriaz defendatzen dudan autore bat naiz, baina aldi berean (eta aitortzen dut hau, gero inork leporatu ez diezadan borrokatzen dudan genero bat praktikatzeko dudala) ene obrek inolaz ere ez dute ahazten ene munduxkatik at badirela beste mundu batzuk ere. Eta herriarentzat idazten ez badut, beti idazten dut herriak mehatxaturikoa bainintzan edo herriaren mendekoa, edo herriak berak sortua bainintzan. Orobat, inoiz ez zait burutik pasatu "artista"-itxurarik hartzea, ez "idazle" edo sortzaile helduarenik ere, alderantziz baizik, beti irudikatzen baitut artistagaiaren papera, heldua izatea besterik nahi ez duenarena, ene garapena galgatzeko duen orenen aurkako borroka odoltsu eta etengabea. Eta ene artea ez da ni bezalako jende-talde baten giroan garatu, arerioarekin harremanetan eta kontaktuan baizik.

Eta poetak? Akaso salba daiteke poeta baten poema, poeta-lagun baten eskuetan erori beharrean, etsai edo ez-poeta batenetan erortzen bada? Beste edozein adierazpide bezala, poema bat bere sortzailea ez desohoretzeko moduan beharko litzateke ernaldu eta burutu, poema inoren gogokoa ez izan arren. Are gehiago, beharrezkoa da poemek ez dezaten bere sortzailea desohora, ezta beronen gustukoak ez direnetan ere. Izan ere, inongo poeta ez da soil-soilik poeta, eta poeta bakoitzaren baitan, kantatzen ez duen eta kantua gogokoa ez duen ez-poeta bat bizi ohi da...; gizona poeta baino zerbait zabalagoa da. Erljio bereko jarraitzaileen artean sortutako estiloa sinesgabeen multzoaren erdian hiltzen da; ez da defendatzeko eta borrokatzeko gai; ez da egiazko bizitza bizitzeko gai; estilo estua da.

Utzidazue ondoko eszena hau erakusten... Imajina dezagun hamar pertsona baino gehiagoko talde batean haietako bat zutitu eta kantatzen jartzen dela. Haren kantuak entzulerik gehienak gogaitzen ditu; baina kantariak ez du horretaz ohartu gura; ez, guztiak liluratuko balitu bezala jokatzeko du berak; Edertasun horren aurrean guztiak belauniko eror daitezeko nahi du, hartu duen Olerkari paperaren baldintzarik gabeko errekonozimentua exijitzen du; eta haren kantuari inork ez badio ere garrantzirik ematen, haren hitzak munduarentzako esanahi erabakiorra izango balu bezalako jokamoldea hartzen du berak; bere Misio Poetikoan erabat sinetsirik, anatemak jaurtikitzen ditu, ostotsak sortzen ditu, hustasunean aztoratzen da; baina, are, ez du ez jendearen aurrean ez bere buruarenean onartu nahi kantu honek bere burua ere gogaitzen duela, atsekabetzen duela, sumintzen duela, ez baita era aske, natural edo zuzen batean esprezaten, beste poetengandik jarauntsitako era batean baizik, giza-sentsibilitatearekiko kontaktu zuzena aspaldi galdu zuen era batean hain zuzen; eta horrela, ez du Poesia kantatzen bakarrik, liluratu ere egiten da Poesiarekin; Poeta izanik, Poetaren handitasuna eta garrantzia gurtzen ditu; eta beste guztiak aurrean belauniko eror daitezela nahi duen bezala, bera ere bere buruaren aurrean erortzen da belauniko. Ezin esan ahalko da gizon horretaz sorbaldentzako zama gehiegi eramatea erabaki duela? Zeren eta, poesiaren indarrean sinesteaz gainera, bere burua fede horretara behartzen duenez gero, besteen aurrean ez bakarrik eskaintzen die bere burua, behartu ere egiten ditu jainkozko dohain hau hostia bat izango balitz bezala hartzera. Horrelako espiritu-egoera hermetiko batekin, non sor daiteke kanpotik bizitza sartzeko moduko arrakalarik? Azken batean, ez gara hemen hirugarren lerroko kantari bakan batez ari, ez, hau guztia poetarik ospetsuenei ere egokitzen zaie eta, hoberenei.

Baldin poetak bere kantua pasio bat bezala, edo erritu bat bezala, tratatzen jakingo balu behintzat; kantatu *behar dutenek* bezala kantatuko balu bederen, nahiz hustasunean kantatzen dutela jakin; "ni, Poeta" harro baten ordeaz, hitz horiek lotsaz, beldurrez... edota nazkaz ebakitzeko gai izango balitz... Baina ez! Poetak Poeta gurtu behar du.

Errealitatearen aurreko inpotentzia horrek erabat karakterizatzen ditu poeten estiloa eta jarrera. Baina errealitateetik ihes dagien gizonak dagoeneko ez du sostengurik aurkitzen ezertan..., elementuen

jostailu bihurtzen da. Ezerk ezin izan zituen poetak geldiarazi absurduaren amildegira zuzen zeramatzan aldapan, begirada Poesia abstraktuan finkatzeko, ikuspegitik gizaki konkretua galdu zutenetik aurrera. Berez hasi zen guztia hazten. Metafora, inolako galgarik gabe, hainbeste askatu zen, ezen egun bertsoetan metaforak besterik ez baita. Erritual bilakatu da lengoia: "arrosa" horiek, "ilusenti" horiek, "oroitzapen" horiek edo "oinaze" horiek, behiala nolabaiteko freskotasuna zutenak, hots hutsal bilakatu dira haien gehiegizko erabilpenagatik; eta hori bera esan daiteke modernoago diren "semaforo"-ez eta bestelako "espiral"-ez. Lengoaiaren estutzea estiloaren estutzearekin batera doa, eta horrek ekarri du egun bertsoak dozena bat "bizipen" kontsokratu baino ez izatea, guztiak lexiko ziztrin baten konbinazio setatsutan eskainiak. Zenbat eta Estutzea Estuago bihurtu, ezerk geldiarazia ez zuen Edertasuna ere Ederrago bilakatzen zen, eta Sakontasuna Sakonago, Noblezia Nobleago, Garbitasuna Garbiago. Alde batetik bertsoa, galgarik gabe, esploratzaille gutxi batzuk baino ezagutzen ez duten oihanaren pareko poema erraldoi baten neurriak lortzeraino puztu bada, beste aldetik kondentsatzen ere joan zen, aski tamaina sintetiko eta homeopatikoa batera murriztuz. Hala-ber, aurkikuntzak eta esperimentuak burutzeari ekin zitzaion bakarjakintsu aurpegierarekin; eta, berriro diot, dagoeneko ezerk ez du orgia aspergarri hau geldiarazteko ahalmenik. Izan ere, ez baita hemengo gizon batek beste gizon batentzat egiten duen sortze-lanaren kasua, aldare baten aurrean egindako erritu batena baizik. Eta hamar bertsoetatik, gutxienez bat Hitz Poetikoaren Boterearen gurtzeari edo Poetaren deieraren laudatzeari dedikatua izango da beti.

Bat nator sintoma patologiko hauek ez direla poetenak bakarrik. Prosan ere ikaragarritzko triskantzak eragin ditu jarrera erlijioso honek, eta, esate baterako, *Ulises*, Broch-en *Virgilioren heriotza* edo Kafkaren obra batzuk hartzen baditugu, sentsazio bera nabaritutako dugu: idazlan hauen "bikaintasuna" eta "handitasuna" hustasunean burutzen direla, mundu guztiak handi direla dakien liburu-multzokoak ditugula..., baina, nola edo hala, urrutikoak, iristezinak, hotzak iruditzen zaizkigula..., zeren belauniko idatziak izan baitziren eta pentsamendua irakurlearengan bainoago Artean edota beste abstrakzioaren batean jarririk. Poetak argitzen dituen espiritu berarengandik sortu zen prosa hau, eta zalantzarik gabe, bere esentziagatik, "prosa poetikoa" da.

Idazlanak alde batera uzten baditugu, eta poeten pertsonen eta beroriek beren jarraitzaile eta laguntzaileekin sortzen duten mundu-txoaz arduratzen bagara, are gogaituago eta zanpatuago sentituko gara. Poetentzat idazteaz gainera, elkar goستن dute poetek eta elkarri egiten dizkiote ohoreak. Mundu hau, edo hobeto esanda, munduxka hau ez da beste munduxka espezializatu eta hermetikoe-tatik oso desberdina: xakelariak giza-sorkuntzaren gailurtzat dute xa-kea, beren hierarkiak dituzte, poetak Mallarmé-z mintzo diren senti-mendu erlijioso berberaz mintzo dira Capablanca kubatarraz, eta norberaren garrantziaren konbikzioa berresten diote elkarri. Baina xakelariak ez dute hain rol unibertsalik bilatzen, eta guztiaren ondo-ren xakelariari barka dakiekeena barkagaitz bilakatzen da poeten ka-suan. Halako isolamendu baten ondorio gisa, dena puзten da he-men, eta, are, erdipurdiko poetak ere era apokaliptiko batean puзten dira, ñimiñokeriek neurrigabeko garrantzia hartzen duten bitartean. Gogora ditzagun, adibidez, asonantzien gaiari buruzko eztabaida itze-lak, eta arazoaz jarduteko erabili zen tonua: ematen zuen gizadiaren etorkizuna asonantez errimatzearen zilegitasunaren menpe zegoela. Hori da gertatzen dena gremioaren espirituak espiritu unibertsala menderatzera iristen denean.

Beste gertaera ahalkegarri bat poeta kopurua da. Gorago aipatu gehiegikeriei olerkari larregi egotearena erantsi behar zaie. Zenbaki ultrademokratiko hauek barnetik lehertarazten dute poesi gotorleku harro eta aristokratikoa; aski dibertigarria da, zinez, guztiak kongresu batean elkarrekin ikustea: hori bai izaki berezi mordoa! Baina, ez al da hustasunean ospatzen den artea esparru ideala hain zuzen inor ez diren horientzat, zeinen nortasun hutsala forma murriztu horietan liluraturik lasaitzen baita? Eta benetan erridikulua dena poesiaz prentsan agertzen diren kritika horiek dira, artikuluxka, aforismo eta saiakera horiek. Hori bai dela hitz-hustasuna, hotsandiko alfermin-tzoa, hain inozo eta heldugabea ezen ezin baita sinetsi idaztera dedi-katzen diren gizonak nola ez diren halako publizistikaren erridikuluaz jabetzen. Orain artean estilista horiek ez dute ulertu poesiari buruz ezin dela tonu poetikoan idatzi eta, ondorioz, beren kazetaxkak mu-kuru beterik daude horrelako burukeria poetizatzaileez. Oso da han-dia, orobat, erreztaldi, lehiaketa eta manifestuekin batera joan ohi den barregarrikeria, baina ez dut uste horretaz gehiago luzatzeak merezi duenik.

Azaldu uste dut gutxi gorabehera zergatik bertso-poesiak ez nauen limurtzen. Eta zergatik poetak –Poesiara oso-osorik eman direnak eta beren existentzia guztia Erakunde horretara makurtu dutenak, gizaki konkretuaren existentziaz ahaztuz eta errealtateari begiak itxiz– aurkitzen diren (hainbat mendetatik hona) egoera katastrofikoan. Garaipen itxurak izan arren. Zeremonia honen handikeria guztia izanda ere.

Baina beste salaketa bat ere gezurtatu behar dut oraindik.

Haien artea erasotzen denean poetek (inozoak baina batere ton-toak ez diren gizonak, eskuarki) beren burua defendatzeko erabili ohi duten ezohiko sinplekeria, borondatezko itsumena dela-eta esplika daiteke soi-soilik. Bertsoak plazerez idazten dituztela argudiatuz defendatzen dira haietako asko, erakusten duten jokabide guztiak halako baiezenak gezurtatuko ez balitu bezala. Bada herriarentzat idazten duela seriotasun osoz esan, eta bere hieroglifiko bihurriek gogo xumeentzako bazka espirituala osatzen dutela mantentzen duenik. Nolanahi ere, irmo sinesten dute guztiak poesiaren gizarte-oihartzunean eta zail egingo zaie ulertzea nola eraso dakiekeen alderdi honetatik. Berehala esango dute: – Nola! Zalantza egiten duzu ala? Ez al duzu ikusten zenbat eta zenbat jende etortzen den gure erreztaldietara? Zenbat eta zenbat argitalpen lortzen duten gure idazlanek? Zenbat eta zenbat ikerketa, artikulua eta mintzaldi burutzen diren gutaz? Molako mirespena dagoen poeta ospetsuen inguruan? Zu zeu zara, hain zuzen, gauzak diren bezala ikusi nahi ez dituen...

Zer erantzungo diet? Bada, horiek guztiak irudipenak baino ez direla. Egia da jende-piloa joan ohi dela erreztaldietara, baina egia da halaber ezen entzulea, oso kultua izan arren, inolaz ere ez dela erreztaldi batean deklamaturako poema bat ulertzeko gai izaten. Zenbat bider ez ote naizen ni poema bat bestearen atzetik erreztatzen ziren saio aspergarri horietan izan, eta zenbat bider ez ote dudan ikusi poema haietako bakoitza gutxienez hiru aldiz eta arreta handienaz irakurri beharko zela edukia azaletik bakarrik deszifratu ahal izateko! Argitalpenei dagokienez, ondo baino hobeto dakigu milaka erosten direla liburuak, sekula irakurriko ez badira ere. Poesiari buruz, esan dugun bezala, poetek idazten dute. Eta mirespena? Ez al dute akaso zaldiek interes gehiago sortarazten lasterketetan? Baina ba al dute zerikusirik edozein norgehiagokatarata daramagun kirol-

zaletasunak eta lasterketa hauen azpian dautzan anbizio guztiek (nationalek zein besteek) zinezko emozio artistiko batekin?

Edonola ere, eta zilegizkoa izan arren, aipatu erantzuna ez litzateke aski. Artearekiko bizikidetzaren arazoa askoz sakonagoa eta zalagoa da. Eta, ene ustez, ez da zalantzarik ezen, arteaz zerbait ulertu nahi badugu, arras hautsi behar dugula "arteak liluratu egiten gaitu" eta "artearekin gozaten dugu" dioten ideia errazegi horiekin. Ez, arteak puntu bateraino baino ez gaitu liluratzen, eta dakarzkigun plazerak ere zalantzazkoak dira... Eta akaso izan daiteke beste modu batekoa, arte handiarekiko bizikidetzeta gizon heldu, horizonte zabalgoko eta sentimendu sendoagokoekiko bizikidetzeta baldin bada? Ez dugu gozaten, aitzitik, saiatu egiten gara gozaten..., eta ez dugu ulertzen... baizik eta ulertzen ahalegintzen gara...

Zein azalekoa den fenomeno zail hau ondoko formula xumera murrizten duen pentsamendua: arteak liluratzen du ederra delako.

–O, hain dira ugariak esnobak..., baina ni ez naiz esnob bat, nik benetan bereizten dut zerbait ez dudanean gustuko –dio gizagaixo horrek eta horrekin dena dagoela konponduta iruditzen zaio.

Halere, argi atzeman ditzakegu hemen estetikarekin zerikusirik ez duten faktore batzuk. Benetan uste duzue ikastetxean artearekin liluratzera behartu izan ez bagintuzte, horrenbestearainoko mirespena –emanda dagoen mirespena– izango genukeela geroago? Zinez uste duzue gure kultur antolamendu guztiak artea inposatuko ez baligu, horrenbeste interesatuko ginatekeela hartaz? Ez al da izango gure mito-premia, gurtze-beharra gure mirespen honetan isurtzen dena? Ez da izango nagusiak gurtzean, geure burua goresten dugula? Baina, oren gainetik, mirespen eta estasi-sentimendu horiek "gure-gandik" sortzen dira ala "gure artean"? Kontzertu batean txalo-zaparrada bat jasotzen bada, horrek ez du inolaz ere esan nahi txalotzen duen bakoitza xarmaturik dagoenik. Txalo herabeti batek beste bat eragiten du, elkar berotzen dute, harik eta, azkenean, norbera zoramen kolektibo horretara egokitu behar den arte bere baitan. Guztiek "jokatzen dute" liluraturik baleude bezala, nahiz eta "egiazki" inor ez dagoen liluratuta, ez maila horretaraino behintzat.

Akatsa, inozokeria lazgarria litzateke, bada, poesia edota beste edozein arte giza-plazeraren iturri izan ledin nahi izatea. Eta ikuspuntu honetatik begiratzen badugu poeten eta haien jarraitzaileen mundua,

orduan haien absurdu eta irrigarrikeria guztiak justifikatuta daudela emango du: horrela izan behar baita, antza denez, eta gauzen ondokapen naturalarekin bat baitator, artea, sortarazten duen karra bezala, talde-espirituaren ekoizpena izan behar dela eta ez norbanakoaren bat-bateko erreakzioa.

Eta, halere, ez. Halere, planteamendu honek ere ez du poetak salbatzea lortuko, ezta haien poesiari bizitzaren eta errealtatearen koloreak ematea ere. Zeren eta, errealtatea horrelakoa bada hain zuzen, haiek ez dira ohartzen. Haien ustez dena gertatzen da modu simple batean: *kantariak kantatu egiten du, eta entzuleak, liluraturik, entzun*. Argi dago egia hauek ezagutzeko eta ondorio guztiak ateratzeko gai izango balira, kantuari buruzko jarrera bera aldatu beharko luketela errotik. Baina lasai egon zaitezke: inoiz ez da ezer aldatuko poeten artean. Eta ez uste izan gizabanakoon hautemate propioa faltsutzen duten indar kolektibo hauen aurrean erresistentzia-boron-daterik agertuko dutenik artea bederen fikzio eta zeremonia hutsa izan ez dadin, eta bai berriz gizakien arteko benetako koexistentzia. Ez, monje hauek nahiago dute belaunikatu!

Monjeak? Horrek ez du esan nahi ni Jainkoaren edo haren erlijiozko ordena anitzen etsai naizenik. Baina erlijioa bera ere hil egiten da erritu bilakatzen den unean. Benetan, errazegi sakrifikatzen ditugu aldare hauetan gure existentziaren egiazkotasuna eta garrantzia.

Aforismoak

Zarko Petan

Itzultzailea: Unai AGIRRE

Zarko petan, askotariko idazlea

Zarko Petan Ljubljanan jaio zen, 1929ko epailaren 23an, eta lizentziatu ere hantxe egin zen: Ekonomia Fakultatean estreina, eta ondoren Filmaren Akademian eta Arte Dramatikoan. Bigarren bideari heldu zion, eta Oder 57 delakoaren eratzailleetako bat izan zen, Revija 57 aldizkari garaikidearen antzerki-adarra. Aldizkari horren politika-ikuspegia susmopean zegoen oso. Hasiera batean bere kasa hasi bazen ere, Esloveniako Drama Teatro Nazionaleko (1966-1971) zuzendari gisa aritu zen gero, baita Ljubljanako Teatro Munizipalean (1973-1994) ere. Hasi 1994an eta erretiroa hartu bitartean, RTV Slovenija-ko (Irrati eta Telebista Konpainia Nazionala) zuzendari nagusi jardun zuen.

Bere profil nagusi horri erantsi behar zaio, era berean, bere olerki-bilduman agertzen den informazio zehatza, Zgodbice (1995) izenekoan alegia: bere antzezlanek 33 teatro-produkzio izan dituzte Esloveniako antzokietan eta 37 antzeppen atzerrian. 77 produkzio egin dituzte Eslovenian eta 75 atzerrian Petanen irrati-obrekin. Esloveniako Irrati Telebista Konpainiak zazpi produkzio egin ditu Petanen telebistarako filmekin; horietatik hamar zinemarako filmatu zituen. Petanen zuzendaritzapean, 100 antzerki-produkzio egin dira Eslovenian bertan eta 24 atzerrian, beste esloveniar batzuen 17 irrati-obra eta atzerrikoen beste zortzi, hiru moldaketa telebistarako eta bost filmeetarako. Horrezaz gain, Petanek 35 saritik gora irabazi ditu literatura eta filmean egindako lanarengatik.

Bere literaturari begiratu bibliografikoa ematen badiogu, umorezko prosa aipatu behar da lehenik. Genero horretan idatzitako liburuak honokoak dira: *Humoreske za napako* (Lj; 1962); *Zgodbe v eni sapi* (Mb; 1966); *Crni smeh* (B. Someten Umore Gorriarekin batera, Lj; 1970); *PPP* (A Papler eta S. Pregl egileekin batera, Lj; 1977); *Enciklopedija humorja* (Lj; 1989) eta *Ubezali smo svobodi* (Lj; 1992). Liburu horiekin eta bere aparteko umore satirikoarekin -beste genero batzuetan ere idatzi baitu-, lekua egin zuen Esloveniako satira-idazle garaikide garrantzitsuen artean.

Petanen lehen liburua, *Humoreske za napako*, 1962koa da, kartzelatik atera eta berehala argitaratua. Auzitegi militar batek moldatutako epaiketa bat zela-eta espetxean egon zen 1959tik 1961era, eta Petanek kartzelan idatzi zuen satira-bilduma hau epaiketak sortutako egonezinari aurre egiteko. Liburuak agerian jartzen du Petanek idazle gisa duen eskarmentua, eta istorioek badute oraindik indarra eta bizitasuna 30 urte geroago ere. Hainbat gai jorratzen ditu bere satiretan: politika eta antzerki kutsukoak (Naj zivi diskusija), barru-minezkoak eta ezkon-bizitzakoak. Umore beltza ageri da istorio batzuetan (Samomorilec), fantasia beste batzuetan (Rentgenske oci), baita zientzia fikzioa ere (Idealna zena). Bildumako azken istorioa agintari komunisten uztarripeko literatur produzioari buruzkoa da, eta antzekotasunak ditu Ilfaren eta Petroven *The Making of Robinson* satira ezagunarekin.

Petanen hurrengo liburuan (*Zgodbe v eni sapi*) istorio oso laburak agertzen dira: hiru orritik beherakoak batez beste. Jorratzen dituen gaiak lehenengo bildumakoen antzekoak dira, hasi eguneroko bizimodutik eta irudimenez zipriztindutako errealitatea barne (Clovek brez glave). Oso nabarmena da umore beltza (Placa po ucinku), eta bildumak baditu pisu handiko bi fabula ere (Papagaj, Rahabilitirani medved). *Usodni madez* hilketa-istorio baten eta zientzia fikzioaren arteko nahasketa bitxia da. Azken istorioa, *Kakonastane humoreska* lehen bildumako azken istorioaren oso antzekoa da, alegia Ste ze slisali za Ilfa in Petrova?

Petanen satira-istorioen hirugarren bilduman groteskoa da nagusi: *Crni smeh*. Lehendabiziko istorioak umore garrantza du oso: *Mojo oce* istorioak kapitalista ohi batez dihardu. Bizi osoan gogor lan egin duen kapitalista bat da, erregimen komunistak jabetza guztiak kentzen dizkion arte. Ezkon-bizitzaren aipua ere agertzen da umore

beltzean, *Crna Humoreska* istorioa irakurri besterik ez dago. Horra bilduma honetako beste istorio aipagarri batzuk: Fakir, Vikend eta Poziralec nozev. Strip iz Amerike Esloveniako arkeotipo tipiko bat da.

PPP aurreko lanekin osatutako liburua da eta Papler eta Pregel idazleak ditu Petanek egile-kide. Lan honetan agertzen dira Petanen beste 15 satira-istorio. Komedia beltza ederki lantzen du berriro, *Zdnji pesec*-en batik bat.

Vampir satira-istorio ederra da eta akzioarekin zipriztindua. Azken istorioa, *Tercet*, antzezlan bat da izatez.....

Hamabi urte igaro ziren Petanek satira-istorioekin hurrengo liburua argitaratzerako. Izenburu harro samarrarekin argitaratu zen antologia edo bilduma hura: Enciklopedija humorja. Umore-idazkien esparru osoa hartzen du definizioak eta adibideak emanda, eta Atik Zra antolatuta: aforismoak, pasadizoak, fabula, burleskoa, umore beltza, elegia, epigrafeak, saiakera, groteskoa, satira, elkarrizketa, komedia.

Frantsesetik

1. Historiak gudu-oinetakoekin egin ditu urratsik gehienak.
2. Galtzaileak ez dira akabatu behar; beste gerra baterako balio liezagukete.
3. Batzuetan, borraz idatzi ohi da.
4. Hitzak sutauts bihurtzen direnean, gizona gerran dabilen ager-garri.
6. Aberriaganako maitasuna platonikoa da ia beti.
7. Zakurra omen da gizonaren lagunik onena; eta polizia-zakurra?
8. Nire aberria erasotzen badute, armekin aldeztuko dut. Eta berak erasotzen banau?
9. Gudalburu batek esan zuen: "Gerra galdu badugu ere, gudu asko irabaziko ditugu."
10. Ondo dago kapitalismotik marxismora bidalatzea, baina joan-etorriko txartela hartuta.
12. Agintariak oso ipuin-kontalari petoak dira; haien hitzaldia hone-lan hasten da beti: "behin batean izanen da..."

13. Guztiek instrumentu bera jotzen dutenean, erraza da orkestraburu izaten.
14. Iraultzaileak jakintsuak badira, bat nator jakintzazko iraultzarekin.
15. Inozokeria: Estatuaren monopolio ote?
16. Sastakaiarekin aiseago zentsuratzen da, guraiziekin baino.
17. Gure agintariek zaletuak behar lukete, baina adituen lansariak daukate.
18. Beti agintzen eta nekez ematen duen emakumea bezalakoa da Estatu.
19. Uhin berriek buru hutsak astintzen dituzte azkarren.
20. Premien arabera, ezkerrera edo eskuinera jotzen duen bidea da politika.
21. Politikan, errepidean modutsu, ezkerretik aurreratu ohi da. (Ingalaterran izan ezik, jakina)
22. Erregimen batzuetan prakak erazten dizkizute aurrena, eta gerrikoa estuarazi hurrena.
23. Nahiko nuke gure lur honetan marxismoaren eraikuntza amaituta ikustea; otoi baina, ikus al nitzake lehendabizi planoak?
24. Nire erresuma zaldi baten truk! Nire errepublika Rolls baten truk!
25. Nire tankerako anarkistok nahiago izan dugu beti bakarka hil, eta ez taldean.
26. Saria eta balioa erkatzen baditugu, oso garesti ordaindu dugu askatasuna.
27. Urperatu da Estatuaren itsasontzia: arratoiak laketontziak erosten ari dira.
28. Pisako gazteluaren antzeko da marxismoa: makurtzen da, baina eztaror.
29. Gudalburu batzuen ustez, kanoiek ahalbidetuko digute gurina.
31. Emadazu zure bihotzeko giltza, irten egin nahi dut-eta!
32. Alarguna gizon aberatsa da: bere altxorra lurpean dago.
33. Garai batean, emakumeek diru asko eskatzen zuten goitibehera janzteko. Gaur, prezio berean, biluztu egiten dira.

34. Soineko zabala eta zeruertz estua aspaldiko emakumeak; alderantziz gaur.
36. Azken eguneraino leial izango zitzaiola agindu zion; horregatik saiatu zen haren bizia laburtzen.
37. Maitale batek hil arteko leialtasuna agintzen duenean, ez da bere heriotzan pentsatzen ari.
38. Gizon ezkonduak ezkongabeak baino luzeago bizi dira, erroldek diotenez. Bejondeielala!
39. Irabazten uzten duten irabaztunak maite dituzte emakumeek.
40. Gaurko Kupidonek ez du ez arkurik ez azkonik film amerikarretan. Metrailleta batekin trukatu du guztia.
41. Emakumeek erraz eskaintzen dute bihotza; tamalez, gainerako guztiarekin.
42. Begiratu bat aski izan zuen maitemintzeko. Geroxeago ohartu zen neska hipermetropea zela, bera miopea zen bitartean.
43. Haren ametsetan nabilela amesten dut gauero.
44. Ohea da, liskar ostean, ezkontideak elkartzen dituen mahai-ingurua.
45. Maitasun biribila itxaroten gaudena da.
46. Oker bakarra zure emazteak: atsegin zaidala.
47. Hede baten baitan dago sarri maitasunaren eta sexuaren arteko muga.
48. Nire biziko emakumeari besteen bizitzetan labaintzea gustatzen zaio.
49. Iritzia eskatu didate maitasunaren gainean. Gaztetu zain nago erantzuteko.
48. Bekatua... zer zuan hura?, galdetu zidan orain hurrena agure zahar batek.
49. Isiltasunak urrea balio du; ezer esatekorik duena isiltzen duen batik bat.
50. Deiadarka isiltzen zen!
51. Isiltzen banaiz, beti entzuten diate.
52. Umorerik gabeko sexua da maitasuna.
53. Zaharreria: aitzakia paregabea inozoentzat!

54. Kritikaria zirujau da; aforismogilea, berriz, psikologo.
55. Bere handinahia ez zen nolanaikoa: adar altuenetik zintzilika zezaten eskatu zuen.
56. Deusik ez dakitenean abantaila da ikastea.
58. Leiala naiz nire etsaiekiko, harik eta hilobiratzen diren arte.
58. Hondoratu berri da Charybdea eta Scyllarus konpainial
59. Luze bizi nahi al duk? Irakur hitzak atzoko egunkariak!
60. Oso aitzindaria izan zen, erretiroa hartu zuen arte.
61. Biziaren puntuazioan, heriotza da azken puntu.
62. Buruenik, egia nagusitzen omen da. Gu, ordea, hastapenetan beti.
62. Hobeto ulertzen dut neure burua, arrazoiak laga nauenetik.
63. Oker larri bi bizitzak: eramanezina eta laburregia da.
66. Hasiera guztiak dira gogorak; areago, amaieraren hasiera.
67. Murgil zeure baitara eta... zaude bertan!
68. Hain zen sakona bere pentsaera: ez zen sekula azaleratu.
69. Estu baina luze, egiten du koldarraren bihotzak taupa.
70. Zergatik lerro artean idatzi? Lerroak soilik ordaintzen dizkigute.
71. Gazteek dirudikate geroa. Tamala!
72. Etorkizunik gabeko haurra da gizon zaharra.
73. Arima bitxia da horregatik: behin baino ez dugu erosten, baina ezagutzen dut maiz saldu duenik.
74. Telefonoa baino trepete bitxiagorik? Handienei ere burua markurrarazten die.
75. Bere burua hiltzen duena oker dabil: zergatik bidezidorra hartu, bideak leku berera garamatzanean?
76. Tunel batean bukatzen den bidaia da bizitza.
77. Ez gaur arranguratu; bihar hainbat sordeisago izanen da.
78. Gizonengan, hauskorren, beren arima da.
79. In vino veritas. Edalontzi-hondoan, zoritxarrez.
80. Eta alkandora hertsagarriak neurrira egingo balituzkete?

81. Zertarako telebista koloreduna erosi? Ilunak dira programa guztiak.
82. Kontzientzia garbiko gizona zen: egunez egun garbitzen zuen.
83. Baikor larregi dabil bazterretan. Horrexek egin nau ezkor.
84. Goiko mailetan dabiltzanek ez dute bertigoa ezagutzen.
85. Askok nahasten ditu giza aurrerakuntza eta norberaren gizarte-arrakasta.
86. Egungo mundua: On Kixoteak dozenaka eta Santxo Pantzak milioika.
87. Zinez ohargarria da: zaharrago gizona, iruditzenago munduak bira azkar dagiala.
88. Gizon onak ere eros litezke, ondo ordainduz gero.
89. Eta katarsia greziar garbikari bat besterik ez bazen?
90. Zahartu ahala, gero eta gutxiago ulertzen dut nire aurreko belaunaldia.
91. Guztiok bizi gara basamortuan, baikorrek bakarrik aukeratu dute oasietan bizitzea.
92. Isiltasun zuhurra da diplomazialarien esperantoa.
93. Teorian, oso rol garrantzitsua jokatzen du praktikak.
94. Gurearekin alderatzen badugu, bai ederra Kafkaren garaiko bizimodua.
95. Amerikarrak serioak dira: beren "business" horietan dute beti gogoia. Frantziarrak ez dira serioak: "show-business" egiten dute guztiarekin.
97. Nire arazoa ekologikoa da: arima lorrindu didate!
99. Atomoaren fisioaren alde nago, nireetako bat ez baldin bada.
100. Ikuspegi estuak, eskuarki, bizkar zabalak ohi ditu.
101. Olerkariaren biluzaldiak ez du arretik pizten: arima biluziak ez du zirrararik eragiten.
102. Zuzendaria Jainkoa bada, antzezleak ateoak dira ia beti.
103. Badira margolari batzuk, beren marrazkien partez, alai asko paretan zintzilikatuko nituzkeenak.
105. Ez dago hitzaren pareko gotorlekurik.

106. "Ezer ez berririk eguzkipean", esan zuen Eguzkiak.
107. Hainbatetan, zail da iragana aurreikusten.
108. Urteen joanean, gogoeta bihurtzen da gogoia.
109. Hileta-sermoiak, hilei zuzenduagatik, biziek entzun ditzaten nahi izaten da.
110. Ezagutzen al duzu hilezkortasunaren prezioa? Herioa, jakina.
111. Mundua aldatu egin da; jada, ez nau ezagutzen.
112. Paradisia guztiona da, baina gutako bakoitzak badu bere infernu propioa.
113. Ez dute nigan pentsatzen; beraz, banaiz.
114. Eta Sokratesek esan balu: "badakit besteek ezer ez dakitela".
115. Bidaietxe bateko iragarkietan honoko aurkikuntza egin dut: zirudidan baino ederragoa da nire herria.
116. Ez dira gutxi irizkideekin bakarrik eztabaidatzea atsegin dutenak.
117. Eta zuzenbidearen eskua larrutua balego?
118. Zer izatea nahiko zenuke Historia? Hutsegiteen bilduma bat.
119. Nire bidetik nindoala, arrazoiarekin egin dut topo. Topaldi laburra izan da, betiko moduan.
120. Buruntza, darabilenarekin soilik jaikitzen den buru-estalkia.
121. Zenbatagoa gezurra, orduan eta ikaragarriagoa eta sinesgarriagoa.
122. Inoiz ez dugu geure burua galdekatu: ez ote zuen hil Kainek Abel bidezko defentsan?
123. Eta gizonak sinesteari utziko balio?, zer egingo genuke elizekin?
124. Apostolu guztien artean zein aberastu zitekeen – berak nahi izan balu- negoziotatik? Juda. Publizitatetik ere aski ongi bizi zitekeen.
125. Ez naiz fio beti egia esaten duen politikariarekin.
127. Korrontearen aurka dabilenak bizkarretik behar du haizea.
128. Behin bakarrik hiltzen gara. Damu! Bigarrengoan erraza litzateke.

129. Olerkaria iraultzaren aurretik dago, baina, iraultzaileak motorizatzen badira, azkar aurreratuko dute.
131. Satiragilea zakur hozkaria da; umoregileak, berriz, adausi baizik ez du egiten.

Alemanetik

1. Buru hutsak errazago makurtzen dira.
2. Ez-gaiak edozertarako gai dira.
3. Krisialdiak ere nazionalizatu egiten dituzte ekonomia marxistetan.
4. Hortzak txikitzen dizkizute lehendabizi, eta mihiarekin kosk egiteko eskatzen dizute gero.
6. Zail da satirak idaztea, baina zailagoa izenpetzea.
7. Zuzendutako ekonomia batean, zuzendariak bakarrik bizi dira ondo.
8. Bizitza sabelean zehar – Nora?
9. Hil hadi gaur! Bihar garestiagoak izango dituk-eta hire hiletak.
10. Hitzak ereiten dituenak garia erosi behar.
11. Ipuin sozialista guztiak honela hasten dira: "Behin batean izanen da..."
12. Nire esku balego, borrak kendu eta boomerang-ak emango nizkioke Poliziari.
14. Politika-elkarrizketetan, bakarriketak nagusitzen dira ia beti.
15. Oihartzun handiagoa egiten dute esaldiek buru hutsetan.
16. Bat nator ni ere: gerrikoa gehiago estutu beharrean gaude, baina, eztarrian ez, mesedez!
17. Estatuaren kontura lurperatua, zortzitik zazpian, Estatuaren kontura biziua.
18. Emazteek nahiko luketena: senarrek eraztuna hatz-erakuslean eramatea.
21. Arrisksutsua litzateke oroimen txarrekoek memoriak idatziko balituzte.
22. Bi haserraten direnero, zuzendariak du arrazoi.

23. Ez dut sinesten uniformedunek zibilizazioa aldezen dutela irakurtzen dudak bakoitzean.
24. Lehenik, munduak bira dagiala aurkitu zuen Galileo Galileik. Geroxeago ikasi zuen, larrutik ikasi ere, norabide okerrean egiten duela.
25. Kritikaria: iren bat artearen harenean.
26. Ezagutzen nuen hamaika eztabaida piztu zuen bat, harik eta giltzapetu zuten arte.
27. Gaizki-hezi hutsa da gaurko gizona: mihia erakusten du, zintzilikatzen dutenean.
30. Egipetuko gara, garaizago edo beranduago, azkeneko iraultza azkenaurrekoa zenaz.
34. Sexu-heziketari dagokionez, autodidaktak dira arrakastatsuenak.
35. Urte bian ikasten dugu gizonok hizketan; gero, biziari guztian, isiltzen ikasten dugu.
36. Bada aski arrazoi hegazkin-gidari izateko: munduari txistua hobeikiago botatzearen.
37. Linea politikoari ez zaio dieta batekin eusten.
38. Gaizkileak ez du, sekula, nagusi faltarik izaten.
39. Ez dira gotzaigorenak huts gorenak egiten dituzten bakarrik.
41. Bikote baten ohean sartzen dira hiru.
42. Adinak egiten ditu eder, artean, gaztetako ogenak.
43. Filma zazpigarren artea da, idatzi zuen bost arte soilik zenbatzen zekien kritikari batek.
44. Gaur ohe-lagun; bihar lagun-ohi.
45. Maitasuna itsua bada, elkar ukitu behar.
46. Gizonak ikasten jarraitzen du, alboan andereño gazte bat duen bitartean.
47. Ez dago ezintasuna bezalako antisorgailurik.
48. Hiru esloveniari- laukote bat!
50. Ez ezazue ahaztu, telefono-elkarrizketa ororen ostean, bonba botatzea!

51. Zentsuratzaillea Estatuaren funtzionarioa da, eta bere bulegoa gure buruetan dago.
52. Atzekoz aurrera egin dugu guztia: inozokeriaren ordezt, adimena zigortu dugu.
53. Dentistari bakarrik erakusten dizkio hortzak gaurko gizonak.
54. Nik dazagudan Judak emakumeei soilik ematen die musu, badaezpada.
55. Banatu ostean nahasten dituzte agintariet kartak.
56. Herri guztietako langileak, elkar zaitzete!
Topalekua: Alemania.
57. Inork inoiz egin ez duena berritzea da artea.
59. Inozokeria gaixotasun kutsakorra da, adimentsuak ere ez dau-
de-eta beragandik aske.
61. Eta zer erranen du Historiak?- Otoi, lagundu!
62. Goibeltzeko modukoa da progresuak atzeraurratsak egiten di-
tuenean.
63. Pena da gero, mugarik gabeko maitasuna hain mugatuki bizi
barra.
64. Jabetza hori duenetik, ez du salneurrik gabeko gauzetan si-
neste.
65. Umeetan, nola ekoizten diren atsegin dut gehien.
66. Azpikontzientziara isurtzen dut kontzientzian daukadan oro.
67. Jakituriak baditu mugak; inozokeria soilik da zedarriezina.
68. Goardien artean, nezkez aurki daiteke abangoardiazalerik.
69. A esaten duenak, esango du AU ere.
70. Adimenagandik aldentuta nabil aspaldian: sutu egiten nau,
beti arrazoi du-eta.
71. Emakumeak behin eta berriz ahalegintzen dira gizon bihozka-
been bihotzetara heltzen.
72. "Guztia isurian dago", esan du gaurko Heraklitok, "eta ez dago
horri eutsiko dion iturginik".
74. Gela bakarreko ostatua da bihotza.
75. Etsaiak entzun egiten du: gurekin batera abesten du.

76. Haren hatzarekin zemaizen dute Jainkoaren morroi gehienek
77. Guztiok gara belaunahuldi berekoak.
79. Jakituria indartsua da; ezjakintasuna ahalguztiduna.
80. Etortzen lehena, hondatzen lehena.
81. Emakumeek, gezurrak, etzanda esaten dituzte errazen.
83. Gizon urtetsuak lausoago ikusten du, baina baita sakonago ere.
85. Ongi ezjabeturik nago arazo guztiekiko.
86. Infernua gainerakoak dira beti.
Paradisua, berriz, zera da: gainerakoak infernuan.
87. Goitzen bila nabil nire aforismoentzako.
88. Arriskutsua da, gauza arriskutsurik bada, Estatuaren gai pribatuetan muturra sartzea.
89. Guzti-guztia anabasa ezin hobean.
90. Ez izan etorkizunaren beldur.
Bihar baino ez da hasten.
91. Azkar eta motel: gure helburua Azken Auzia da.
94. Euskaraz ba al dakizu? Sí.
99. Jakintsuarentzat, erraza da adimentsu izaten.
101. Zenbat eta ahulagoak arrazolpideak, orduan eta trumoitsua-
goak adierazpideak.
102. Badira egileak baino lehenago zahartu diren liburuak.
103. Egiten dituzten hutsegiteetan bizi behar lukete arkitektoek.
104. Agintariak nire telebistan bizi diren susmoa daukat aspalditxo
honetan.
105. Gaurko prezioei begiratzea bezalakorik ez, aspaldiko garai onez
gogoratzeko.
106. Antzerkigintza modernoan, *Souffleur* bat behar dute entzuleek.
107. Inflazio-taula: $2 \times 2 = 0,4$.
108. Non dago, bada, eslaviar arima ospetsua? Hor nonbait,
bihotzaren eta sabelaren artean.
109. *Virgo tacta zen* bera.

110. Zakurra da gizonaren lagunik onena.
Emakumeekin asegaiztazo izan ohi da.
111. Zaila, zaila denez, Judas bakoitzari Kristo bat aurkitzea.
112. Gurean, Jainkoari eskerrak, ia erabat deuseztatu dugu erlijioa.
113. Jaiegunez, arraina jaten dute gizajale finenek.
114. Aberriak hots dagi. Bozgorailuz egiten du gehienetan.
115. Bizitzak maila merkeko eleberriak idazten ditu.
116. Gustura antzezten dut ezkontzetan, baina, mesedez, ez rol nagusian.
117. Salbuespenetan bakarrik da maitasuna erdoilgaitz.
118. Koadro abstraktu bat bezain ederra zen.
119. Ba al duzu zerorren iritzirik?
-Jakina! Ez da erosten dudan lehendabiziko aldia.
120. Eskua luzatzen nion bakoitzeko izuak hartzen zidan gain, ez ote zidan atzera bueltatuko.
121. Gerran, herioa da bizi-modu.
122. Politika-bitartekoeekin egiten den gerraren jarraipena da bakea.
123. Gerran, informazioak ere uniformeak jasaten du.
124. Zapatu libreen eta biharamunen alde ari gara borrokan.
126. Bila dabilena aurkitua izango da.
127. Ez da zer irakurrik aspaldiko garai onez, aspaldiko egunkari onetan.
128. Amaiera pozgarri batekin hasten da ezkon-bizitza.
129. Amets eta amesgaizto da, era berean, emakumea.
130. Errodek diotenez, bi emakume daude gizoneko: erakuts al diezadake inork bigarrena?
131. Garun txikiarekin pentsatzen du.
132. Ardura nori? Galdetzen duen hari.
133. Ez dut ezer ere egiten, baina hori sakonki bederen.
135. Beharbada, kain eta Abel ez ziren anaiak, baizik eta bizilagun onak.
136. Amestutako emakumea: beroa neguan eta freskoa udan.
137. Esperientziekin esperientzia txarrak izan ditut nik.

138. Gaurko Hamleten bakarriketa: "nirea edo ez nirea..."
139. Lehenak azkenak izanen dira.
Azkenak azkenaurreko.
140. Zer izan nahi zenuke handitan?
Gizon ttiki bat izan nahi nuke.
142. Idaztazu beti (besteek nola pentsatzen duten) pentsatzen duzuna.
145. Sozialistak gara bazkalaurretik; kapitalistak bazkalondoan.
146. Zenbat eta latzagoak garaiak, orduan eta luzeagoak agintarien sermoiak.
147. Atomo-gerra hutsean amaituko da, ezbairik gabe.
148. Atomo-bunkerrak dauzkat salgai, beste mundurako ikuspegi paregabearekin.
149. Aforismoak ez dagozkio epikari, etikari baizik.
150. Ez daukat ezer, baina beldur naiz kenduko didaten.
151. Eskuetan agintea daukagu; eta, buruan?
152. Are garai alaiagoak datoz pesimistentzat.
153. Urte txarrenak ere badu egun onik: azkenekoa.
154. Orain, antikomunista-ohi bat naiz.
155. Herri kapitalista oso aberatsek bakarrik eraman dezakete sozialismoa.
156. Desinformazioa, informazio eraikitzailea.
157. Sigmund Freud Vienatar bat da, zeinak dibanaren aurkikuntza egin zuen.
158. Kapitalismoa: Bi semeko agintekera.
Sozialismoa: Seme bakarreko agintekera.
Komunismoa: Semerik gabeko agintekera.
159. Estatuak, eskuarki, jaio ostean soilik izaten ditu erdiminak.
160. Isiltasunak badu bere oihartzuna politikan.
161. Politikari aktiboak eta errecreatiboak dauzkagu.
162. Nortzuek esaten dute beti ez zela ezer ere aldatuko? Garai batean goitik, eta, orain, aurretik dauden horiek.

163. Irakasle hobea da porrotaren oroitzapena, ezen ez arrakastarena.
164. Esan ez didaten guztia sinesten dut.
165. Ezer ez dakienak guztia ulertzen du.
166. Arriskutsua da, inondik ere, erbiak lasterkariak baino bizkorragoak direnean.
167. Eliza-leku, bekatu-leku.
168. Kritikoa da egoera, baina ez oraindik autokritikoa.
170. Kulturaren definizioa: Edurnezuri eta zazpi burokratak.
171. Egungo seme galdua ez da edozein moduz etxetik irteten.
172. Zenbat preserbatibo egin ote litezke borra batekin?
173. Zentzurik gabeko emakumeek ulertzen dituzte hobekien gizonak.
174. Oso autokritikoa zen –besteekiko betiere.
176. Gurina ala kanoiak? Ez da galdera egokia; nahikoa kanoi duenak izango du gurinetik ere.
177. Gizonek beren ateraldiekin bar egiten duten emakumeak atsegin dituzte.
178. Itzuleran, atzealdea da zauliena.
179. Ez lanak!, soldatak itxuragabetu du!
180. Eskolan, okerreko zentzuarekin pentsatzen ikasten dugu.
181. Nola liseritu gosea?
182. Mikrofono bat banintz, gorritu egingo nintzateke maiz.
185. Inozo partikularra zen partikularitate guztietan.
188. Guztiz galarazita bititzea.
190. "Sexua munduko bigarren gauzarik ederrena da", esan zuen musikari batek. –"Eta ederrena?"– "Schuberten sexteto bat."
191. Bihotza, giza soinataletan inozoena.
193. Epitafioa: Hemen biziko naiz ni –hil ostean.
194. Zein da amodiorik onena? –Hurrengoa beti.
195. Nire asmoak etorkizunari begira? Bizitzen jarraitu, beste pixka batean segurik.
196. Azkena bar egiten duenak bakarrik egiten du.

197. Zergatik idazten dudan? Ezin delako, damurik, axotarekin tiro egin.
198. Idazlea naiz. Epai nazazue hitzetatik, ez egintzetatik!

Ingelesetik

1. Egungo neskatxa batzuk ikusita, ez da hain ustela haurrak Paristik datozen ustea.
2. Zenbat eta txarragoa orkestaburuaren belarria, orduan eta luzeagoa gida-zotza.
12. Historiagileek iragana eraikitzen dute; ideologistek, berriz, etorkizuna.
13. Gehiago dira aberriaren lepo bizi direnak, harengatik hil direnak baino.
14. Mundua hiru zati berdinetan banatzea da politikarien nahia.
15. Zer agintzen ote dute zeruko hauteskunde-hitzaldietan? Infernua akaso?
16. Zoritzarrekoa da benetan Estatu txiki batek hainbeste gizon handi dituenean.
17. Azken arnasetan dira, sermoilariak, sinesgarrien.
18. Gizon zuhurrak sartzerako jotzen du Historiaren atea.
20. Atzerapenaren izenean eraikitzea bezain zentzugabea da aurrerapenaren izenean eraistea.
21. Norantz ari gara nabigatzen? Esango dizut, haizeak nondik jotzen duen jakin orduko.
25. Gizonezkoon ametsa: emakume birjin esperientziaduna.
29. Gizonezkoek nahiago dute legezko betebeharrak legez kanpoko oheetan betetzea.
31. Eta zer Judas homosexuala bazen, eta ez saldu bat?
32. Judas da, zalantzarik gabe, hamabi apostoluetan ezagunena.
35. Bi antzezle on aurrez aurre daudenean, bi bakarriketatara moldatzen dute elkarrizketa.
36. Ez al da tristea egileak bere obraren plagioa egitea.

37. Paperak zernahi gauza jasaten du; komuneko paperak batik bat.
38. Kainek eskaera bat aurkeztu zuen Abelen hil-ondoko erreabilitaziorako.
41. Ahoa beteta, zaila da protestan egitea.
42. Gaur egun errazago jasotzen da buru hutsa, buru jantzia baino.
45. Eureka! Ez ninduten aurkitu!
49. Nork berea gorde nahi badu, besteren buruarekin pentsatu behar du batzuetan.
50. Isiltasunera behartzen dutenean, orduan hasten da bat pentsatzen.
51. Komeni da zabalik dagoen atea ere jotzea.
54. Burua ireki zidaten, beren ideiak inplantatzeko.
55. Berekoi hutsa zen: Estatuaren lepotik loditu zuen berea.
57. Happy end batekin amaituko ote da mundua?
59. Maitasunean, gizonak ematen du hasteko agindua; emakumeak gelditzekoa.
62. Emakumeek mihia mozten dizute lehenik, eta, gero, isiltzeko eskatzen.
65. Zakurrak erabat sinetsita daude uhala beren nagusiak gizatzeke dela.
66. Ezagutzen ditut Marxi bizarra kendu eta Marxismoari erantsi dioten marxista batzuk.
67. Helburu batzuek orbandu egiten dute asmorik galaiena ere.
69. Muga-zergak garestiak dira oso inportaturiko ideologietan.
71. Ez al da tristea analfabetoak prentsa askatasunaren alde borrokatzen direnean?
72. Ez da haragia garestitu, dirua merkatu baizik.
74. Munduko zaharsaritu guztiak, egin bat!
76. Hain ziren inozo emakumeak lehen, azkarrak izan nahi baitzuten. Hain dira orain azkarrak inozo izan nahi dutela.
79. Zain ezak heure burua! Eta utzi besteei ere zain hazaten!

81. Apenas ezberdintasunik talentudunen eta inozoen artean. Horrela soilik uler daiteke talentudunak, hogeitaz urtean, leku berean egotea.
82. Adimena esportatzea ez da, ezta hurrik eman ere, adimenez jokatzea.
84. Garaizago edo beranduago, baina buru-hutsak gailurrera iritsiko dira.
90. Zergaitik gaude, aldi oro, bidegurutzeetan? Gure bidea bakarra da.
91. Nola filmatu dokumentalak ikuspegi murrizteko kamerekin?
92. Itotzen ari garen arren, gargarak egitea da gure ekonomialariek aholkatzen duten irtenbide bakarra.
94. Ezagutzen dut sozialismoa merkatu-prezioan eskaintzen duen politikaririk.
96. Sozialismoa: turista kapitalisten paradisu.
98. Kokaleku altuetatik, argiago ikusten da etorkizuna.
101. Pentsamolde zaharreko gizon gazteak dira denetan estimatuenak.
102. Askotan esaten da iraultzak bere semeak irensten dituela; gerta daiteke, haatik, semeek beren iraultza irenstea ere.
103. Estatu asko birrindu dira gizon handien itzalean.
108. Irabazleek idazten dute Historia.
110. Idazle klasikoei soilik barkatzen zaizkie liburu aspergarriak.
111. Jakinduria ezak desafio asko.
115. Geure patua gero eta pattalagoa da.
116. Platerik onenak ere leku berean amaitzen du.
118. Ez naiz aditu geografian. Esan al diezadakezue berriro Balkanak Europaren ezker aldean ala eskuinaldean dauden?
120. Mantela da emakumearen laneko buzoa.
122. Progresua, konturatzerako hausporik gabe gelditzen den esprinterra.
123. Kale itsu batean gaude, ikusmena berreskuratzeko mirakulua-ren zain.
124. Mihia askeagoa izango litzateke, ahoan biziko ez balitz.

125. Lanak gizona sortu zuen maxima ez zitzaion gizonari lanean bururatu, atsedenean baizik.
126. Protesi merke bat dirudit, batzuetan, justiziaren eskua.
127. Isatsa dantzatzen du zakurrak. Mihia gizonak.
129. Zibila: abandonatutako soldadua.
130. Egiari begiratu nion. Eta keinu egin zidan.
132. Ezagutzen dut difamazioa legearekin babesten duen herri bat.
133. Herri sozialistetan gairiditu ditugu klaseen arteko ezberdintasunak. Trenbidekoak bai, behinik behin.
134. Ibarretan tunelak eta mendietan zubiak eraikitzen ari gara.
136. Munduak biraka jarraitzen du, ordutegiz kanpo bada ere.
139. Musikarako belarririk ez dutenek jotzen dituzte, gaur egun, lehen biolinak.
140. Umoreak suntsituz eraikitzen du, eta eraikiz suntsitzen satirak.
142. Zenbat eta urrutiago gezurra egitik, orduan eta gehiago sinesgarritik.
143. Etsaia ikusi nuen Infernuan: bizartzuri, aureoladun.
146. Kolpetik maitemindu al haiz? Pausatu hadi, eta bota ezak beste begiratu bat.
147. Ozenagotu egin behar genuke jakitunaren ahotsa.
148. Mundu gainezkatu honetan, eskelak dira jaioberrien ziurtagiri.
150. Gela bakarreko bihotz baten bila zebilen.
152. Udaberria heltzean, gaztetasunarekin amesten du urte larregi dituen gizonak, eta, heldutasunarekin, urte gutxiegi dituenak.
153. Baliteke kontzientzia txarreko gizonak lo gaizki egitea, baina ohe txukunean betiere.
154. Munduak gero eta antz gehiago du zirkuarekin; espiritu nanoak dira izarrak.
159. Zernahi egingo nuke langilegoaren alde, haietako bat ez naizen bitartean.
160. Emakume azkarrak argi uzten du zelaia dela bere bihotzerako bidea.
161. Arbasoei lapurtu dieguna da tradizioa.

162. Egi-erdia egiaren hamarrena izaten da sarri.
163. Mundua hankaz gora dagol Komunista eskuindarrak eta kapitalista ezkertiarak dauzkagu.
164. Infernuan bizi diren Santuen izenak argitaratuta egiten du Deabruak propaganda.
165. Atzerapausoa eman zuen abangoardiaruntz.
167. Gure inozokeria ulertu ezinda dabiltzanak dira inozoak.
168. Gorputza uniformepean gordetzen duenak agerian jartzen du izaera.
169. Noizbehinka maitasunarekin olioztatu beharreko makina da bihotza.
170. Seinale hau irakurri nuen behin gizon jakintsu baten bekokian: itxita, inbentarioagatik.
171. Akats bakarreko labirintoa: sarrera ugari baina irteerarik ez.
172. Iraultzaren abezean Z da lehen hizkia, eta A azkenekoa.
173. Ingalaterran badute shadow cabinet bat; hemen, ministroek nahiago dute eguzkia hartzea.
176. Pozik ezkonduetako gizonaren inguruan zera esan daiteke: zoriontsu dela bere zoritxarrean.
179. Justiziaren begiak eta injustiziaren ahoa estali zituzten.
180. Politikariek ez dute mundua aldatzen; pintura-berritu bat ematen diote aldian behin.
181. Gizakia, bere larruazal barruan bizi den maizterra.
182. Lekurik ahulenean astindu zuen arrakastak: buruan.
183. Gainerakoen okerrak aurkitzeko lupak dira gure begiak.
184. Segurtasunik ez dutenen esku egoten da, normalean, Estatuaren segurtasuna.
185. Erabat izaturik irakurri nuen paradisu-atariko mezua: "Sarrera debekatua bizidunentzat."
187. Bere azken borondatea atalka bete zedin eskatu zuen.
189. Galileo moderno batek esan lezake: munduak piririka egiten du bira.
190. Penintsula izan nahi lukeen uhartea da gizona.

191. Ez duzu zakurrak zaunka egiterik nahi? –Egjozu kozk.
192. Korrikalari guztiak helmugan pilatzen dituen lasterketa da bi-zitza.
193. Beste baten eskua eskaini zidan.
194. Iraultza lurrikara politiko bat da.
195. Administrazioa: haize-bildu baten aurrean soilik erreakzionatzen duen haize-errota.
197. Aginpidea esku garbietan irristatzen da errazen.
198. Ezkontza-hausturen arrastoak interesgarriagoak dira psikologoarentzat, arkeologoarentzat baino.
199. Suizidioa salgai dago self-service almazenean.
207. Arazoek ekartzen dute benetako laguna; neska-lagunak, ordea, arazoak ekartzen ditu.
209. Menpekoentzat, trepete moldakaitza da telefonoa: burua ozen makurtzen ikasi behar dute.
213. Bidegabekeria handienak txikia dirudi, goitik begiratuz gero.
217. Gosetuak ez dio sinesten aseari, eta aseak ez da fio gosetuarekin.
218. Nazkatuta nago koadro futurista abstraktuekin.
219. Ergel hutsak soilik liluratzen dira gerra hutsarekin.
220. Etorkizun hobearekin amesten genuen. Aurrerantzean, iragan hobea ez izana damutuko zaigu.
221. Egia bada Estatua hondoratu egingo dela egunen batean, ez genuke hain gogor saiatu behar gaur lurperatzen.
222. Gure ostrukek euren arrakasta-adierazpenen hondarretan ezkutatzen dute burua.
223. Liburuek patu propioa daukate, baina egileen patua beste batzuek erabakitzen dute.
224. Ehorztetxeentzako oharra: hileta-kostuak bizimodua baino gutxiago garestitu dira.
225. Abertzale sutsua zen, jabetzak nazionalizatu zizkioten arte.
226. Ironikoa da, badirudi diru osasuntsu bakarra herri gaixoetatik datorrela.

228. AEBetan, Askatasunaren Estatua daukate gutxienez; leku askotan, hilarririk gabe lurperatu dute askatasuna.
229. Eskupekoak beheratu egiten gaitu langileak, baina gustukoa dugu beheratzea.
229. Geure kontzientziaren balioak gora egin du oraindik orain; jada, ez dugu ogi-mokor baten truk saltzen.
232. Estatu sozialistetan, ez dago lanik iragarleentzat.
233. Kapitalismoan bizi den sozialista da iraultzailea; baita sozialismoan bizi den kapitalista ere.
234. Munduari lehiatila irekitzen dionak prest egon behar du haize arrotzetan murgiltzeko.
235. Eguraldi politikoari begira, ez dago iragarle zehatzik.
236. Pentsa zein presaturik dabilen jendea komunismoarekin bukatzeko: urterik urte, auto azkarragoa eskatzen diote Estatuari.
237. Sozialismorantz jauzi handiegia eginez gero, buruz gain pasa eta guztia gal daiteke.
238. Zein zeregin tristea langabezia dagoen iraultzailearena.
240. Sozialistatzat zuen bere burua, zeren eta, azken batean, hamabost urtean ordaindu zuen gizarte-segurantza.
242. Mundua antzetzoki bat da: jendea antzezle; politikariak, zuzendariak eta historialariak kritikari.
243. Galdetzen duena galdetua izango da.
244. Nork berekiko egiten duen egonaldia da psikoanalisi.
245. Tamalez, bizitza-eskarmentua ezin da oinordetzan hartu.
247. Galdera-ikurra aldarte bitxia da inondik ere.
248. Terroristak: taldean hiltzea nahiago duten suizidak.
249. Kolpe baxuak goitik ematen dira hobekien.
250. Askotan, pentsamendu sakonenak ahalik eta sakonen hondoratzea izaten da onena.
251. Gezur ozena luze eta zabal entzun daiteke.
252. Ez dut ulertzen, prezioak goraka aztoratzen dira beti.
253. Azken aurkikuntza teknikoa: garun-lisagailu bat.

254. Fatalista naiz, femme fatale-ak atsegin ditut.
256. Lehenengoz jantzita ikusi zuenean maitemindu zen nudista bat bestearekin.
257. Lizun hutsa zen: etorritako bidetik utzi nahi zuen mundua.
260. Ezkontzan, emakumeak leialak dira printzipio propioekiko.
261. Dibortzioa, ezkontzen arteko denbora.
262. Zein lehenago, oiloa ala arrautza? –Oilarra koanto.
263. Historia-liburuetan parodia bilakatzen den tragedia da gerra.
264. Borondaterik gabeko odol-emaileak dira soldaduak.
267. Beti gertatzen da, iraultza bukatu ahala, iraultzaile kopuruak gora egitea.
269. Zergatik ukatzen du beti Atzerri ministroak Barne ministroarekin harremana izatea?
270. Oro liteke demokrazian; deus ez diktaduran.
271. Burokraten arteko gerretan, bor-borka isurtzen da tinta.
272. Egunen batean, berdinak izango gara guztiok: berdin aberats, berdin txiro.
274. Lastima betiereko maitasunak sekula ez irautea!
277. 1989an, lotsak hil zen komunismoa.
282. Gerra guztiak bake-mahainguru arrakastatsu batekin hasten dira.
283. Abertzaleak Estatuaren gigolo-ak dira.
284. Ezjakintasuna da berdintasunerako lehen baldintza premiazkoa.
285. Tito ondoren: tutti-fruti!
286. Osasuna hiltzen da gerran.
290. Komunismoa sistema errepresiboa zen, baina komunismo-ostea sistema depresiboa da.
291. Beldur naiz ez ote diren Esloveniara garai bateko egun ederrak bueltatzen ari.
294. Aforismo berri bakoitza nire azkenekoa izango dela uste izaten dut beti.

Italieratik

1. Emakumearen arma sekretua gizonezkoon praketan dago.
2. Aforismoak ardoaren pareko dira: zaharragoak, harik eta ho-beak.
3. Iparrorratza galdu dugu, baina jarrai dezagun norabide zuzenetik nabigatzen.
6. Hilezkor usteko bat baino gehiago joan da beste mundura.
7. Lagunak! Oto! Jarrai ezazue harea begietara botatzen, guztiz premiazko dut nire bigarren etxea eraikitzeko.
8. Jende asko astebururako soilik joaten da Canossara.
9. Hitz-jaleak agertzen dira zirku sozialistetan, ezpata-jaleen partez.
10. Bitxia da benetan, etxean nagoela erasaten dit gehien herrimikak.
11. Bi bider bi lau dela dioenak, jar beza agerian!
12. Diru berriak, atsekabe zaharrak.
12. Vatikanoarekin adiskidetu ginenetik, gure herritar hilak zuzenean joaten dira paradisura.
13. Dirua da zoriontasun erdia. Beste erdia, diru asko.
14. Emakumeak ez dira zahartzen, heldu egiten dira.
15. Salbuespenak ere bere araua bilatzen du.
16. Zaila da esloveniarra izaten; batez ere, Eslovenian.
17. Lepazurreraino ez gauzkaten arte hazten dira haurrak.
18. Sozialismoari eskerrak, askoz hobeto ulertu dut Dostoievski.
19. Eragingarriagoa da borrarekin mehatxu egitea, eta ez hitzarekin.
20. Night delakoa dotore jantzitako gizonak emakume eder biltuziak ikustera joaten diren lekua da.
21. Lanik egiten ez duenak jan beza gutxienez!
23. Mihi luzea, ibilpide motza.
24. Nire eskuak garbi daude. Besteren patrikan eduki ditut 45 urtean.
25. Politikan, zorroztasuna oztopo da zentzuzko jokabidea izateko.

26. Besteren pentsamendua irakurtzen dut, baina aspaldian ez dut lan handirik: ia inork ez du ezer ere pentsatzen.
27. Oroimen motza, ibilpide luzea.
28. Monarkiazalea naiz, lady Diana gustatzen zait.
29. "Ez gara ogitik bakarrik bizi", esan zuen okinak opila labetik ateratzen zuen bitartean.
30. Gezurra: inork sinesten ez duen egia.
31. Besteekin saltzen nauela jakin dudanetik, asko epeldu da nire aberriaganako maitasuna.
32. Gutxiengoak du arrazoi, gehiengo denean.
33. Heriotza, azken batean, gaixotasun baten amaiera baino ez da.
34. Zorionaren bila joan aurretik, galdetu beste batek galdu duen.
35. Nire plagoak benetakoak dira.
36. Demokrazia zubi bat besterik ez dela esaten dute batzuek.
37. Nork bere aberria saldu lezake; ez, ordea, erosi.
38. Nire klaseko etsai bakarra matematika irakaslea zen.
39. Sadikoa: ezagupidea berreskuratu duen masokista.
40. Eslovenian, bihurtuek osatzen dute alderdirik indartsuena.
41. Gau lainotsuetan izarrak amesten ditut; gau distiratsuetan, berri, lainoak.
42. Baikorrak: bakarra naiz ilaran, lehenengoa beraz.
43. Ezkorrak: bakarra naiz ilaran, azkenekoa beraz.
44. Nahi duk agintea eskuan? Jar ezak hitza katuan.
45. Historiari ikasi diogu ez zaiela historialariei sinetsi behar.
47. Bosniako sukaldaritza min samarra da, eta hiru modutan pres-ta daiteke: serbiar, kroaziar eta musulmandar erara.
48. Hala erantzun zuen Don Juanek, emakumeak ongi ezagutzen zituen galdetuta: azaletik bakarrik.
49. Bada idealak lurperatzeko garaia, jada zapore min samarra daukate-eta.
50. Arrakastaren bidea gainerakoekin porrotekin eraikitzen da.
51. Esloveniarrok esloveniarrokin soilik gara chauvinista.
52. Sozialismoa, anabasa soziala.

53. Demokraziazaile hitz egiten, boltxebike pentsatzen eta faxista jokatzeko du gaurko gizonak.
54. Estatu Aberri bihurtzen denean, erbestera jotzea onena.
55. Iragana bera aurrekustea ere zaila da batzuetan.
56. Itzuleraren gozoa dastatzearren soilik joango nintzateke hainbat tokitara.
57. Pentsioak egokitzeko proposamena: pentsiodun guztiak defunto bihurtzea.
58. Esloveniarrok umore oso fina daukagu: besteez bar egitea gustatzen zaigu.
59. Ikasleek ez dute ikusten zein ordutan sortzen den klaserik gabeko gizartea.
60. Estatuarentzat arriskutsuago dira gehiegi dakitenak, gutxiegi dakitenak baino.
61. Bizitzak beti eskaintzen digu alternatiba bat: sasitik berrora.
62. Ezezagun bateko ekuazioa da bizia, eta hil ostean argitzen da bere kasa.
63. Litekeen mundurik onenean bizi gara, baina okerreko ingurumarian.
64. Estatu lana eskaintzen ari da oroimenik gabeko historialariei.
65. Sozialismotik sozialismorako iraganbide samurra da trantsizioa.
66. Komunismo-ostea ordaina eman-zale da: erregimen ohian komunista ez zirenekin mendekatzen da.
67. Komunisten kontrakoa zergatik naizen galdetu didate. Erantzun diet nahiago dudala Solzenitzinen, Havelen edo Bulgakoven alboan egon, Stalinen, Beriaren eta Zdanoven alboan egon baino.
68. Orain, komunistek demokratikoki jazartzen dituzte ez-komunistak.
69. Pentsatzen ez dutenekin baino aztiago ibili bestela pentsatzen dutenekin.
70. Ogia ez baino jendea xerratzeko erabiltzen den labana da baionetak.
71. Badut hizkuntz akats bat: egia baizik ez dut esaten.

72. Rebus: Nora ezkutatu dira Esloveniako komunista guztiak?
73. Honela esan diot agur mundu honi:
Berriz arte!
74. Ni atea naiz, Jainkoari eskerrak.
75. Izugarri sendoa da bere ezjakintasuna.
76. Esloveniako demokratizazioa: komunismoaren porrota eta komunisten garaipena.
77. Geure sozialismoaren sasikume da geure demokrazia.
78. Hanka bat kapitalismoan daukagu jada, baina burua sozialismoan oraindik.
79. Gure polizia tximeleta-sarearekin abiatzen da arrain potoloak eta marrazoak arrantzatzerara.
80. Marxismoaren klasikoak: Harpo, Chico, Groucho eta Karlo Marx.
81. Komunista ohiak dira, komunista guztien artean, gutxien atsegin ditudanak.
82. Orain, antikomunista-ohi bat naiz.
83. Gaurko krisi modernoak berrogei urtetako arrakasten pilaketa da.
84. IHESa: kontra-iraultza sexualaren hasiera.
85. Beldur naiz ez ote den sozialismoa arazo sozial bihurtu.
86. Kokoteraino gaude promesekin. Emaguzue elikagai sendoxea-go bat.
87. Abertzale sutsua zen oso: Aberria balio baino garestiago saltzea lortu zuen.
88. Ez pentsa demokrata zitala komunista zitala baino hobea denik.
89. Goragi igotzen denak azpi-asmoak izan ohi ditu.
90. Azkena bar egiten duenak bakarrik egiten du.
91. Gizarte mailakatuan, maila bera errepikatzen du askok bizitza osoan.
92. Guk, esloveniarrok, talentu gehiago dugu boltxebismorako demokraziarako baino.

93. Kargatutako pistola batek baino ez dezake bermatu Jugoslavia-ko krisiaren irtenbide baketsua.
94. Eslovenian ehunka artista eta literaturgile garrantzitsu dago; pena munduak erabateko ezikusia egitea.
95. Snob-ak goiti-behera begiratzen ditu bera baino askoz gehiago direnak.
96. Nortzuk daude desnazionalizazioaren kontra? Besteei ostutakoa bueltatuko ez zaien haiek.
97. Bi esloveniarrek ezer pentsatzen ez dutenean, argi dago biek hala biek ez dutela ezer ere bestela pentsatzen.
98. Ekonomian saskibaloiko arauak jarri behar genituzke: bost falta eginez gero, jokalaria zelaia utzi behar du.
100. Ezagun da: Jainkoak ez zeukan ispilurik eskuan gizona bere idurira sortu zuenean.
101. Munduari suharra dario, eta piromanoak itzaltzen ari dira.
102. Irudimenik gabeko gezurtiari egia esatea komeni da.
103. Gerrak ez du poeten beharrik, bozgorailuena baizik.
104. Bihurtu batentzako zigorra: gauero oraindik komunista dela amestea.
105. Aurrean daukagu iragana.
106. Faxismoaren kontrakoa naiz nirez, bizitza guztian egon naiz komunismoaren kontra, eta, orain daukagun hau demokrazia bada, demokraziaren kontra nago baita ere.
107. Gaitz erdi, ondo pentsatuz gero: Stalin Esloveniako komunisten buru izan balitz, ehunka milioi esloveniar akabatuko zituzkeen.
154. Ez dut pentsatzen; beraz, jaten dut.
155. Nire moduan pentsatzen ez duenak ez du zipitzik ere pentsatzen!
156. Urrutitik begiratuta, askoz ederragoa da etorkizuna.
157. Helmuga oro beste lasterketa baten hasiera da.
158. Surrealismoaren jarraitzaile bat naiz.
159. Geroari bizkarra ernaten dionean, orduan esan daiteke zahartu dela gizona.

160. Ezagutzen dut Jainkoaren pare gurtua izan nahi duen ateorik.
165. Analfabetoak dira zentsuratzaille onenak.
167. Bere handitasuna besteen txikitasunean oinarritzen zen.
168. Gure bizkar gainera igo eta lau haizeetara oihukatu dute zerua erasotzen ari direla.
169. Estatua, puztu ahala, txikitu egiten da.
170. Zorioneko izan naiz maitasunean; ez naiz sekula maitemindu.
173. Gurean, zortzitik zazpian, eskuak agintzen dio buruari.
175. Hil arte bizitzea gustatuko litzaidake, eta alderantziz.
176. Gizonezkoon maitasuna: lortzekoak lortu eta kaixo motell!
188. Askatasun eskasia dagoen lekutan, apur hori Poliziaren eskutan.
193. Sexua: bestelako bitartekoekin egiten den maitasunaren jarraipena.
198. Lana bizio kaltegarria da.
199. Inor ez da gerra galduen bila abiatzen.
201. Herri guztietako langileei: bana zaitzete langileengandik!
202. Mein Kampf egilearen suizidioarekin amaitzen den eleberri bat da.
203. Heriotza gaixotasun sendaezina da.
204. Erraza da salbuespen izaten araurik ez dagoen lekuan.
205. Zein ezberdintasun zegok ergelaren eta inozoaren artean? Galdeok kaiku bati.
206. Irabaztea da garrantzitsuena, baita parte hartu gabe ere.
207. Bihartik atzora gertatzen dena da oraina.
208. Maitasuna ere gaixotasuna da, baina zoritxarrez ez da kutsatzen.
209. Gero eta gogaide gehiago dauzkat pentsatzeari laga diodanetik.
211. Urrutiko demokrazia hamalau, gerturatu eta lau.

Aitor Arana

Intriga eta suspentsa arabiliz, atona biko eta
hunkigarriak harikatuzen dituen fikzioak

Haur eta gazte
literatura

Aitor Arana

Intriga eta suspentsea erabiliz istorio latz eta hunkigarriak harilkatzen dakien idazlea

Iñaki ZUBELDIA

Biografia

Aitor Arana Legazpin jaio zen, 1963ko abenduaren 21ean, elurra ari zuela. Mundura etorri eta berehala, amari lehenbiziko estualdia sortu zion, ez baitzen arnasa hartzen hasten. Emaginak, noski, ipurdi-ko galantak eman omen zizkion arnasa hartzeko oinarrizko langintzan has zedin. Hasi bazen hasi zen, oraindik ere horretan jarraitzen du eta.

Hiru bat urte zituela aitak Legazpiko ikastola sortu berrira eraman zuen eta semeak, eskolak bizitzan ekarriko zion sufrikarioari antze-
manez edo, lehenengo egunean ez zuen ikastolan sartu nahi izan, ez
andereñoak gonbidatuta, ez aitak aginduta. Arreba Arantxa berarekin
sartzen bazen soilik sartuko zen bera. Eta horrela, ikastolan egindako
lehen hilabetea, arreba nagusiarekin egin zuen. OHOk 3. mailara
arte dena ondo joan zen, handik aurrera burua ikasketetan baino
gehiago irudimenaren munduan jartzen hasi zen eta, hamalau urte
bete bitartean, "eskola porrota" esaten zaionaren eredia izan zen
Aitor. Berak beti dio aitari ezin izango diola inoiz eskertu ikastolara
bidali izana —hargatik izan baitzen mutiko euskalduna garai hartako
Legazpi erdaldunean—, eta beti izango diola esker on betea, andere-
ño Nekane irakasle onari dion bezalaxe. Ikastolatik OHOk 5. mailan
irtenda (orduan ez baitzegoen baliabiderik ikastolan ikasten ja-
rraitzeko) Lasallearrekin ikasten hasi zen; ikasten baino, sufritzen

esan beharko genuke, bi ikasleren eraso gupidagabeak jasan behar izan baitzituen egoera larrian, gaur egun *bulling* esaten zaiona zuzenean bizi izanez.

Gurasoek bultzata delineatzaile ikasten hasi bazen ere, eskola beretzat ez zela erabaki, eta hamabost urterekin ikasketak utzi eta untxiak eta oiloak zaintzen hasi zen etxeko baratzean bertan. Aberezaletu egin zen Aitor eta, gehienbat, txorizaletu. Hogei txori baino gehiago edukitzera heldu zen, amaren zoramenerako. Hamasei-hamazazpi urte zituela, etxegintzan hasi zen lanean eta, horrela, Legazpiko kiroldegiaren inguruko porlanezko hormak lankideek eta berak eginak dira.

Garai hartan Espainiako telebistan *Raíces* telesaila eskaintzen zuten. Telesail horretan, Afrikan bahitu eta Ipar Amerikara esklabo lanetara eraman zuten Kunta Kinte gizasemearen bizitza kontatzen zen. Kunta Kintek, Estatu Batuetako gizaki zuriaren gizarte esklabista eta arrazistan ahaleginak eta bi egin zituen bere jatorria ez ahazten, eta bere alabari kultura eta hizkuntza afrikarra irakasten. Aitorrek miretsi egin zuen Kunta Kinteren kemena eta, haren eraginez, bera hamasei urteko nerabe erdaldundua zela ohartu zen. Hark euskaltzaletu zuen eta, daukan burugogorkeria ahalmena erakutsiz, euskara aski galdua berreskuratzeari ekin zion: baita lortu ere, auzoko euskal hiztunik trebeenetakoa bihurtzeraino. Euskara berreskuratzeko bidean, euskal literatura topatu zuen —garaiko Legazpi-Zumarragaetan *Garoa*, *Haur besoetakoa*, *Itsasoak ez du esperantzarik*, *Milla euskal olerki eder*, *Heidi*, *Sandokan* eta *Gauetz ibiltzen dana* bezalako idazlanak aurki zitezkeen— eta berak ere idatzi egin nahi zuela erabaki zuen. Nerabegaroko indar ia mugagabea, beraz, euskaraz ondo janzten eta idazteko lanbide zailean trebatzen jarri zuen.

Hemezortzi urte zituenean, herriko Haztegi ikastolaren inguruan sortutako *Hots* aldizkarian parte hartzen hasi zen, erredaktore gisa lehenbizi eta kolaboratzaile sutsu ondoren. Hari esker argitaratu zituen lehenbiziko ipuinak eta idazlanak. Kultur mugimendu interesgarria izatera heldu zen *Hots* taldearena, hizkuntza, literatura eta etnologia ukitu zituena. Bertan, Aitor euskararen bilketa lanak nola egiten diren ikasten hasi zen Joxe Luis Ugarte lagun eta txikitako ikastolalagunekin. Gerora, ikasitako lan hau garrantzitsua izango zen bere euskalgintzan.

Hogeita bat urte zituenean, eta herriko udal euskaltegian euskara irakaslea zela, udaletxeko langilea zen Aurelio Gonzalez adiskideak euskarako eskola praktikoak emango al zizkion galdetu zion. Aitorrek baietz erantzun zuen, orduan hartarako astirik bazuela, eta bizitza erabat aldatuko zion bidea hartu zuen ia oharkabean: Arantzazuko frantziskotarrak eta haien bizimodua ezagutu zituen horrela. Aureliok proposatuta, fraideengana jo zuten garai hartan zutik zegoen ikastetxean (gaur egun Gandiaga zentroa dagoen lekuan), haiekin euskaraz hitz eginez egon ahal izateko. Orduko Dionisio Arruti erretoreak anaiartearen baiezkua luzatu zien eta hantxe joan ziren Aurelio eta Aitor. Aitorrek inoiz izan duen ikaslerik saiatuena izan zen Aurelio ondoko hiru hilabeteetan. Honek, udaletxeko eszedentzia bukatuta, lanera itzuli behar izan zuenean, Aitorrek baimena eskatu zien ikastetxeko fraideei haiekin bizitzen egoteko. Hauek onartu, eta bi urte egin zituen gure idazleak beraiekin. Gure idazlea diogu, orduantxe hasi baitzen "serio" idazten. Argitaratu zioten lehenbiziko liburu sortua, *Azkonarren laguna* (1987), Arantzazuko giro baketsuan idatzia da.

Urte atseginak izan ziren haiek gure egilearentzat: irakaskuntza behin betiko utzi, eta idazletzari heldu zion, orduan argitaratzeko zailtasunak bizi izan bazituen ere, jadanik hartatik biziko zela erabaki sendoa hartuta. Gogoan du argialetxeetan zuzenean aurkeztutako lanek ezezkoa jaso ohi zutela, baina saritu zizkioten idatziei esker argitaratzen hasi zela. Horrela bada, Aitor literatura sarrien alde hitz egiten duten egileetakoa dugu. *Ganbarako loreak* itzulpen handia ere orduan egin zuen.

Arantzazuko bi urte ordainezinak igarota, han jadanik zereginik ez zuela ulertu eta Araotz auzora aldatu zen bizitzera, frantziskotarrrekiko lotura galdu gabe, haiek utzi baitzioten Araozko Abade-Etxea, hurrengo hamabi urteetan Aitorren bizileku goxoa izango zena. Bere idazlanik esanguratsuenetakoak hantxe sortuak dira, etxe zahar hartako sukaldean eta egongelan: *Loaren bidez*, *Urtegi misteriotsua*, *Ipuin lizunak*, *Ipuin ilunak*, *Amodioaren gazi-gozoak*, *Gaueko ortzadarrak*, *Herauskorritse...* Esperantoa ikasi zuen bizitzaren aldi hartan, eta *Xut* literatur aldizkari homoerotikoa ere orduan zuzendu zuen.

Araozko garaia bukatuta, Azpeitiko Urrestillan bizitzen jarri zen Anes bikotekidearekin eta bertan, jadanik profesionalizatuta eta idazletzari eta itzulpengintzari erabat lotuta, "bigarren labealdiko" bere idazlanik garrantzitsuenak idatzi ditu, beti bezala, haur, gazte eta

helduen literaturako eremuetan: *Onan*, *Klaudia eta baloien sekretua*, *Ipuin-entzulea*, *Historia lazgarria*, *Hiru istorio bortxazko*, *Etruskoak*, *Irunberriko sorginak*, *Bost ahizpa*, *Sexuketan*, *Azken gurasoak*, *Mafarroako ipar-ekialdeko euskara*, *Gay hiztegia*, *Hilerriko mamuak*, *Franckenstein* eta *Drakula* (azken bi hauek itzulpenak)...

Aldi honetakoa du, era berean, euskalkilaritzaren ikuspuntutik zalantzarik gabe garrantzizkoa den bere proiekturik handiena: *Lingua navarrorum bilduma*, 20-25 liburuk osatuko dutena. Horietako bost jadanik kalean dira.

Fernando Morillo eta Juan Karlos Merino idazleekin batera, astero-astero literatur tertuliak (bizitzari buruzko tertuliak, praktikan) egiten ditu Aitor Aranek, duela bost bat urte hasita. Azkoitia-Azpeitietako hamar idazlek eman zuten izena afari batean elkartzeko, eta haietatik goiko hirurak bakarrik elkartu ziren, baina benetan aldi luze baterako elkartu zirela esan daiteke.

la berrogeita bi urte dituen honetan, Aitorren bizitzako epealdirik emankorrenean gaudela esan daiteke: hogeitaz hiru urteko liburu bano gehiago sortu edo itzuli ditu, eta oraingoz martxa berean jarraitzeko sormena eta indarra daukala dirudi.

Bibliografia

- *Azkonarren laguna*, Elkar 1987, Gazteentzako nobela.
- *Loaren bidez*, SM 1990, Gazteentzako nobela.
- *Afrikako semea*, Elkar 1991, Ibaizabal 2004, Gazteentzako nobela.
- *Jainko Txikia*, Elkar 1994, Gazteentzako nobela.
- *Ipuin lizunak*, Kriselu 1994, Helduentzako ipuinak.
- *Urtegi misteriotsua*, Elkar 1994, Ibaizabal 2004, Haurrentzako ipuina.
- *Ipuin ilunak*, Kriselu 1995, Helduentzako ipuinak.
- *Buztantxoren larrialdiak*, Elkar 1996, Haurrentzako ipuina.
- *Uxue eta Urtzi*, Ibaizabal 1997, Gazteentzako nobela.
- *Gaueko ortzadarra*, Pamiela 1997, Haurrentzako ipuina.

- *Nijterida eta Koomori saguzarrak*, Ibaizabal 1998, Haurrentzako ipuina.
- *Herauskorritse*, Gero-Mensajero 1998, Gazteentzako nobela.
- *Onan*, Txalaparta 2000, Helduentzako nobela.
- *Ipuin-entzulea*, BBK Fundazioa 2000, Ibaizabal 2001, Helduentzako nobela.
- *Atharratzeko erregina*, Hiria 2000, Helduentzako ipuinak.
- *Erregina bahitua*, Edebé-Giltza 2000, Haurrentzako ipuina.
- *Josu, Asier eta...*, Gero-Mensajero 2000, Haurrentzako ipuina.
- *Amodioaren gazi-gozoek*, Ibaizabal 2001, Gazteentzako nobela.
- *Historia lazgarria*, BBK Fundazioa 2001, Txalaparta 2002, Helduentzako nobela.
- *Hiru istorio bortxazko*, Hiria 2001, Helduentzako ipuinak.
- *Sexuketan*, Hiria 2001, Helduentzako ipuinak.
- *Klaudia eta baloien sekretua*, Ibaizabal 2003, Haurrentzako ipuina.
- *Irunberriko sorginak*, Txalaparta 2003, Haur eta gazteentzako nobela.
- *Bost ahizpa*, BBK Fundazioa 2003, Ibaizabal 2005, Helduentzako nobela.
- *Lagun mina*, BBK Fundazioa 2003, Helduentzako antzerkia.
- *Azken gurasoak*, SM 2003, Gazteentzako nobela.
- *Hilerriko mamuak*, Ibaizabal 2004, Haurrentzako ipuina.
- *Aita-semeak*, Hiria 2005, Helduentzako nobela.
- *Lehenbiziko ipuinak*, Hiria 2005, Gazteentzako eta helduentzako ipuinak.
- *Ezohiko ipuinak*, Hiria 2005, Gazteentzako eta helduentzako ipuinak.

Saioak

- *Etruskoak. Ziurtasunaren eta zalantzaren artean*, Hiria 2004
- *Premios Literarios BBK-EUSKALZAINDIA Literarura Sariak 1958-2003*, BBK 2004.

- *Komiki gay eta lesbikoa Euskal Herrian 1981-2000*, Hiria 2005

Liburu-diskoak eta trokelatuak

- *Neskea eta Jaungoikoa* (bizkaieraz), Ibaizabal 2003
- *Buburen abenturak*, Ibaizabal 2005

Euskarara itzuli dituen obrak

- *Frantzisko bihotz onekoa* (komikia), 1986
- *Bikuñatarrak Legazpiko historian*, Kutxa 1991
- *Ixu, hortzik gabeko marrazoa*, Elkar 1993
- *Gezi urdina*, Elkar 1993
- *Zuhaitzak landatzen zituen gizona* (diskoa), Sonifolk SA 1994
- *Legazpiko ibilbideak*, Legazpi 1995
- *Memorajhoj de eūska bovino*, Asun Iraza SL 1999
- *Bervalen gertatuak*, Hiria 2000
- *Drakula*, Hiria 2001, Gero-Mensajero 2004
- *Frankenstein*, Hiria 2001, Gero-Mensajero 2004
- *Ganbarako loreak*, Gero-Mensajero 2002
- *Heroia izan nahi zuen mutikoa*, Ibaizabal 2002
- *Nimen uhartea*, Ibaizabal 2002
- *Oroimenaren azala*, Ibaizabal 2002
- *Ikastetxe sorginduko misterioa*, Ibaizabal 2003
- *Magoaren gatibua*, Ibaizabal 2003
- *Gerrateko ogia*, Ibaizabal 2003
- *Portobelloko argazkia*, Ibaizabal 2005

Testu liburuak

- *Gherard Bähr. Artikulu bilduma*, Hots 1986
- *Esperantoa ikasgai*, Hots 1990

- *Baszk-Magyar Alapszótár/Euskara-Hungariera Oinarrizko Hiztegia*, Gura Niomda 1998
- *Basque-English English-Basque dictionary & phrasebook*, Hippocrene Books 1998
- *Zaraitzuko hiztegia*, Hiria / Nafarroako Gobernua 2001
- *Zaraitzuko euskara*, Hiria / Nafarroako Gobernua 2002
- *Izarbeibarko hiztegia*, Hiria / Nafarroako Gobernua 2002
- *Nafarroako ipar-ekialdeko euskara. Irunberritik Aezkoaraino*, Altaffaylla 2003
- *Nafarroako euskalkiak. Zaraitzua. Irakurgaiak*, Hiria 2004
- *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrera. Artzibarko aldaera. Hiztegia*, Hiria 2005
- *Gay hiztegia*, Txalaparta 2005
- *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrera. Itzarbeibarko aldaera. Hiztegia*, Hiria 2005
- *Nafarroako euskalkiak. Hegoaldeko goi-nafarrera. Gesalazko aldaera. Hiztegia*, Hiria 2005
- *Nafarroako euskalkiak. Artaxoako euskara*, Hiria 2005

Itzulitako obrak

- *La reina dormida*, Edebé 2000
(Jatorrizko izenburua: *Erregina bahitua*)
- *Het geheim van het meer*, Gopher Publishers 2001
(Jatorrizko izenburua: *Urtegi misteriotsua*)
- *Onán* (gaztelaniaz), Hiria 2004
(Jatorrizko izenburua: *Onan*)

Sariak

- Bilintx, 1987, Gazteentzako narratiba, *Azkonarren laguna*.
- Baporea, 1989, Gazteentzako narratiba, *Loaren bidez*.
- R. M. Azkue, 1990, Gazteentzako narratiba, *Afrikako semea*.
- Txomin Agirre, 1999, Helduentzako narratiba, *Ipuin-entzulea*.

- Txomin Agirre, 2000, Helduentzako narratiba, *Historia lazgarria*.
- Txomin Agirre, 2002, Helduentzako narratiba, *Bost ahizpa*.
- Toribio Alzaga, 2002, Helduentzako antzerkia, *Lagun mina*.
- Baporea, 2002, Gazteentzako narratiba, *Azken gurasoak*.
- Liburu gaztea, 2002-2003, Gazteentzako narratiba, *Amodioaren gazi-gozoek*.
- Vitoria-Gasteiz itzulpen saria. Haur literatura, 2003, *Heroia izan nahi zuen mutikoa*.

Sarrera

Gizon polifazetikoa dugu Aitor Arana, haurrentzat, gazteentzat eta helduentzat idazteaz gain, liburuak itzuli ere egin baititu, hiztegiak apailatu, dialektologiako bilketa lanak egin, Bernardo Atxagaren "Behi euskaldun baten memoriak" esperantora itzuli, esperantoa-euskarara hiztegia prestatu...

Bere biografia eta bibliografia irakurtzean, bat txundituta gelditzen da gizon honek egin duen lan izugarriaz: haur eta gazte literaturan hogeitak gora idatzi ditu; helduentzako hamabi liburu; sei hiztegi egin ditu eta 20-25 bitarte egiten jarraitzeko asmoa du *Lingua Navarrorum* proiektuaren barruan; hemezortzi bat liburu itzuli ditu euskarara...

Eta hau dena egin duen gizonak 15 urterekin utzi zituen ikasketa ofizialak. Horrek esan nahi du, neurri handi batean, autodidakta dela, berak bere burua jantzi duela han eta hemen ikasiz, galdetuz, irakurrituz, kontsultatuz, informazioak bilatuz eta kontrastatuz... Eta idazle bezala ere oso gazterik azaldu zen, 24 urterekin irabazi baitzuen Bilintx Saria *Azkonarren laguna* bere obrarekin, 1987an. Baina, obra hori Arantzazun egon zen garaikoa da, beraz, 1984-1985 bitartekoa. Idatzi zuenean 21 edo 22 urte izango zituen. Liburu horrek nolabait iragartzen du Aitorren liburu gehienek izango duten ezaugarri nabarienetako bat: historia gogorrek, indartsuak asmatzeko trebetasuna; hildakoak... eta gainera suspensea, intriga, jakin-mina sortzeko egoera latzak eta hunkigarriak historian txertatzeko ausardia. Hori nabari da jadanik *Azkonarren laguna* liburuan.

Esan dugun bezala idazle honen obra oso zabala eta ugaria da eta hemen Haur eta Gazte Literaturako obrak bakarrik aztertuko ditugu.

Aitor Aranaren Arantzazuko eta Araozko garaia oso interesgarria da bere obra ulertzeko eta erabiltzen duen hainbat gairi buruz gogoe-ta egiteko. Aro honek 1984tik 1985era bitartekoa hartzen du Arantzazuko santutegian eta 1986tik 1998ra bitartekoa Araotzen, Oñatiko auzo urrun eta isolatuan, Arantzazutik gertu. Urte horietan idazten ditu Aitorrek *Azkonarren laguna* (1987), *Loaren bidez* (1990), *Afrikako semea* (1991), *Jainko txikia* (1994), *Urtegi misterio-tsua* (1994), *Buztantxoren larrialdiak* (1996), *Uxue eta Urtzi* (1997), *Gaueko ortzadarra* (1997), *Herauskorritse* (1998), *Mijterida* eta *Koomori saguzarrak* (1998), *Amodioaren gazi-gozaok* (1999)..., nahiz eta azken hau geroago argitaratuta dagoen

Azkonarren laguna zertxobait aztertu dugu eta, orain, beste obrak aztertzeari ekingo diogu. Obra horiek nik hiru sailetan banatuko nituzke:

- Haur txikientzako liburuak: *Buztantxoren larrialdiak* eta *Mijterida* eta *Koomori saguzarrak*. Liburu politak, bizitasunez beteak eta irakurterrazak dira, zortzi urte inguruko umeentzat idatziak (hala esaten du, behintzat, liburu horien kontrazal-lak). Hari narratiboa bizia da, ondo lotua, eta kontatzen duten istorioa erakargarria suertatzen da umeentzat.
- Gauza miragarriak kontatzen dituzten eta transzendentzia-rekin zerikusia duten liburuak: *Loaren bidez*, *Jainko txikia*, *Urtegi misterio-tsua*, *Uxue eta Urtzi*... hauek bete-betean sartuko lirateke sailkapen honen barruan, eta *Gaueko ortzadarra* eta *Herauskorritse* ere hemen sailka daitezke, bertan jorratzen diren gaiengatik, nahiz eta hurrengo sailkape-nean ere ager daitezkeen, beste ikuspuntu batetik begiratuta.
- Historia indartsu eta sendoak kontatzen dituzten liburuak eta, lurreko arazoei erro-errotik heltzen dietenak, pertsona-ren trajediak eta miseriak gordinki azalduz: *Azkonarren la-guna*, *Afrikako semea* eta *Amodioaren gazi-gozaok*.

Haur txikientzako liburuetan prosa arina eta erraza erabiltzen du Aitor Aranak, istorioek halako bizitasuna eta abiadura hartzen dutela-

rik. Istorioak ondo josita daude, baina tartetan ezusteko bitxi eta bortitzak topatzen dituzu, barrena aztoratzen eta asaldatzen dizutenak.

Bigarren saileko liburuetan, hau da, gauza miragarriak kontatzen dituzten horietan, benetan gauza mirakulosoak eta giza-indarren gainetiko ekintzak gertatzen dira. *Loaren bidez* liburuan, Pedro Regaladoren sandaliek gertatzen direnak benetan harrigarriak dira eta gauza bera gertatzen da *Jainko txikia* liburuan Jainkoaren semeak egiten dituen entrenamendu eta esperimenduekin, *Urtegi misterio-tsua* liburuan "ugarixutarrak" dira gauza miresgarriak egingo dituztenak eta *Uxue eta Urtzi* liburuan Urtzi eta Kixmiren arteko aginte-borroka eta norgehiagoka da gertakizun mirakulosoen iturri. Liburu hauetan transzendentziaren arazoa ere zeharka besterik ez bada garbi ageri da. Agian, Arantzazun egon izanak eta Araozko bakardadeko bizitza aszetiko-eremitikoak zerikusia eta eragina izan du Aitorren garai honetako obretan. Baina hori gero berak argituko digu elkarriketa egiten diogunean.

Gaueko ortzadarra eta *Herauskorritse* ere sail honetan sartu ditugu, gertakizun miresgarri ugari gertatzen direlako bi obra horietan. Transzendentziaren arazoa ez da hain garbi ageri liburu hauetan, baina ekintza harrigarriak eta giza-indarren gainetiko gertakizun franko ageri da aipatu bi istorioetan.

Hirugarren sailean daude Aitor Aranaren obrarik sendoenak, maitsuenak eta literarioenak ere bai, nire ustez. Bizitza bera ageri da obra horietan gordin bezain zakar, eta istorio horiek izugarritzko indarra hartzen dute. Barruko sentimenduak hurakan batek baino bortizkiago astintzen dizkizu hiru obra horietako edozeinek. Gizakion kondizioa zeinen miserablea den argi eta garbi ikusten duzu istorio horietan, pertsonaren pasio, grina eta pultsio baxuenak eta makurrenak gordinki azaltzen baititu Aitor Aranak, eta ezin duzu esan hori gezurra denik, behin baino gehiagotan gizakiak horrelako makurkeriak egin baititu bere lagun hurkoekin. *Azkonarren laguna* Aitorren lehen obra da eta hemen nabaritzen da idazle hasiberriaren eskua, baina hala ere indar handiko obra da. Baina beste biak, *Afrikako semea* eta *Amodioaren gazi-gozoak*, liburu bikainak dira, hunkipenez, intrigaz, misterioz eta ekintzaz betetakoak. Aldi berean, pertsonaien sentimenduak eta barneko egoerak, traumak, saminak, negarrak eta pozak oso ondo adierazita daude, irakurlea pertsonaien unez

uneko sentimenduen munduan oso erraz sartzen delarik, haiei gertatzen zaienaren konplize eta partaide sentituz. Pertsonaiekiko enpatia hori zeu konturatu gabe sentiarazten dizu Aitorrek bere obretan. Eta hori idazlearen bertute handi bat da.

Hala ere, eta honek ez dio ezer kentzen Aitorren obraren baloreari, batzuetan inpresioa hartu izan dut, obra horietan ageri diren pasarte batzuk –heriotzak edo indarkeria gehiegizkoa azaltzen dutenak– ken daitezkeela, liburuari eta historiari berari funtsezko atalik edo mamirik kendu gabe. Baina idazlearen aukera dago hor eta idazleak bere obran sartu egin nahi izan ditu pasarte horiek ere.

Araozko egonaldi luze eta isolatuaren emaitza da baita ere esperantoa. Aitorrek Araozko bakardadean ikasi baitzuen esperantoa. Gasteizko esperantisten eskolan klase batzuk hartu bazituen ere, gehienbat bakarkako lana eginez ikasi zuen. Hizkuntzaren oinarriak hiruzpalau hilabetetan ikasi bazituen ere, benetan hitz egiten eta erabiltzen ez zen hasiko 23 urte bete arte. Harrezkero, esperantozko literatura irakurtzen eta itzultzen jarraitzen du.

Aitor Aranaren bizitzak beste aro bat ezagutuko du Urrestillan bizi denetik (1998) gaur egun arte. Aro honetan idatziak dira *Erregina bahitua* (2000), *Josu, Asier eta...* (2000), *Klaudia eta baloien sekretua* (2003), *Irunberriko sorginak* (2003), *Azken gurasoak* (2003), *Hilerriko mamuak* (2004) haur eta gazte literaturari dagokionean eta helduen literaturan ondoko hauek: *Onan* (2000), *Ipuin entzulea* (2000), *Atharratzeko erregina* (2000), *Zaraitzuko hiztegia* (2001), *Historia lazgarria* (2001), *Hiru istorio bortxazko* (2001), *Zaraitzuko euskara* (2002), *Izarbeibarko hiztegia* (2002), *Sexuketan* (2002), *Bost ahizpa* (2003), *Lagun mina* (2003), *Etruskoak ziurtasun eta zalantzaren artean* (2004), *Gay hiztegia* (2005).

Hauez gain, itzulpen mordoa egin du Aitor Aranak, bere bibliografian ikusi ahal izan duzuen moduan.

Aro honetan esan liteke Aitor Arana idazle profesionalago bihurtzen dela eta Euskal Herrian idaztetik bizi den autore bakarrenetako bat dela. Helduentzat askoz gehiago idazten du orain, Euskaltzaindiaren Txomin Agirre eleberrari saria hiru aldiz irabaziz eta Toribio Alzaga antzerki saria beste behin. Horiez gain, Baporea saria ere irabazi du bi aldiz, R. M. Azkue saria behin, Galtzagorrik eta Gipuzkoako Foru Aldundiak antolatzen duten Liburu Gaztea saria ere bai *Amodioaren*

gazi-gozoek liburuarekin eta Vitoria-Gasteiz itzulpen saria ere irabazi du haur literaturan.

Baina guri, Aitor Aranaren ibilbidea asko interesatzen zaigun arren, bere haur eta gazte literaturako ekoizpena aztertzea dagokigu hemen eta horri helduko diogu. Aro honetan lau liburu dauzka zortzi-bederatzi urteko haurrentzako idatziak: *Erregina bahitua*, *Klaudia eta baloien sekretua*, *Irunberriko sorginak* eta *Hilerriko mamuak*.

Liburu hauetatik bik –*Erregina bahitua* eta *Irunberriko sorginak*– ezaugarri komun batzuk dituzte: biek aspaldiko Euskal Herriko historiako gertakizunak azaltzen dituzte; batek, Joana Albrotekoa, Nafarroako erregina, eta besteak, Inkisizioa eta sorginak. Lehenengo liburua mitologiari buruzkoa da, abenturaz, fantasiaraz eta gertaera harrigarriak betea. Esan dugun bezala, Joana Albrotekoa, Nafarroako erregina da protagonistetako bat. Prosa azkarra eta bizia erabiltzen du Aitorrek liburu honetan eta fantasiak batzuetan gainezka egiten du. Erraz irakurtzen den istorioa da.

Bigarren liburuan Inkisizioa eta sorginak edo emakume sendagi-leak ageri dira. Oso istorio arina, polita eta interesgarria da. Abentura denboran zehar aurrera eta atzera gauzatuko da. Oso erraz eta gustura irakurtzen da hau ere.

Aipatu adinerako (8-9 urte) beste bi liburuek ere –*Klaudia eta baloien sekretua* eta *Hilerriko mamuak*– badute beren artean antzekotasunik, nahiz eta bi istorio arras desberdinak izan. Istorio xume eta politak dira, misterioz, abenturaz, arriskuz eta emozioz beteak. Xarma berezia dute bi liburuek.

Urrestillako aro honetako beste bi liburuek –*Josu, Asier eta...*, eta *Azken gurasoak*– gaztetxoentzat idatziak dira (12 urtetik aurrera jartzen du kontrazalean).

Lehenengoa oso liburu sentibera eta polita da. Hasiara pixka bat korapilatsua dauka, baina gero Quasimodoren gaiarekin hasten deanean, indar eta bizitasun handia hartzen du. Oso gustura irakurtzen da giro ruraleko obra berezi hau.

Bigarren liburua –*Azken gurasoak*– oso gogorra egiten da. Izarren hautsa etortzen da lur gainera eta eguzkia eta ilargia desagertu egiten dira. Elurra eta izotza egiten du etengabe. Jendea elkar hiltzen hasten da bizirauteko. Emakumeek, eguzkirik eta argirik ez dagoenez, obulazioa galdu eta ezin dute haurrik izan. Baina salbuespen bat

ematen da Asiskok eta Mirarik osatzen duten bikotean... Heriotza eta bizimodu gogorra islatzen ditu liburu honek eta oso gogorra egiten da irakurketa pasarte batzuetan. Intriga bukaera arte mantentzen du eta irudimen handia erabili du Aitorrek istorio hau sortu eta osatzeko.

Orokorrean, esan genezake Aitorrek erakutsi digula istorio ederrak, sentiberak eta politak sortzen badakiela, bereziki txikientzat, baina gazteentzat nahiago dituela istorio indartsu, tragiko eta gogorrrak. Euskal egileen artean ez dut uste beste autore bat egongo denik Aitorrek bezain erraz bere pertsonaiak eta protagonistak hiltzen edo egoera tragikoetara eramaten dituenik. Batzuetan historiak oso gogorrrak suertatzen dira irakurtzeko, baina gazteek biziki estimatu dituzte obra horiek. Hor dauzkagu bi adibide nabarmen: *Afrikako semea* 10.000 aletik gora saldu dituen eta *Amodioaren gazi-gozoak*, gazteek 2002-2003ko ikasturtean libururik hoberentzat aukeratu zutena Gipuzkoako DBHko ikastetxe eta institutuetan.

Beraz, idazle honen ezaugarriren bat azpimarratu beharko bage-nu esan beharko genuke intriga eta suspentsea maisuki erabiltzen dituela, istorio latz eta hunkigarriak harilkatzeko. Emozioa eta jakin-mina liburuaren bukaera arte mantenduko dizkizu bizi-bizi Legazpiko idazleak.

Elkarrizketa

Elkarrizketatzailea: Iñaki Zubeldia

Iñaki Zubeldia: *Nolako izan zen Aitor Aranaren haurtzaroa?*

Aitor Arana: Bi eremu bereiziko nituzke nire haurtzaroon, familiaz gain: kalea eta eskola. Txikia nintzenean, gure auzoan, bizpahiru auto besterik ez zegoenez, neska-mutikoo-na zen kalea, eta han hamaika jolas eta korrikaldi egindakoa naiz. Mutiko abenturazalea eta irudimENTSUA nintzenez, auzoko taldearen buruzagia izan nintzen urteetan, auzoetako lagun taldeak egoten ziren garaian. Legazpiko San Juan auzokoa izanik, mendia, kalea eta hilerri zaharra esku-eskura eduki genituen beti. Hiru leku hauek izan ziren kartoi eta plastiko zaharrekin hornitzen genituen abenturen eszenatokiak eta, aldi berean, eskolako zoritxarrak ahazteko toki

egokia osatzen zuten. Izan ere, eskola —haurtzaroko bigarren eremua— zoritxar iturri moduan gogoratzen dut. Ez nintzen batere zoriontsua izan bertan: poz guxti eta atsekabe asko eman zizkidan garai hartako hezkuntza sistemak eta, nola diren gauzak, hori hala izan zen irakasle guztiz onak izan nituen arren, haietaz oro har oso oroitzapen onak baitauzkat: andereño Nekane Arin, Manuel Lanseros... irakasle onak izan dira nire haurtzaroan. Ni mutiko ameslaria eta bakartia izan nintzen, eta ez nintzen gustura egoten beti futbolean ibiltzen zirenekin. Mik Tarzan edo Jabato izan nahi nuen, eta halakoak ez ginen asko. Eskolatik kanpoko orduetan berdinak ginenok —hau da, oro har, nota txarrak ateratzen genituenok— elkartzen ginen, elkarrekin jolasean beste mundu batzuetara joateko eta, horrela, eguneroko bizimoduaren errealitate astunetik ihes egiteko.

Iñaki Zubeldia: *Gogoratzen al dituzu zure haurtzaroko eta zure gaztaro-ko lehen liburuak? Zeintzuk dituzu bereziki gogoan gordeta?*

Aitor Arana: 60ko eta 70eko hamarkadetako ikastola-umea naize-nez, *Martin txilibitu* eta *Xabiertxo* ditut oso gogoan. Lehena silabaz silaba irakurtzen ikasteko erabili genuen eta, bigarrena, irakurgai orokorrek osatzen zuten. Baina nire haurtzaroko izar literarioak komiki mundukoak ziren: Tintin, Asterix, Jabato, Tarzan, Superman... Oso gogoan geratu zait betirako ikastolan oparitu ziguten komiki bat: *Intxaur kraskailua*. Baita ere, nola ez, andereño Nekane ikasgelako guztioi egunero pixka bat irakurriz, ozenki irakurri zigun Svensson-en *Noni eta Mani*, Plazido Muxikak itzuli zuena. *Printze Txikia* ere ikastolari esker ezagutu genuen geure hizkuntzan. Geroago, hamabi urte inguru nitue-nean, nire anaia Jesusmarik hala egiten zuelako —ni baino lau urte zaharragoa, bera, eta irakurzalea— eleberriak irakurtzen hasi nintzen, beldurrezkoak eta zientzia fikziozkoak gehienbat. Artean urte batzuk iga-

roko ziren litaraturako klasiko ezagunekin topo egiteko.

Iñaki Zubeldia: *Noiz zaletu zinen literaturaz edo, nahiago baduzu, noiz piztu zitzaizun irakurtzeko zaletasuna?*

Aitor Arana: Modu entretenigarrian soilik ez, literaturaz gozatzeko eta hura egiten ikasteko moduan, hamasei urte nitue-nean hasi nintzela esan daiteke. Neure hizkuntz berreskurapenarekin lotuta dago zaletasun hori. Garai bateko Legazpi erdaldunduan sortua izanik eta ama Burgoskoa izanik, etxeko hizkuntza nagusia gaztelania izan dugu: aita euskaltzalea delako ikasi genuen euskaraz txikitan. Euskararentzako giro zail horretan eta ikastolan ikasturte gehiago egiteko aukerarik gabe, hamaika urterekin ikastola utzi nuenetik hama-sei bete bitartean euskara neurri ikaragarrian galdu nuen. Neure sentimenduak eta pentsamendua euskaraz adierazterik ez neukala ohartu nintzenean, geure jatorrizko hizkuntza berreskuratzeari ekin nion. Hortxe azaldu ziren liburuak, euskara berreskuratzeke goizetik gauera euskaldun guztiekin beti euskaraz egiten has-teaz gain, euskal literatura irakurtzen hasi bainintzen. Orduan topatu nituen *Gauetz ibiltzen dana*, *Garoa*, *Amabost egun Urgainen* liburuak eta *Sandokan* eta *Heidi* bezalako itzulpenak. Zorionez, gustatu egin zitzaidan ordura arte kasu handirik egin ez nion litera-tura; zorionez diot, berdin-berdin gerta zitekeelako ez gustatzea, milaka eta milaka gazteri gertatzen zaien bezala.

Iñaki Zubeldia: *Eta idazteko zaletasuna badakigu nahiko goiz sentitu zenuela, baina zenbat urterekin gutxi gorabehera eta nola sortu zen zuga?*

Aitor Arana: Irakurzaletasunak eraman ninduen idazten zaletzera. Baina laster ohartu nintzen ageriko kontu batez: nera-bea nintzen garai hartan euskal literaturak egundoko gabeziak zeuzkan. Jon Mirande eta Txomin Peillen alde batera utzita, ia inork ez zuen idazten gauza be-rezirik edo ezberdinik. Hor zeuden Txillardegiren nobe-lak edo Luis Haranbururen *Desgizona* edo Gotzon Ga-

rateren liburuak, baina frantsesez edo gaztelaniaz aurki genitzakeen milaka gai ez ziren ukitzen gurean. Hori askatasunean eta hizkuntz debekurik edo murrizketarik gabe egingo zuen belaunaldirik sortu gabe zegoen artean. Laster lerratu nintzen horretara: literatura euskaraz sortzeko gogo biziarekin batera, gai landu gabeak ukitzeko gogoia ere sortu zitzaidan. Zorionez, ez naiz hori egin duen bakarra. Galderari zuzenean erantzuteko, beraz, hamazazpi urterekin jadanik neure lehenengo ipuinak eta nobelak (abenturazkoak eta fantasiakoak gehienak) idazten ari nintzen, une hartan euskara halako langintzetarako guztiz zorrozuta ez baneukan ere. Nire pozerako, gordeta dauzkat orduan idatzitakoak eta haietan nabarmen ikus daiteke hizkuntz berreskurapena eta literaturgintzako nire lehen urratsak estu-estu lotuta daudela.

Iñaki Zubeldia: *Azalduko al zenuke zertxobait Legazpiko zure gaztaroa eta euskara ia galdu zenueneko aroa eta giro hura?*

Aitor Arana: Nerabe gizona izan nintzen ni: 115 kilo izatera heldu nintzen hamasei urte nituenean. Horrek, lehendik barkadaderako neukan joerarekin eta ikasketak utzi izanarekin batera, bizpahiru lagun soilik izaten dituzten neska-mutil horietakoa izatera eraman ninduen: ona, berez, baina lotsatia eta isila. Euskara ia galdu zenueneko aroa beldurrezko eta zientzia fikziozko nobelek bete zidaten, garaiko best seller-ekin batera. Herrian euskal girorik ia ez zegoenez –ordurako Gau Eskolak hasita zeuden, hala ere–, etxean gehienbat erdaraz egiten genuenez, eta nik neuk euskaldunekin erdaraz egiten nuen, bost urtean ia guztiz galdu nuen hizkuntza, arestian esan bezala. Euskara berreskuratzen hasteak bi mundu interesgarri jarri zizkidan begien aurrean: literaturarena eta hizkuntzarena. Pixkanaka idazten hasteaz gain, hizkuntz-zaletu egin bainintzen. Hemezortzi urte nituenean *Hots* kultur taldearen aldizkaria egiteko lanetan sartu nintzenez, nerabegaroko nire isolamendu pertsonala hantxe bukatu zela uste dut.

Iñaki Zubeldia: *Zaila egin al zitzaizun berriro euskararen jabe egitea eta euskaldun oso sentitzea?*

Aitor Arana: Ez, batere ez. Oso atsegina eta aberasgarria izan zen niretzat. Euskal hizkuntzaz eta kulturaz pixkanaka jabetzeak, gainera, abertzaletu ere egin ninduen abertzaletasun modu aberasgarrienean: norberarena eza-gutu eta erabili, besteena gaitzetsi edo gorrotatu gabe egiten duen abertzaletasun moduan, alegia. Nire kasuan, gainera, hizkuntz berreskurapena literalki izan zen "berreskurapena", lehenago haren jabea izan baitintzen: gauza asko lehen aldiz ikasi banituen ere, beste asko eta asko bergogoratu egiten nituen. Xabier Gereñok berari buruz behin baino gehiagotan esan duen bezala, ni ez naiz ez euskaldun zaharra eta ez euskaldun berria, euskaldun berritua baizik. Eta, honen harira, gogoratu nahi nuke —neure esperientziak eman didan ikuspuntutik— hizkuntz kontu hauek norberak nola hartzen dituen edo zenbateko indarra duen, horren arabera lortzen dela emaitza hobea edo kaxkarragoa. Nik neuk euskara berreskuratzea soilik ez nuen lortu: hizkuntza aldatu ere egin nuen urteen poderioz. Nerabearoan gaztelaniaz pentsatzen bannuen, 20-21 urtetik aurrera normalean euskaraz pentsatzera heldu nintzen, eta badira hamabost urte baino gehiago hobeto hitz egiten dudala euskaraz gaztelaniaz baino, bigarren hau galdu nahi izan gabe, noski. Borondate eta aukera kontua dela iruditzen zait.

Iñaki Zubeldia: *Hemezortzi urterekin Legazpiko "Hots" aldizkarian parte hartzen hasi zinen eta hor argitaratu zizkizuten lehenbiziko ipuinak eta idazlanak. Horrek eraginik izan al zuen Aitorren traiektoria literarioan?*

Aitor Arana: Gogoan dut *Hots* sortu zenerako ni neure aldetik idazten hasita nengoela eta bukatuta neuzkala hainbat nobela eta ipuin batzuk. Baina Jokin Otaegi lasalletarrak Haztegi ikastola berrian egiten zen aldizkari hartan kolaborazioak argitaratzeko gonbitea egiteko telefonoz deitu zidanean, nire ipuin sorkuntza ikaragarri areagotu eta bizitu zen, aldizkarian nobelak ez, baina ipuinak

erraz argirata zitezkeelako. Hasieran erredakzio eta zuzenketa lanak eginez parte hartu nuen *Hots*-en, baina laster lerratu nintzen literatur sorkuntzara. *Hots*-ek Hotsizki literatur aldizkaritxo bat sortu zuen, gehigarri modukoa, eta hartan oso gustura idatzi nuen beste legazpiar batzuekin batera. Zalantzarik gabe, *Hots*-ek ipuingintzan trebatu ninduen. Gogoan dut arestian aipatu dudana Jokin lagun lasalletarrak, gure kolaborazio haiek irakurrita, nola esaten zuen: auskalo nortzuk izango diren, baina egile hauen artean idazleak atariko dira. Nik oso maite dut horregatik *Hots* aldizkarian lanean eman nuen garaia, eta esker onez beteta nagokio. Poz handia ematen dit, gainera, gaur egungo nerabeek eta gazteek ere antzeko gauzak egiten dituztela ikusteak: urrutira joan gabe, orain bizi naizen Azpeitia herrian *Literatuzta* ateratzen dute guk izan genuen ilusio eta lan berberaz eta, zorionez, baliabide hobez.

Iñaki Zubeldia: *"Hots" aldizkariko kultur mugimenduari esker hizkuntza, literatura eta etnologia munduarekin harremanetan jartzen zara. Geroko zure ikerketa linguistikoek ba al dute zerikusirik gaztetan sortu zitzaizun jakin-minezko txinparta harekin?*

Aitor Arana: Baiezkoan nago. Gogoan dut Joxe Luis Ugarterekin (garai bateko ikastolakidea eta geroko "hots-kidea") Legazpiko hainbat baserritan ibili nintzela, Joxe Luisi hizkuntz galdeketak egiten laguntzen. Eta Saletxe idazle legazpiar autodidakta ere askotan bisitatzen genuen. Hizkuntz bilketa eta elkarrizketa haietan asko ikasten nuela jabetzen nintzen, noski, euskaraz betidanik ongien jakin izan duten baserritarrek arratsalde asko ematen genituelako. Baina orduan ikerketa lan haiek ez ziren gehien erakartzen nindutena. *Hotsiker* taldea sortu genuen halako zereginetarako, baina, libururen bat argitaratzea lortu bagenuen ere, ez zuen askorik iraun. Zuk diozun bezala, 2000. urtetik aurrera egin ditudan hizkuntz bilketa eta ikerketetan orduan ikasitakoak asko lagundu dit.

Iñaki Zubeldia: *Mola oroitzen dituzu Arantzazuko urteak? Zer egiten zuten Aitorrek eta Aureliok Arantzazun? Irakurtzeko eta idazteko aukerarik izan al zenuen han?*

Aitor Arana: Arantzazun egin nituen bi urteak, bertako frantziskotarrei inoiz ordaintzerik izango ez dudan zor handia dira. Urte zoragarriak izan ziren niretzat, bizitzan benetan garrantzia zerk daukan ikasi nuen ikastetxe handi eta hotz hartan. Han harritu ninduen lehenengo gauza Bitoriano Gandiagari —hau da, nik literaturako liburuetan bere berri izan nuen poeta handiari— “Gandi” deitzen ziotela ikustea izan zen. Frantziskotarren ikastetxean Aureliori euskara irakasteko onartu gintuztenez, egun osoa ematen genuen harekin hitz egiten. Garai hartan euskara irakaslea nintzen (18-22 urte izan bitartean irakatsi nuen euskara) eta inoiz izan dudan ikaslerik onena izan zen Aurelio: elkarrekin joaten ginen mendira, eta elkarrekin ikusten genituen ETB 1eko saioak, eta beti idazten zuen blok batean berarentzat berria zena, gauean lotara joan aurretik erreparatzeko. Arantzazuko liburutegiko Kandido Zubizarretak (aurten hil denak, hain zuzen) liburuak azaleztatzen irakatsi zigun bioi: euskalduna zenez, harekin ere hizkuntza praktikatzeko aukera zeukan Aureliok, liburuak ongi josten eta enkolatzen ikasten genuen bitartean. Eta, galderaren azken zatia irantzuteko, bai: idazteko eta irakurtzeko aukera ona izan nuen bertan. Asko irakurtzen nuen gauez, *Hadrianoren oroitzapenak*, *Dorian Grayren erretratua* eta beste asko garai hartan irakurriak ditut. Itxaro Bordaren lanak ere orduan ezagutu nituen. Eta asko itzuli nuen, denetariko testuak itzuli ere. Beti pentsatu izan dut idazleak itzuli egin behar duela; zenbat eta gehiago hobe. Idazle gehienek neke gabe esaten dute behin eta berriz, idazleak asko irakurri behar duela. Niri ere idazleak irakurri egin behar duela iruditzen zait, baina euskal idazleok euskarara itzultzen duguna baino gehiago itzuliko bagenu, trebeagoak ginatke zalantzarik gabe.

Iñaki Zubeldia: *Eta nola gogoratzen duzu zure "basamortuko trabesia" edo Araozko egonaldi luze eta emankorra?*

Aitor Arana: Jendeak han isolatuta nengoela uste du, baina ez da horrela inondik inora. Hamabi urte haiek ez ditut ikusten basamortuko trabesia moduan: lagunekin beste edonor bezalaxe joaten nintzen larunbat gauean afaltzera, lagun eta senide asko etortzen ziren nirekin egunak ematera. Beti esaten nion jendeari, Araozko Abade-Etxean nengoen bezala, Altzako hamabosgarren solairuko pisu batean egon nintekeela. Egia da Araotz Oñatitik bederatzi kilometrora dagoela, baina orain bizi naizen Urrestilla ere Azpeititik lau kilometrora dago: niretzat ez dago alderik. Egia da Araotz lasaia goa dela, baina hori, besterik gabe, biztanle gabeziagatik da. Gogoan dut nola jendeak esaten zidan: "Jo, Araotzen egingo duen elurrarekin asteak emango dituzue inkomunikatuta". Baina Araotzen ez du egiten Legazpin baino elur gehiago. Han bizi izan nintzen denbora luze hartan, ordea, alferrik izan zen jendeari hori guztia azaltzea: isolatuta bizi nintzela pentsatzen zuten. Ez zen horrela izan: Donostiara eta Gasteizera noiznahi joaten nintzen, eta Oñatira egunero jaisten nintzen. Egia dena da, inguruan auzokorik ez izatean, oso giro baketsuan idazteko aukera neukala eta hala xe idatzi nuela askotan. Baina, berriro diot, hori Altzako etxebizitza batean ere egin daiteke hartarako borondatea izanez gero.

Iñaki Zubeldia: *Zure literatur produkzioan haur eta gazte literaturak pisu handia du, dudarik gabe. Baina Urrestillan bizitzen jarri zinenetik badirudi pisu handiagoa hartu dutela helduen literaturak, hiztegi gintzak eta lan profesionalak, hau da, enkarguzko lanek: itzulpenak, Euskaltzaindiako liburu sarituen prestaketak...*

Aitor Arana: Bai, hala da. Dena den egokiera kontua dela uste dut. Oraintxe, bi idazlan handi dauzkat buruan, eta biak dira haur eta gazte literaturakoak. Lehena, gainera, gazte literaturakoa, duela bi urte dabilkit buruan bueltaka. Denbora horretan hiztegi dezente argitaratu ditut

eta, une honetan ere, gehiago prestatzen ari naiz. Enkarguzko lanak, berriz, neronek ere ez dakit noiz izango ditudan, eta horregatik neuk sortutakoei eman behar diet lehentasuna, haiei tartea eginez etortzen direnean. Hiztegi-gintzarekin, idazle profesionala naizen aldetik, arrisku bat azaltzen zait etengabe: oso lan handia da hiztegiak egitea, ordu asko eskatzen duena eta arreta handiz egin behar dena, baina era berean oso diru gutxi ematen duen arloa da. Hobe nuke idazlan gehiago sortzea eta hiztegi gutxiago egitea, baina sormena norberaren nahien arabera gidatzea ezinezkoa denez, hortxe ibiltzen naiz oreka zail horri nola edo hala eutsi nahian. Bi lagintzak oso gogoko ditut, edonola ere.

Iñaki Zubeldia: *Berriro ere atzera eginez, zure obrak aztertzen hasiko gara. "Azkonarren laguna" da Aitor Arana idazle bezala lau haizeetara ezagutzera eman zuen obra. Zer suposatzen duen obra horrek zure traiektoria hasi berrian?*

Aitor Arana: Garaian garaikoa, dio esaera zaharrak. Nire literaturgintza kate baten moduan irudikatuko bagenu, liburu hau lehenbiziko kate-begia izango litzateke. Horretan du garrantzirik handiena. Ezer berririk ez dakarren liburua den arren, bere garaian argitaratu ez balitz, agian orain idazle bat gutxiago izango genuke Euskal Herrian.

Iñaki Zubeldia: *Araotzen obra pilo bat idatzi zenituen. Horien artean zein dituzu zuk gogokoenak?*

Aitor Arana: Gazte literaturan, *Afrikako semea* eta *Loaren bidez*, zalantzarik gabe. Helduen literaturan, *Ipuin lizunak* eta *Ipuin ilunak*. Poz handia da niretzat, orain, gazte literaturako bi titulu hauek Ibaizabal argitaletxearen eskutik ikustea, bere garaian argitaratu zituzten argitaletxeek —Elkarrek eta SMK— ez baitzituzten batere maite izan, irakurleek beti oso gogoko izan dituzten arren. Ipuin lizunei eta ipuin ilunei dagokienez, berriz, gogoan dut azkenak idazten ari nintzen bitartean lagun bat bisitan etorri zitzaidala arratsalde iluntze batean bere bi lagun katalanekin. Katalanak oso gazteak

ziren eta ilusioa egin zien beldurrezko ipuinak idazten zituen idazle euskaldun bat ezagutzeak. Nire libururik gogokoenetako bat da hau, *Osín beltza, Askatasun-oi-hua, Errepideko bihurgunea, Sorgingaiaren mendekua* eta *Azken basajauna* ipuinak dituena.

Iñaki Zubeldia: *Haur txikienezko (8 urte inguru) bi liburu daukazu idatzita garai honetan "Buztantzoren larrialdiak" eta "Nijterida eta Koomori saguzarrak". Gazteentzat, berriz, zortzi bat liburu. Errazagoa egiten al zitzazun gazteentzat idaztea?*

Aitor Arana: Niretzat erraztasun edo zailtasun berekoak dira, haur, gazte eta helduentzako narrazioak. Nik ez dut uste gazte literaturatik helduen literaturara "saltorik" egiten denik, idazle askok hala esaten duten arren. Niretzat, ez dago saltorik egin beharrik: nik eskualde bat bezala ikusten ditut literatur alorrak, elkarren ondoan, basoak, soroak, lorategiak eta baratzak egon ohi diren bezala. Alor batean edo bestean idazten dut, eskualde batean ibiltzean sorotik irten eta basoan sartzen den bezala, edo baratzetik irten eta lorategian sartzen den bezala. Beraz, niretzat orduan ez zen errazagoa edo zailagoa gazteentzat idaztea. Gertatzen dena da, kasualitatez orduan abenturetako liburu dezente idatzi nituela horretarako ideiak sortzen zitzazkidalako, eta abentura gaur egun gazte literaturan kokatu ohi da.

Iñaki Zubeldia: *Gazteentzako liburuen artean seik gauza miragarriak kontatzen dituzte: "Loaren bidez", "Jainko txikia", "Urtegi misteriotsua", "Uxue eta Urtzi", "Gaueko ortzadarra" eta "Herauskorritse". Eta aurreneko laurek transzendentziaren ukitua ere badute. Arantzazun egon izanak eta Araozko bizimodu aszetiko-eremiti-koak badute zerikusirik mundu transzendente horrekin eta naturaz gaindiko indar eta ahalmen horrekin? Jainkoaren presentzia ere Arantzazuko garai horrek eragindako ondorio bat dela esan daiteke?*

Aitor Arana: Bai, *Loaren bidez* erabat lotuta dago Arantzazuko nire bizipenei. Bertako pertsonaia batzuk Arantzazun eza-gutu nituenak dira, bete-betean. Arestian aipatu du-

gun Aita Kandido liburuko giltzarria den ehun urtetik gorako fraidea da, eta Regalado jauna benetan bizi izan zen Burgosen. Arrazoia duzu: *Uxue eta Urtzi* erabat lotuta dago gizakiak jainkoa(k) edukitzeko daukan beharrari eta *Urtegi misteriotsua*-ren gako garrantzitsua da hil ondoko zerua. Baina egia esan ez dakit zenbateraino agintzen duen hor Arantzazuko eta Araozko garaiak. Nik neuk pentsatu izan dut gai honi buruz, eta nire susmoa da egiazko arrazoia dela gai erlijiosoak eta transzendentalak oso erakargarriak direla literatura egiteko unean.

Iñaki Zubeldia: *Araozko garaian gaude oraindik eta hor idatzi zenituen nire ustez zure obrarik sendoenak, mamitsuenak eta literarioenak: "Afrikako semea" eta "Amodioaren gazi-gozaok". Bi obra bikain, indartsu, hunkigarri dira. Zuk inpresio bera al daukazu ala horiek baino obra hobek badituzu zure ustez?*

Aitor Arana: Galdera zaila. Arrazoi ezberdin askorengatik izan daiteke idazlan bat hobea edo maiteagoa beste batzuk baino. Baina egia da aipatu dituzun bi tituluak gazteen oso gogokoak direla, nire pozerako. Azpeitian bertan batek baino gehiagok esan dit *Amodioaren gazi-gozaok* berdin gustatzen zaiela gurasoei eta seme-alabei. Eta *Afrikako semea* jadanik "bigarren belaunaldira" heldu da, urte dezente dituen ez eta etengabe berrargitaratu beharra egon denez.

Iñaki Zubeldia: *Zure biografian esan duzu Raíces izeneko telesaila ikusten zenuela eta han Kunta Kinte miresten zenuela. "Afrikako semea"k badu zerikusirik telesail horrekin eta zuk miresten zenuen pertsonaia harekin?*

Aitor Arana: Zalantzarik gabe. Baina nik behar bada bereizketa egingo nuke hor. Alde batetik telesail hori —lehenik telesaila ezagutu nuen eta gero eleberria irentsi— mugarria da nire bizitzan: euskal kontzientzia piztu zidan. Garai hartantxe, nire nerabezaroan, ia egunero izaten genituen manifestazioak Hego Euskal Herriko kaleetan eta hamaika aldarrikapen egiten zen, osatzen dugun herriaren moduan planteaturik. Horrek niri ez

zidan batere eragin. Kunta Kinteren historiak, aldiz, egundoko zirrara eragin zidan eta neuk nahi nuena izango nintzela erabaki nuen, besteek (uler bedi kanpoko gobernuek) zer izan behar dudan edo ez dudan esatea onartu gabe. Badakit erabaki horrek zantzu utopiko handiak dituela, mundu honetan inor gutxi delako benetan nahi duena, baina kontua da *Raíces* edo *Roots* idazlanaren eragina hortxe izan nuela eta horrek mugari garrantzitsua ezarri zuela nire bizitzan. Bestetik, buruan *Afrikako semea* abentura-liburua idaztea zebilkidanean, gaiaz ez nekien askorik eta, liburua ongi idatziko banuen, sakon dokumentatu behar izan nuen. Horrela, esklabotzaren inguruko Kunta Kinteren ikuspegia ezagutzeaz gain, Afrikan, Europan eta Ameriketara zeuden gai honi buruzko egiazko nahiak eta interesak ezagutu nituen; esate baterako, zenbait errege Afrikan desiatzen egoten zirela gerran harrapatuta zeuzkaten presoak beraien kontinentetik bidaltzeko eta, noski, pozarren saltzen zizkieten euro-parrei.

Iñaki Zubeldia: *Zer suposatu dute Aitor Aranaren ibilbide literarioan bi obra horiek?*

Aitor Arana: Tira, atsegin iturri handia dira; bai buruan neukana papereratzea lortu nuelako, eta bai gerora izan duten harrera ona izan dutelako. Baina idazleok beti edukitzen dugu hurrengo lana aurreko onenak bezain ona edo hobea egiteko gogoia, eta ni neu horrelaxe nago orain. Buruan dabilkidan gazteentzako idazlan berria bi horiek bezain erakargarria edo gehiago izatea nahi nuke. Bi lan hauek nire ibilbide literarioan suposatu dutenaz zuzenago erantzuteko, berriz, horiek nire gailurra ez izatea espero dut edo, hala baldin badira, ni hainbat gailurretako mendizalea izatea bizitza honetan.

Iñaki Zubeldia: *Euskal Herriko gazteek nola hartu dituzte zure bi best-seller hauek, eta eskoletara joandakoan zer esaten dizute obra horiei buruz?*

Aitor Arana: Neska-mutilei benetan gustatu zaien liburu bati buruz hitz egitera joaten garenean, oso txartel onarekin sar-

tzen gara eskolan, noski. Horrek asko errazten du bidea, desiatzen egoten baitira liburu entretenigarriak eta atseginak irakurtzeko, lehenengo eszenatik harra-patuko dituenak. Liburu hauetaz hitz egitera joaten naizenean, giro on hori aurkitzen dut beti. Oso gogoko dute bien erritmoa, eta gertakizunen interesa ere bai. Baina horrek ez du esan nahi irakurleek kritikarik izaten ez dutenik. *Afrikako semea* dela eta, jendeak nahi izaten du Osanbo azkenean ez hiltzea. Eta *Amodioaren gazi-gozoek* liburuan ere heriotz kontua aipatzen didate. Jadanik irakurle batek baino gehiagok esan dit bien lotura puntu bat ikusten dutela: esklabotza. 18. mendekoa lehenengoan eta 20. mendekoa bigarrenean.

Iñaki Zubeldia: *Bi obra horietan ere bai, baina beste askotan ere gertatu izan zait nik espero eta uste nituen baino hildako gehiago aurkitzea eta bortizkeria egoerak ere euskal autoreetan ohizkoa dena baino dezente gehiago azaltzea. Hala ere egilearen aukera dago hor eta errespetatu egin behar. Beste inork egin al dizu era honetako gogoetarik? Azalpenen bat eman nahi al zenuke honetaz?*

Aitor Arana: Bai, hala da, aurreko erantzunean neuk jadanik aurreratu dudan bezala. Erantzuna, nire ustez, simplea da eta hala esaten diet irakurleei: bizitza horrelakoa da. Nik ez dut uste *Afrikako semea* liburuan, esaterako, daukan errealismo ukitu handia dela eta, Osanbori besterik gerta zekiokkeenik hiltzea baino. Eta ziur naiz liburuan zehar hiltzen direnak ere, halako egoera batean berdin-berdin hilko zirela errealitatean. Zenbat jende hiltzen ari da egunero Iraken? Zenbatek hil behar lukete egoera horri buruzko liburua idatziko bagenu? Eta *Amodioaren gazi-gozoek* liburuan kontuan izan behar da ia mende oso bat igarotzen dela hasieratik bukaeraraino. Mende batean jende asko hiltzen da.

Iñaki Zubeldia: *Benoa, esperantoarena ere Aitorren berezitasunetako bat da. Nola eta noiz ikasi zenuen esperantoa?*

Aitor Arana: Hemeretzi ure nituenean lagun batek hartaz hitz egin zidan eta ez zitzaidan batere erakargarria egin. Handik bi urtera, berriz, hizkuntza horri buruzko artikulu bat irakurri nuen egunkari batean. Artikuluan hizkuntzaren adibideak ematen ziren eta, hain logikoak eta ikasteko errazak iruditu zitzaizkidanez, interesa piztu zitzaidan. Bilboko esperantistei metodo eta hiztegi bana erosi nien orduan eta, etxean poliki eta lasai, beti interesgarria eta aberasgarria iruditu zaidan hizkuntza hau ikasi nuen. Urteetan eta urteetan ari naiz gutun-trukaketa egiten Nederlanden, AEBn eta Hungarian ditudan lagun esperantistekin, eta atsegin iturri amaigabea da niretzat. Literatura ere irakurtzen dut hizkuntza honetan eta, niri poesia gustatzen ez bazait ere, zinez konturatzen naiz esperantoa bereziki ona dela zeregin horretarako. Pena da hain baliabide ona eta interesgarria den hizkuntza hau askoz jende gehiagok ez ezagutzea. Neuk Gasteizen klase batzuk hartu nituen arren, etxean azkarrago ikasten nuela konturatu nintzen eta klaseetara joateari utzi nion. Hogeita hiru urte nituela uste dut, esperantoa jadanik ongi komunikatzeko moduan nekiela ohartu nintzenean. Beti ibiltzen naiz tartetxoren baten bila esperantoz irakurri ahal izateko; oraindik irakurri ez ditudan esperantozko liburu gehiegi dauzkat etxean.

Iñaki Zubeldia: *Urrestillako garaia esan dezakeguna, 1998tik gaur egun artekoa, nola definituko zenuke zeuk modu laburrean?*

Aitor Arana: Oraintxe bertan bizi izaten ari naizen garaia denez, ez dakit beraz hitz egiteko behar adina perspektiba daukadan, baina ziur esan dezaket aro garrantzitsua dela hau ere nire bizitzan. Bertan lortu dut idazle autonomo izatea. Zaila da idaztetik duintasunez bizitzea lortzea, eta are zailagoa euskara bezalako hizkuntza txiki baten bidez. Eta are zailagoa inork hasieran laguntzen ez badizu, edo zeure buruagan konfiantzarik ez baduzu. Nik banekien hori idazle profesionala izateko helburua jomugan jarri nuenean. Zorionez, lortu

egin nuen duela urte batzuk, eta gauzek hil artean horrela jarraitzea nahi nuke, liburu berri bakoitzak, egiten ari naizenean eta edizioaren zain nagoen bitartean, lehenengoak adina ilusio sortzen baitit.

Iñaki Zubeldia: *Aro honetan haur txikientzat (8 urte ingurukoentzat) lau liburu idatzi dituzu: "Erregina bahitua", "Irunberriko sorginak", "Kludia eta baloien sekretua" eta "Hilerriko mamuak". Lehenengo bietan gertaera historikoak, edo historiarekin zerikusia dutenak behinik behin, ageri dira. Eta lau liburuetan fantasia eta gertaera miresgarriak ugari azaltzen dira. Nolako harrera izan dute liburu hauek irakurle txikien artean?*

Aitor Arana: Liburu hauekin asmatu egin dugula dirudi. Pluralean esaten dut, argitaletxe desegokian argitaratzen den liburuak askoz modu zailagoan egiten baitu aurrera, edo bertan behera geratzen baita hilik. Azken biak Ibaizabalen argitaratuta daude eta, beraz, esku onetan daude. *Irunberriko sorginak* Nafarroa Oinez 2003rako egin nuen eta badakit bertako ikasleek eta irakurleek gustura hartu duten liburua dela. Eta *Erregina bahitua* Edebé-Giltzak argitaratu zuen Miren Agur Meaberi esker, bi ediziotan: euskaraz bata eta gaztelaniaz bestea. Argitaletxe honen liburuak ez dira erraz topatzen gure liburutegietan: propio joan behar duzu haien bila. Hala ere, badakit gaztelaniazko bertsioa bigarren edizioan dagoela. Nik benetan uste dut zeure galderan bertan dagoela erantzunaren gakoa: neska-mutikoen oso maite dituzte fantasia, abentura, gertaera miresgarriak... eta, horien eskutik, historia eta sineskerak.

Iñaki Zubeldia: *Gazteentzako beste bi liburu dituzu Urrestillan idatziak: "Josu, Asier eta..." eta "Azken gurasoak". Lehenengo liburua sentibera eta polita, bizitasun handiz kontatutakoa. Bigarrena, gogorra, etsigarria... nahiz eta intriga bukaera arte maisuki gordetzen duen. Nola baloratzen dituzu zeuk bi liburu horiek?*

Aitor Arana: Nik inoiz ez dut ezkutatu nire ustez liburu orok alderdi pedagogikoa izan behar lukeela, berori oso txikia bada ere. Dibertituz ikastea bezalakorik ez dago mundu ho-

netan, eta beti izan da hori nire nahi literarioetako bat. *Herauskorritse* eta *Uxue* eta *Urtzi* edo *Afrikako semea* zaku horretan bete-betea sar genitzakeela uste dut. Eta, era berean, argi ikusten dut norberaren bizipenak eta ametsak eragile eta ideia-sortzaile handiak direla haur eta gazte literaturan. *Josu, Asier* eta... egiazko bizipenetan oinarrituta dago: bertan neurri batean kontaktzen dut nola utzi behar izan nuen Araozko etxea. Baina hori testuingurua baizik ez da. Benetan axola duena bi mutikoen arteko adiskidetasun harremana da. Maitasun harremanak kenduta, mundu honetan izan ditzakegun onenak adiskidetasunezkoak dira, benetan direnean. Liburu hau horren inguruko kantu bat dela uste dut, *Gaueko ortzadarra* den bezala, baina *Josu, Asier* eta... kuttunena da niretzat. *Azken gurasoak*, berriz, aspaldi buruan biraka zebilkidan ideia bat zen, azkenean papereratzea lortu nuena. Patxi Zubizarretak esan zuen berak poz hartzen zuela liburuan gertatzen den mundu mailako hondamendia ez delako gizakiak eragina, naturala baizik. Bete-betea jaso zuen liburuaren mezuetako bat. Liburu honekin, hala ere, oso harrigarria egiten zaidan gauza bat gertatzen da: sexu bereko bi guraso ageri dira bertan, neuk hala izatea nahi izan nuelako, baina jende gehiena ez da jabetzen edo ez du aipatu nahi izaten kontua. Bitxia.

Iñaki Zubeldia: *Goian aipatutako horiek dira Haur eta Gazte Literaturaren esparruan egin dituzun azken liburuak. Proiektu gehiago ere izango dituzu esparru horretan, ezta? Aipa itzazu modu laburrez.*

Aitor Arana: Bai, oraintxe zortzi urte ingurukoentzako liburu berri bat idazten ari naiz, baina ez dakit noiz egongo den bukatuta. Hamaika urtetik aurrerakoentzat, berriz, arestian behin edo bitan aipatu dudan zientzia fikziozko beste nobela bat dabilkit buruan azken bi urteotan. Ea lortzen dudan paperean jartzea.

Iñaki Zubeldia: *Mola ikusten duzu Euskal Herrian Haur eta Gazte Literatura?*

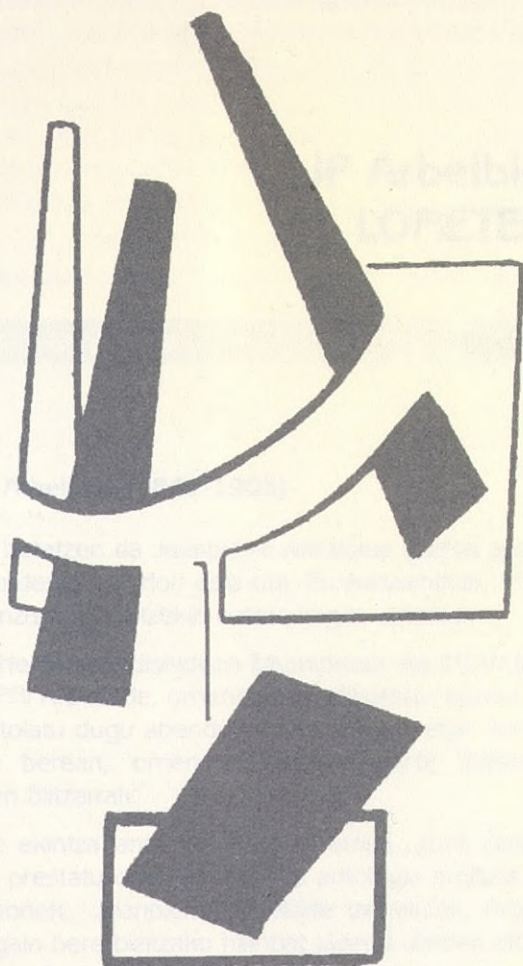
Aitor Arana: Oso ondo, denetik dagoela uste dut eta eskaintza horri eusteko lan egiten jarraitu behar dugula iruditzen zait. Liburu onak sortzen dira gurean.

Iñaki Zubeldia: *Zer egingo zenuke haurrengan eta gazteengan irakurtzeko zaletasuna pizteko?*

Aitor Arana: Beti iruditu zait oso kontu zaila. Nik uste dut berezko predisposizioirik ez duenak ez duela inoiz modu jarraikorrean irakurriko, horregatik miresgarria —eta beharrezkoa— iruditzen zait zaletasun hori pizteko ahaleginetan ibiltzen diren irakasleen eta erakundeen lana. Bestalde, idazlea naizen aldetik, zeregin horretan laguntzeko orain arte egin dudana egiten jarraitzeko asmoa daukat: idazlan ahalik eta erakargarrienak eta bizenak idazten saiatu.

Iñaki Zubeldia: *Besterik erantsi nahi duzu?*

Aitor Arana: Eskerrak eman nahi dizkiet nire gurasoei, halabeharrez ikastola beste eskolak baino hamar aldiz garestiagoa zenean hartara bidali nindutelako euskaldun hezi nendin. Eta animo hitzak zuzendu nahi dizkiet hemendik haur eta gazte literaturan dabiltzan idazle eta argitaratzaile guztiei, orain arte bezain fin jarrai dezaten lanean.

Adabakiak

JP Arbelbideren LORETEGIA (I)

Xipri ARBELBIDE

SARRERA

Jean Pierre Arbelbide (1841-1905)

Aurten betetzen da Jeanpierre Arbelbide euskal apaiz idazlea hil zenaren mendeurrena. Hori dela-eta, Euskaltzaindiak, Irisarrin omen- du zuen Franzisko Laphitzekin batera iragan uztaillean.

Euskal Herriaren Adiskideen Elkartekoek eta *EGAN* literatur aldiz- karikoek, XIPRI Arbelbide, omenduaren ilobarekin batera, beste ome- naldi bat antolatu dugu abenduan. Oraingo honetan Zaron bere jaio- terrian. Era berean, omenaldi honetan parte zuzena hartu du Euskaltzaleen Biltzarrak.

Hainbat ekintza antolatu ditugun arren, gure zeregin nagusia Xiprik berak prestatu duen liburua eta antologia argitara ematea izan da. Liburu honek, *Jeanpierre Arbelbide* izenekoak, Arbelbideren bi- blio-grafiaz gain bere bizitzako hainbat alderdi ukitzen ditu. Arbelbide, garaiko Baxenafarroako apaiz eta gizon handi bat izan zen eta bere lana arrunt zabala. Ez zen apaiz lanetara mugatu. Aitzitik handik eta hemendik dirua jaso eta kongregazioak garatzen eta hainbat eta hainbat kristau ekintza antolatzen pasa zuen bere biziaren alderdi handi bat. Bere dinamikotasuna eta ausardia ez ziren nolana hikoak. Hori guztia ezagutzeko, derrigorrezko erreferentzia da Xiprik egindako liburua.

Baina, Jeanpierre Arbelbide idazle ere bazen, eta ez nolana hiko- koa. Bere liburu ezagunenak: *Bokazionea edo Jainkoaren Deia*,

1887, Lille, *Erlisioea*. *Euskal Herriari dohazkion egjarik beharrenak*, 1890, Lille, eta *Igandea edo Jaunaren eguna*, 1895, Lille. Hiru liburu hauek orri asko betetzen dute: lehenengoak 387 orri, bigarrenak, 479 eta hirugarrenak beste 222. Bestalde, liburuok eskuratzea hain erraza ez denez, Xiprik antologia bat prestatu digu Loretegiak ize-nekoa, hiru liburuok eskuratu gabe ere haren estiloaz eta ideologiaz dastatzeko. Bertan garbi ageri da Arbelbideren hizkuntza aberatsa, formaren dotorezia, herrikoitasuna eta sakontasuna.

Hemen jarri dugu "Loretegi"ko hainbat orri, irakurle, atseginez irakurriko dituzu.

Gillermo ETXEBERRIA

LORETEGIA

ERLISIONEA LIBURUTIK

Garat apeza

Jean Baptiste Garat Hazparnen sortua zen, uztailaren zazpian, hamazazpi ehun eta hamahirurean (1773).

Etxalde¹ aipatua zen Garaten sortetxea, Pikasarria, eta jendeen aho-mihitan Pikasarri zen beti haren ardurako² izena. Egungo egunean ere, Pikasarria da etxalderik ederrena Minotzeko eskualdean bai eta kasik³ Hazparne guzian.

Goragodanik eman nahi ditut hemen xehetasun zorbait etxalde hortaz. (hemen ematen du Garaten genealogia)

Hamazazpi ehun eta hiruretan hogoi eta bederatzian (1769) Etieneta Etxebertz hori ezkontarazi⁴ zuten Marti Garat Pitresteiko etxeko semearekin.

[1] etxalde = baserria bere lurrekin

[2] ardurako = ohiko

[3] kasik = ja

[4] Honara arte aipatu ezkontentzat erraten du 'ezkondu zen'. Hemen 'ezkontarazi zuten'. Nahitara egina ote liteke diferentzia?

Ezkontza hortarik ateratu ziren zortzi haur eta hetarik bat izan da Jan-Batista Garat, Hazparneko misionesten lehenbiziko buruzagia.

Jaundone Batista handiaz bezala, gure Jan-Batista huntaz ere erran zitekeen : eta zu, haurra, deitua izanen zare Jaungoikoaren profeta, ezen, Jaunaren begitartearen⁵ antzinean joanen zare haren bideen apaintzeko; emanen diozu salbamenduaren ezagutza haren populuari, bere hobenen barkamendutan; argitzea gatik, ilunbetan eta heriotzearen itzalean jarriak daudezenak, bakerako bidean bidatzeko⁶ gure urratsak.

Horiek hola nolakoa ateratu ote zen gure Jan Batista Garat?

Laneko ez zen berua eta munduko barreiamenduetara ekarria zen; bainan hargatik tiesoa eta maiz goguetan, hainbertzetaraino⁷ non bere arrebeak gaizkika⁸ noiz nahi erraten baitzioten: utz zaitzik hire goguetak eta eman lanaril

Emeki emeki gogueta horiek osoki aldatu zioten bihotza. Sukar batek, ezin egon batek, barne guzia itzulikatu zion. Gauaz ez zuen lorik, jatea ere askotan ahanzten zuen.

Eta azkenean higuindu⁹ zuen mundua eta apez egiteko gogoaz hazkarki lotu zitzaion; eta geroztik are gehiago eman zen bildutasunari¹⁰ eta ixiltasunari.

Ez zen hortan baratu¹¹.

Baizik eta behar zuela bere baitan borratu¹² gizon lurtiar barreatua, arripiztu bataioko graziaren hazi ona, zinez lotu zen penitentziari.

Uda oso batez, kanpo lanetan ari zelarik aintzina, barur hertsu bat egin zuen. Bere ama gaixoa urrikaltzen zitzaion, eta maiz oihuka bertzeak baino lehen bazkaritera ekar arazten zuen.

[5] begitarte = aurpegia

[6] bidatu = gidatu

[7] hainbertze = hainbeste

[8] gaizkika = erasiatuz, erantzuki eginez

[9] higuindu = gorrotatu

[10] bildutasuna = ixilik, gogoeta, bere baitan dagoenaren egoera

[11] baratu = gelditu (parar españoletik)

[12] borratu = ezabadatu

Jainkoak ordean ez zion Jan Batista gazteari denbora luzaz utzi bere ama maitearen onduan egoiteko atsegirik.

Denbora hetan Frantziako erresuma ederra azpizgora itzulikatua zen eta osoki nahasia. Errege guzietarik eztieta eta amualtsuena -sobra ezti eta amultsua, ezen bortitzago izan balitz, bere eginbideak hobeki beteko zituen eta bere erresuma gaixtaginen errabiatic zainduko zuen; beraz errege hori, Luis hamaseigarrena, lehenik preso atxiki zuen eta gero hil. Berdin hil zituzten Maria-Antoaneta Frantziako erregina, eta printzesa Elizabeth, errege Luisen arreba; eta hek bezala hainitz artxapezpiku, apezpiku, apez, fraile, serora, aitorenseme, andre handi, gizon eta emazte jainkotiar. Parisen berean hogoi eta sei miletaraino holaxet hil zituzten.¹⁵ Zer erran bada Frantzia guzian hil zuten jende elemeniaz?¹⁴

Desmasia¹⁵ ikaragarri horiek ikustearekin auzoko erresumak izitu eta asaldatu ziren. Ikusi zuten hetaz ere akabo zaitekeela laster, baldin ez bazuten, elgar adituz, Frantzian berean kalitzen¹⁶ Errebolutioneko suge bortitz ifernukor hori. Hortik jazarri zitzaizkon Frantzian asko harmada: Angleterrako, Holandeko, Autrixiako eta Espainiako harmadek betan setiatu¹⁷ zuten alde guzietarik.

Eta nola herria beti herria baita eta etsaiak aldiz beti etsaiak, Eskualdunek buru egin zioten Españolari.

Bazen orduan Garaztar gazte bat, Baigorriko seme, Joanes-Isidro Harizpe. Ez zituen oraino hogoi eta bortz urte beizik, bainan buru

[13] Arbelbidek ez zekikeen Hazparnetik bi urratsetan, lzturitzen sortua, bera ibilia zen Larresoron ikasle eta gero irakasle egona, Frantses D'Arden Parisen, 1792ko buruileko 2an erailak izan ziren horietarik zela. Euskaldun soldadoak ibili zirela Vandean berean (ikus Antonio Zavala, Frantziako Iraultza eta konbentzioko gerra bertsoetan, Etor, 127-130 or.) ...165.000 jende hil zituzten han gutienez iraultzale frantsesek. (La Vendée, après la Terreur la reconstruction, Perrin 1997, 243 or.). Besteak bestalde. Apezetan ainitz iraultzaren alde ziren hastapenean (Orai lege berriak/ Egin dire guziak /Hek ongi istudiatuz/Hei umilki obedituz/ bat bederak behar du/ Bere ona bilatu (Pierre Lafitte, Poèmes Basques de Salvat Mounho. Ikas 1972; 54 or.) 'Libertatearen' haizea norat itzuli zen ikusi eta ez da harrizkorik, gero ere, katokiloak ez baziren gehiagoko errepublikatzale agertu. Ur beroak erre potzoa, epelaren beldur.

[14] elemenia = kopuru handia

[15] desmasia = kalte handia

[16] kalitu = sugea makil edo harri ukaldika hil

[17] setiatu = inguratu

onekoa zen, ernea, suharra¹⁸, hazkarra, ausarta, bihotzduna, deusen beldurrik ez zuena.

Zer egiten du? Entzun duea bai Españolak jazarri zaizkiola Frantziari, bere herritarrak biltzen ditu; eta nola gobernamentuak ekarri baitzuen soldado behar zirela hemezortzi urtetarik eta berrogoitaranoko gizon guziak, Euskaldun hainitz jarri ziren Harizpe gaztearen meneko.

Hazparneko Pikasarriko semeak ez zituen hemezortzi urte beizik. Ama gaixoak ez zuen aise utzi ez, Baigorriko eskualde hetarat, ezen haurra zen oraino eta osagarri ttipikoa. Bainan, dio erran zaharrrak, nigarrrik gabe ez da bizitzerik. Ai hori egia dela ama gaixoa-
rentzat! Pikasarriko etxe-andreak ere utzi behar izan zuen bere seme maitea joaiterat soldado. Jan-Batista Garatek gerla denboran egin zuen beraz bere soldadogua¹⁹.

Ez dakigu ikusgarri handirik agertu zuenez; berak ere ez omen du behin ere balentria handirik aipatu bere orduko eginkariez²⁰. Zernahi izanik, haren arimak ez zuen gerla hartan deusik irabazi. Barreiatu zen haren gogo guzia eta munduko asmukerietarat osoki haizatu.

Etixerat itzuli-eta, jarri zen Hazparneko gazteriaren buruzagi. Bستا, dantza, pilota-partida, orotarat hotsemaile²¹ zuten guziek Pikasarriko semea.

Halarik ere ez du sekulan agertu deus tzarkeriarik, ez bere egin-karrietan, ez eta bere eleetan. Jarraikia zen beti otoitzari, etxe-koek ere larderiitzen²² zuten, eta bestalde bazuen murga²³ puska bat, eta deusetan truk ez zuen nahiko bere burua apaldu eta gutietsi jendearen begietan, largatuz bere bihotza lizunkeriarik. Ez, sekulan!

Denbora hetan gidamendu baten hartzeko gogoia izan zuen, bainan nola Jainkoak bere aldareko hautatu baitzuen betidanik, alferretan izan ziren ezkontzeko haren asmu eta entseguak.

[18] suhar = sutsu

[19] soildadogua = soldaduzka

[20] eginkari = egin + kari = ekintza

[21] hotsemaile = gidari

[22] larderiatu = erasiatu, mehatxatu, zentzatu

[23] murga = urgulu ala muga?

Et azkenean etorri zen Jainkoaren aldia.

Erran dut goraxago nola Jan Batista gazterik ere maiz oro gogotatua zagon. Bere baitan hola usu²⁴ sartzen dena, Jainkoak goiz edo berant segur bilduko du. Gure arbasoek ez daukute ustegabearen utzi ele eder hau: Ago Jainkoarekin, Jainkoa dukek hirekin. Hala gertatu zitzaion Pikasarriko etxeko-semeari. Bere jitez, bere bihotzeko behar batez, oren osoak iragaiten zituen bakarrik, otoitzean edo gogoeta onetan, eta handik landa bertze gizon bat zen. Egia da bai laster lerratuko zela berriz ere, galbide zerbait jitearekin, bainan Jainkoa nausitzen ari zitzaion geroago eta gehiago. Eta azkenean esteka gaxto guziak trenkatu zituen.

Huna zertako zagoen Pikasarri maiz hola gogotaturik : bihotzmin handia zuen ikusteaz Eliza katolikoa ezin altxatuz Erreboluzioeak egin kalte eta desmasien petik, eta hori apez eskasean, seminarioak luzaz hetsiak egon zirelako²⁵.

Goiz batez badoa kofesatzera eta ikara batekin erraiten dio apezari²⁶: Ene aita, apez egin nahi nuke. Bainan kofesorak ez adituarena egiten du, deusik ihardetsi gabe uzten du gure etxeko seme handia.

Ez bide zen hau alegerarik gelditu! Eta bizkitartean on egin zion ahalge ttipi horrek; behinere baino hobeki bere baitan sartu zen eta nigarra frango egin Jainkoaren aintzinean. Ail Geroztik utzi zituen bestak eta balentriak. Eman zen osoki otoitzari, barurari, bere buruarren kontrako bertze hainitz jazartze bortitzeri.

Denbora puska baten buruan badoa berriz ere kofesatzera, eta lehen aldian bezala apezari erraiten dio: Ene aita, apez egin nahi nuke. Eta harek larderiarekin : Apez! Apez! Erretx da erraitea, bainan izan behar da apez ona, osoki ona!²⁷

[24] usu = askotan

[25] 1828an oraino, Xuberoari doakionaz, apezik ez zen Altzürükü, Alos, Lakarri eta Ospitale Plan. AMH 40 or

[26] Apez hau zitekean Martin Etxeberri, Iturbideko semea. Ikus 161 or.

[27] Ez zen aiererat mintzo gure apeza. Bazen non zertaz arrangura, apez eska-siari buru egiteko, zenbait aldiz, lehen jina hartua baitzen. Hona zer irakurtu dugun Mixel Garikoitzen bizian : «Trop de prêtres, surtout dans les campagnes vivaient au niveau du peuple, d'un peuple dont le niveau moral, après les convulsions de la Révolution et de l'Empire, n'était point fort élevé. Frappé de la décadence du sacerdoce, il entreprit d'y porter remède. Le corps ecclésiastique était miné d'une triple crise, celle de la foi, des mœurs et de l'autorité.» P. Mieyaa, la vie de St Michel Garicoitz, 516 or. :

Irakurtzaile maitea, ikusi dukezu behin edo bertze zaldi hazkar bat hezten ari. Bizkarrean dueneko heztzailea, kalapita²⁸ gorrian hasten da, jauzi hara eta jauzi huna, bazter guzietarik zalapartaka, izerdi uretan, begiak harmaturik²⁹, haguna³⁰ ahoan, sudurretik hixtuz. Bainan heztzaileak bere belaunen artean hazkarki tinkatzen du, zafrazten³¹ du azote kolpeka, eta azkenean zaldi bortitz hori gelditzen da oro akiturik eta harriturik, dardar ikaran dagoela. Eta geroztik bildotsa bezain maltso³² eta ezti duzu.

Hola hola gertatu zitzaion Pikasarriko gure seme handiari. Bortitza zen jitez, bazuen ere bere murga suertea, herriko gazteriaren errege zen, besta guzietan hartaz beizik ez zen aipurik. Ah! Ez bide zitzaion eder ez, bere kofesorak hoin idorki larderiatze hori. Bainan larderia horrek berak zuen hezi eta garraitu gure gizona. Eta gehiagoko dudamudarik gabe, atera zen etxetik eta Hazparnetik, joan Ahetzeko jaun Erretoraren gana eta han liburuetan hasi haur ttiki bat izan balitz bezala.

Hori zen mila zortzi ehun eta bian (1802). Garatek ordukotz bazituen hogoi eta bederatzi urte. Eta denbora hartan Ahetzeko jaun Erretora zen Duhalde³³, geroztik Baionara erretor jin beharra zena eta eskualdun liburu ederrenetarik bat, Meditazione handiak, egin duena.³⁴

Horra beraz hogoi eta bederatzi urtetako seme hori eskolan, abiaduratik eta apalenetik hasten ditu apezteko ikasi behar diren jakitateak eta eginbideak. Ez ahal zen lotsarik gabe lotu holako lanari, ezen burua gogortzen da denborarekin eta nihork ez du hartze bera adin batetik harat. Eskoletako lanez asmatu zuten gure arbasoek erran zahar hau: Gaztek nahi bezala, zaharrek ahal bezala.

[28] kalapita = izkanbila

[29] begiak harmaturik = begiak handi handi idekiak

[30] haguna = zurrunbiloetan urak airearekin nahasteka egiten duen zer zuria

[31] zafratu = jo

[32] maltso = bakean

[33] Uztaritzen sortua (1745?) teologian dotore eta apez (1770), Uztaritzen erretor, Larresoroko seminarioan (1733) Hernani eta Oihartzunen ihesi (1792), Ahezen, Santandreko erretor Baionan, 1804 hila.

[34] S, Cluzeau, Baiona, 1809. Liburu hori Garaten predikuen iturria zela idatzi du Hariztoiek (II. Tomoa, 35 or.)

Bainan nahikunde hazkarreko gizona zen Garat Pikasari. Hasian hasi, hazkarki borrokatu zen bere liburuekin eta iraun zuen azken urratseraino apezguraino.

Apeztu zen mila zortzi ehun eta zazpian eta igorri zuten Uztaritzera bikari (1807).

Uztariztarrak laster ohartu ziren Garat Pikasari ez zela ardurako gizonetarik, bainan bai baliosenetarik. Eta guziz ezagutu zioten alki saindutik mintzatzeko dohaina berezi bat eta denbora laburrez haren predikari fama urrun hedatu zen.

Apez batentzat arimen salbatzeko harmarik hazkarrena da ederki eta suharki mintzatzea. Egia da Jainkoaren graziak behar dituela bekatoreak hunkitu eta onerat aldatu, bainan hortakotzat graziak nahi du maiz ele sainduaren laguntza. Erran zaharra da: Bera izana gatik langile ona, Jainkoak nahi du laguntzailea.

Urte batez Hazparneko jaun Erretorak bere Eliza-Bestarako predikarizat galdatu zuen eta sekulan menturaz ez dute Hazpandarrek halako prediku sarkorrik entzun. Ez zituen hitz bakar batzu baizik erran herriko Patroinaz, Jaundone Joani-Batistaz; mintzatu zen bere buruaz, bere gazte denborako zorokeriez, bere espantuez, bere barreiamenduez. Eta nola urrikiaren karrak emendarazten baitziozkan ber hutsak, erran ahala baino gehiago ari zen bere buruaren apaltzen, osoki belzten, bularrak joiten zituela eta begietarik nigarra zariola.

Eta elizako jende guzia nigar hipetan, halako moldez nun azkeanean ez baitzen gehiago predikaria entzuten ahal. Oi zer kofesioal Aitorlearentzat ere baino gehiago populu handi batentzat osoki baliatu zena.

Predika alkitik jeustearekin erran zioten: ene herritar maiteak aitortu darozkizuet ene bekatuak diren bezala; hemendik goiti zue-nak aipatuko ditut, hekien gudukatzeke eta zuen salbatzeko.

Etxeberri erretora, Zaro Iturbideko semea

Geroztik ere Hazparneko jaun Erretorak maiz bere herrian predikatzerat jinarazten zuen Uztaritzetik, bai eta bere bikarizat galdegin zuen Baionako Apezpikuari. Jaun erretor hori Garaztarra zen sortzez, Zaro Iturbideko semea. Hamazazpi ehun eta hogoi eta zortzian

(1728), maiatzaren hogoi eta hamahirurean sortua, apezteu zen hamazazpi ehun eta hiruretan hogoi eta hirurean (1763), maiatzaren hogoi eta zortzian. Lehenik izan zen Baionako Apezpikutegian Segretarioa, handik landa Urruñako erretoa, gero denbora berean Hazparneko erretoa eta Baionako jauna Apezpikuaren Bikario-Jeneral.

Baionako Bikario-Jeneral bezala Mafarroko biltzarretan agertu eta jarri zen bertze Garaztar apez batekin; eta hau zen jauna Eyherabide, Azkaraten sortua eta orduan Donaistiko erretoa eta Akizeko Bikario Jeneral zena³⁵.

Zaro Iturbideko seme eta Hazparneko jauna Erretoa horrek izena zuen Martin Etcheberry. Frantziako erreboluzioa edo nahasmendu handiaren denboran ez zen Espainiarat agertu beizik³⁶; bere sorherria, Zaron, iragan zituen egun lotsagarri³⁷ hek. Handik noiz-nahi Hazparnerat heldu zen, eta gordeka egiten zituen bataioak, ezkontzak, erien ikusteak, bere artaldearen onetan Erretoa batek orduan egiten ahal zituen urrats guziak³⁸. Eta gero, gaxtaginak sobera oartzan zirenean haren ibiltze saindu horiez, berriz ere Zaro Iturbiderat itzuliko zen eta han gorderik egonen.

Jauna hori ez zen apez bakarra Zaro Iturbidean. Harekin baziren bertze hirur, guziak etxe bereko semeak, Iturbideko haurrak³⁹. Hek

[35] Iparraldea hiru diosesetan zatitua zen. Baionako, Lapurdi eta Baxenabarreko parte bat. Akizeko, Oztibarre, Amikuze eta Bidaxune alde. Xiberoa Olueko. Iraultzak diosesa bakar bat egin zuen Basses Pyrénées, Landes eta Hautes Pyrénées hiru departamenduekin, Baionaren peko. 1815an, apezpiku bat eman zuten departamendu bakoitzean. Historikoki Baxenabarra ez Frantzian izanez, bere bikario nagusia bazuen; «apez nagusia», «capellanus major» deitzen zen eta Donibaneko erretoa zen.

[36] Luzaideko elizan dago hain bataiatu dituen Iparraldeko 221 haurren bataio agerien erresistoa, 1796ko otsailetik eta 1799ko urtarrilera. Luzaidekoak bestalde. Hiru urte hoietan, hilabete guziez egin ditu bataioak ez bada 1796ko hazarotik 1797ko urtarrilera eta 1797ko martxoan. Lau hilabete ditu kanpoan pasatu. Gaineratikoetan egun bat edo beste baizik ez da joan Luzaidetik. (Xipri Arbelbide, Bataio ezkontzak, Aiherra, Isturitz, Donamartiri eta Luzaiden, iraultza garaletan, Lanikidetz 32, Eusko Ikaskuntza, Hariztoi eguna. 45-47) Luzaideko egonaldi horret az kanpo da Zaron gorderik egon.

[37] lotsa = kuraia galdu (iparraldean). Bestea = ahalge

[38] Hazparneko apezteuxean bada ezkontza erregistro bat, 1796tik 1801eteko erdira arte gordeka egin dituen zenbait ezkontzarekin.

[39] Horietarik bat, beraz Haristoyek eta ate gaineko harriak aipatzen duten Azkarateko erretoa, Mixel (Les paroisses du pays Basque II 278 or.)

ere sor tokira biltzen ziren, bakotxak erretor bezala bere artaldeaz ahal ziren arta guziak hartu ondoan.

Ez daiteke erran lau apez kartsu horiek zer ongia egin zuten Zaroko herri ttikiari. Gau guzietz meza erraiten zuten Iturbideko ezkaratzaren gaineko sala handi batean; eta jiten ahal ziren jende guziak han ziren beti, eta gehienek, zortzitik bederen egiten zuten kominio-ne saindua.

Erraiten ahal dut herri ttiki hori orduan oro sutan zagoela Jainkoarentzat. Hunterik ageriko da. Igande guzietz, nihor apezik gabe, ezen apezak ez ziren agertzen ahal, deus egitekotan gauaz eta gordeka egin behar zuten; -beraz, igandetan jende on hek elizako izkila joiten zuten meza nausiko⁴⁰ eta bezperetako. Goizean elizarat oro bildurik kantatzen zuten meza burutik-buru, bai eta Prefazioa eta Paterra; kontsekratzioneko denboran apeza han izan balitz bezala sagara⁴¹ joiten⁴² zuten eta guziek otoitz berezi bat erraiten ukurturik⁴³ eta ahopetik. Eta berdin arratsaldean izkila joiten zuten, elizarat oro biltzen, eta besperak burutik-buru elgarrekin kantatzen.

Apez juramentu⁴⁴ bat igorri zioten, bainan agertu zeneko joan behar izan zuen ihesi. Gizonek bezain ongi emaztekiek ere harrikatu zuten eta herritik feratu⁴⁵. Eta Jainkoak ere gaztigatu zuen apez gaixto hori, ezen handik laster haritz handi batzuen kaskoan uso ihizlari baten etxolara igaitearekin hil zen kolpez. Hori gertatu zen Poxinbordako oihanean, Donianeko hiritik hurbil.

[40] meza nagusia = meza kantatua

[41] sagara : kontsekratzioa mezaren erdian

[42] Kontsekratzioa denboran norbaitek ezkila joiten du (zuen).

[43] ukurtu = makurtu

[44] Errepublikak apezek galdetu zien konstituzioari zin egin zezaten. Eta nola konstituzioaren arabera, apezpikuak gobernuak izendatzen baitzituen, Erromako aita sainduaz kondurik atxiki gabe, honek debekatu zuen zin horren egitea. Lapurdi Baxe-Nabarran 150 apezetarik 30ek baizik ez zuten zin egin (%20). Frantzian, %55ek egin zuten delako zin hori. Zin egileak (juramentuak) baizik ez zitezkeen izan erretor. Besteak ihesi joan ziren mugaz bestaldera, artetan agerraldi bat egiten zutela hemen, gordezka. Zaron izendatua izan zen apez zin egilea Salaberry deitzen zen.

Napoleonek izendatu zituelarik apezpiku berriak, Baionara etorri zena... apez zin egile horietarik zen. Horren gatik ote du Arbelbidek Lavieuvville apezpikuaren katixima hartzen eta ez de Loison apezpikuak euskarara itzul arazi zuen Napoleonen?

[45] 'Feratu', ala 'fueratu'? 'Feratuk' erran nahi du 'trabatu'.

Xehetasun horiek frangotan kondatzen aditu izan ditut ene oseba baten ahotik. Oseba hura zen Jan-Batista Arbelbide, Baionan kalonje hil izan dena, Etxeberry Hazparneko jaun erretoraren iloba propia. Hunen ganik entzunak zituen berri horietarik asko eta bertze aintz berak ikusiak

Garat Pikasarrri Uztaritzetik Hazparnera bikari bezala jin zen mila zortzi ehun eta hamalauetan.

Etorri orduko hazkarki jazarri zen bere herritarren makurkeria guziera, eta zortzi urtez ez zen baratu oihu egitetik, beti sutan eta kaldan, arimen salbatzeko lehiaz oro hartua. Hazparne azpiz gora gaizkitik onera itzuli zuen. Erran dut gaizkitik eta bizkitartean ez dugu uste izan behar Hazparne orduan ere herri galdu bat zela, ez. Bainan zombāt lazakeria⁴⁶ eta barreiamendu! Peñan, Zelain, Elizaberrin eta Xolahotxen, dantza bazen igande guziez. Hortarik beretik ageri da zer kaltea zaiten arimetan.

Pikasarrriko apezak gerla finki egin zioten horieri. Emeki emeki dantza guziak erori ziren, jendea sakramenduetarat hobeki lehiatu zen, Jesusen Bihotz Sakaratuaren deboziona handizki hedatu zen. Ikusi ziren asko mutil gazte eta nexkatxa gazte, ordu arte munduari emanak, itzultzen osoki Jainkoaren ganat, kofesatzen zortzitik, sekulan ez gehiago agertzen plazetara, bizitzen komentuarrak bezala beti etxean edo elizan

Jakiteko da apez kartsu horrek ez zituela holako ongiak egin nahigaberik eta trabarik gabe. Handik eta hemendik debruak bere ostikoa eman behar du Jainkoaren lanari. Eta beti badire jende kexu, jende bekaizti, jende atrebitu⁴⁷ asko, ez baitute bertzerik nahi baizik ere bazterrak nahastea eta makurtzea. Jende mota horiek debruaren egiazko langileak dire. Gaxtakeriako, beti suhar eta kopetadun. Ez dute Jainkoaren ez ifernuaren beldurrik. Ongi egile guzien poxulu eta traba dire.

Pikasarrriko apezak ere izan zuen beraz nahigabe frango, bainan ez zioten, kasurik egiten aintzina zolan beti Jainkoaren lanetan, hazkarririk eta alegaririk.

[46] lazakeria = zabarkeria, ezaxolkeria

[47] atrebitu = ausart

Hazparden zortzi urte iragan zituen, bikari bezala. Eta gero mila zortzi ehun eta hogoi eta bian (1822) misionest etxe baten zortzeko gogo hartu zuen.

Goraki erran dezaket hemen Aita Garatek ez zezakela deus hoberik asma Euskaldunen probetxuarentzat⁴⁸. Ezen egia balinbada misionek edozoin denboretan ere ongirik baliosenak direla arimenzat, are hobekak eta osoki beharrak ziren orduan. Erreboluzio handitik landako egun hetan. Asko urtez elizak hetsirik egon ziren, apezak kendu eta desherritu zituzten; nihon mezarrik, predikurik, sakramendurik; izaitekotz ere, han hemenka bakar zombait gordeka eta ilunbetan bainan deus funtsezkorik ez. Arimak beraz behartuak ziren osoki.⁴⁹

Bai, diot berriz ere. Aita Garatek ongirik handiena egin zioten Euskalduneri, misionest etxe bat alkatzearekin.⁵⁰

Haren lehenbiziko misionest lagunak izan ziren : Aita Intxauzpe⁵¹ eta bi diakre, Girez⁵² eta Gimon. Azken bi jaun gazte haukieri, ez izanagatik oraino apez, Baionako apezpikuak eman zioten misio-netan predikatzeke baimena, hain baitziren ordukotz argituak eta kartsuak.

Geroxago jin ziren aita Zarote, Aita Pergilhem⁵³ eta Aita Haranburu⁵⁴.

Hastapenean Baionako seminario handitik hurbil sortu zuten beren egoitza, bainan utzi zuten laster eta joan ziren Larresororat. Han

[48] probetxurako = onerako

[49] ikus 14. oharra,

[50] Gaitzeko misionek predikatu ziren 1820-30 artean, Frantzia guzian. Hazparden misionesten sortzea mugimendu orokor hortan sartzen da. "Des missions spectaculaires furent prêchées à travers tout le pays" idazten du Pierre Pierrard-ek (Histoire de l'Eglise Catholique, Desclée, 1978, 241 or.)

[51] Onizegainekoa, 1815 sortua, apez (1840), ospitaleko apez (1842), katedraleko kalonje (1863), bikario nagusi (1882), baztertua (1890), 1902an hila.

[52] Behazkanen sortua (1799), apez (1824), misionest Hazparden, Uztartizeko seroren apez (1834), Azkaingo erretor, (1843), 1855 hila.

[53] Pierre, Ste Suzanne herrian sortua Biarnoan (1797), apez (1921), misionest Hazparden (1822), Paben (1830), erretor Bastidan (1832), Betharramen (1835), 1872an hila.

[54] Etienne, Ziburun sortua (1799), apez (1825), Larresoron irakasle, misio-net Hazparden (1827), Pabeko urtxullinen apez (1831), Larresoroko zuzendari (1834), kalonje (1850), Bikario nagusi (1852), 1869 hila.

erosi zuten seminariotik gorago den etxe bat, Iturriinea. Larresoron ez ziren osoki kokatu. Aita Garatek bazuen beti bere sor-herrian jartzeko gogoa eta bertzela ere ageri zen misionest etxe batentzat hobe zela Hazparne bezalako toki jendetsua ezenez edozoin herri ttiki. Eta nola Euskaldunentzat asentatu nahi baitzuen misionest etxe hori, ez zezaken nihonere hobeki ezar nola Hazparnen, Lapurdiko eta Nafarre-Behereko hegian, eskualde guzietara berdin errexki heltzeko paradan⁵⁵.

Jainko maitearen nahial Gure misionest berriak beren Larresoroko etxearen antolatzen eta gurbiltzen⁵⁶ ari zirelarik, Hazparnen saltzeko gertatu zen hek behar bezalako etxe bat. Etxe hura zen Landaburua.

Aita Garatek bederatzita mila liberetan erosi zuen Landaburua, aldeko bere baratzearekin eta pentzearekin⁵⁷ eta Arroltzemendiko bere larrearekin.

Jauretxe⁵⁸ apezta, geroztik Larresoroko seminarioan omonier hil izan dena, bikari zen orduan Hazparnen. Jaun horrek eman zioz-koten misionesteri kapera baten egiteko planak eta moldeak hamabortz metre luzetasunekin eta sei metre largotasunekin.⁵⁹ Hori zen hemezortzi ehun eta hogoi eta seian.

Arte hortan ere lana frango ibili zituen bere lagunekin, herriz herri, bazterrak oro inarrosiz⁶⁰, hunkituz, onerat aldaratuz; bainan ez nahi bezenbat eta bere gogora, zeren eta griña⁶¹ frango baitzabilan nihon ere ezin kokatuz bere misionesteia. Eta aldiz, Hazparneko etxea erosi eta antolatuz geroz, bertze lanik ez zuen predikatzea eta kofesatzea baizik. Ai orduan zer lan baliosak neke eta akitze gozoak! Lehertuago eta hazkarrago, sosegurik⁶² ez zuen Aita Garatek; nahi zituzken bazter guziak kolpez eta berehala konbertitu, onerat itzuli.

[55] parada = aukera, ahala

[56] gurbildu = txukundu

[57] pentzea = belardia

[58] Hazparnen (1818), Larresoron (1821), 1873 hila

[59] Larresoroko kapera ere handitua zuen. Jean Desobeau, Le Séminaire de Larresore, Les Editions du Piémont Pyrénéen, 2003, 84 or.

[60] inarosi = bortizki higitu

[61] griña = kezka

[62] sosegua = bakea, lasaitasuna.

Nihork sekulan izan badu Erlisionearen hedatzeko, altxatzeko, mendekatzeko, hazkartzeko eta gorestekoko kar bizia, Garat Pikasarrik izan du. Lehenago Matatias apez handiak erraiten zuen bezala : zertako sortu naiz, Erlisione saindua nere etsaietarik ez zaintzekotz? Berdin Aita Garatek ere, ikustearekn Erreboluzioeak arimetan egin zituen kalte ikaragarriak erraiten zuen: Zer, gure Eliza Katolikoa, gure saindutegia, gure edergarria, gure berregingarria, gure Erlisione guziz maitea, etsaiek jo dute: sinesgabek gezurrez eta tzarkeriez Euskal Herrian ere goibeldu eta kordokatu⁶³ izan dute; eta ni alferrik eta axolagabe egonen naizela? Ez nik eta ene lagunak gure arbasoen sinestea altxatuko dugu, bihotz guzietan nausi eta errege ezarriren dugu.

Eta holaxet Aita Garat bere lagunekin herriz herri zabilan, arimak elemeniaka argituz eta zerukotzat irabaziz.

Bainan noiz egin da ongirik, etsai gaixtoak trebeskatu⁶⁴ gabe? Hemeretzi ehun eta hogoi eta hamarrean gertatu zen bigarren erreboluzioe xirtxil bat, barreiatu zituen Frantziako misionestak, bai eta Hazparnekoak⁶⁵.

Aita Garat bakarrik egon zen beraz misionesteian; haren lagun guziak barreiatu zituzten. Aita Gimon joan zen Betarramerat, eta han gelditu zen Aita Garikoitzekin. Aita Pergilhem igorri zuten Bastida Klerantzerat erretor; Aita Zarrote gisa berean Lekoinerat; Aita Intxauzpe joan zen Nayko Dominikanesetarat omonier, eta halahala Pabeko Ursulinetarat aita Haranburu.

Erreboluzioeko kalerna gaixto hori iragan zenean, aita Zarrote itzuli zen bakarrik Hazparnerat. Bainan lagun zombait jin zitzaizkon aita Garati: - aita Deyheralde⁶⁶, hemezortzi ehun eta hogoi eta hamahirurean, (1833) aita Hiriart⁶⁷ Eyhalarrekoa, aita Hirigoyen⁶⁸ eta

[63] kordokatu = kolokatu

[64] trebeskatu = iragan, zeharkatu

[65] Uztaileko 27, 28 eta 29an Charles X erregea bota zuten Paristarrek eta Louis Philippe eman honen partez. Antiklerikaliztek indar hartu zuten. Apezak ez ziren sotana soinean ateratzera menturatzen. Apezpiku zenbait Frantziatik kanpo joan ziren ihesi. Misionek egitea debekatua izan zen. Bainan ez zuen iraun. 1933an Guizot lehen ministroak egin zuen Elizari eskolak idekitzeko eskubidea ematen zion legea. (Daniel. Rops, l'Eglise des révolutions, 415 or.).

[66] Janpierre, Hazparnen sortua (1803), apez (1828), Larresoroko erretor (1829), Misionest (1833), misionesten zuzendari (1839), 1881 hila.

aita Kurutxet⁶⁹, hemezortzi ehun eta hogoi eta hemeretzi, (1839);
- aita Kotiart⁷⁰ hemezortzi ehun eta berrogoi eta hiruran (1843); aita
Berho⁷¹ makayarra hemezortzi ehun eta berrogoi eta seian (1846).

Aita horiek guziek Erlisione sailduko hirur botuak egiten zituzten, eta bizi ziren elgarrekin Pobrezian, Garbitasunaren eta Obendientziaren gerizan eta menean.

Larderia eta ernetasun handia zuen aita Garatek etxeko erregelari xuxen jarraikarazteko bere jende guziak. Sehieri ere debekatzen zioten deus elerik aipatzea arratseko otoitza erranez geroz. Eta behin baino gehiagotan ikusi izan da hazkarki mintzatzen eta garrazki paratzen, ohartuz geroz bat edo bertze erregelatik zehizartzen, izan zadien hura apez ala sehi. Erraiten ohi zuen: ogi gogorrari hagina zorrotz, adiarazteko, baldin jendea ez baditeke onez-onean bide xuxenerat bil, bortxatu behar dela indarrez eta larderiaz.

Beretzat are gogorragoa zen. Garizuma guzian, abendo guzian, astezken eta ortzirale guzietan, barur egiten zuen eta bere gorputza lizifrinatzen⁷². Azken urtetara ezindua zen, sehiak behar zuen beztitu ala buluzi; eta hargatik orduan ere hartuko zuen egun hetan bere lizifrina.

Gutun edo letra huntarik ageriko da aita Garatek bere burua zer garraztasunarekin zabilan. Hemezortzi ehun eta berrogoi eta batean, maiatzaren hamahirurean izkiriatu zion aita Gimoni:

Ene adiskide maitea,

[67] Pierre, Eihalarren sortua (1809), apez (1837), bikario Heletan (1837), misionest (1839), misionesten zuzendari (1881), 1892 hila.

[68] Zaron sortua (1790), Irigoin izenarekin, Arbelbiden oseba. Apez 1822, bikario Ezpeletan (1823), erretor Urkoin (1826), Beskoitzen (1832), 1870-an hila.

[69] Jacques, Heletan sortua (1808), apez (1835), bikario Kanbon (1836), Donibane Garazin (1837), misionest (1839), 1885-an hila.

[70] Casimir, Barkoxen sortua, apez (1836), bikario Bastidan (1837), Ezkiulan (1838), misionest (1843), Mauleko kolejioko zuzendari (1854), serora dominikarren apez (1856), 1899-an hila

[71] Pierre Louis, Makaian sortua (1815), apez (1839), bikario Ezpeletan (1841), Hazparnen (1842), misionest (1846), bikario Donibane Lohizunen (1850), 1855-an hila.

[72] Bere burua azotatzen.

Akabo da nitaz. Lehenko eritasunetik bortitzago batek hartu nau, zangoa gaizkiago dut. Ai banu Pauloko Bixintxoren bihotzetik poxi bat, banuke zerukotzat uzta eder baten biltzeko bide! Bainan ondikotz⁷³ ez naiz baliatzen, ez dut ihardesten graziari, zoroturik nago sicut equus et mulus quibus non est intellectus, adimendurik ez duen zaldi edo mando bat iduri.

Jainkoarentzat idorturik, agorturik, eta ezindurik nago, beti nere gorputz ustel huntaz gogotatua. Ai urrikaltzeko garela, ez bagare zerukotzat gure adin lerdenez baliatu.

Mahi nuke jakin zer zautzun ene bihotzeko griña batez. Garizumatik hunat gaizkiago dut ene zangoa, eta nik uste baruretik eta mehetik heldu zaitan hori. Ene zorigaitzetan, itsumendu berezi batek –ez baitzen ni baitan lehenal– ekarri nau ene kofessorari galdatzerat, duela bi urte, astean bi barur egiteko esteka eta obligazionea.

Eta geroztik emendatuz dohazi ene herremeskeriak⁷⁴. Mahi nuke bada jakin zer heinetan esteka horrek, barurtzerat hertsatzen nauen. Iduri zait ene gogoa zela ez barurtzea osagarriak jasanen ahal zueno beizik. Bainan ez dezaket nihonek har ene gain gehiago ez barurtze hori.

Egia da, ikusiak ikusi, banakikela bertzerentzat trenkatzen⁷⁵, bainan nihoni ixilik zuri nago. Ene baitarik gaitz laiket barur horien uztea, non ez nauen oheak arras beretzen.

Igorrazut otoi zer derrautzun⁷⁶ zure zuhurtziak, aita Garikoitzekin elgar aditu-eta.

Zurea osoki Jesusen eta Mariaren Bihotz sakratuan. Garat.

Emeki emeki zangoetarik ezindu zen eta geroztik utzi behar izan zituen kanpo herrietako misioneak. Bainan ordainez Hazpamen berean noiz-nahi mintzo zen behereko elizan ala gaineko kaperan. Herriko elizan behar zenean mintzatu, bere kaderan eremaiten zuten etxeko bi mutilek. Eta jakiten zutena bai harek behar zuela predikatu, zoko guzietarik elemeniaka heldu zen jendea, erranez: Pikasarri da

[73] ondikotz = zoritxarrez

[74] herremeskeriak = herrebeskeriak = hutsak

[75] trenkatu = erabaki

[76] igorrazut = igar ezadazu. Derrautzun = erraten dizun

egun elizan predikaril! Eta eliza kokaala⁷⁷ betetzen zuten Hazparneko hegal guzietarik bildu jende horiek.

Hemezortzi ehun eta berrogoi eta seian, primadera gaixto bat ari zen, artoak ezin erein, eta ereinak ezin sor. Bihia arras kariotu⁷⁸ zen. Eta bestalde zapataintza ere erori zen osoki. Ai laster bazterrak histu⁷⁹ ziren, etxe gehienetan bazen eskasia eta herstura⁸⁰ frango. Eta guziak ere baino beltzago zena, etxeke jaun hazkarrenek elgar aditu zuten ogiaren⁸¹ eta artoaren prezioa goratzeko izariz⁸² goiti.

Jaun Lizardi zen orduan erretor Hazparnen, oraino berriki etorria; eta ospe handitan egiten zuen Jesusen Bihotz Sakratuko kongregazionearen edo elgartasunaren besta, ortzegunarekin, Besta-Berri xaharrez.

Egun hartan berean, goizarekin, aita Garatek entzuten du nola Hazparneko etxeke jaunek elgar aditu duten bihiaren prezioa goratzeko. Ez dauke. Bezperak hasi direneko erraiten dio sehiari : Har ene kadera, elizarat ereman behar nauzue.

Eremaiten dute beraz bi mutilek. Ordukotz eliza jendez betea zen, eta guziak boztu⁸³ ziren, Pikasarri behar zutela entzun.

Predikuko tenorea jin denean, mahain saindutik itzultzen da aita Garat eta erraiten du : ez naiz predikatzerat etorria, jaun Erretorak predikatuko derauzue nik baino hobeki; galdatuko diot bakarrik zenbait hitzen erraiteko baimena. Ikusten duzue jende erromesa⁸⁴ zer hersturetan den. Ofizialek ez dute lanik, artua egunetik egunera goratuz doa, bazterretan hainitz labe ja ez dire gorrizen. Ai! Zuek, aberatsak, go emazue Jainkoak ez zaitzaten fundi, jende gaixoaz ez bazarete urrikaltzen horrelako hersturan. Ez da zueri behatzen den lana, erraitea zer heinetan saldu behar duzuen ogi ala artua, Auzoapezak bakarrik egin dezake hori...

[77] kokaala = koka ahala = osoki betea

[78] kariotu = garestitu

[79] histu = goibeldu

[80] herstura = estutasuna

[81] ogia = garia

[82] izari = neurri

[83] boztu = postu

[84] erromes = behartsua

Harriturik bezala, bihiak beheratu ziren eta jendeak deskantsu poxi bat izan zuen. Hori izan zen aita Garaten azken ateraldia; handik zazpi hilabeteren buruan joan behar zen Jainkoaren ganat. Eta nola Jainko guziz on horrek nahi baitzizkon sariak zerukotzat emendatu, oinaze handiak igorri ziozkan.

Bi zanguetara ekartze handi bat jin zitzaion, halako moldez non beti mainuan⁸⁵ bezala baitzituen oinekoen barnean. Azkenean zapata zolak oro zilo eginarazi zituen, ez zuen urratsik egiten hatzatzuz edo makurtuz beizik.

Meza saildua ezin gehiago kaperan emanaz, ardietsi zuen jaun Apezpikuaren ganik etxeko kolidor baten buruan emateko baimena. Bainan hortako ere ez zuen luzaz ahalik atxiki. Bere ganbarara eremaiten zioten goiz guziez kominione saildua; eta azkenean, goizeraino barurik ezin egonez, gauerditik berehala kominiatzen zuen.

Oinaze handi horien artetik, zerurat landaturik zerauzkan gogoa eta bihotz guziak. Erraiten zioten bere artatzaileri: Arimak badire galtzen direnak zerua gutziziatu gabez. Oi nik gutziziatzen dut ene Jainkoaren laster ikustea eta osoki maitatzea!

Hemezortzi ehun eta berrogoi eta zazpian, urtarrilaren lauean (1847) arratseko hameka orenetan eztul bat egin zuen; hurbildu ziren beilariak, ohartu ziren lo zagoela eta kopetatik hasirik bisaian beheiti itxurak arras joaiten ari zaizkola; oihu egiten diote aita Deyheralderi, heldu da berehala et azken absuluzioea emaiten dio. Hortan pausatzen da aita Garat, iratzartu gabe, zituelarik hirurhogoi eta hamahirur urte, bortz hilabete, eta hogoi eta zazpi egun

Erlisioea 251-278

[85] mainu = bainu

EUSKARA ETA EUSKAL HERRIA

IGANDEA LIBURUTIK

Gure mintzairaz eta herriaz daukan ikusmoldea eman du *Igan-dea* liburuko aintzin solasean; Osoan emanen dugu kapitulu hori.

Zertako liburu berri hau. Lehenik eta oroz gainetik igandeari dohazkon eginbide premiatsuak⁸⁶ xehetasunekin aipatzeko, eta bertzalde gure Eskual Herri maitearen mintzai eta ohitura onak, gure ahal-ttipiaren araura⁸⁷, hazkartzeko.

Duela bizpahirur urte, Agorrilako egun eder batez, Eskualdun andana handi bat Lurdera joana zen beilaz edo erromeriaz.

Han zebiltzan gure herritar maite horiek, harpetik elizara, elizatik kalbariora, beti otoitzean eta kantuz.

Bazen, egun hartan berean, jaun Paristar jakintsun bat Lurderat etorria ; eta Eskualdunen otoitzak eta kantuak entzutearekin, xoraturik zebilan hekien ondotik, zer ote zen mintzaia eder, sekulan aditu ez zuen hori. Hekien artean zagoen, beharriak landaturik, papera eskuan entzun guziak izkribatuz. Ez dut uste ihiztaria erneago dagoen ihiztari, nola Jaun hura Euskaldun beilarien hitz bakotxari ; eta gogora etorri zitzaitan ihiztariaren kobla hau :

Jaun ihiztaria goizetan ernerik
Ixil dago kaiolan kokorikaturik
Harma behar-ondoan⁸⁸, begiak argirik,
Ote denez airean ihizi lerrorik.

Orobat zegoen gure Paristar jauna, ernerik hartzen eta izkribatzen zituela Euskaldunen kantu ederrak. Huna kantu heietarik zonbait. Goizeko mezan, kominiatu aintzinean, guziek eman ahala errepikatu zuten :

Zato arima dohatsua
Ez ihes egin beldurrez
Amodioz sustatua
Jesus dago oihu minez

[86] premiatsu = premia handiko

[87] araura = arabera

[88] behar-ondoan = behari ondoan

Baldin gaixtoak arbuiatzen
Baditu Jainko justuak
Sainduak ditu gomidatzen
Aita guziz amultsuak.

Eta kominiatu ondoan

Kausitu dut xoilki maite dutana
Kausitu dut ; ez daukat utzirik !
Kausitu dut, neurea da bakarrik,
Kausitu dut Jesus guziz ona.
Jesus oi zu eztitasuna bera
Zeruko dohainen iturburua
Otoi gateg ezazu esteka
Zuri betikotz ene bihotza

Azkenik Lurdeko Ama-Birjina zeruaren erdian ikusten balute bezala, eta behin ere baino kar gehiagorekin, batetan kantatzen dute :

Oi erregina handia
Zoin zaren miresgarria !
Ikusten zaitut jarria
Seme maitearen aldean
Alkirik distirantenean
Sainduak izarren pare
Zeruan argitzen dute ;
Zu distirantago zare
Oi ama iduri gabea
Birjina garbien lorea

Hoik guziak entzun, ezkiribatu eta ondo irakurri ondoan, Jaun Paristarra badoa lehenbiziko apezaren gana eta galdegiten derauko: zer ote da mintzaia hau? Ederra zait eta ezta, bainan ez dezaket hitz bat ere konpreni! Ni nintzen apez hura eta ihardetsi neraukon: Mintzaia hori da Eskuara ; eta nahi banauzu sinetsi, emazu oraino kobla hau, izkribatu dituzun kantuen ondotik.

Jakintsunen erranetan
Behar bada sineste
Ederrena mintzoetan
Euskara da, diote
Euskaldunek bazterretan
Hortaz ohore dute.

Eman nerauzkion gero xehetasun guziak Euskaldunen gainean; eta erran zerautan : Agian atxikiren dituzue beti zuen mintzaia eta zuen bizimolde zaharrak ; hetan duzue arbasoetarik ukan duzuen primantzarik baliosena !

Oi herritar maiteak, gogo emazue beraz arbasoen aztura⁸⁹ eta bizimolde onak sekulan aldatzetik, sekulan trukatzetik jende arrotzetako ohitura herrebes⁹⁰ eta galgarrietarat. Eta guziz zuen mintzaia ederra, zuen Euskara, ahl begira zazue beti.

Gure arbaso eta herritar guziek mintzaia hortan dute Jainko maitea betidanik otoitzu eta goretsi. Eta guk ere, aitamen ganik, hekien galtzarrean⁹¹, altzoan eta besoetan, Euskaraz ikasi ditugu gure otoitzak. Eta Jainkoari bezala, berdin gure ahaide eta laguneri Euskaraz abiatu gare mintzatzan ; halako moldez non barneko gure bozkario eta bihotzminak, ez baititugu sekulan hain ongi aipatzen eta kanpora agertzen nola haur denborako euskara gozo eta aberats horren bidez.

Gure Euskara, berenaz ere, daitekeen mintzaia ederrenetarik bat da. Neurtitzak dio :

Munduko mintzoetan ez da hain garbirik
Eta dakienarentzat hain gai handiagorik.⁹²

Huna zer zaidan niri gehienik laket Eskuaran. Eleak labur ditu, erne eta bizi. Erran nahi den hura erran eta beti aintzina doa. Iduri du zilar bizia, ez du hitz bat hutsik ez alferrik. Berriz ere diot, Euskuara garbi eta zalu hori zaidala niri laket.

Ez dakit nork derasan eskuarak ez dezakela deus gauza gorarik eta barnarik aipa errexki, nasaiki eta ederki. Horrelakoak irakur ditzala Aita Mendiburu, Atxular eta bertze asko ; ikusiren du Eskuara, erdara bezain ongi mintza daitekela edozoin gauza handi eta goratikakoez.

[89] aztura = ohitura

[90] herrebes = okerra

[91] galtzar = altzo

[92] Ez ditugu notatxo guziak emanen bainan hemen dagoena uztea bekatu liteke : L'incomparable mécanisme de la langue basque ne saurait être l'œuvre de l'homme ; il y a là une empreinte surhumaine ; il y a la trace de la main divine qui a donné à l'homme les linéaments les plus accomplis de son langage, en même temps qu'il a placé l'énergie primitive de la pensée dans son esprit. (Mazure, Histoire du Béarn et du Pays Basque).

Huna zer dioen bertzalde gizon aipatu batek; Gaskoina bera ere ez laiteke galtzera utzi behar, bainan are gutiago Euskara.

Gaskoina ez da mintzai nahastekatu bat beizik, bertze askoren hitz berak, molde berak, eta itzuli berak darabiltzana.

Bertzelakorik da Eskuara ; ez du bertze mintzaiekin deus nahastekarik, garbia da eta osoki berezia ; bere baitan daduzka bere erro, zimendu, etorki eta iturburu guziak ; bere ganikako jitez eta indarrez asentatzen da burutik buru, nehondikako laguntza arrotzik gabe.

Hortik mintzai nahastekatu guziek ez bezalako premia du Eskuarak. Eta nola nihori zorrik ez duen Etxeko-jauna hazkar eta burua gorarik baitago bere eremuetan, hala-hala gure mendien artean dago Eskuara.

Bere baitakoa delarik osoki, ez duelarik deus maileatzen gaineratiko hizkuntza arrotzeri, Euskararen eremuak hain dire zabalak eta nasaiak non berexkunde hortan berean aurkitzen baitu aberastasunik handiena. Ez du zeren hizketa nonbait ibil ; herriko bere hitzekin, errexki eta ausarki aipa dezazke gizonaren buruari darabilzkon asmu eta gogoeta guziak. Eta baldin, aldi bat edo bertze, ez balitz kausitzen gure gogoetari doakon hitz garbi xuxena, berdin entseaturik ere ez baletor hitz hori, - mintzatu nahi eta ezin mintza,- ah ! orduan ere ez ginuke zeren lotsatu, ezen gure mintzai Euskarak hitz berrien egiteko antzea⁹³ badu, eta maiz berri horiek ez dire ederrago beizik. Zonbat eta zonbat aldiz ez dute hori egin gure izkiribatzaile zaharrek eta guziz Atxularrek, Larramendik, Mendiburuk eta Duhaldeki! Mindegian⁹⁴ nola haziak eta landareak, berdin Euskararen hitzgaiak aurkitzen dire nasaiki; gai horiek elgarretara bil bitez, batzu bertzeri lot eta xerta⁹⁵ bitez, ez nola nahi, bainan behar den antzearekin eta jakitatearekin, eta geroztik errextasuna badukezu zure gogoeta guziak euskaraz aipatzeko.

Bai, hizkuntza aberatsa da Euskara. Et zer erran haren itzuli trebe zaluez⁹⁶? Izan ahala ibil erretxa da, nola nahi molda daite, eta

[93] antze = trebetasun

[94] mindegi = mintegi. Iparraldean hitz hau erabiltzen dugu hegoaldean modan den taller castellano batukoaren partez.

[95] xerto = txerto. Iparraldean «x»-ekin hasten da hitz eta ez «tx»-rekin

[96] zalu = arin

beti ederki, gogoan dituzun asmuak ausarki agertuz, nasaiki eta gozoki xehatuz. Hitz batetilk ala bertzetik has dezazun solasa, zure eleak beti xuxen adosturen dire, hala nola ehaille⁹⁷ trebearen eskutan irazkia⁹⁸ eta bilba⁹⁹ elgarrekin trebeskatzen baitire, bata ber-tzeari lotzen, josten eta tinki-tinkian oihal hazkar ateratzen.

Bertzalde huna zer dioen Euskaldun gazetak : Eskuara da ere mundu zabalean ezagutuak diren mintzaia guzien artean zaharrene-tarik bat. Mehork ez daki xuxen noiz, nork, nondik ekarria den euskara toki hautarat. Ala hemen berean sortua ote den hastapenean. Bertze asko mintzaian etorkia, heien erroak eta adarrak erretxak dire hatzemaiteko. Hala nola frantses, espāñola, anglesa noizdanikakoak diren eta zertarik eginak, erranen dautzute xuxen gizon argituek.

Bainan euskara nondik ateratu den, nor eta zer ziren lehenbiziko Eskualdunak? Oraiko mintzaia hau bera zutenez, ala bertzelako bat gure arbasoek, ez dakigu. Badakitela uste dutenak badire. Batzuek erdi trufaz bezala, bertzek espantu egiteko, erraten dute : Adam eta Eba eskuaraz mintzo zirela.

Bertze batzuek diote Babelako dorrearen egileri mintzoa makurtu eta nahasi arte, gizon guzien mintzaia Eskuara zela : Omen hortaz ez dezakegu hemen deusik erran, baizik ere hola erraten dutela zonbaitek, egia bada eta ez bada. Guk dakiguna da, aspaldi aspaldiko mintzaia zaharra dela gutartean eskuara.

Eta nola gauza onak baitire iraunkor, ageri da behar duela ukan eskuarak bertze asko mintzaiek ez duten zerbait, hoinbertze men-dez, galdu gabe, desegin gabe, dirauenaz geroz.

Deus ez da laketago, jakitate apur bat eta lanarte duenarentzat, nola baita ikustea Eskuara zaharra eta Erdara gaztea elkarri parrean emanik, bat ala bertzea den ote hobeago.

Orduan da ageri gure mintzaia zoin den aberatsa, bai frantsesaren aldean, bai eta bertze edozoin erdaren aldean. Ez dugu zeren ahalge izan gure mintzaiaz. Izan dire eta badire gizon jakintsunak, beren bizia holako lanetan higtu ondoan, berrogoitahamar mintzaie-taraino ikasi eta, goraki erran izan dutenak, asko eskualdez eskuara

[97] ehaille = ehule

[98] irazki = gain-behera dauden harien sarea.

[99] bilbea = eskuin eta ezker doan haria.

oroen nausi dela ; nausi iraupenez, ba eta erran gogo duenaren arabera hitzen moldatzeko errextasunaz, eta bereziki mintzatzeko eta izkribatzeko moldeaz.

Izkribatzeaz den bezenbatean, euskarak ez bezalako trabak ditu frantsesak jende arrotzentzat.

Hortakotz behar dugu euskara atxiki, begiratu galtzerat utzi gabe, eta ahal badugu oraino azkartu eta hedatu.

Dugun orok gure ahala egin gure herritarrei hemengo mintzaia maita-arazteko eta arrotzeri ere ahalik hobekiena ezagut arazteko.

Gure mintzaiak badu oraino bertze dohain edo probetxu bat. Nola hesi azkarra ogi-landaren¹⁰⁰ edo mahastiaren inguruan, hala hala dago gure mintzaia Euskal herriaren eremuetan. Sineste zuzen, bizimolde on eta gure ohitura zahar guziak zaintzen eta tieso atxikitzen ditu; bainan bazterretako gezurkeria, egite makur, aztura arrotz eta gaixtoak urruntzen ditu.

Gure euskarak dirudi ibaia eder eta aberats bat : ez darabila gutarten ur garbirik baizen ; arimetara hedatzen ditu irakaspen eta argi frango, bainan ez tzarrik, ezen, Jainkoari esker, liburu gaixtorik ez dugu gure Euskaran, hoberenatarik dire guziak.

Berriki oraino Apezpiku handi eta guziz aipatu Jaun Freppel, orobat mintzo zen Bretaniako jendaiari.

Zer arren, ez ote dugu erdararik ikasi behar? Bai, bai, ikasi behar dire erdarak, eta ikasi ahalik eta hobekienik, eta guziz gure erresuma maite huntako mintzaia, frantsesa.

Bainan oroz gainetik, Euskara dezagun ikas, mintza, irakur, osoki ezagut, euskaraz gaitzen elesta¹⁰¹ ala etxeko jendeen artean, bai eta herriz kanpo ere, hitz batez non-nahi, euskaldunekin garen ber. Bertzela zer gertatuko da?

Hizkuntz erdara frango jakinen mintzatzan

Euskaraz jakin gabe kasik irakurtzen

Eta horrela gure minzaia ederra bortxaz eta laster galduko da.

[100] ogi-landa = gari alorra

[101] elestatu = mintzatu

Geroztik arren ez ote gare bakan baizik erdaraz mintzatu behar? Ez! ezen zer gertatzen da hamarretarik bederatzietan? Huna nola deraukun koblariak¹⁰² ihardesten.

Frantses murdukatzea¹⁰³ ez da jakitate
Ixilik egotea segur hobe lukete.

Eta bertzalde, erran dugun bezala, gure Eskuararen galtzeko liretezke erdarazko solas soberanioak.

Bai, erdaraz noiznahi mintzatzeko errebeskeriak errekarat garamatza eta makur horrek diraueno, gure euskara egunetik egunera galtzera dabilke.

Nola daite bertzela? Erdaratar horiek gure bilkura guzietan datosi, erdi frantses eta erdi kaskoin; hastean ez deraue nihork irri beizik egiten, delakotz heien elea nahasia bezain bitxi; bainan hek ez dire lotsatzen! Ergelkeriari datxiko tema¹⁰⁴, eta ihesi joan behar orde, listor¹⁰⁵ burumbura horiek darraizki beti, erdara dariotela. Nik uste lotarik ere erdaraz amesten diren; eta ahalik balute, gauaz ere letorzke berdin gure beharrietara.

Xoriek nahi dute kaiolatik ilki¹⁰⁶
Liliekin ere noizbait jastatu iguzki!

Horrelako ainitz dagotzi gutartean eta kalte frango egiten herriko mintzaiari. Eta ez erran: Zer dohaku hek erdaraz mintzaturik ere?... Datorke ni gana nor-nahi eta derasala frantses ala gaskoin, nik beti atxikiren dut nere euskara...

Bai, zuk uste, ez ordea ahantz erran zaharra: Otsoa lagun dukanean, ai! bahu hora¹⁰⁷ sahetsean! Eta bertze hau: Erradak norekin bizi hizan, nik gero hiri, nolako hizan.

Beraz holakorik zu-gana baletor, ez uko egin ez, bainan ezti-eztia erran: Ori adiskidea, ez dakizu nik baino gehiago frantsesik, goazin otoi biak eskuaraz.

[102] koblaria = bertsularia edo kantu egilea. Koplak egiten dituen

[103] murduskatu = lardaskatu

[104] tema = hisia, egoskorkeria

[105] listor = liztor

[106] ilki = jalgi

[107] Hora = zakurra

Ez datza hortan bakarrik gure makurra ; bertze gaitz bat badugu are gehiago hedatzen dena eta eskuarari kalte egiten. Hura da eskuara bastarta¹⁰⁸, oro erdararat itzulia, gure hizkuntza ederraren iduripen zerbait bezik ez duena. Ator beraz, erakurtzaile maitea, harrait, eta nerekin entzun ezak neurtizlari¹⁰⁹ zaharra ; huna zer derron¹¹⁰ euskararen bihurtikatzale¹¹¹ moldegaitzari¹¹²:

*Munduko bazter orotan ohore dadukate
Mintzaia bere modutan oso baitaukate
Hemen aldiz guzieren zitzaie desohore
Xumei nola handiei, garbi mintzo badirade*

*Frantximanen¹¹³ aipamenaz osoki hanpatuak¹¹⁴,
Euskaldunaren ozenaz hurren ahalkatuak¹¹⁵,
Bere hizkuntzaz dute oraino arnegatuko¹¹⁶
Zilibokata¹¹⁷ bat gero hainitez egiteko.*

*Adi zagan burugiesa¹¹⁸, modara solasean ;
Non zinen atzo diotza, non atzo arratsean
Ez ninduzun aperzitu pontuaren gainean?
Han nintzen han promenatu, damurik zereinean !¹¹⁹*

*Hain ongi, nola handia, xumea ez da lotsa,
Nahi du haren mihia mintza dadin frantsesa
Latina ere badaki euskararekin lotzen
Izan naiz, dio ederki, kaiean anbulatzen¹²⁰*

Huna zer den ene beldurra ; erdarari sobera trebatuz, Euskaldunek premia ttipitan har dezaten herriko mintzaia, eta geroztik ezaxo-

[108] bastarta = aita ezaguna ez daukan haurra.

[109] neurtizlari = olerkari : hitzak neurtzen dituen

[110] derron = erraten duen

[111] bihurtikatzale = bihurtzen duena, gaizki erabiltzen.

[112] moldegaitz = moldakaitz

[113] frantximen = frantsesa baizik ez dakiena

[114] hanpatu = hantu

[115] ahalkatuak = lotsatuak

[116] arnegatzea = hitza eman eta jatea, fedeari uko egitea

[117] zilibokata : saltsa, nahasketa

[118] burugiesa = burjesa

[119] Ez ninduzun ikusi (aperzitu = apercevoir) zubiaren (pont-) gainean? han nintzen han ibilli(promener), damurik, bakean (serein)

[120] kaiean anbulatzen = kalin ibiltzen

laki bazterrera utz dezaten. Ez zaiote iduri ez askori holakorik gerta daitekela. Bainan oroit zer dion erran zaharrak:

Bide makurrean trebatu
Onerat ezin gibelātu¹²¹.

Horra beraz bi izurrite, gure eskuara galtzen ari dutenak. Hirugarren bat badugu : Euskal Herriatik kanpo, hirietarat edo ameriketara joaiteko ezin egona. Eta zer gertatzen da hortik? Bazterrak oro euskaldunez husten eta gaskoinez betetzen ! Etxetiar eta ofiziale gehienak arrotzak ditugu, nonbaitik etorriak, osoki erdaldunak, eta gure mintzai ederraren orde, ez dakit zer hizkuntza ahalkegarri gutartean hedatzen ari dutenak.

Herriatik kanpo doatzin Euskaldunek, huna zer derasaten berek uste gabeen : Goazin etxetik urrun, eta gure euskara deramagun norapait gurekin, eta han erdara zerbaitekin trukatu dugu ; eta arte hortan, gure orde, guk herrian hutsik utzi etxeen betetzerat eta gure lurren lantzerat eta gure ontasunen ibiltzerat, etorriko dire gaskoin bonet¹²² handi batzu, eta diubibanka¹²³ galaraziko dute gure arbasoen mintzaia, Euskara !...

Badantzut¹²⁴ adixkidea, eta horrela mintzatzea eder bazauzu, zohazkit hirietarat eta ameriketarat eta nahi duzun tokirat, ezen zuk ez duzu gaugerroz eskualdun odolik zainetan. Eta ez erran niri bertze tokietan ere eskuaraz mintzatuko zarela, ez erran bertze Eskual Herri bat nahi duzula itsasoz haindian asentatu ; hori ez da aments bat beizik.

Zer dezaket bada? Herrian egon eta goseak hil?...

Zer dezakezun? Al guk guziek egiten duguna: egon herrian, bainan otoi goserik gabe, ezen nihon ez duzu hemen bezain errexki bilduren ohorezki bizitzekoa. Nere bizian, herri eta eskualde hainitz ikusi dut, eta bihirik ez gure Eskal-Herria bezain ederrik eta aberatsik.

Zuk eta nik dagigun¹²⁵ bertze herritar gehienek egiten dutena, laborantzari jarraik eta izan beti girixtino on.

[121] gibelatu = atzeratu. Hitz hau ez da zenbaitek uste duten bezain iparraldekoa. Non dago Jaizkibel?

[122] bonet : txapel

[123] diubiban = Gaskoinezkoa buroa

[124] badantzut = entzuten dut, ba aurrizkiarekin, badut, bada eta abar bezala.

[125] dagigun = egin dezagun

Duela sei urte, huna neronek zer nion nere lehenbiziko liburuan, Bokazionean edo Jainkoaren deian : Baldin laborantzari zinez emaiten badire gure Eskualdunak, utziko dute hirietarat eta Ameriketarat joaiteko duten errabia. Eskual-Herria, munduko ederrenetarik bat da, eta halere sortokian ezin egon ! Iduri hemen ez bezalako atseginak eta aberastasunak badirela beti bertze nonbait.

*Zeru gaina maiz urdin, denbora maiz¹²⁶ gozo
Hiru laurdenak leihor¹²⁷, bertzea itsaso,
Asko mendi aberats, zelai gizen asko...
Non holakorik kausi¹²⁸ urus bizitzeko.*

A ! Gehienek borts nigar egiten dituzte bai Eskual-Herria utzirik; ohartzen dire laster zer zorokeria den eskuko xoriaren uztea airekoaren menturan.

*Mahiz ukan, ez dutena
Galtzen dute badutena
Eta gaur bizitzekoa ausarki¹²⁹ bazutenak
Aurkitzen dire biharko kolpez errumesak.
Ar beraz tinki lanean
Hor, etxeko laborantxan ;
Zuhurki zazu goberna
Handik bildu dukezuna
Etxea artatzen baduzu
Tresor¹³⁰ handi hor duzu
Eta doluturen ez zaizu*

Egungo egunean oraino ez ginuke gure eskuara erdaran trukatu nahi. Bainan zonbatenaz baikare erdaran usu mintzatzuko, hanbatenaz hartuko dugu harrekilako trebetasuna eta amodioa, eta geroztik, deus antsiarik¹³¹ gabe bere gisa utziko dugu Eskuara.

Beha zakozu herritik kanpo dohan gizon horri : Itsasoa hartzen du, untziak baderama Indietarat. Bere sor-tokia agerian eta bixtan

[126] maiz = askotan

[127] leihor : itsasoak estaltzen ez duen lurraren partea

[128] kausitu = aurkitu

[129] ausarki = nahi bezainbat

[130] tresor = altxor; hitz frantsesa

[131] antsia = kezka

dueno, maiz gibelera behatzen¹³² du, bihotzak min egiten dio, nigarra dario begietarik, gogo guziak etxeko alderat jauzi egiten dio.

Bainan herriko mendiak itzaliz geroz ez duenean gehiago lurrik ikusten ahal, nigarrak xukatzen dire, barnea deskantxatzen¹³³ da. Eta handik harat gizon horrek Indietako alderat itzultzen du bere bihotza ; gogorik ez du gehiago hangotzat baizik ; amets guziak dohan tokirat landatuak ditu.

Eta ni beldur naiz hola hola gerta dakion Eskual-Herriari : bere mintzaia atxikiren dueno, behatuko da beti bere arbasoen irakaspenari eta hetan tieso¹³⁴ egonen ; bainan joanago eta sartzenago dohala mintzaia arrotzetan, ai geroztik akabo izanen da laster Eskual-Herriaz.

Halarik ere uste dut nik, ez dela gure eskuara sekulan galduko ; eta guziz huna zerk atxikiko duen : eskuarazko liburuek, denbora hotan ederki eta nasaiki agertzen diren liburuek. Huna zer dioen kaseta Eskualdunak :

«Atsegin handirekin ikusten dugu, liburu euskarazkoen nonbrea beti emendatuz¹³⁵ doala. Eskerrak diotzategu hemen, gure Eskual-Herri maitearen izenean, liburu on heien egileri. Ez detzazkegu hemen oro aipa. Bertze alde aski ezagutuak dire. Aski ez ; behin ere ez dira obra onak eta heien egileak aski ezagutuak. Bainan bederen erran dezakegu, azken urte hautan bezenbat liburu on eta eder agertzen bada ondoko urteetan, gure mintzaia zaharra eta nihon ez bezalakoa, izanen dela oraino behin eta behin aipatua munduan. Biba beti Eskuaral

Iraunen du Eskuarak, Eskual-Herriari gizonik deno. Eta goraki erraten ahal dugu : badira oraino gizonak, eta izanen ere ba agian gero eta gehiago, Eskual-Herriaren Erlisionearekin batean Euskara ere gure artean begiratuko dutenak, eta ahal bada –ahal da !– oraino hobeki ezagut araziko eta maita araziko dutenak.

Behinik behin badut uste, goraxago aipatu ditugun jaun horietarik zombaitek segurik ez duten oraino beren azken hitza errana.

[132] behatzen = begiratzen, so egiten

[133] deskantxatu = lasaitu

[134] tieso = irmo

[135] emendatu = goratu, gehitu

Agian¹³⁶ ez! Bainan nola ez baigira mundu huntan oro orotako ez eta, are gutiago, betiko, nahi gintuzke ikusi, zaharren edo zahartzen ari direnen ondotik gazteak, gaztedanik lanari lotzen. Zer laiteke bada ederragorik ikustea baino, zerbait dakiten edo ikasteko gutizia duketen guziak, hala nola apez gazteak, eta zertako ez apezgaiak ere? guziak Eskuarazko liburu zaharretan lehengo Eskuara zaharraren ongi ikasten; eta gero, buruan zerbait onik ezarri eta bihotzean kar¹³⁷ pixka bat sortzen zaiotenean, berak ere lan berri zerbaiten egiten, handi edo ttipi, guti bada guti, beti zerbait ; ez balitz ere egiteko dituzketen predikuak ahalaz Eskuara garbiz egitea baizik ! Nun nahi eta nor nahiren aintzinean¹³⁸, edo-zoin mintzaietan, ederki mintzoden gizona beti atsegin gehiagorekin aditua¹³⁹ da. Beti badu harek, mintzo denean, bertzek ez duten indar berezi bat. Orok dakiguna da hori; eta bizkitartean¹⁴⁰ egia hori hobekienik jakin behar ginukenek ardura ahanzten dugu. Ez dezagun bada ahantz, baldin gure herria maite baldin badugu, eta nahi badugu herrian herriari eman zaion bezala, eta gure ahalen arabera, ongi, ongi hainitz egin.

Apezez mintzatu naiz eta apezgaiez, zeren eta heiek baitute aizinarik¹⁴¹ edo astirik gehiena, bai eta ere idekidurarik gehiena, gure herri gehienetan, Eskuararen buruz eta errotik ikasterat eta behar-orduan, bertzeeri irakasterat artzeko. Bainan bertzenaz orori mintzo gare; zerbait dakiten, eta, apezek bezala, astia edo aizina dutelarik Eskualherriaren etorkizunaz eta Eskuararen aipamenaz den gutieneko axolarik duten guziera. Zer? Munduaren bazter guzietan oraiko eta lehengo mintzaien gainean jendea beti argitzen ari, eta guk behar ginukela utzi gure mintzaia zaharra eta ederra galtzerat ! Ez, ez dugu utziko. Bertze alde ez gare baitezpada gal dadin beldur ere. Sobera ditu erroak lurrean barna, eta adarrak lodi eta azkar¹⁴², ez baditu ere oraino hanbat urrun hedatuak.

Nor ere baitzare, adiskidea, barka zadazut ene bizitasuna eta luzetasuna. Ez nauke, behin betikotz, gogoan dudana erran gabe.

[136] agian = oxala

[137] kar = gar

[138] aintzin = aurre

[139] aditu = entzun

[140] bizkitartean = halere

[141] aizina = asti

[142] azkar = indartsu

Eskuara baizik ez dakienak ez du asmatzen ahal, bertze edozoin mintzaien aldean zer eskugaina¹⁴³ dagokan¹⁴⁴ Eskuarak. Bertze zombait bezala hedatua balitz, ongi argi lezake munduan! Hola hola ere, zer dira Eskuarari begiratu eta, hor harat gure auzo-herrietako mintzaia eta erdara guziak?

Ez gare beraz harritu behar, nunbaitikako jaun handi batzu heldu badira ere, noizetik noizera, bere tokietan Eskual-Herriaren eta bereziki Eskuararen aipamena aditurik, gure herriaren ikustera bere¹⁴⁵ begiz ; eta bere beharriz aditzera bertze nihon ez delako mintzaia hura.»

Euskaldun maitea, bagirauk¹⁴⁶ gazetaren ele zuhur eta argituari: «Zer laiteke ederragorik ikustea baino, zerbait dakiten eta ikasteko gutizia duketen guziak, hala nola apez gazteak, eta zertako ez apezgaiak ere. Guziak Euskarazko liburu zaharretan lehengo Eskuara zahararen ongi ikasten?»... eta lehia hadi arbasoen Eskuara guziz eder horren ongi ikasterat.

Gure izkribatzaile zahar eta lehenbiziko hetarik hunat erori da hainitz eskualdun mintzaia. Ez da beraz gazeta hori ustegabeen arranguraten¹⁴⁷, eta bizkitartean gehienek erranen dute : Zertako ibil leheneko zaharkeria eta illunbeetan? Oraiko Eskuara erretxarekin badugu guk jakitaterik aski ! – Badantzut, adiskidea, bainan zuk ere entzun nezazu eta dugun elkar adi : Zaharretik har dezagun on dena, eta bietarik egin Eskuara garbi eder bat.

Eta hemen erran behar dut makur handi batean behaztopatu¹⁴⁸ direla gure izkribatzaile zaharrak : Euskarari nola nahika nahasi dute erdara, frantsesa eta española..

Bainan bertzerik eta hobeagorik behar ginuke, eta huna zer. Bretaniako eskualdetan gairi ibilia naiz denboran, eta nola Bretaniak mintzaia bat baitu gurea bezala zaharra eta alde guziz ederra,

[143] eskugain = abantail, hobaria

[144] dagokan eman du hain segur daukan-en partez.

[145] bere singularrean erabiltzen dugu eta beren pluralean, bainan lehenago bere baizik ez zen ala plural, ala singularrean. Ikus Lafitten gramatika, 211.

[146] nondik dauka bagirauk hori? ba+girauk? Irauten dugu = segitzen dugu?

'k' hikako forma?

[147] arranguratu = kezkatu

[148] behaztopatu : behatzaz topatu = oztopatu

mintzaia hortako gizon jakintsunenak ikusi nahi izan ditut. Gu uzkur bezain hek erne eta lehiatuak dire. Ala aitorensemek, ala apezek, bai eta apezpikuek berek entsegu frango baderabilate herriko hizkuntza zahar ederra xutik atxiki beharrez.

Eta geroztik ere, behin baino gehiagotan, Bretaniako asko jaun argituekin hitz egin dut gauza horren ariaz¹⁴⁹. Aurten berean, urtarri-laren seian, huna zer izkribatzen zautan Vanneko Bikario Jeneralak.

«Aspaldiko gure mintzaia, oraino ere miliun bat herriatarrek gutartean mintzatzen duguna, beti osorik atxiki nahi ginuke. Aipatzen derautazun biltzarreaz den bezenbatean, huna zer lanari dagoen orai : Molditza edo ortografa betikotz asentatu edo finkatu behar du. Eta hori, haurrek eskoletan errexkiago beren mintzaia ikas dezatentzat. Bihotz guziz igortzen derauzkitzut Jauna, ikusbide¹⁵⁰ horiek. Euskaldunek eta Bretoinek elgar iduri dute, ezen batzu ala bertzeak osoki bihotzdunak diren eta arbasoen Erlisioneari zinez atxikiak. Nahiz hekien mintzairak ez diren berdinak, halarik ere biak elgarren heinekoak dire, direlako bada Europa guziko zaharrenak. Eta bertzalde Bretoinek maitagune¹⁵¹ berezitan daduzkate Euskaldunak.»

Gehiago dena, Vanneko apezpikuak, eskola girixtino guzietako irakasleri, frera eta seroreri manatu deraukote haurrak beren herriko mintzaiari jarraikaraz detzazten Erdarari bezala, arta beberarekin. Hortik, Bretaniako haurrek eskoletan bretona ikasten dute frantsesa bezain ongi.

Oxala hortaratuak bagine gure Eskual-Herri maitean! Ai orduan ez ginuke ez geroaz lotsatzerik¹⁵², gure mendietako harrokek bezenbat iraun lezake gure Euskarak.

Dakusagun orai Euskaldunek nola daduzkaten herriko ohikuntza¹⁵³ zaharrak. Goraxago aipatu izan dut nola Euskarak zaindu behar dituen gure bizimolde zahar eta onak. Bainan zer gertatzen da? Gure mintzaia galtzerat uzten dugu, eta nondik nahi sartzen zaizkigu ez dakit zer eta zer bitzikeria.

[149] ariaz = kariaz

[150] ikusbide = froga

[151] maitagune = maitasun

[152] lotsatu = etsitu

[153] ohikuntza = ohidura

Non dire lehengo jauntzura¹⁵⁴ eta apaindurak¹⁵⁵? Non dire egiazki herrikoak eta gureak ziren soineko hek? Arruntak ziren, bainan merkeak, garbiak eta ederrak.

Laborariak nahi du
Goldea luman trukatu
Utzirik bonet mardula
Xapelaz gorde¹⁵⁶ burua.

Denbora batez xoragarri zen gure Euskaldunak ikustea, igande egunetan, pilota partidetan, merkatuetan, bakotxa bere gerriko goriarekin eta bere makilarekin. Bainan orai ez da kasik gehiago gerrikorik ez makilarik. Gizon gaizok atorra¹⁵⁷ dute gerrian xamar¹⁵⁸ petik ageri, eta bi esku hutsak luze luzea lurrerat dilindan.

Ai non dire lehengo gizon lerden, zalu eta biziak? Hek zuten bihotzetik kantu hau errepikatzen.

Loria zait loria!
Apaintzen naizenean
Zeta¹⁵⁹ zinta gorria
Ematea soinean.
Egiazki orduan
Zerbait baniz munduan !

Arrosa primaderan
Zoin den lore ederra
Idekitzen denean
Bagohazi hartzera
Bainan laster da histen
Zintak beti distirutzen !

Eta makila? Ez da kasik ageri ere gehiago Lapurdiko eskualdetan. Atarratzeko eta Garaziko bazterretara joan behar zare, nahi badituzu Eskualdunak makilarekin ikusi. Ai han bai, gizon guziek badute

[154] jauntzura = jauntzi

[155] apaindura = edergailu

[156] gorde = ezkutatu, estali

[157] atorra = alkandora

[158] xamar = blusa

[159] zeta = seda

makila. Zohazi edozoin etxetara, nausiaren eta mutiko gaztearen ganbarako ate gibelari beha zakozu ; horra non den ma-kila.

Gau guzian atzarririk
 Partitzeko xutiturik
 Argi izkila¹⁶⁰ joitean
 Etxetik ateratzean
 Urrun naizela abian
 Hartzen dut nere makila
 Zer-nahi gerta dadila
 Airos banoha harekin
 Lagun ona dut nerekin
 Piaia dezaket egin.
 A! Zer makila dudana
 Mizpira finik-finena
 Hesian zen xuxenena !
 Han nihaurek dut hautatu
 Ozkatu¹⁶¹, gisuz gorritu.
 Beha, dir-dir du egiten !
 Guziak zaizkit jelosten
 Eder, hazkarra, zeren den.

Bai, egiaz, eder da Euskaldun lerdena
 Su pindarrak begian, zalurik dohana
 Gerriko sedarekin, poneta buruan,
 Espartinak oinetan, makila eskuan.

Pilota ere uzten ari du gazteriak; plazara joan orde, doha dantzara eta ostatura; eta hortik, bekatuak desmasia frango badarabiltza gure gizon gazte nagituen artean, ezen, dio erran zaharrak, lur beran zilo handi.

Plaza bat izaki'ta
 pilotaririk ez
 Asko herritan hortaz
 dagozi ahalkez
 Euskaldun aztureri
 uko hoi egitez

[160] izkila : ezkila. Argi izkila = goizeko anjelusa

[161] ozkatu = hozkatu

Euskalduna da hola
Kaskointzen nahitez.
Igando'ta bestetan

ofizioz goiti
Pilota partida bat
behar laike beti :
Hartan herriko seme
hoberen zenbeiti
Zor laie agertzea
jokatuz nobleki
Barne edo zokotan
dagon gazteari,
Trufa¹⁶² egin dezagun
zeren den hoin nagi :
Kaskoinen jostetetan¹⁶³
gostu badu ari,
Ez dela Euskalduna
Aise da ageri.

Zuri menturaz, irakurtzaile maitia, idurituren zaitzu gauza gutiak eta apurrak¹⁶⁴ derauzkitzudala hemen aipatzen; bainan go emazu huni: herriak eta jendaiak bakan direla estropu¹⁶⁵ handiz galtzen, bainan maizenik galtzen direla beren ardurako bizimoldeak erortzerat utziz.

Lehenik erortzen da mintzaia, mintzaiarekin sinestea, eta sinestearekin ohitura on guziak. Emeki-emeki, inguruetako arrotzekin nahasten eta bat egiten dire jendeak, eta azkenean ez da gehiago ageri izan denez ere toki hetan deus jendakia¹⁶⁶ berezirik.

Etxe handi bat ez da ez betbetan eta kolpez erortzen. Itaxurak¹⁶⁷ abiatzen zaizko lehenik. Urte osoak iraganen dire nihor ohartu gabe itaxur hetaz; oharturik ere, ez deraukote kasu handirik eginen; eta horrela, ez balioz, uzten dituzte eta sekulan ez hesten

[162] trufa = burla

[163] josteta = jolas

[164] apur = ttiki

[165] estropu = istripu

[166] jendaki = gizon arraza, leinu

[167] itaxur = itoigin, itoiti

Bainan ur kotera¹⁶⁸ beti eta barnago xortaka sartzen ari etxeari behara! Hegaztegiko¹⁶⁹ zur-arteak usteltzen ditu, murruaren asentuak idekitzen du sarbidea, morteroa¹⁷⁰ bustitzen du, harriak deslotzen elgarren ganik, eta baratxe baratxe¹⁷¹ zimenduetaraino jausten. Azkenekotz zimenduak urratzen ditu; eta gau batez, ustegabea, jendeak deskantsuki lo daudelarik hain tieso zen etxe hazkarra lurrerat tipustapan¹⁷² erortzen da ! Nolaz bada hori?

Hastetik arrimatze ttipi zerbait egin eskasean; teilak itzuli gabez; ur xortari bere ixuria ez emanik.

Horrelaxe da gertatzen herri eta jendaia hazkarrenentzat. Iduri kanpoz berdin ongi doazila beti, bainan kasurik egin gabe galtzera uzten beren mintzaia eta leheneko bizimoldeak, eta azkenean uzkaitez eta osoki galtzen.

Bizkitartean, irakurtzaille maitea, egia diozu, ez ditut aipatu gure ohikuntza arruntenak beizik, kanpoari eta gorputzari behatzen direnak beizik.

Premia handiagoko hainitz badire, arimen kaltetan erortzera eta galtzera dohazinak.

Euskal Herriak ederkienik atxiki izan duen ohikuntza badakikezu zoin den: Igande egunaren girixtinoki eta osoki begiratzea, Meza-nausia eta Bezperak ahal guzian entzunez, lan debekatueterik zin-zin角度an begiratzuz, arratsetan nor bere etxera goizik bilduz, bai eta irakurtze ona frango eginez.

Eta egungo egunean zer ikusten dugu? Igande goizetan meza ixil bat lasterka entzun-eta, Meza-nausiaz deus axolarik; Arratsaldetan, Bezperak erraitearekin, eliza hutsik eta ostatuak jendez beterik.

Aitzakia bano¹⁷³ batzuez eta egiazko beharrik gabe, larunbatean belarrak ebakitzen Igandeanz baliatzeko.

[168] ur-kotera = teilatuko ura biltzen duen zingazko hodia. Bainan hemen, itaxura.

[169] hegaztegia = teilatua

[170] mortero = gizu edo karez egin zementoa

[171] baratxe baratxe = emeki emeki

[172] tipustapan = betbetan

[173] aitzakia bano = gezurrezko arrazoin hutsala

Etxe zokoetan emaztek asko joste, lisatze¹⁷⁴ eta bertze lan debekatu, eta ez kexu¹⁷⁵ Jainkoak ikusteaz, baldin jendeen begietarik gordetzen badire.

Pilota-partida handi bat edo bertze zerbait libertimendu nunbait emaiten bada, beti kasik igandearekin, jendea ofizioetarik eta herriz kanpo barreiatzeagatik.

Eta horrela Eskual-herrian lgandea beti eta gehiago galtzen ari, eta hortan ere, bertze asko gauzetan bezala, gure mendea leheneko arbasoen bizimoldetarik urruntzen, eta aldiz ohitura eta eginkunde¹⁷⁶ arrotzak, nunbaitikakoak, jabetzen gure bazterrez.

Gure eskualdetara baletor zerbait izurrite, jende gehienak eri laitezke, ez ordean hein berean guziak; bainan nehor ez hilik ere, oro kutsutuak, orok zerbait min eta kalte.

Berdin da gutartean gertatzen. Ez du ez Euskal-herriak bere Erlesionea galdu, bainan bai histerat¹⁷⁷ utzi. Eta hortik gure leheneko ohikuntza girstinoak are histu dire. Eta nola jaunztura arrotz bitxi batzuek galarazten ari baiterauzkute herriko gure jaunztura ederrak, hala hala mende hunen kutsua gure mendietan barna sartu da, eta emeki emeki, kasik gure ohargabeen, ttipitu eta mendratu izan ditu gure bizimolde zahar girstinoak...

Eta orai Euskal-Herri maitea, zer dezaket bertzerik, baizik eta bihotzetik erran:

*Gauza handirik ez dut zuri eskeintzeko
Ez eta ahalik zu ongi ospatzeko ;
Onetsi behar duzu, nere Ama ona,
Liburu xume hau nik zuretzat egina.*

Igandea 7-49 or

[174] lisatu = plantxatu

[175] kexu = urduri

[176] eginkunde = egintza

[177] histu = ahuldu

Igandetako lana

Maiz gure eskualdetan merkatari batzu ikusten ditugu beren ontasun guziak bizkarrean darabilatenak eta beti herriz herri dabiltzanak.

Horrelako hirur merkatari, elkarrekin aste guzia erabiliak¹⁷⁸, ostatura biltzen dire larunbat astiri¹⁷⁹ batez. Iguzkia sartzera zohan eta hirurek bazuten nork zer erran egun hetako beren saltze eta irabaziez ; bainan solasbiderik handiena zuten zer egin behar ote zuketen biharamunean, igandearekin: ostatu hartan egon, meza bezperak entzuteko gisan eta pausuan, lanik egin gabe? Ala joan aintzina kurri¹⁸⁰, bertze egunetan bezala, etxez-etxe, saltzera, lanean, irabazian, Jainko legeaz kasurik egin gabe?

Batek zion ez zela handik higituko, nahiago zuela igande eguna giristinoki iragan, ezinez irabazi poxi bat¹⁸¹ egin.

Bertzeak aldiz, igandearen atxikitzeaz guti kexu¹⁸², baitezpada nahi ziren bertze herri batetara heldu iluna gabe, biharamunean goizik saltzen abiatzeko gisan.

Erran bezala egiten dute : bat, giristino ona, ostatu hartan gelditzen da igandeko eguna otoitzean eta lanik gabe iragan dezantzat, eta bertzeak, diru gose tzar bati zarraizkola¹⁸³, auzo herrirat dohazi, igande guzia lanari jokatzekotan.

Ostatuko nagusiak kara¹⁸⁴ gaixtoa zuen. Ele zuri¹⁸⁵ frango errana, haren begiek, haren kopetak, haren ezpain zimurrek, haren kara eta itxura guziek, bazuten halako basamolde bortitz bat.

Zer nahi izanik, gure merkatari Jainkotiarrek ostaler horri eman zerauzkion bere puskak, gau hartan gakoturik atxik lizantzat, ezen baliosak ziren puska hek, gehienak urre eta zilarrezko joiak¹⁸⁶.

[178] erabiliak, ibiliak beharko liteke

[179] astiri = ast-iri, arrats-iri = ilunabarra

[180] kurritu = ibili

[181] poxi bat = apur bat

[182] kexu = arrangura, urduri (queja espainoletik)

[183] zarraizkola : darraizkola beharko liteke, darraizkiola batuan.

[184] kara = itxura

[185] ele zuri = solas faltsuak enganagarriak

[186] joiak = bitxiak, edergailuak

Eta gero afari zerbait jan eta, bere gelarat igaiten da, bainan ez arrangurarik gabe. Barnetik beti zerbaitek erraiten zeraukon : etxe hau etxe tzarra duk.

Ganbaran ere iduri zitzaion, gauza guziak bertzetan ez bezalakoak zirela.

Zertako arrangura horiek?

Berak ez zakien. Huna beraz nolakoa zen gela hori : leiho bakar bat burdin barrez hetsia ; inguru guzian paretak adarailuz¹⁸⁷, salbu hegala bat, taulaz egina. Ate zokoan kutxa handi bat ; eta gainean hegaztegia¹⁸⁸, ernaia¹⁸⁹ ageri, berinazko¹⁹⁰ tranpa¹⁹¹ eta idekidura teilan artean. Horra nolakoa zen gela hori.

Ohera joan aintzinean bere arratseko otoitza egin zuen kartsuki merkatari onak, eta gero bere arrosarioa, eta bat erran ondoan, oraino bertze bat. Otoitzean ari delarik, arrabots¹⁹² bat entzuten du. Zer ote diteke tenore¹⁹³ huntan? Gauerdik joiten ari du eta ilun beltza da, ez da den gutieneko ilargirik !... eta harek beti zerbait entzuten, zurubi bat etxeari kontra emaiten balute bezala, eta gero urrats batzu zurubiaren mailetan . Ah ! Geroztik izitzen da, argia hiltzen du, eta ohepean gordetzen da. Han deneko, urrats berak teilatu gainean, eta laster norbaitek berinazko tranpa idekitzen du, gelarat jauzi egiten, ohean sartzen eta berehala lo zurrungan hasten.

Nor ote da?... Merkataria harriturik dago. Bainan horra non berriz ere urrats batzu entzuten dituen, ez gehiagao kanpotik, ez-eta urrundik ; han ber-berean dire, etxearen barnean, ganbaratik hurbil ; eta beti aintzinatuz heldu dire. Esku batek paretako bi taula¹⁹⁴ deslotzen eta kentzen ditu.

Merkatariak ez dezake hatsik har izialduraz. Eta xuxen ordukotz gauaren ilunpeak arindu ziren, eta teilatuko berinatik argi gutibat emaiten zuen ilargiak.

[187] adarailu = ladrillo

[188] hegaztegia = tellatua

[189] ernal = habe

[190] berina = beira

[191] tranpa = idekidura

[192] arrabots = harrabots = zarrata

[193] tenore = ordu

[194] taula = ohola

Merkatariak beraz ikusten ditu bi gizon itsumandoka ganberan sartzen eta zango punttetan ixilik oherat hurbiltzen. Batek oihal bat daduka eskuan eta bertzeak kanibet¹⁹⁵ handi bat.

Oi Jesus eta Maria, otoi urrikal zakizkitet, dio bere bihotzean merkataria. Oi Jainko ona, zure legea ez nahiz hautsi aurkitzen naiz hemen ; otoi salba nezazu.

Nonbaitik etorri lo egilea beti ohean zagoen, zurrungan ari. Gizon hek hurbiltzen zaizko. Lehenbizikoak oihalaz estaltzen eta eskatzen derauko buru guzia, oihurik egin ez dezantzat. Eta bertzeak berehala bularretan barna sartzen derauko bere kanibet ikaragarria.

Merkataria oro entzuten zituen ; eta ikusi balitu bezala, xehetasun lazgarri horiek guziak begien bixtan zerabiltzaizkon.

Bi hiltzalek ate gibleko kutxa baztertzen dute, tronadurako¹⁹⁶ hiru taula altxatzen eta zilo hari beheara gorputz hila norapait aurtikitzen. Gero taula berekin ziloa hesten dute, kutxa berriz bere tokirat emaiten, eta ganibeta eskuan duenak bertzeari erraiten du : Bihar garbituko ditiagu odol zortak, goazin orai merkataria horren urre-zilaren hartzera.

Eta hitz hortan badoatzi biak, paretako bi taulak elgarri ongi loturik.

Urundu direnean, merkataria ohepetik ateratzen da ; kadera¹⁹⁷ baten gainera igaiten, teilatuko tranpa berinezkoa idekitzen, hilak murruari hurbildua zuen zurubiari beheara jausten, eta gero lasterka¹⁹⁸ etxe madarikatu hartarik ihes egiten.

Bide puska bat egina duenean, emaiten da belauniko eta Jainkoari eskerrak bihurtzen derauzko kartsuki.

Bainan beste eginbide bat bazuen baitezpada bete beharra, justiziarri erraitea zer izigarrikeriak¹⁹⁹ ikusi zituen etxe hartan.

Hiri bat baitzen handik hurbil, Prokuradorea ikusten du, gau hartako xehetasunak emaiten derauzko. Jaun horrek bere karrosan

[195] kanibet = ganibet

[196] tronadura = zoladura

[197] kadera = bizkarra daukan jarlekua, bainan besorik ez

[198] lasterka = hegoaldeko castillano batuan : «korrika», correr-etik.

[199] izigarrikeria : izugarrikeria

hartzen du merkataria, eta argiko etxe hartarat helduak ziren jandarme tropa batekin.

Ez bide²⁰⁰ ziren guti harritu gizon hiltzaileak ikustearekin merkataria, beren ustez ganibetarekin xahutu zuten hura, horrelako gortearekin berriz hekien ganat jiten. Ihesari eman nahi dire, bainan nondik eskapa? Jandarmek inguraturik dadukate etxe guzia !... Erran zaharra : Jainkoa luzakor, ez ahanzkor.

Elkarren anaiak ziren bi hiltzaile horiek, ifernutik elki²⁰¹ egiazko debruak. Hartu zituzten jandarmek eta burdin-kadena²⁰² batez zango besoetarik finki estekatu.

Gau hartan huna zer gertatu zen. Anaia horietarik gehienak, ostatuko nagusiak, seme bat bazuen bera bezain tzarra. Eta seme horrek ikusi zituenean hirur merkataria hetarik biga ostatutik urruntzen larunbat arratsean, izilka jarraiki zeraukoten, bide zoko batean makila ukaldika lurrerat aurtiki zituen, hekien urre-zilarreriak ebatsi²⁰³, non-bait gorde, eta gero, bere jokoa eginik, etxerat itzuli.

Eta ez nahiz tenore hartan nihori bere burua salatu, zurubia eman zuen murruari kontra, teilatura igan, handik gelan sartu, eta ustez nehor etzela han etzatekorik, ohera gan²⁰⁴ eta lo zurrungan jarri. Horrela zuen aitak hil bere semea, eta osebak bere iloba.

Bi anaia izigarriak gillotinatua izan ziren.

Eta merkataria Jainkotiarrek are hobeki ikusi zuen zer premia den igande egunaren ongi begiratzea..

Notaxo batetan ematen ditu hemen 1870-an, Alemanen kontrako gerlan, igandekari armada frantsezari gertatu nahigabe guziak, ohartu gabe, asteko zazpi egunetarik bat igandea izanez, zazpi nahigabetarik bat igandez gertatu behar zela !

Igandea 74-81 or.

[200] bide = hain segur

[201] elki = jalgi

[202] kadena = katea

[203] ebatsi = lapurtu

[204] gan = joan (kostaldean)

Meza huts egitearen gaztigua

Ez espanti beraz Igandeko Mezaren arbuizailer²⁰⁵ Jainkoak gaztigu bortitzak igortzen baditu.

Igande batez ihizira²⁰⁶ joan ziren bi mutiko gazte ; bat ala bertzea lazoak, ezaxolak, osoki barreiatuak. Halarik ere batek bere meza nolazpait goiz hartan etzuna zuen.

Ihizin harat hunat badiltzalarik, horra non goibeltzen den zerua, eta laster ortzantza²⁰⁷ karraskan abiatzen. Ihurtzuria zartaka ihiztarie-tarat erortzen da, mezarik entzun gabeko dohakabe hura erretzen du. Eta bertzea harriturik ihesi, nonbait gorde nahiz.

Botz batek hedoiatarik oihu egiten du ihurtzuriari: Jo zak! Jo zak!... Baina bertze botz batek ihardesten du: Ez dezaket jo, ezen goiz huntan meza entzuna du. (S. Antonius.)

Huna bertze gertakari bat. Italian bada Gubio deritzon herri gotor bat, Urbineko hiritik hurbil. Larunbat goiz batez herri hortarik hiru merkatari joan ziren Zizternoko feriara ; hirurak gizon erneak, beren eginbidetan osoki ohartuak eta handizki heltzen zirenak.

Zizternoko ferietan darabilate egun hura guzia, eta beren sal-erostak eginik gaua ostatuan iragaiten dute.

Biharamunean, igande goizarekin, zer egingen dute? Nola behar dire etxera itzuli? Meza entzunik ala entzun gabe?

Batak hau eta bertzeak hura, tirabiran²⁰⁸ dagozi askariteko²⁰⁹ denbora guzian. Azkenekotz batek derrote²¹⁰ bertze bieri : Egizue biek nahi duzuen, baina nik, bidean abiatu baino lehen nahi dut Meza entzun.

Bata beraz doha Mezaren entzutera, bertzeak aldiz, bide luzearen egiteko eta etxera goizik heltzeko estakuruan²¹¹, Mezarik gabe lotzen dire bideari.

Eta orai, oroit hemen gure arbasoen bi erran zahar hotaz:

[205] arbuia = gaitzetsi

[206] ihizia = ehizea

[207] ortzantza = ortzi azantza = trumoa = entzuten dena. Ximista = ikusten dena. Ihurtzuria = gertakari osoa (rayo)

[208] tirabira = eztabada, batek bai, besteak ez

[209] askari = gosari

[210] derrote = erraten die

[211] estakuru = aitzaki

Ago Jainkoarekin
 Jainkoa dukek hirekin
 Horra lehena, huna bigarrena :
 Jainkoa luzakor, ez ahanzkor.

Merkatari horietarik bat, mezaren entzuten elizan zegoelarik, bertze biak bidez bide etxeko aldera mezarik gabe zebiltzan.

Biderditan bezalatsu, ibaia bat bada eta xuxen egun hetan uria jauts-ahala ari, urak gairituak dire, osoki bortiztuak, eta harramantza²¹² handirekin joiten eta kordokatzen²¹³ dute bazter hetako zubi bakarra. Gure bidelantak²¹⁴ ez dire izitzen, zubian aintzina dohazi. Erditsutara direneko, horra non ur olde²¹⁵ bortitzak errotik eremaiten duen zubia !

Meza gabeko bidelant dohakabeak betikotz galtzen dire. Eta aldiz hirugarrena, bere Meza entzunik eta ur handiak untzi batean iraganik, etxerat bakean heltzen

Igandea 90-102 or.

Santa Elisabeth

Santa Elisabeth Portugaleko erreginak, bi aitoren seme bazituen bere menean²¹⁶. Hetaryik bat osoki ona zen eta Jainkotiarra, bertzea aldiz ahal bezalako jende minkor gaizgarri²¹⁷ bat.

Ikusteko da zoinen baitan zeduzkan Erreginak bere bihotza, bere adiskidantza, bere sinestea: Aitorenseme on eta Jainkotiar haren baitan.

Hortik bertzearen bekaizkeria. Barne guzia eritua du, osoki goibeldua, mendekiozko²¹⁸ su beltzean jarria ; nolazpeit, zuzenetik edo makurretik, baitezpada, bere laguna galduko du, hilen edo hil araziko du.

[212] harramantz = arrabots

[213] kordokatu = inarrosi, higitu

[214] bidelant : bidaiari (atzizki berarekin : nahiant)

[215] olde = indar (horretarik oldartu = olde hartu)

[216] menean : bere peko ; obeditu behar zioten.

[217] gaizgarri = gaitz + garri: gaitza egiteko gai dena

[218] mendekatu = apendu

Badoha beraz Erregearen gana eta derro²¹⁹ : Jauna, zuk hain maite duzun Erreginak, zure esposak, gupidesten zaitu, osoki ar-buiatzen, gaizki bizi da aitoren seme nere lagunarekin.

Ni nola, bertzeak hala, Errege hits harek berehala sinesten du bere idurikoa duela Erregina, eta den gutieneko dudamudarik gabe gaztigurik ikaragarriena gogoratzen zaio. Gisulabe erretzaile bat deitzen du eta erraiten derauko : Aitoren seme bat igorriko deraiat galdetzerat : Erregearen nahia egin ote duzu? eta orduan berehala harturen duk eta gisulabeen surat aurtikiko²²⁰, ezen hari bizirik erre-tzea zor zaiok.

Aipatu egunean Erregeak igortzen du aitorenseme dohakabea. Bainan nola obendun izaitetik urrun Jainkotiarra baitzen osoki aitoren semea, eliza baten aintzinean iragaitearekin sartzen da eta meza entzuten. Meza hori erran deneko, bertze bat hasten da eta hura ere entzuten du.

Arte hortan ez dauke²²¹ Erregea zer gertatu den jakin beharrez eta aitorenseme gezurtia igortzen du. Hunek egiten du laster eta galdetzen gizon hari : Erregearen nahia egin ote duzu? Hitz horietan gisulabe erretzaileak kolpez hartzen du eta suaren erdirat aurtikitzen.

Handik denbora puska baten buruan, etortzen da aitorenseme Jainkotiarra, bere bi mezak entzunik. Galde bera egiten du harek ere : Erregearen nahia egin ote duzu? Bai, ihardesten²²² du gisulabe erretzaileak, errakozu jaun Erregeari guziak harek nahi bezala egin ditudala.

Gorterat itzultzen da aitorenseme ona bere ihardesmenarekin.

Harritzen da erregea. Xehetasunak jakitearekin, ikusten du hor Jainkoaren mirakulu handi bat, Mezako debozionearen bidez egina. Bere espos sailduari barkamendu eskatzen derauko eta geroztik ez du harentzat omodiorik baizen

Igandea 104- 106 or.

[219] derro = «hark, horri, hau erran dio». Labéguerie-ren kantu batean ba-duzue : errozute deneri

[220] aurtiki = bota

[221] dauke = dagoke

[222] ihardetsi = erantzun

Juan San Martin (1922-2005)

Gillermo ETXEBERRIA

- Berri txarra jaso genuena urte honetako maiatzaren 30ean. Hain zuzen, Eibarko herri osoa, Udala buru zuela Omenaldia jasotzera zihoan unean joan zitzaigun Juan San Martin. Jakin bagenekien osasunez ez zegoela ondo, baina ez genuen espero hainbesterialnokoa izango zenik.
- Euskal Herriaren Adiskideen Elkarteak bere hitza eman zuen, alegia, Eibarren egongo zela Omenaldi barnean. Mahaian parte hartzeko jende askotxo zela-eta, gure zeregina egun horretarako Juan San Martinen artikuluen antologia argitaratzea izan zen.
- Antologia hori egiteko, Juan San Martin berarekin hitz egitea izan zitekeela onena eta, jarri ginen harremanetan Oier bere semearekin. Honek ilusio handiz hartu zuen parte zeregin horretan. Azken finean, bera izan da argitaratu genuen antologiaren egile nagusia.
- Antologia hori egiterakoan, bizpahiru ardatz nagusi izan genituen gogoan. Lehenengo, San Martin jaunak *EGAN literatur aldizkarian* idatzitakoak izan behar zuten. Izan ere, San Martinen artikuluen presentzia etengabea izan da aldizkaria honetan. Hasi 1960. urtean eta ia azken urtera arte. Bere azken artikulua 2001eko *EGAN*en azken alean aurki dezakegu. Idatzitako lan ugariak, gai eta era askotarikoak izan dira, batzuek laburragoak, besteak luzeagoak. Izan ere, Juan San Martin, entziklopedia bat zen bere jakitatean. Hitz egin zitekeen berarekin hainbat eta hainbat gaietaz: euskara, ohitura, arte, historia, literatura, hizkuntza... Hainbat eta hainbat aldiz joan ginen Euskaltzaindiko egoitzara, orakulo baten gisara kontsultak egitera.

- Argitaratutako antologiak, ez du Juan San Martinen izaera guztia, gai guztiak adierazi nahi. *EGAN*en argitaratutakoen artean egina da, besteak utzita, urteen kronologia mantenduaz eta artikulu laburrenak utzita. Izan ere, denek batera mila bat orri osatzen baitzuten. Liburu batentzat, eta antologjarentzat, gehiegi, noski. Guk, liburuan ikus daitekeen bezala, 200 bat orri exkaxekoa osatu dugu.
- Esan behar da, bestalde, azala eta kontrazala Juan San Martinen beste seme batena dela. Hark ere atsegin handiz eskaini zigun bere lana, zoragarria ikus dezakezuenez.
- Izan ere, Juan San Martin, euskara batuaren ibilbide luze eta neketsuan, puntan egon den pertsonaia izan da. Hasi Arantzazuko Bilera famatutik, 1968. urtean eta gero eman diren pausu guztietan, Euskaltzandiko idazkari zenez, bere parte hartzea aktiboa izan da. Era berean, euskara batura zihoan ildoan, bere artikuluak ere ildo beretik mantendu zituen. Artikulu hauetan ondo gauzatua dago bere baturanzko prozesua.
- Euskal Herriaren Adiskideen Elkarteak eta *EGAN* aldizkariak asko eta asko zor dio Juan San Martini. Izan ere, Juan San Martinek artikuluak asko idazteaz gain, zuzendari izan zen hainbat eta hainbat urtetan. 1983. urtea ezkeroztik, behin Irigaray eta Arrue sortzaileak hilda, *EGAN*en erredakzioa Mitxelenaekin batean, Juan San Martinen eskuetan geratu zen. Bien izena agertzen bada ere, badakigu, bera zela nagusiki aldizkariaren arduratzen zena. Eta hartan jarraitu zuen, harik eta 1989. urtean Ararteko izendatu zuten arte. Ararteko izendatze horrek eskatzen zion ardurak ez zion denborarik ematen aldizkariaren ardura aurrera eramateko. Berak zuzendaritza lana utzi bazuen ere, artikuluak ez zirela faltako agindu zigun.
- Eta, hala izan da, harik eta osasun arazoek eta, azkenik, zendu izanak aukera hori kendu dion arte.
- Euskal Herriaren Adiskideen Elkarteak, *EGAN* literatur aldizkariak atsegin handiz gogoratzen du Juan San Martin ekarpena eta pertsona.

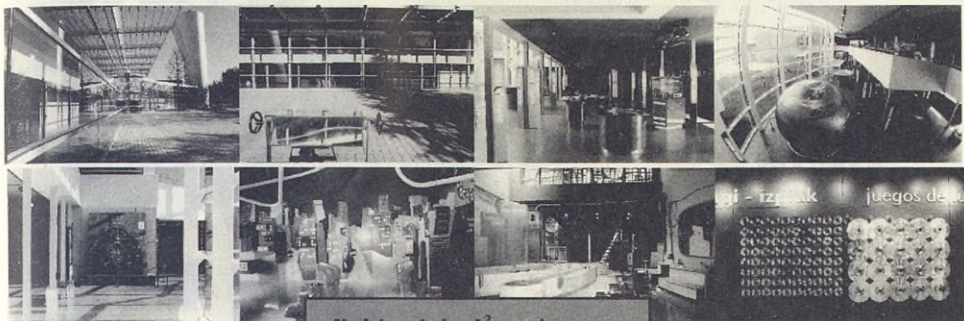

miramon

ZIENTZIAREN KUTXAGUNEA
KUTXAESPACIO DE LA CIENCIA

DONOSTIAN

HONA HEMEN ZIENTZIA
AURKITZEKO FORMULA:

[jakin + jolas]² = miramon

*Kutxak, bere Gizarte-Ekintzaren bidez, zientzia jolasgarriago bihurtzeko formula zehatza aurkitu du, **Miramon.Zientziaren KutxaGunea**.*

Ingurunean duguna hainbat sistema elkarrengilaren bitartez uler dezagun asmatutako gune bat. Hemen ukitu, behatu, ulertu, gozatu egin baitezakezu. Zatoz eta begira egiozu munduari beste begirada batez.

- 156 esperimentu elkarrengile.
- 10 gaikako erakusketa iraunkor.
- Planetarioa.
- Behatoki astronomikoa.
- Aldi baterako erakusketak.
- Ikastetxeetarako hezkuntza-programak
- Programa didaktikoak
- Aparkalekua eta bertaratzeko bide erosoak.

Mikeletegi Pasealekua 45. DONOSTIA

Urriaren 1etik maiatzaren 31 arte: Asteartetik larunbatera 10 - 19 h.
Igande eta jaiegunetan 11 - 19 h.

Ekainaren 1etik irailaren 30a arte: Asteartetik larunbatera 10 - 20 h.
Igande eta jaiegunetan 11 - 20 h.

faxita: Astelehenera, Urtsolaren 1an, Urtsolaren 20an eta Abenduaren 25ean

www.kutxa.net

kutxa

Bi egunkari bakar batean

t
tarte

Astialdia
12 orrialde egunero
Gertuko gaiak
Elkarrizketak
Erreportaiak
Kronikak
Mendia
Moda
Gastronomia
Jaiak...

berria

Informazioa
Informazio landu eta argigarria,
diseinu berritzaile batekin emana

Txillidaren 200 obra Europar ikusgai

GAURERAN 10 orrialde egunero
16 orrialde egunero

ITAS BERRIA

MAI O E OIO

...eta gainera

Mantangorri:
Larunbatetan
16 orrialdeko gehigarri koloretua
haur eta gaztetxoentzat

Igandea:
Asteko albisteak
patxadaz aztertzeko aukera.

Internet:
Edizio jarraitua,
webgune tematikoak
eta eztabaidagunak

Euskaldunok behar dugun **berria**

UZTARRO

giza eta gizarte-zientzien aldizkaria

UZTARRO aldizkaria jaso nahi dut.

Izena _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____

Telefonia _____

N.A. / I.F.K. _____

Ordainketa:

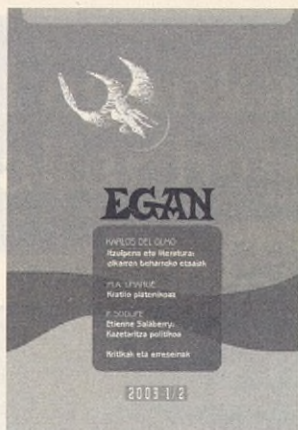
Kontu korrontearen zenbakia (20 digitoak)

Bankoa _____

2003. urterako harpidetza (4 zenbaki)

Harpidetza-txartela:

UDAKO EUSKAL UNIBERTSITATEA
Concha Jenerala 25, 4 - 48010 BILBO
Telefonia eta Faxe: (94) 4217145 / 4214679
e-mail: bulegoa@ueu.org

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

EDUKIAK

- 1.- Azterketa literarioak
- 2.- Sorkuntza: poesia, antzerkia, kontakizunak
- 3.- Ahozko tradizioa
- 4.- Itzulpenak. Autore unibertsalen itzulpenak
- 5.- Adabakiak: Euskara eta literatur inguruko berrien komentarioak.
- 6.- Kritikak eta erreseinak: euskal eta erdal liburuak

Harpidetzu zaitetz:	Urteko harpidetza:	18 €
	Atzerrian:	21 €
	Dendan ale bakoitza:	18 €
	Ale atzeratuak:	21 €

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe.

Gure helbidea: EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea

Peña y Goñi, 5. 2gn. ezk.

Postakutxatilla 3.263 – 20080 - DONOSTIA

www.egansarean.com

HARPIDE TXARTELA

Izen deiturak _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____

Banku edo Kutxa _____

Kontu zkia.: _____

BetErriKo LibURua AiPameNa 2002, datorren maiatzean

BetErri-Aiziondo
Geroa Bidean

Gipuzkoako Foru Aldundia
Kultura eta Enakuntza
Departamentua

Lagun izegazuz 2002 urteko libururik gustukoena aukeratzen. Bidali zure proposamena!

Orain arteko liburu sarituak:

- 1996, Joixean Agirrerren "Elgeta"
- 1997, Ur Apalategiren "Gauak eta hiriak"
- 1998, Koldo Izagirrenen "Nik ere Gerninali egin gura nuen aldarri"
- 1999, Lourdes Oñederraren "Eta emakumeari sugeak esan zion"
- 2000, Ramon Saizarbitoriairen "Gorde nazazu lurpean"
- 2001, Joseba Sarrionandiaren "Lagun izoztua"

BetErriKo LibURuaren
harPidedun izan nahi dut **EpaiMaHai OrokoRreko**
KiDe izan nahi dUt

Deiturak Jaioturtea

Izena Posta kodea

Helbidea Herra

Harremanetarako telefonoa Posta elektronikoa

Jaioterria eta lurraldea Kontu korronte zenbakia

(Harpidetzaren kasuan bete behar da Urte osoko harpidetza saria 10euro)

Beterriko Liburua
literatur aldizkaria
etxean jaso nahi baduzu,
edo Epaimahai
Orokorreko kiDe izan nahi
ezkero, bidali ondoko
orritxoa zure datuekin:

MANUEL LARRAMENDI
KULTUR BAZKUNA 44. posta kutxa,
20150 AMASA-VILLABONA (GIJUZKOA)
943-696450

beterrikoliburua@topagunea.com
www.larramendi.org

EGAN

Euskalerraren Adiskideen Elkarte
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	18 €
Atzerrian	21 €
Dendan ale bakoitza	18 €

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual	18 €
Número suelto	12 €

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Sails
3.263 Postakutxatila - DONOSTIA